GRĀMATAS ‘’EIROPA MEKLĒJOT. DIALOGI’’ SATURS

Zalmans Kacs, Ābrams Kleckins: ”Vākos iesiets Baltijas forums”. Autora un redaktora dialogs.

PASAULE. VALSTS. SABIEDRĪBA. CILVĒKS
Jānis Stradiņš: “Cilvēks, kas prot lasīt, vēl nav zinātnieks”.
Jānis Urbanovičs: ”Zvans skanēs kompradoriem”.
Andris Bērziņš: “Tirgus ekonomika un tirgus sabiedrība – izjutīsim starpību”.
Igors Jurgenss: ”Joprojām tā pati dilemma: eiraziātiskums vai rietumnieciskums”.
Dmitrijs Saimss: ”Katru aizvainojumu nevajag pārvērst krīzē
Sergejs Karaganovs: ”Labākā izvēle Krievijai – būt Rietumu minoritārajam partnerim”.

POLITIKA
Juris Rozenvalds: “Demokrātijas ironija jeb Ieskatīšanās Eiropas spogulī”.
Nadežda Arbatova: ”Ne Rietumiem, ne Krievijai nav kopīga savstarpējo attiecību dizaina projekta’’.
Žaneta Ozoliņa: “Izvēles laiks un tās smagums”.
Arkādijs Mošess: “Eiropa “neredz” Krieviju pēc 20 gadiem”.
Sergejs Oznobiščevs: ”Šķirta dienas kārtība kā reāla izeja”.
Ilze Brands-Kehre: “Elitei nav motivācijas pārmaiņām”.
Arvīds Jozaitis: ”Vēlme aizmirst Krieviju nozīmē neticību saviem spēkiem”.
Aleksandrs Rars: “Eiropa bez robežlīnijām – šoks Krievijai”
Aleksejs Arbatovs: ”Tik un tā Eiropa nespēs norobežoties no Krievijas”.
Ilze Ostrovska: “Mēs tā arī neesam sapratuši, kas notiek pašu mājās”.
Vello Petai: ”Ieguvuši varu, igauņi nomierinājās’’.
Vitālijs Tretjakovs: ”Baltija – Krievija: vadāms konflikts”.

SOCIUMS
Brigita Zepa: “Sabiedrību nevajag integrēt. To nevajag dezintegrēt”.
Andruss Sārs: ”Pavasara krīze neilgst visu mūžu”.
Vladimirs Meņšikovs: “Eiroskeptiķu pilsēta pārtop ES austrumu robežas galvaspilsētā?”.
Romualds Povilaitis: ”Lietuvas province: cilvēks samierinās vai dumpojas”.

EKONOMIKA. BIZNESS
Raita Karnīte: “Tikai ekonomikas augšupeja var nosargāt identitāti”.
Voicehs Kosidovskis: “Ilgais ceļš no pekles līdz svētlaimei”.
Alfs Vanags: “Politiķi vēl nav izauguši līdz pētnieku palīdzībai”.
Aleksandrs Milovs: “In optima forma”.
Juris Savickis: “Nevajag baidīties neiet kopsolī”.
Oļegs Stepanovs: “Valstij un Eiropai ir vajadzīgs nacionālais buržuā”.
Edvīns Karnītis: “Eiropas Savienība ir tikai attīstības instruments”.

Zalmans Kacs, Ābrams Kleckins: “Nezināšanu var piedot, nevēlēšanos mācīties – ne”. Autora un redaktora dialogs (nobeigums).

Bet *šeit*, ja gribi zināt, ir jāskrien, ko kājas nes, lai tikai paliktu *tajā pašā vietā!* Taču, ja vēlies nokļūt kādā citā vietā, tad ir jāskrien divtik ātri!

Lūiss Kerols
"*Alise Aizspogulijā*"

Zalmans Kacs, *publicists, autors daudzām publikācijām par Baltijas forumu un TV programmai "Paredzētās tikšanās" ar pazīstamākajiem Baltijas foruma dalībniekiem. Baltijas foruma valdes loceklis, šīs grāmatas autors.*

Ābrams Kleckins, *mākslas zinātnes doktors, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes profesors, komunikāciju zinātnieks. Baltijas foruma valdes loceklis, šīs grāmatas redaktors.*

Zalmans Kacs, Ābrams Kleckins: "VĀKOS IESIETS BALTIJAS FORUMS"

Autora un redaktora dialogs

– Vispirms paskaidrosim lasītājiem, kāpēc mēs viens otru uzrunājam ar "tu". Runa nav tikai par to, ka mēs esam pazīstami jau ne pirmo gadu desmitu, bet arī par to, ka visā mūsu pazīšanās laikā mums ne reizi nav radušās kardinālas domstarpības uzskatos un vērtējumos, nav bijusi vajadzība apspriest vērtību skalu. Man šķiet (taisnību sakot, esmu par to pat pārliecināts), ka tieši līdzīgā vērtību izpratne mūs pirms pieciem gadiem kārtējo reizi saveda kopā Baltijas forumā.

– Tev taisnība. Un zināmā mērā – diemžēl taisnība. Liekas, tagad, kad ir vitāli svarīgi apspriest, "pielaikot" sev Rietumu pieredzi, kuras mums tik ļoti pietrūkst, mierīgi, bez konjunktūras diktēta savtīguma izanalizēt valsts un sabiedrības nodzīvotos 15 gadus atjaunotās neatkarības apstākļos, mēs to spītīgi nedarām. Mēs īsti neprotam to darīt. Taču lielākā nelaime ir tā, ka mēs ar šo sev ne īpaši glaimojošo lietu īsti pat negribam nodarboties. Tā ka es laikam gan pat nevarēšu nosaukt laukumu, kas šajā nozīmē būtu līdzīgs Baltijas forumam.

– Sakot "mēs", tu pirmām kārtām domā politiķus?

– Es neprasu, lai viņiem būtu tāda izglītība, tāda intelektuālā bagāža, kāda ir Rietumu kolēģiem. Kaut vai tāpēc, ka tās vienkārši nav. Attiecīgi, nav arī nopietna analītiskā potenciāla. Bet problēmas būtība ir tāda, ka politiķi pat neķeras klāt nepieciešamā adekvātā uzdevuma formulēšanai– nedz sev, nedz ekspertu sabiedrībai.

Ļoti skaidri mēs to varējām vērot īsi pirms iestāšanās Eiropas Savienībā. Tā pati tendence neapšaubāmi un acīmredzami vērojama arī šodien. Mums nebija un nav skaidra priekšstata par to, kādēļ mēs esam iestājušies Eiropas Savienībā. Un tagad arī nav visai skaidrs, tieši kādus secinājumus mēs no tā varam izdarīt. Kā tad sanāk? Īsti plašas, patiešām sabiedriskas diskusijas nav pat par visaktuālākajām un sarežģītākajām tēmām. Toties pastāv politisko spekulāciju bezdibenis, kas lielākoties vērojams plašsaziņas līdzekļos.

– Varam nemaz nešaubīties: neviens cilvēks, kas saistīts ar politiskiem procesiem vai – vēl jo mazāk – ar to analīzi, nenoliegs to, ka toleranta un regulāra sabiedriskā diskusija ir ne vien būtisks, bet pat vitāli svarīgs reālas demokrātijas elements. Profesore Žaneta Ozoliņa šajā grāmatā runā par Rietumu pieredzi, kas pierāda: ārpus dialoga ar sabiedrību, pati par sevi vara nav spējīga definēt valsts nacionālās intereses. Jo svarīgāk to saprast politiskajām elitēm, kas darbojas postpadomju telpā, kur, kā šajā grāmatā izteicies pazīstamais, Lielbritānijā izglītojies ekonomists un vairākos kontinentos milzīgu konsultēšanas pieredzi ieguvušais Alfs Vanags: "Politiķi vēl nav izauguši līdz pētnieku palīdzībai."

– Visnotaļ skumja asprātība. Bet ekspertu sabiedrība tādēļ vien nepārtrauks darīt savu darbu. Tieši akadēmiskajā vidē diskusijas notiek regulāri, turklāt bieži vien nopietnā starptautiskā līmenī. Ne jau velti pēdējos gados Latvijas un Daugavpils universitātēs sociālo zinātņu fakultātes ir izveidojušas

sociālo un politisko pētījumu institūtus. Bet akadēmiskais lauciņš ilgu laiku ir bijis vismazāk norobežotais, visatklātākais.

Tagad par tieši tādu lauciņu ir kļuvis Baltijas forums. Tajā pulcējas cilvēki, kas ieguvuši dažādu un parasti ļoti nopietnu izglītību. Viņiem ir atšķirīga dzīves, politiskā, pētījumu pieredze. Viņu vidū cilvēki, kuru vārdam ir pasaules mēroga skanējums, – minēsim kaut vai Niksona centra prezidentu Dmitriju Saimsu no ASV un Krievijas politologu Sergeju Karaganovu, kuri, starp citu, piedalās šajā grāmatā. Baltijas forums ar katru jaunu konferenci attīstās, paplašina ģeogrāfiju, bet galvenais – piesaista arvien nopietnāku intelektuālo potenciālu. Nu jau to varam teikt ar lielu pārliecību, jo Baltijas forumam laikā, kad nāk klajā šī grāmata, aprit pieci gadi, un pirmie tās lasītāji būs Baltijas foruma rīkotās nu jau desmitās starptautiskās konferences dalībnieki.

– Starp citu, tās temats ir šāds: "XXI gadsimta Lielā Eiropa: kopīgi izaicinājumi? kopīgas vērtības?" Starp pieturzīmēm dominē jautājuma zīme.

Šodien, kad Latvijai nākas no jauna adaptēties Eiropā, kas savukārt atrodas sarežģītā atjaunošanās posmā, šodien, kad arī Krievijai un ES jāmeklē mijiedarbības modelis, kad visos šajos procesos manāma arī ASV un visas globalizētās pasaules ietekme, ir īpaši būtiski aptvert visu, kas ar mums notiek. Vai arī bieži – diemžēl – nenotiek. Tas, ka izdarīta politiskā izvēle un mēs jau esam "tur", Eiropas Savienībā, nepavisam neatceļ jautājumus. Tikai tāpēc, ka mēs uz jautājumiem laikus neesam snieguši atbildes, šie jautājumi nekur nepazūd. Tad nu sakiet: ar ko un kādēļ mēs tur esam atnākuši?

– Īru profesors, grāmatas "Dialogi par Eiropu" autors Ričards Kernijs jaunās Eiropas politisko filozofiju formulē tā: "Lai kādu formu nākotnē iegūtu ekonomiskā integrācija, skaidrs, ka tā izies aiz ierastajām robežām, ko noteica centralizēto nacionālo valstu modeļi. Atdzimušajai Eiropai ir unikāla iespēja kļūt patiesi demokrātiskai, ja vien tā ar suverenitāti sapratīs veselā daļu, nevis absolūtu; atvērtību, nevis noslēgtību; vārda brīvību, nevis birokrātisko diktātu."

– Es saprotu, kāpēc šī doma sasaucas ar taviem uzskatiem, un saprotu, kāpēc tev tuvs dialoga žanrs. Domāju, ka pēc iepazīšanās ar tavu grāmatu, kas sastāv no 30 dialogiem par mūsu eiropeiskās perspektīvas tēmu, arī lasītājam šīs pārdomas vairs nebūs vienaldzīgas vai varbūt pat kļūs tuvas.

– Tad notiks tieši tas, ko man gribētos panākt visvairāk: dot iespēju lasītājam "apciemot" vākos iesietu Baltijas forumu. Bet maniem sarunas biedriem – tostarp arī tev – radīt iespēju, piedaloties dialogā ar mani, vienlaikus risināt dialogu arī savā starpā.

PASAULE. VALSTS. SABIEDRĪBA. CILVĒKS

__Jānis Stradiņš,__ Latvijas Zinātņu akadēmijas Senāta priekšsēdētājs, no 1998. līdz 2004. gadam – LZA prezidents. Ievērojamā ķirurga akadēmiķa Paula Stradiņa dēls. J.Stradiņš ir fizikālās ķīmijas nozares speciālists, daudzus gadus vadījis laboratoriju Latvijas Organiskās sintēzes institūtā. Ķīmijas un vēstures doktors, profesors, dabaszinātņu vēsturnieks, Latvijas zinātnes un kultūras vēstures pētnieks. Vācijas dabas pētnieku akadēmijas "Leopoldīne" un vēl piecu citu ārvalstu zinātņu akadēmiju loceklis.

Jānis Stradiņš: "CILVĒKS, KAS PROT LASĪT, VĒL NAV ZINĀTNIEKS"

TREŠAIS FAKTORS

– Stradiņa kungs, ar lielu interesi izlasīju jūsu akadēmisko lekciju "Zinātne un zinātnieks Latvijas vēsturē". Personīgi man tas bija ļoti izzinošs materiāls. Domāju, ka tajā atrodama atslēga ne tikai mūsu sarunai, bet arī sapratnei par daudziem valstī notiekošajiem procesiem. Sākšu ar citātu no jūsu lekcijas. "Sakām, ka Latvijas Republika ir 20. gadsimta valsts un tās tapšanas divi priekšnoteikumi: Krievijas un Vācijas impēriju sabrukums un latviešu nācijas vairākuma vēlēšanās izveidot savu neatkarīgu, demokrātisku valsti. Taču nepieciešams bija vēl arī trešais faktors – pietiekami prāva, kvalificēta, patriotiski noskaņota latviešu pašu elite politikā, tautsaimniecībā, intelektuālajā jomā, arī zinātnē. Ja mums nebūtu izglītotu inženieru, ārstu, augstskolu mācībspēku, tautsaimnieku, zinātnieku šā vārda eiropeiskā izpratnē, tad diezin vai Latvija varētu veidoties kā moderna, Eiropas kritērijiem atbilstoša valsts." Paralēle ar mūsdienām – atgriešanos Eiropā – ir acīmredzama.

– Bez intelektuālā potenciāla valsts nespēj funkcionēt. Latvijas zinātnieki aktīvi piedalījās Atmodā – vecās sistēmas salaušanā, taču no vēlāk izveidojušās politiskās elites viņi ir atsvešināti. Reālos apstākļos, kad notika pāreja uz tirgus attiecībām, pieprasītas izrādījās pavisam citas zināšanas – visai tālas no zinātnes – un citas prasmes – tādas, kas raksturīgas kapitāla pirmatnējās uzkrāšanas laikam. Nopietns zinātniskais potenciāls Latvijā bija un ir joprojām, tomēr pēc tā, izrādās, nav pieprasījuma. Vienīgais, kā mums pietrūkst, ir zinātnieki – menedžeri. Nevar īsti saprast, vai šajā jomā mums darbojas no agrākiem laikiem atlikušie menedžeri, vai arī viņi tikai tagad pamazām rodas. Tomēr, ja pastāvēs pieprasījums, jaunajā paaudzē vēl var uzaugt arī zinātnes menedžeri. Eiropeiskās dimensijas tēmu zinātnē – un ne tikai zinātnē, bet visā mūsu dzīvē – valsts un sabiedrības transformācija ir stipri sarežģījusi un pat padarījusi to neērtu mūsu politiskās elites acīs. Šī tēma ir aplam daudzslāņaina, pretrunīga, samudžināta.

Pusi gadsimta es pētu Latvijas zinātnes un kultūras vēsturi, tās gaitu no 16. uz 21. gadsimtu. Mūsu zemes multikulturālā un multietniskā būtība izpaužas pat zinātniskajā vidē. Mūsu zemes labākie pētnieki ietilpa zinātnieku "neredzamajās koledžās" – pasaules zinātniskajā brālībā. Var teikt, ka Eiropa jau izsenis ir šeit, bet Rīga un Jelgava sen ir Eiropā.

Augstu līmeni, kā jūs uzsvērāt, izdevās noturēt arī Pirmās republikas laikā. Divdesmitajos gados Latvija ieņēma pirmo vietu Eiropā, rēķinot studenšu skaitu uz tūkstoš iedzīvotājiem, un otro vietu studentu īpatsvara ziņā. Izglītība tika turēta godā, lai gan ar šiem rādītājiem nevajadzētu pārmērīgi plātīties. Bija ne mazums "mūžīgo studentu", turklāt daudzi speciālisti, ieguvuši augstāko izglītību, mazajā valstī nevarēja atrast darbu.

Tomēr svarīgāk ir tas, ka, sākot ar 1919. gadu, Latvijā darbojās pilnvērtīga Eiropas līmeņa universitāte, kas tika izveidota daļēji uz Rīgas politehnikuma bāzes. Politehnikums, kā zināms, darbojās kopš 1862.gada. Pēc universitātes nodibināšanas pirmo reizi Latvijā kā akadēmiskas

disciplīnas parādījās filoloģija, medicīna, jurisprudence. Pēckara gados – it īpaši sākot ar sešdesmitajiem – Latvijā izdevās radīt visai nopietnu, starptautiskiem standartiem atbilstošu zinātniski pētniecisko potenciālu. Domāju, daudzi vecākās paaudzes cilvēki labi atceras mūsu akadēmiskā Organiskās sintēzes institūta prestižu un nozīmi. Šo institūtu izveidoja mans skolotājs, izcils zinātnes organizētājs Solomons Hillers. Institūts radīja 25% no visiem oriģinālajiem ārstniecības preparātiem, ko tolaik ražoja superlielvalstī PSRS. Starp šiem preparātiem bija, piemēram, Japānas tirgu iekarojušais sintētiskais pretaudzēju preparāts fluorafurs (tegafurs), ko izmanto kuņģa vēža ārstēšanai. Starp citu, kompānija "Grindex" šo preparātu uz Japānu eksportē joprojām.

Darbu šajā augstākās klases institūtā vienmēr esmu uzskatījis par lielu pagodinājumu. Jūtos gandarīts, ka savulaik arī mani pētījumi par organisko savienojumu molekulāro elektroķīmiju, par brīvo radikāļu ģenerēšanu, par nitrofurāna preparātu iedarbības pamatojumu izpelnījās zināmu uzmanību no "neredzamās koledžas" puses. Es pārstāvēju savu jomu starptautiskā mērogā. Mani ievēlēja par vairāku ārvalstu (piemēram, Vācijas) akadēmiju locekli, aicināja uzstāties ar lekcijām starptautiskajā Heirovska kongresā Prāgā. Plaši pazīstami ir manu kolēģu akadēmiķu ķīmiķu Lukevica, Dubura, Kalviņa, Liepiņa, Ķipēna, Grēna darbi. Par laimi, institūts patlaban gūst jaunu elpu.

Par padomju impērijas sabrukumu Latvijas zinātne samaksāja, pāriedama citā, mazai, nupat neatkarību atguvušai valstij raksturīgā "svara kategorijā". Tās iespēju krasa samazināšanās nebija novēršama.

Tomēr tas nepavisam nenozīmēja, ka mēs zinātnes finansējuma ziņā jau sākotnēji bijām nolemti pēdējai vietai starp jaunajām ES dalībvalstīm. Man apnicis vēl un vēl atkārtot to, par ko esmu spiests nemitīgi runāt kopš 1991. gada. Visi argumenti ir izmantoti, no runām jau var sastādīt veselu bibliogrāfiju. Zinātne Latvijā saņem tikai 0,17% no IKP, kopā ar Eiropas struktūru naudu un privātā kapitāla veikto inovatīvo projektu finansējumu nesanāk pat 0,5% no IKP. Zinātņu akadēmijas Senāta priekšlikums zinātnes finansējumu no valsts budžeta ik gadu palielināt par 0,1% no IKP tikai pēdējā laikā, šķiet, sāk rast atbalstu parlamentā. Cerams, ka šāda norma tiks ierakstīta topošajā likumā par zinātni. Risinājums ir nedaudz nokavēts, tomēr tā īstenošana zinātnei papildus dotu 6 – 7 miljonus latu gadā. Tas nav daudz, tomēr vismaz kaut kas. Lai kā gribētos teikt: ledus ir izkustējies, zvērināto piesēdētāju kungi, tomēr var izrādīties, ka šādi izteikumi pagaidām ir pārsteidzīgi.

Optimistiskāks scenārijs kļūst iespējams, pateicoties ES Lisabonas stratēģijai. Šī stratēģija zinātnes finansēšanā paredz ievērot dažus standartus – līdzīgi, kā, piemēram, ES dalībvalstis apņemas nepieļaut budžeta deficīta līmeņa pārsniegšanu virs 2%. Vai – kā Latvija uzņemas saistības 2% no IKP iemaksāt NATO budžetā. Lisabonas stratēģija nosaka, ka ES valstīs no 2007.gada zinātnes finansējums nedrīkst būt mazāks par 1% no IKP, tātad Latvijā tam jābūt vairāk nekā piecas reizes lielākam. Maz ticams, ka Latvijā tā būs pēc diviem vai trim gadiem, tomēr cerēt, ka tas notiks 2012.gadā, domāju, ir reāli. Vēl 2% no IKP būtu jādod biznesam, kas saistīts ar zinātnes ietilpīgām investīcijām un inovatīviem projektiem. To summējot, zinātnei nākotnē būtu jāsaņem 3% no IKP. Tas jau būtu pavisam cits līmenis, tas patiešām veicinātu uz zinātni balstītas ekonomikas izveidošanu.

BAŽAS PAR "LETONIKU"

Tāds līmenis valstij ļautu uzturēt to, no kā cienījama valsts nevar atteikties. Runa ir par fundamentālajām zinātnēm, kaut vai par tiem virzieniem, kas mūsu valstī tiek tradicionāli attīstīti, par reģionālajām zinātnēm, piemēram, Latvijas klimata, ekoloģijas, ģeoloģijas pētījumiem. Iekļaujoties pasaules zinātnes kontekstā, šādas problēmas jārisina tepat uz vietas. Tāpat runa ir par visu humanitāro zinātņu bloku: filoloģiju, etnoloģiju, socioloģiju, vēsturi. Šim blokam pašlaik tiek atvēlēts aptuveni pusmiljons latu gadā. Šie līdzekļi galvenokārt tiek tērēti programmai "Letonika", kuras liktenis manī vieš lielas bažas. Uzskatu, ka šai programmai ir jāaptver arī garīgās sfēras daļa – no "Dainu skapja", kas ir ierakstīts UNESCO sarakstā *"World Memory"* (starp citu, "skapis" glabājas mūsu akadēmijā), līdz Dziesmu svētkiem, ar kuriem es saprotu nevis pompozu izrādi, bet gan koru un ansambļu cienījamu un regulāru eksistenci. No tā visa ir atkarīga tautas garīgā un

tikumiskā veselība. Lai tās pētnieciskie centri varētu normāli attīstīties, "Letonikai" būtu jāsaņem vismaz piecreiz vairāk, nekā tai tiek atvēlēts pašlaik.

Tiesa, ne jau tikai skopais finansējums ietekmē šodienas situāciju. Jaunā laika pieprasījums pēc juristiem, ekonomistiem, psihologiem, sociologiem, politologiem, no vienas puses, un postpadomju panīkums, kādā nonākuši zinātniski pētnieciskie institūti, konstruktoru biroji, laboratorijas, no otras puses, vidusskolēnu acīs ir degradējis fiziķu, inženieru, konstruktoru, ķīmiķu profesiju. Tikai 1%skolēnu izvēlas centralizēto eksāmenu ķīmijā, 3% – fizikā. Tajā pašā laikā Eiropā, kas cenšas kļūt konkurētspējīga ar ASV un Japānu, pieprasījums pēc šīm specialitātēm atgriežas. Runa ir, piemēram, par pētījumiem ģenētikā un gēnu inženierijā, par nanotehnoloģijām, jauniem materiāliem, smalko organisko ķīmiju, biotehnoloģijām, informātiku, kokapstrādi, magnētisko dinamiku un hidrodinamiku. Visās šajās sfērās mums pagaidām vēl ir speciālisti, taču viņu vairs nav daudz un viņi noveco. Gadā mēs sagatavojam 80 –90 zinātņu doktorus, lai gan vajadzētu 250 – 300. Mums draud varbūtība, ka speciālistu trūkums vispār neļaus apgūt Eiropas fondus, kas Latvijai varētu piešķirt līdzekļus lietišķajiem pētījumiem. Jāatceras arī citi draudi: ja speciālistu būs pietiekami, bet regulāra, pieklājīgi apmaksāta darba viņiem nebūs, ja aktīvs zinātņu doktors joprojām saņems 270 – 300 latus mēnesī, mēs sāksim piegādāt zinātniskos kadrus Rietumiem. Jo bēdīgāk tas ir tādēļ, ka arī tur zinātņu prestižs pašlaik nav nekāds augstais. ASV precīzo zinātņu jomā ievērojama daļa zinātnieku nāk no Āzijas, Austrumeiropas un bijušās PSRS. Starp citu, mans vecākais dēls, ieguvis izglītību slavenajā Maskavas fizikas un tehnikas institūtā, jau 12 gadus strādā ārzemēs. Vārdu sakot, varam kaut nedaudz sevi mierināt ar to, ka attiecībā uz zinātni "lielās pigas likums", kā dzied bards Timurs Šaovs, darbojas ne tikai Latvijā, bet arī citur.

Lai nu kā, tomēr Latvijā ir saglabājusies itin pieklājīga zinātniskā bāze un tradīcijas. Un šis fakts mūs mudina attīstīt idejas par Latvijas Zinātņu akadēmijas reģionālo nodaļu izveidošanu. Mēs tajās saredzam reģionālās zinātniskās elites piesaistes punktus. Uz Ventspils augstskolas un vietējā novadpētniecības muzeja bāzes jau pamazām dīgst Kurzemes akadēmijas asni. Šajā akadēmijā varētu iekļauties arī Irbenes Radioastronomijas centrs, reanimējamā "Zvaigznīte". Kaut kas līdzīgs iecerēts Daugavpilī un Valmierā.

– Savā akadēmiskajā lekcijā jūs runājat par to, ka krīze zinātnē nav saistīta tikai ar padomju impērijas sabrukumu un zinātnes pārorientēšanos no darbošanās superlielvalstī uz pieticīgu eksistēšanu mazā valstī. Jūs runājat par pasaules mēroga krīzi, par postmodernisma laikmeta vērtību prevalēšanu. Par to, ka zinātne zaudē kvazireliģijas statusu.

– Klasiskā zinātne un klasiskā cieņpilnā attieksme pret to ir Apgaismības laikmeta augļi un atskaņas. Tolaik uzmanības centrā bija saprāts, daba, progress. Tupretim 20.gadsimta vidū cilvēks lielāku uzmanību pievērsa faktam, ka zinātnieki ir radījuši atombumbu, taču nav pratuši atrisināt pasaules un cilvēka būtiskākās problēmas un galu galā ir veicinājuši vides piesārņošanu. Zinātne it kā "izkrita" no augstāko vērtību skalas. Prestižākas par to kļuva, no vienas puses, daždažādas parazinātnes – maģija, gaišredzība, zintis, spekulācijas par astroloģijas tēmu, vārdu sakot, manipulēšana, par kuras upuri kļūst pirmām kārtām neskaidra pārejas laika cilvēks. Bet, no otras puses, zinātne pati attālinājās no visbūtiskākajiem pasaules izziņas un pasaules kārtības jautājumiem, sliekdamās uz utilitāriem, tīri lietišķiem pētījumiem pārsvarā augsto tehnoloģiju jomā, uz tīri praktiskām lietām. Zinātne kļūst par augstākā ranga amatniecību. Mūsu laiku ir pasākuši dēvēt par informācijas tehnoloģiju, gēnu tehnoloģiju un pat manipulāciju laikmetu.

Vai sabiedrība, kas balstās uz zināšanām *(knowledge based society)* spēs arī turpmāk palikt zinātnē balstīta sabiedrība *(science based society)*? Cilvēks, kas prot lasīt, vēl nav zinātnieks. Protams, ne jau visiem ir jābūt un ne visi var būt zinātnieki, tomēr sabiedrībai, manuprāt, joprojām būtu jābalstās uz zinātnes pamatvērtībām. Neuzskatiet, lūdzu, to par vecišķu šķendēšanos vai aizgājušo laiku slavināšanu un nostalģiju. Tomēr man šķiet, ka mūsu sabiedrība ir iekritusi tādā kā provinciālismā, letarģijā, kļuvusi sīkmanīga, tai vairs nav plaša skatījuma uz lietām, tā ir zaudējusi redzamus mērķus. Man ir apnicis, kā jau teicu, spriest par mūsu zinātni tikai skaitļos, kaut kādos niecīgos procentos, sērot par nedzimušajiem zinātņu doktoriem. Viņu arī nebūs, ja mūsu sabiedrība neatgriezīsies pie domas par zinātni kā pašvērtību, pie uzskata, ka zinātne ir cienījama, ka tā vajadzīga sabiedrībai, lai tai vispār būtu nākotne. Piekrītiet: ja bankas klerks pelna stipri vairāk par auglīgu pētnieku, zinātņu doktoru, sabiedrībā kaut kas nav kārtībā.

Maz palicis cilvēku, ko šis stāvoklis uztrauc, bet lietas būtība nav meklējama arī te, jo nauda taču nav galvenais. Vēsture liecina, ka daudzi izcili mākslinieki, izgudrotāji, pētnieki bija ļoti nabadzīgi un izdzīvoja, tikai pateicoties savam entuziasmam, daudziem pat nācās ciest par savu pārliecību. Tomēr zinātne pagātnē ne tikai bija ļoti pieprasīta, bet arī baudīja lielu cieņu. Jebkurā gadījumā zinātne vienmēr nozīmē kritisku analītisku domāšanu, zinātne ir sevis šaustīšana, sūra paškritika, nepieciešamība apstrīdēt, atteikties no hipotēzēm. Man liekas, ka neslēptais nicinājums pret zinātni izriet no mūsu politiskajai un žurnālistiskajai elitei piemītošās prāta nespējas, no mazvērtības kompleksa. Bet tieši spēcīgas zinātnes un autoritatīvu zinātnieku klātbūtne sabiedrībai dod kritikas un paškritikas garu, spēju redzēt notikumus plašā mērogā, nevis mērīt tos ar sīkumaino ikdienas olekti. Es vēlētos, lai mūsu sabiedrība paliek dvēselē jauna, tomēr lai tā nekļūst pārlieku atkarīga no postmodernajām vēsmām.

ORGANISKĀ SINTĒZE

– Savā runā, saņemot prestižo "Rīgas balvu", jūs teicāt, ka cenšaties pārvarēt Čārlza Snova akcentēto divu pasauļu – dabaszinātņu un humanitāro zinātņu – pretnību. Jūsos vairākus gadu desmitus laimīgi un auglīgi, tā teikt, "organiskā sintēzē" sadzīvo ķīmiķis un vēsturnieks – tāpat, kā šīs puses sadzīvoja seno laiku zinātniekos. Atgādināšu lasītājam, ka tieši Organiskās sintēzes institūtā jūs daudzus gadus vadāt laboratoriju. Kā ir veidojusies šāda harmonija?

– Mans tēvs Pauls Stradiņš, būdams ķirurgs, būtībā vienmēr bija un palika humanitāras ievirzes cilvēks. Viņa bibliotēkā bija 50 tūkstoši sējumu angļu, franču, vācu, krievu valodā. Grāmatas latviešu valodā tajā bija pat mazākumā. Ievērojama bibliotēkas daļa pēcāk nokļuva mana tēva vārdā nosauktajā slimnīcā. Tur nonāca pilnīgi rakstu kopojumi Latvijas vēsturē, medicīnas vēsturē, kultūras vēsturē – ļoti reprezentabls krājums. Tur var atrast arī grāmatas no emigrējušu profesoru bibliotēkām, no pazīstamās rakstnieces, filozofes un mana tēva pacientes Zentas Mauriņas bibliotēkas, žurnālu un avīžu komplektus. Esmu publicējis pārskatu par šo bibliotēku, tāpat esmu savācis un daļēji apstrādājis tēva arhīvu, izdevis viņa darbu izlasi. Tas ir mans dēla un vēsturnieka pienākums. Šīs grāmatas glabājas gan manās mājās, gan minētajā slimnīcā, gan Akadēmiskajā bibliotēkā, gan Medicīnas bibliotēkā un Medicīnas vēstures muzejā; manas personīgās grāmatas glabājas šeit, Akadēmijā, Organiskās sintēzes institūtā un mājās. Tā ka var teikt, ka esmu uzaudzis starp grāmatām, papildinājis tās ar savējām, un man šī bibliotēka ir jāsaved kārtībā. Pateicoties bibliotēkai, esmu kļuvis par zinātnieku, būtībā tā ir mana otrā laboratorija.

Skolu esmu beidzis 1951.gadā, laikā, kad trakoja staļiniskā "viltuszinātņu" atmaskošana. Daudzi nopietni Latvijas humanitārie zinātnieki kara beigās aizbrauca uz Rietumiem, tādā kārtā atšķiroties no saviem precīzās zinātnes pārstāvošajiem kolēģiem: humanitārajiem zinātniekiem komunisti izrādījās pilnīgi nepieņemami. Šie zinātnieki bija nacionāli noskaņoti un pamatoti uzskatīja, ka gaidāmas represijas. Tālaika apstākļos tēvs arī mani atrunāja no humanitārās izglītības. Iespējams, ja būtu citi laiki, es būtu kļuvis par vēsturnieku vai literatūrzinātnieku. Bet skolā ķīmiju aizraujoši pasniedza Arnolds Karlsons ar iesauku Ketons. Pat Ķīmijas fakultātes ēka Kronvalda bulvārī mani saistīja. Un atkal man paveicās ar skolotājiem: universitātē tie bija profesors Gustavs Vanags, akadēmiķe Lidija Liepiņa, Organiskās sintēzes institūtā– akadēmiķis Solomons Hillers. Mājas vide un neskaidrais laiks mani pasargāja no stāšanās komunistiskajā partijā. Un kopš studenta gadiem es līdztekus ķīmijai sāku nodarboties arī ar Rīgas zinātnes un augstskolu vēsturi. Kad pērn saņēmu "Rīgas balvu", ar to biju nodarbojies jau apaļus 50 gadus.

– Pusgadsimta laikā jūs esat uzrakstījis astoņas grāmatas par Rīgu, vēl septiņu grāmatu izdošanā esat iesaistījies kā līdzautors vai sastādītājs, esat publicējis gandrīz 100 rakstus par zinātnes un augstākās izglītības vēsturi galvaspilsētā. Kur, jūsuprāt, meklējams tās eiropeiskais gars?

– Rīgu tradicionāli uzskata par tirdzniecības, ostas, rūpniecības pilsētu. Kosmogrāfs Sebastiāns Minsters pašā pirmajā Rīgas aprakstā 1544. gadā teica: "Vieni vienīgi tirgoņi un bagātnieki viņiem ir lielā cieņā, bet zinātnieks še nav nekas." Tomēr, par spīti grūtībām, kas visos laikos ir piemeklējušas zinātni, ar Rīgu manis izpētīto četru gadsimtu garumā ir bijuši saistīti cilvēki, kuru dzīvi esmu pētījis un vēlos, lai viņi paliktu pilsētas vēsturē. Pirmais to loks: Galileja līdzstrādnieks

Hemsings, vēsturnieks un filozofs Herders, fiziķis Parrots, kurš izgudroja medicīnisko termometru. Ķīmiķis Grindelis, kura vārdu savā nosaukumā ir iekļāvusi farmaceitiskā kompānija "Grindex", kas ir iedibinājusi arī viņa vārdā nosauktu prēmiju. Un zinātnieks amatieris, pilsētas žurku ķērājs Holiks, kas izgudrojis augļu koku dēstu potēšanas metodi. Rīga bija pirmā, kas izdeva Kanta klasiskos filozofiskos darbus. Es runāju par 17. un 18. gadsimtu. Jau pēc uzvārdiem vien redzams, ka runa ir par Eiropiešiem no visdažādākajām valstīm, Rīga bija daudz multikulturālāka nekā Latvija kopumā.

Otrs zinātnes loks sakrīt ar Bulvāru loku. Rīgas politehnikums – pašreizējā universitātes galvenā ēka Raiņa bulvārī, mana Ķīmijas fakultāte Kronvalda bulvārī. Ķīmiķis Pauls Valdens, kurš septiņas reizes tika izvirzīts Nobela prēmijai. Fiziskās ķīmijas pamatlicējs Vilhelms Ostvalds, pagaidām vienīgais Rīgā dzimušais un strādājušais šīs prēmijas laureāts. (Starp citu, pašreizējā likumdošana viņam neļautu strādāt universitātē: lekcijas viņš lasīja vācu valodā. Domāju, ka ir pienācis laiks tuvākajā nākotnē ļaut ne tikai vieslektoriem lasīt lekcijas angļu, krievu, vācu valodā kaut vai speciālo kursu ietvaros.) Rīdzinieks un ģeniālais astronautikas teorētiķis Canders, kura muzejs ēkas īpašnieku un viņu plānu maiņas karuselī faktiski ir likvidēts.

Es nevaru nejust gandarījumu par to, ka pasaules kultūrvēsturiskajā apritē ir iegājuši daudzi vārdi no manis minētā pirmā un otrā loka. Un vēl vēlos teikt, ka man ir izdevies vismaz daļēji atdot parādu savam tēvam, medicīnas profesoram Paulam Stradiņam. Viņam esmu pateicīgs pirmām kārtām par impulsiem, kas mani mudināja ķerties pie šiem pētījumiem, viņš mani atbalstīja pirmajos meklējumos, iesaistot Medicīnas vēstures muzeja veidošanā. Es sagatavoju tēva darbu izdošanu trīs sējumos krievu valodā, divus atmiņu krājumus par viņu, stāstu par tēvu savā grāmatā "Tāds bija mūsu laiks", jau 1958. gadā rosināju Paula Stradiņa vārdā nosaukt slimnīcu, kuru viņš veidoja pat divreiz, pēc 1928. un 1944. gada. Bet tas ir jau trešais zinātniskais loks: Rīgas Akadēmijas pilsētiņa Teikas rajonā, citi institūti, Zinātņu akadēmijas augstceltne.

EIROPAS PADOMES KAROGS VIRS STAĻINA AUGSTCELTNES

– Starp citu, kā jūs jūtaties šajā namā?

– Gan ar šīs ēkas, Rīgas visredzamākā Staļina laiku parauga, gan Zinātņu akadēmijas vēsturi esmu nodarbojies diezgan daudz. 1998. gadā esmu nodevis publikas vērtēšanai 700 lappušu biezu grāmatu par akadēmijas vēsturi. Tieši darbs, radot šo grāmatu, piedalīšanās akadēmijas tradīciju pārveidošanā un jaunu tradīciju ieviešanā mani mudināja piekrist tajā pašā 1998. gadā uz sešiem gadiem kļūt par LZA prezidentu.

Jā, mana attieksme pret augstceltni ir divējāda. Kādreiz es uz to raudzījos stipri neuzticīgi un aizspriedumaini, tā man aktīvi nepatika: neveikla, neomulīgi pompoza, sveša Rīgai un Maskavas forštatei. Jo es taču vēl skaidri atceros interesanto, teikšu tā, aizkustinošo iebraucamās sētas koka māju, kas kādreiz atradās šajā vietā. Un vai jūs zināt, ka reiz še atradās tā sauktie Jezuītu lauki un baznīciņa, kur spredikus lasīja Herders? Tomēr Rīgas arhitektūra ir iecietīga pret dažādu laikmetu pieminekļiem, un augstceltne taču ir un paliek visvērtīgākais Staļina laiku piemineklis Rīgā, kaut arī tas tika pabeigts jau pēc Staļina nāves.

Augstceltni būvēja 1951.–1961.gadā, tās projekta autori ir arhitekti profesors O.Tīlmanis un pašreizējais LZA goda loceklis V.Apsītis. Būvdarbus konsultēja arhitektūras akadēmiķis no Maskavas V.Oltarževskis, kurš 20.gadsimta divdesmitajos gados būvēja pirmās augstceltnes Ņujorkā, bet pēc tam arī Maskavā. Autoritārie un totalitārie režīmi vienmēr ir sliekušies uz monumentālismu. Lūk, kādēļ Staļina laikos par paraugu tika izvēlēta amerikāņu un kanādiešu arhitektūra, lai gan tur monumentalitāte simbolizēja progresu un ekonomisko varenību. Režīmi un valdnieki aiziet, bet ēkas paliek.

2003.gadā Eiropas Padome Eiropas kultūras mantojuma dienu "Eiropas pēckara mantojums" ietvaros par Latvijas centrālo objektu izvēlējās mūsu augstceltni. Tā tika iezīmēta ar Eiropas kultūras mantojuma karogu, un 2003. gada 13. septembrī man kā LZA prezidentam šo karogu pasniedza EP direktorāta vadītājs spāņu profesors Hosē Marija Ballesters.

Pirms 10 gadiem, drīz pēc Atmodas pēc mana ierosinājuma tika iesvētīta gan ēka, gan akadēmijas karogs. To veica LZA goda loceklis, nu jau nelaiķis teoloģijas profesors Roberts Akmentiņš, kuram komunistiskais režīms bija sagādājis spēcīgas morālas ciešanas.

– Atvainojiet, ja aizskaru jūsu jūtas, un, ja nevēlaties, neatbildiet: kādēļ jums tas likās tik svarīgi?

– Savā ziņā tās bija atvadas no ēkas drūmās pagātnes, no staļinisma paliekām. Neuzskatu sevi par īpaši ticīgu cilvēku, tomēr esmu luterānis, mana mamma krieviete bija pareizticīga. Kritiskos, manam vai valsts liktenim izšķirīgos brīžos apmeklēju baznīcu. Itālijā 1972. gadā pabiju daudzos katoļu dievnamos, to skaistuma ietekmē es tolaik burtiski atdzimu no jauna. Runā, ka vārds rada un vārds sagrauj. Akadēmijas ēkai nebija tā labākā aura, to būvēja cietumnieki, te savas runas teica Latvijā negatīvā nozīmē pazīstamais Pelše. Garīdznieks, teoloģijas profesors Akmentiņš runāja par zinātnes ētiskajiem jautājumiem, par zinātnieka tikumisko pienākumu. Runāja ļoti mierīgi, it kā lasīdams dainas. Un pēc tam kāds mans kolēģis fiziķis, kurš pirms iesvētīšanas nosauca to par tumsonības aktu, teica, ka tā noritējusi "visnotaļ solīdi".

– Kā jūs ar savām zināšanām un Rīgas vēstures izjūtu attiecaties pret diskusiju ap Pētera I pieminekli?

– Pētera loma Latvijas un Rīgas vēsturē ir ļoti atšķirīga, un tas vēlreiz liecina, ka nebūt ne viss valsts un tās galvaspilsētas vēsturē ir identisks. Šeremetjeva karaspēks Livoniju izpostīja, iespējams, daudz vairāk, nekā to izdarīja zviedri un poļi. Ja Livonija paliktu zviedru kroņa valdīšanā, zemnieki nebūtu uz ilgiem kļuvuši par tik brutālas dzimtbūšanas, ja piekrītam Garlībam Merķelim, varētu pat teikt verdzības, upuriem.

Savukārt Rīgā situācija ir pretrunīgāka, Pētera reformas, kā redzam, veicināja ostas pilsētas attīstību, kaut gan tas notika ne gluži tūlīt pēc Ziemeļu kara.

Piemineklis ir labs, citas jātnieka statujas mums nav. Taču tas pilsētā nostāvēja pavisam īsu laika sprīdi, tikai piecus gadus, to ir pieredzējušas pavisam citas paaudzes. Tagad tas tiek uztverts kā kaut kas pavisam jauns, tas ir ievietots jaunā laika kontekstā un lielai daļai mūsdienu rīdzinieku ir izrādījies nepieņemams. Piemineklis ar laiku atradīs savu vietu, par to esmu pārliecināts. Tikai nevajag izdarīt pārlieku straujas kustības. Starpetnisko attiecību ziņā mēs dzīvojam daudzmaz mierīgi, rīvēšanās ir tīri verbāla. Nelatviešiem ir jāapgūst latviešu valoda. Tomēr noteikti jāsaglabā arī iespējas iegūt izglītību krievu valodā. Ķīmiju, fiziku, matemātiku labāk pasniegt dzimtajā valodā. Mēs visi kopā esam atgriezušies Eiropā un, iegūstot eiropeisko identitāti, nevēlamies zaudēt savējo. Jo vairāk tādēļ, ka eiropeiskā identitāte nozīmē atsevišķas kopīgas fundamentālas, multikulturālas – tātad demokrātiskas vērtības, nevis Amerikai vai bijušajai PSRS raksturīgo pārkausēšanas katlu. Balstoties uz šo pieeju, mūsu valsts iekšienē es saskatu konsolidācijas perspektīvas. Viens no šķēršļiem šajā ceļā ir pilnīga informatīvo lauku nošķirtība, ko es ik dienu izjūtu, lasot gan lielākās latviešu, gan krievu avīzes. Integrējoša loma ir sportam un mūzikas dzīvei. Starp citu, par vienojošu posmu varētu kļūt arī zinātne.

– Vai, jūsuprāt, saglabājies jēdziens "Baltijas vienotība"?

– Mūsu zinātņu akadēmiju vadītāji pagaidām vēl tiekas regulāri. Esmu viens no Baltijas Asamblejas prēmijas žūrijas locekļiem. Pērn mēs šo prēmiju piešķīrām lietuviešu māksliniekam, igauņu akadēmiķim folkloristam un latviešu dzejniekam Pēteram Brūverim, kurš, iespējams, arī savā valstī nav pietiekami novērtēts.

Amerika un Eiropa mūs uztver kā vienotu reģionu. Mēs paši gan neesam tik vienotā stāvoklī. Igaunija tiecas uz Ziemeļvalstu pusi, Polija un Lietuva – uz Centrāleiropu, Latvija paliek zināmā izolācijā. Atrodoties pašā Baltijas viducī, Latvija ir viskaismīgākā Baltijas vienotības aizstāve. Triju valstu iestāšanās ES stimulē to iekļaušanos Ziemeļvalstu un Baltijas jūras valstu reģionā. Jēdziens "Baltija" saglabāsies, kamēr visas trīs valstis būs apmēram vienos un tajos pašos postpadomju apstākļos, kamēr mūs psiholoģiski ietekmēs tās desmitgades, kuras mēs kopā pavadījām PSRS. Konkurence veicina Eiropas sadalīšanos reģionos. Jēdziena "Baltija" izšķīšana tuvāko 20 – 30 gadu laikā droši vien saskanēs ar lielu reģionu veidošanos kontinentā. Dienvideiropa: Itālija, Spānija, Portugāle, Grieķija. Savrup stāv Lielbritānija, Francija, Vācija. Centrāleiropa. Un Ziemeļvalstu un Baltijas jūras valstu kopīgais reģions, kurš atbilst arī mūsu ģeopolitiskajam novietojumam.

Vaicāts par cilvēkiem, kurus Jānis Stradiņš uzskata par autoritātēm zinātnē, akadēmiķis parādīja A.Baušķenieka gleznota portreta reprodukciju. Tajā pie zinātnieka kabineta sienām "iekārtojies" A.Einšteins, D.Mendeļejevs, F.Canders, P.Valdens, S.Hillers, P.Stradiņš. Tomēr akadēmiķis šai zinātnieku brālībai labprāt pievienotu arī citus cilvēkus, sākot ar Galileju un K.Baronu līdz pat mūsdienām.

Akadēmiķa J.Stradiņa vecākā dēla Paula (vārds viņam dots par godu vectētiņam) liktenis nevar neraisīt tēvā dalītas jūtas. Fizikas doktors Pauls Stradiņš piecus no saviem 42 gadiem ir strādājis ASV, piecus – Japānā, tagad atkal atgriezies Amerikā. Par dēla zinātnisko karjeru varētu priecāties, tomēr, ja tā tikpat veiksmīgi attīstītos mājās, ne tēvam, ne dēlam pret to nerastos divējādas jūtas, domā akadēmiķis.

Savukārt jaunākais dēls Pēteris ir kļuvis par kardioķirurgu Rīgā un, būdams profesora R.Lāča līdzstrādnieks, piedalījās Latvijā pirmajās divās sirds pārstādīšanas operācijās. Visnotaļ sekmīgi aizstāvēja doktora disertāciju par sirds biomehāniku. Par pētījumu rezultātiem Pēteris Stradiņš ziņoja Eiropas kardiologu kongresā Vīnē. Viņš ir saņēmis prestižu prēmiju, ko LZA sadarbībā ar "Latvijas Gāzi" piešķir jauniem zinātniekiem. Pašlaik P.Stradiņš vada kardioķirurģijas nodaļu vectēva vārdā nosauktajā slimnīcā. Viņš negrasās pamest Latviju, lai gan ir saņēmis piedāvājumus no Francijas un Vācijas. Ja vien valsts veselības aizsardzības politika arī turpmāk ļaus palikt dzimtenē...

Jānis Urbanovičs, *Baltijas foruma prezidents.*

Jānis Urbanovičs:

"ZVANS SKANĒS KOMPRADORIEM"

DÉJA` VU

– Jāni, saskaņā ar šīs grāmatas ieceri jums tajā nebija jāpiedalās. Mani sarunu biedri pieder nevis angažētai politiskajai elitei, bet gan neatkarīgu ekspertu sabiedrībai, tie ir eksperti, kas veido Baltijas forumu vai ar to sadarbojas. (Tieši šādā statusā grāmatā piedalās Andris Bērziņš, kurš jau vairākus gadus ir arī ekspremjers.) Starp trim desmitiem manu sarunas biedru jūs vienīgais esat aktīvi strādājošs politiķis, Tautas Saskaņas partijas parlamentārās frakcijas priekšsēdētājs.

Tomēr jūs nav iespējams "nedz apiet, nedz pārlēkt". Jūs esat šīs grāmatas izdevēja, Baltijas foruma, prezidents, arī foruma izveidošanas idejas autors. Ja jūs būtu samierinājies ar citiem politiķiem ierasto "kāzu ģenerāļa" lomu, viss būtu skaidri un vienkārši. Taču, piecu gadu garumā vismaz reizi nedēļā tiekoties ar jums pie Baltijas foruma valdes galda, redzot jūsu ārkārtīgi aktīvo līdzdarbību projektos un starptautiskajās konferencēs, rodas pat ne pieņēmums, drīzāk pārliecība: atrašanās valsts likumdevējā varā jums, lai cik tas būtu dīvaini, nesniedz cerēto gandarījumu.

– Kad mani pirmo reizi ievēlēja Saeimā, likās, ka kopā ar mandātu esmu saņēmis nepieredzēti spēcīgu impulsu garīgam un intelektuālam darbam. Jo tā taču bija pirmā Saeima neatkarību atguvušajā valstī. Taču pavisam drīz es sāku just *déja` vu* (kādreiz jau redzētā) sindromu. Atbalstām, piekrītam, ir viedoklis... Un nu jau vairāk nekā desmit gadus notiek tas pats, lai gan tiek radīta ilūzija par parlamentārām diskusijām, kam būtu jāvirza valsts liktenis. Pastāvīgā atrašanās opozīcijā man dod iespēju neliekties, nesasmērēties, nemelot – tostarp būt godīgam arī pret sevi. Mazākumam, dabiski, vienmēr ir mazāka ietekme. Bet mūsu pozīcija vispār netiek ņemta vērā. Tāpēc opozīcijai atliek vien uzticēties viedajam principam: dari, kas jādara, un lai notiek tas, kas notiek.

PARLAMENTĀRĀS VIRTUVES AROMĀTI

– Vai jūs vismaz esat ticis skaidrībā par to, kā iekārtota mūsu vara? Kādēļ nelielā, neatkarību atguvušā valstī tik konsekventi tiek šķelta sabiedrība? Kādēļ politisko partiju sarodas arvien vairāk, bet varai uzticas arvien mazāk? Profesors Juris Rozenvalds šajā grāmatā runā par to, cik grūti ir praktiski vienlaikus radīt nacionālu valsti, demokrātiskās institūcijas un tirgus ekonomiku, kurpretim attīstītajām Eiropas valstīm šo triju uzdevumu risināšanai bija atvēlēti gadu desmiti vai pat simti.

– Es labi pazīstu šo triju procesu virtuvi. Kas patiesībā ir mūsu nacionālā valsts? Tās pamatā nepavisam nav likta mūsdienīga politiska nācija, bet gan atgriešanās Pirmajā republikā, kuru pēc

1934. gada apvērsuma pat nevar uzskatīt par republiku. Tā nu gandrīz 60 gadus vēlāk, pašā 20. gadsimta noslēgumā Eiropā parādās valsts, kas sastāv no pilsoņiem un nepilsoņiem. Visa "jaunā" likumdošana, ko radīja parlaments, sākotnēji balstījās uz tās pašas Pirmās republikas pārsvarā arhaisko likumu kopēšanu. Pēc tam tos drudžaini un mehāniski pielāgoja ES tiesību standartiem. Taču joprojām darbojas arī likumi, ko tauta nevar atcelt, bet Eiropu tie neskar. Likumi, kas radīti pastāvošo ekonomisko grupējumu interesēs, un arī daļa deputātu tos formulēja, domādama par nākotnē iespējamām pašu dividendēm. Pirmām kārtām šādu tiesisko noformējumu saņēma visa privatizācijas un denacionalizācijas joma, kura vieniem ļāva kļūt par miljonāriem, bet citus nolēma atkarībai no mājokļa saimnieka.

Kāds politiķis, balstoties savtīgā, cits, iespējams, patiesā dogmatismā, valsts attīstību reducē līdz nacionālā jautājuma "pareizam" risinājumam, ar šā lozunga palīdzību iedvesmojot pūli. Pārējie, lai arī izjūtot diskomfortu, klusuciešot vērodami šo procesu, drīzumā ir spiesti ar lielāku vai mazāku degsmi vai nu tajā iesaistīties, lai nekļūtu par "tautas ienaidniekiem" un saglabātu iespēju palikt politikā, vai arī rēķināties ar to, ka viņi tiks izmesti no galvenās politiskās gultnes un nonāks opozīcijā. Pēdējo neizvēlas praktiski neviens: opozīcija ir noformējusies jau sen un vairs nepaplašinās.

Radikālā un būtībā arhaiskā nacionālisma filozofija politiskajā tirgū kļūst par populāru zīmolu. Valstī tiek radīts karastāvoklis: jebkura partija ir kara partija. Politiķi sāk pat formēt savas (pagaidām, par laimi, tikai ideoloģiskas) gan latviskas, gan krieviskas "melnās sotņas".

Savukārt tauta, lai arī visumā neuzticas varai, tomēr kopumā saglabā bērnišķīgi aklu mīlestību pret pašas izvēlētajiem personāžiem. Pret Gorbunova frizūru. Pret vienkāršiem, bet saprotamiem Šķēles padomiem tīrīt zobus un gludināt bikses. Cilvēki gan netic tam, ka Repše dos 400 latu pensiju, toties tic, ka "šitos zagļus" viņš iesēdinās. Tajā pašā laikā līderi cits aiz cita izdara tautai nacionālisma potes. Pie varas viena pēc otras nonāk šīs potes tirgojošas partijas, ko veido ārkārtīgi ciniski cilvēki, kas sevi smalki dēvē par pragmatiķiem.

Patiesībā starpība ir tikai tā, ka dažādas politiskās partijas apkalpo dažādus biznesa grupējumus. Biznesam, ko tās apkalpo, un attiecīgi partiju pašsaglabāšanās labad par galveno faktoru kļūst ietekmes sviras. Bizness, tostarp arī krieviskais, politikā naudu iegulda ne jau tādēļ, lai aizstāvētu kaut kādus principus. Ideoloģiskās atšķirības reducējas līdz akcentiem, kādos izpaužas nacionālā agresivitāte.

– Alfs Vanags, ekonomists, kas izglītību ieguvis Lielbritānijā un nodarbojies ar konsultēšanu gandrīz desmit valstīs, mūsu dialogā šai grāmatai apgalvo: protams, visur, kur viņš ir pabijis, bizness ietekmē politiku, taču tikai Latvijā viņš esot saskāries ar to, ka bizness ir kļuvis teju par vienīgo sviru, ar kuras palīdzību var ietekmēt politiku.

– Politiskā korupcija ir samaitājusi gan biznesa, gan politisko vidi. Un caur tām arī vēlētājus. Bizness ir pārliecinājies, ka politiķi sekmīgi pārdod nacionālismu, un savukārt pērk veiksmīgus politiķus.

Par politiķu pakalpiņiem piestrādā avīzes un citi plašsaziņas līdzekļi, kurinādami nacionālo histēriju. Patiesībā valstī nav nedz labējo, nedz kreiso, ir tikai latvieši un krievi. Poļi ir "latvieši" vai "krievi", ebreji arī – "latvieši" vai "krievi".

VILCIENS, PIEMETINĀTS SLIEDĒM

– Šīs situācijas tieša un šodien visredzamākā ārpolitiskā izpausme ir pretkrieviskā politiskā līnija. Šādos apstākļos gan loģiski, gan spekulatīvi tiek akcentētas mazas, rūgtu vēsturisku pieredzi guvušas valsts bažas par to, kas Krievijā ieguvis "vadāmās demokrātijas" nosaukumu.

– Svara attiecības starp Krievijas demokrātiskajiem institūtiem un prezidenta vertikāli uztrauc gan Eiropu, gan pasaules sabiedrību, gan, protams, tos Krievijas cilvēkus, kuru personiskajā skalā demokrātijas principi ieņem pienācīgu vietu. Es ne mirkli nešaubos, ka par to dialogos šai grāmatai ar jums runāja arī tie Baltijas foruma dalībnieki, kas nāk no Krievijas.

– Protams, Sergeja Karaganova, Igora Jurgensa, Nadeždas un Alekseja Arbatovu līmeņa politologi nevar slēpt galvu smiltīs – to viņiem neļauj nedz intelektuālais līmenis, nedz pašpietiekamā pilsoniskā pozīcija.

– Lai gan bažām ir pamats, tomēr jāspēj saskatīt, ar ko Latvija atšķiras no Krievijas. Tur oligarhu visvarenībai pretī var stāties tikai viss prezidenta vertikāles spēks, ko iespējams koncentrēt prezidentālā valstī, kuru vada tāds prezidents kā Putins. Turpretim mūsu valstī nav neviena, kas var stāties pretī tam, ko es sauktu par nacionālo oligarhiju. Bet politiskajai elitei, kas apkalpo šo oligarhiju, pret Krieviju vērsta politika ir pieprasīta prece, kuru tā piegādā vietējā biznesa vaļiem pēc to tieša pasūtījuma. Tieši līnijā "politika – nauda – politika" vai "nauda– politika– nauda", kur Latvijas politiķim "atlec" desmitiem tūkstošu, Latvijas biznesmeņi ir "uztaisījuši" savus miljonus. Runa ir par valsts ekonomikas galvenajām jomām – bankām, tranzītu, pārtikas uzņēmumiem, nekustamo īpašumu.

Svešvārdu vārdnīcā varam atrast jēdzienu "kompradors": spāņu valodā *comprador*, koloniālajās un atkarīgajās valstīs – vietējais tirgotājs, kas uzņemas starpnieka lomu starp ārvalstu kapitālu un nacionālo tirgu. Kā cilvēks, kas no iekšpuses pārzina ne tikai Latvijas politisko procesu, bet arī biznesu, varu apgalvot: teju visi nopietnie īpašumi mūsu valstī pieder kompradoru buržuāzijai. Tā iepludina Krievijas naudu mūsu nacionālajā tirgū. Daudzus gadus tā ir attīstījusies, saņemot par to komisijas atlīdzību. Tādēļ, jo sliktākas ir Latvijas un Krievijas attiecības, jo tai izdevīgāk darboties, nebāžot degunu ārā no ēnas.

Vilciena sastāvs gadiem ilgi stāv, piemetināts sliedēm. Tirgū iekļūt var, tikai izmantojot sen aplinkus iestaigātas taciņas. Vietējais bizness zina maršrutus, noteikumus, tarifus. Neviens patiesībā neanalizē šķēršļus, kas traucē kaimiņvalstu attiecībām. Nav valsts ārlietu ministra, ir savas partijas ministrs, savas partijas Ministru prezidents. Neviens, Valsts prezidenti ieskaitot, neatbild nedz par apkaunojošo kolīziju 9.maija priekšvakarā, nedz par vodku un voblu uz avīzes, nedz par to, ka koncentrācijas nometni kāds ir sajaucis teju ar pionieru nometni. Sabiedrības noskaņojuma impulsu politiķi virza pa kanālu ar saindētu ūdeni, bet paši turpina ievākt dividendes.

SPĒLEI BŪS JAUNI NOTEIKUMI

– Parlamentārā un jo vairāk ārpus parlamenta stāvošā opozīcija procesu apturēt nespēj. Neviens arī negrasās spridzināt sliedes kopā ar vilcienu. Bet, ja kāds to tomēr sadomās darīt, kādi būs viņa nolūki un kādas sekas gaidāmas? Vai jūs saskatāt, lai arī politiskā miglā tītu, tomēr izeju?

– Es saskatu trīs savstarpēji saistītas perspektīvas. Vēl palikusi neprivatizēta ievērojama daļa valsts un pašvaldību īpašuma. Pietiek papētīt kaut vai Rīgas Brīvostas biznesa struktūru, nekustamā īpašuma jomu, iekārojamus zemes gabalus. Pietiek atminēties politiķu nesenos cīkstiņus ap grozījumiem privatizācijas noteikumos. Kamēr pārdale un tai nereti sekojošā tālākpārdošana nebeigsies, tikmēr turpināsies politisko "jumiķu" darbošanās, tostarp iesaistot tos pašus Krievijas biznesmeņus. Taču pēdējie lielie pīrāga kumosi acīmredzot tiks norīti nākamās Saeimas pilnvaru laikā.

Tikmēr vietējā lielā biznesa ļoti lielajiem līdzekļiem būs uzkrājusies kritiskā masa. Latvijas kompradoru īpašumi, apetīte un ambīcijas sasniegs līmeni, kurā viņi sāks apsvērt, vai ir jēga visu mūžu strādāt, saņemot komisijas naudu – lai arī visai prāvu –, un daļu no tās vēl arī atdodot politiķiem. Varbūt pietiks stiprināt krievu konkurentus, varbūt pienācis laiks pacīkstēties ar visiem – gan austrumniekiem, gan rietumniekiem?

ES standarti – un tas ir otrs apstāklis – veicinās to, lai bizness iznāktu no ēnas, palielinot savu uzņēmumu kapitalizāciju, ietekmējot valsts "kapitalizāciju" kopumā, valsts investīciju klimatu. Šis process atgādinās laiku tirgus veidošanās zemākajā posmā, kad par iziešanu no ēnas sāka rūpēties kriminālais bizness. Bet, ja Latvijas un Krievijas biznesmeņi un politiķi draudzēsies, draudzēsies arī specdienesti. Un tas noteikti ietekmēs "pelēkās" zonas.

Turklāt arī Eiropas Savienība agri vai vēlu pārstās uz mums skatīties kā uz bērnunama huligāniem: sak, ja grib tur savās mājās dzīvot kā karā, lai jau mokās ar savu nacionālo muļķošanos. Eiropas Savienību nevar nesatraukt tas, ka jaunās valstis nacionālisma infekciju varētu ievazāt vecajās. Ne velti ES uzmanības lokā jau ir nonākušas arī cilvēktiesības. Turklāt Eiropas Savienība un Krievija agri vai vēlu definēs savas kopīgās intereses. Šodien Latvijas politiskā elite uztiepj sevi Eiropas Savienībai, uzdodoties par eksperti Krievijas lietās, afišējot savu krievu valodas prasmi un zināšanas par slāvu mentalitāti, un tas izraisa vien rūgtu smīnu. Ņujorkā, Telavivā un daudzās citās mūsdienu globalizētās pasaules vietās arī ir ne mazums cilvēku, kas tikpat labi prot runāt krievu valodā. Tuvākie konkurenti ir lietuvieši, kuru pašreklāmai ir daudz lielāks pamats.

Tomēr arī šis Latvijas deklarētais apstāklis no bezkaunīgas demagoģijas sfēras patiešām var pārcelties uz realitāti. Mūsu politiķi savā pretkrieviskajā šķībumā laikam gan neatgriezeniski ir apauguši ar sūnām. Turpretim biznesmeņi, šodienas kompradori, gods godam, ne tikai runā krievu valodā, bet arī, protams, nevar daudzmaz nepārzināt Krievijas apstākļus.

Es paredzu, ka tādējādi nenovēršami pienāks laiks, kad viņi, vienā mirklī aizmirsuši iepriekšējo misiju, sajutīs konjunktūru un politiskajai elitei dos jaunu pasūtījumu: beidziet šo nacionālo ākstīšanos. Mēs pārāk negribīgi strādājam gan ar Austrumiem, gan Rietumiem. Jūs, politiķi, sakārtojiet attiecības ar Krieviju un sāciet beidzot domāt nevis par "tīrajiem" un "netīrajiem", bet gan par pensionāriem, skolotājiem, ārstiem un bērniem. Un tagad jums būs jāiemācās domāt patstāvīgi. No sava lielā biznesa mēs maksāsim lielus nodokļus par to, lai te nebūtu nedz sociālās, nedz starpnacionālās spriedzes.

Un trešais noteikums. Esmu pārliecināts, ka jāparādās pieprasījumam pēc jaunas politiskās filozofijas. Sabiedriskā saskaņa ne tikai kā tikumiskais imperatīvs, bet lielākoties kā valsts attīstības instruments. Liec mierā krievu, neaiztiec viņa skolu, nodarbojies ar derīgām lietām. Tad pašreizējais dalījums labējos un kreisajos neglābjami atmirs. Lozungi "Krievi nāk!" un "Latvieti,

nepadodies!" ir amorāli un neproduktīvi pašā saknē. Jaunajos apstākļos tie sāks traucēt nopietnā biznesa centienus pozicionēt valsti kā stabilu partnerības un investīciju zonu.

– Profesors Edvīns Karnītis dialogā šai grāmatai šādu ārkārtīgi nevēlamu stāvokli ES un Krievijas robežzonā nosauca par klusuma zonu.

– Šo ekonomikas apdraudējumu viņš ir definējis ļoti precīzi. Minēšu vēl vienu tendenci, kas ir būtiska manis skatītajai perspektīvai. Aklā liberālisma laiks beidzas, pasaule to jau ir "izslimojusi". Drīz tas noteikti vairs neliksies panaceja arī mūsu politiskās šķiras galvās. Tieši tāpat kā sociāldemokrātija latviskā izpratnē: kad populisti, tikai cenšoties piesaistīt vēlētāju balsis, neoliberālismam liek pretī nerealizējamas, būtībā teju vai sociālistiskas idejas.

Pasaulē ir ieskicēts trešais ceļš, un to jau būvē Tonijs Blērs un Romano Prodi, par to domā daudzi nopietni politiķi un analītiķi. Arī es to uzskatu par konstruktīvu perspektīvu gan valsts attīstībā, gan konsolidētas sabiedrības veidošanā. Patlaban es nerunāju par jaunu partiju, drīzāk par sabiedrības pieprasītu politisko filozofiju. Ja parādīsies sabiedrības pieprasīts ideoloģiskais projekts, varēs sākt arī partijas veidošanu.

– Raksturīga iezīme: tie Latvijas uzņēmēji, kas piedalās šajā grāmatā, neatkarīgi no uzņēmējdarbības jomas un tautības runā par nepieciešamību radīt nacionālās buržuāzijas šķiru. Viņi taču nevar neapzināties, ka gan ES, gan globalizētajā pasaulē vispār no konkurences nav iespējams izvairīties. Tomēr tajā pašā laikā viņi uzskata, ka ir iespējami labvēlīgi apstākļi, kuros viņiem izveidosies īpašas attiecības ar savu valsti, bet valstij savukārt ar viņiem. Infrastruktūra, drošība, sociālais miers nosaka klimatu pašu mājās.

– Es viņus saprotu. Un, manuprāt, viņi sāk just tā lūzuma tuvošanos, par kuru es jau runāju. Lielais legālais bizness acīmredzot vismaz zemapziņā jūt, ka drīzumā mainīsies attiecības ar valsti. Par uzvarētāju noteikti kļūs nevis tas, kas pēdējais paliks atlikušajā "pelēkajā" dalāmajā lauciņā, bet gan tas, kas pirmais no tā aizies. Saņēmuši no biznesmeņiem jaunas norādes, politiķi savukārt sāks domāt par to, kā panākt, lai tandēmā ar normālām varas institūcijām, vienādos konkurences apstākļos pašmāju bizness gribētu un varētu attīstīt savu valsti. Lai bizness justu sabiedrības "sāpju punktus", sekmētu to dziedēšanu, saskatot šajā procesā ilglaicīgu pragmatisku interesi. Respektīvi, runa nav par to, ka bizness vairs neietekmēs politiku. Tas ietekmēs, un tam ir jāietekmē, tikai citādā veidā. Lūk, par šo misiju, man šķiet, jau sāk domāt tālredzīgākie uzņēmēji, runādami par nepieciešamību radīt nacionālu un tajā pašā laikā eiropeisku buržuāziju.

PIE MŪSU GALDA KLAUSĀS UN DZIRD

Manis teiktais uzskatāms par perspektīvas redzējuma konspektu. Es nepavisam neloloju ilūzijas un zinu, ka mūs gaida sarežģīts process. Taču no tā nav iespējams izvairīties. Jau tagad redzu, ka manas domas un idejas tiek uztvertas. Precīzāk būtu teikt – mūsu idejas. Tāpēc ka vielu pārdomām un prognozēm pats smeļos no tā, ko mēs darām Baltijas forumā.

Jums ir taisnība, pieņemot, ka tieši mūsu kopīgais darbs Baltijas forumā dod man to politisko, pilsonisko un tikumisko piepildījumu, ko es negūstu Saeimā. Jo apstākļos, kādos tiek gatavoti ēdieni parlamenta virtuvē, deputātiem nav vajadzīgas zināšanas, viņiem pietiek skaidri saprast uzdevumus un tos bez ierunām izpildīt. Atrodoties opozīcijā, neizmantotā enerģija laužas ārā, situācijas anormālums liek to vispusīgi apzināt un attiecīgi gūt pilnīgi jaunas zināšanas. Es redzu, ka cilvēki, kam ir šīs zināšanas, ekspertu vides pārstāvji apzināti distancējas no politikas. Viņiem dārga ir pašu neatkarība. Savukārt politisko eliti šī neatkarība nevis saista, bet gan drīzāk dara uzmanīgu.

Runājot par mūsu kopdarbu, es pirmām kārtām domāju ne jau politoloģijas grāmatas, lai gan pēdējos gados tās man ir kļuvušas par regulāru lasāmvielu. Tomēr galvenais ir cilvēki, kas tās ir pievārējuši ilgi pirms manis, nopietnas izglītības procesā. Cilvēki, kas tās ir izstudējuši, projicējot Latvijas realitātē, izdarījuši patstāvīgus secinājumus. Kā jūs lieliski zināt, tieši šādus cilvēkus ir pulcējis Baltijas forums.

– Mūsu pirmās, pirms pieciem gadiem notikušās starptautiskās konferences temats bija "Latvija un Krievija. Kas mēs esam: draugi, ienaidnieki vai partneri?" Jūs būtībā jau esat atbildējis uz jautājumu, kāpēc temats bija tieši šāds: dienas kārtību joprojām diktējam nevis mēs, bet gan politiskie procesi. Šīs grāmatas lappusēs jūs uzzināsiet, kā Latvijas un Krievijas attiecību tēmu, lietainā vakarā pastaigājoties pa Stokholmu, apsprieda Krievijas Ārējās un aizsardzības politikas padomes (KĀAPP) locekļi Sergejs Oznobiščevs un Igors Jurgenss. KĀAPP arī ir neatkarīga sabiedriska organizācija. Viņi kopīgi izdarīja tieši šo secinājumu: ja jau politiķi ledu neizkausēs, ir vajadzīgs ekspertu dialogs. Drīz pēc tam viņi iepazinās ar jums.

– Tā Baltijas forumam radās pirmais ārvalstu partneris. KĀAPP ietilpst vairāk nekā simt cilvēku. Bez Igora Jurgensa un Sergeja Oznobiščeva minēšu vēl tikai dažus vārdus: Sergejs Karaganovs, Nadežda Arbatova, Irina Hakamada, Vitālijs Tretjakovs, Vladimirs Averčevs... Mūsu valstu attiecībās tas bija divu karstu kartupeļu, divu "n" laiks: NATO un nepilsoņi. Naivi domāt, ka Latvijas un Krievijas puses un konkrētu cilvēku viedokļi saskanēja.

– Tomēr mūsu politiskā elite un ar to solidārā prese saskatīja tikai kārtējo "Maskavas roku". Latvijas vēstnieks ASV mēģināja pierunāt Niksona centra Vašingtonā prezidentu Dmitriju Saimsu nebraukt uz otro starptautisko konferenci, tomēr pasaulē pazīstamais politologs darīja pēc sava prāta. Kopš tā laika viņš Latvijā ierodas katru gadu, ir ievēlēts Baltijas foruma padomē.

– Kad muļķība un netaktiskums nāk no tavas valsts darboņa lūpām, kļūst kauns par valsti. Pēdējā laikā vienā laidā nākas klausīties: ko te atkal sarunājusi jūsu prezidente?! Bet karavāna būtībā iet tālāk. Es nesaku, ka forums ir kļuvis atpazīstams vai visā pasaulē, tomēr nopietnus starptautiskus mērogus tas noteikti ir ieguvis. Tajā regulāri tiek pārstāvēta Baltija, Skandināvija, Austrumeiropa, Krievija, ASV... Protams, runa jau nav tikai par valstu skaitu, lai gan – jo plašāka panorāma (sevišķi pēc Latvijas iestāšanās ES), jo labāk. Pirmām kārtām runa ir par ekspertu līmeni, par viņu skaidri izteikto un pilnīgi nepārprotamo gatavību dialogam. Uz savas ādas jūtu, cik "barojošs" ir katrs forums. Gan kā foruma prezidents, gan kā diskusiju dalībnieks esmu gatavs parakstīties zem katra vārda: Baltijas forums patiešām ir *starptautiska*, patiešām *neatkarīga*, patiešām *sabiedriska* organizācija. Turklāt ir skaidri redzams, ka Latvijā diemžēl nav otra līdzvērtīga lauciņa, kurā risināt tolerantu dialogu.

Laikā, kad kolīzijas ap skolu reformu sasniedza kulmināciju, laikā, kad notika Krievu skolu aizsardzības štāba sasauktais kongress, Baltijas forums sarīkoja diskusiju. Pie viena galda pirmo un pēdējo reizi šajā situācijā sēdēja reformas "krustmāte" Evija Papule un viens no štāba vadītājiem, drīz pēc tam no Latvijas izraidītais Aleksandrs Kazakovs.

Izglītības reformas jautājumā forums ir izstrādājis savu "ceļa karti". Tās būtība ir šāda. Pastāv Izglītības ministrijas standarts, un ikviena – vienalga, latviešu vai krievu skolas – absolventa zināšanu līmenim ir jāatbilst šim standartam. Jebkura priekšmeta, tostarp arī valsts valodas, mācību metodika ir skolas un vecāku darīšana. Nedz 60, nedz 40 procenti šādos apstākļos vienkārši nav vajadzīgi. Un, tā kā šo procentu dēļ tiek lauzti šķēpi un kurinātas kaislības, tie ir arī kaitīgi. Līdzīgas domas tika paustas atklātajā vēstulē Latvijas valsts institūcijām. Un itin nemaz nav nejaušība, ka liela daļa šo vēstuli parakstījušo latviešu un nelatviešu inteliģences pārstāvju ir Baltijas foruma dalībnieki.

Īsi pirms referenduma par valsts iestāšanos Eiropas Savienībā, kad regulāri tika publicēti tikai "par" un "pret" piekritēju procenti, Baltijas forums kopā ar Baltijas sociālo zinātņu institūtu veica pētījumu, kam bija jāatbild uz jautājumu "kāpēc?". Turklāt tas attiecās gan uz pilsoņiem, gan nepilsoņiem, kas dzīvo mums blakus, bet kuriem arī šajā gadījumā nav izvēles tiesību.

– Institūta direktore profesore Brigita Zepa šīs grāmatas lappusēs saka, ka viņa un viņas kolēģi bieži izmanto šā pētījuma rezultātus.

– Ilgi pirms tam, kad valstī sākās kampaņa par okupācijas tēmu, kas tika ievietota 60. gadadienas kopš uzvaras pār nacismu kontekstā, Baltijas forums šo tēmu nopietni un mierīgi apsprieda ar vadošajiem ekspertiem. Molotova – Ribentropa pakta parakstīšanas 65. gadadienas priekšvakarā Rīgā notika foruma organizēta diskusija. Savukārt Baltijas foruma konferencē, kas notika Maskavā, mēs veicām ievērojamu Krievijas politologu aptauju. Interesanti, ka nedz rīdzinieku, nedz maskaviešu pozīcijas neatspoguļoja viņu valstu oficiālo viedokli. Tāpēc polemika nenoveda strupceļā.

Tādējādi kolīzijas ap uzvaras 60.gadadienu un Molotova – Ribentropa pakta sekām mūs pārliecināja par to, ka nepieciešams jauns, vērienīgs projekts. Pirms pakta parakstīšanas bija Minhene, pēc tam – Jalta un Potsdama. Vēstulē Latvijas, Polijas, Krievijas, Vācijas, ASV, Lielbritānijas, Francijas, Itālijas un Spānijas augstākajiem vadītājiem Baltijas forums ierosināja nākt klajā ar paziņojumu, nosodot amorālo pieeju politikai, kuras rezultātā tika sadalīta Eiropa. Šādā veidā valstis beidzot novilktu svītru zem pagātnes un paziņotu, ka nākotnē nav pieļaujamas vienu valstu slepenas vienošanās uz citu valstu rēķina. Paziņojumam varētu pievienoties visas valstis, kas piekrīt šādam principam.

Rezultātu apkopošana visas Eiropas mērogā varētu būtiski ietekmēt pirmām kārtām Latvijas un Krievijas attiecības. Arī šajā lietā abu valstu politiskajiem vadītājiem mēs esam piedāvājuši izmantot mūsu "ceļa karti". Pašlaik notiek pingponga spēle, izmantojot vienpusēji formulētas deklarācijas. Krievija piedāvā sākt ar "baltu lapu". Latvija uzstāj, ka jāatzīst okupācija. Normalizēšanu varētu sākt nevis ar plašiem paziņojumiem un savstarpējiem apvainojumiem, bet gan balstoties uz faktu, kam nevajadzētu izraisīt šaubas nevienā no pusēm: pašreizējais stāvoklis ir pretrunā abu valstu vitālajām interesēm. Izeja nav meklējama vienas puses uzvarā pār otru.

– Baltijas foruma iepriekšējā grāmatā "Darba kārtība Latvijai 2004" rakstam par Latvijas un Krievijas attiecībām jūs devāt virsrakstu "Partneri strupceļā: morāli novecojušas konstrukcijas". Strupceļš tas pats, partneri arī. Vai arī jums personīgi kaut kas ir mainījies?

– Te arī izpaužas Baltijas foruma fenomens. Politiķi padziļina pretnostatījumu. Turpretim mēs Baltijas forumā padziļinām analīzi. Par iespējamām situācijas maiņas tendencēm es jau runāju.

Taču man īpaši svarīgi, lai mēs kopīgi – es runāju par Baltijas forumu – un arvien konsekventāk ne tikai fiksētu situāciju, bet arī piedāvātu visbūtiskāko problēmu risinājumu.

Jānim Urbanovičam kā sabiedriskajam darbiniekam bija iespēja piedalīties viena no lielākajiem pagājušā gadsimta domātājiem (starp citu, dzimuša Rīgā) Jesajas Berlina grāmatas "Četras esejas par brīvību" latviešu izdevuma tapšanā. Kā grāmatas ievada epigrāfu filozofs izvēlējās Bendžamina Konstana vārdus par reālu būtņu upurēšanu abstraktu būtņu vārdā. Abu pasaulslaveno autoru netīksme pret šo principu Jānim Urbanovičam prātā nav iekritusi nejauši.

Reālās politikas jomā Jānim Urbanovičam sevišķi tuvs ir Rietumberlīnes virsbirģermeistars, vēlākais VFR kanclers Villijs Brants, kurš ir autors teicienam par to, ka tilti, kas savieno upes krastus, protams, ir svarīgi, taču vēl svarīgāki ir tilti starp cilvēkiem.

Andris Bērziņš, *pēc izglītības vēsturnieks, bijis labklājības ministrs, Rīgas pilsētas mērs, Ministru prezidents. Viens no partijas "Latvijas ceļš" dibinātājiem, bijis arī šīs partijas priekšsēdētājs.*

Andris Bērziņš: "TIRGUS EKONOMIKA UN TIRGUS SABIEDRĪBA – IZJUTĪSIM STARPĪBU"

RIŅĶA KVADĀTS

– Bērziņa kungs, jūsu kabineta pašā pirmajā deklarācijā bija šāda frāze: "Valdība iestājas par tirgus ekonomiku, bet ne par tirgus sabiedrību." Pirms pieciem gadiem tā mani stipri izbrīnīja, un kopš tā laika šī sajūta drīzāk ir nevis mazinājusies, bet gan pastiprinājusies. Cilvēks, kas gatavojās nostāties valdības priekšgalā, runāja ne tikai par ekonomiskām kategorijām, bet arī par psiholoģisko un ētisko klimatu valstī un sabiedrībā. Tik oficiālā dokumentā, pat neizmantojot jēdzienu "ideāls", jūs tomēr būtībā definējāt savu politisko filozofiju. Eksministru, galvaspilsētas eksmēru, vienas no valdošajām partijām priekšsēdētāju būtu grūti uzskatīt par naivuli. Turklāt izrādījās, ka atjaunotās Latvijas Republikas vēsturē jūs esat sasniedzis Ministru prezidenta "ilgdzīvošanas" rekordu, šajā krēslā noturoties divarpus gadus un aizvadot savu kabinetu līdz parlamenta vēlēšanām.

– Jūs sākāt ar nopietnam politiķim pašu galveno, tā teikt, visu jautājumu jautājumu, savā ziņā riņķa kvadrātu: kā politiķis var palikt pragmatiķis – kaut vai tikai pacensties tāds palikt –, nenododot savus principus. Būdams liberālis, esmu pārliecināts tirgus ekonomikas piekritējs, taču, būdams liberālis, esmu arī brīvs cilvēks, cienu mūžīgās vērtības, kuras apdraudēt nav tiesību nevienam un nekādos apstākļos – tās nevar nedz pirkt, nedz pārdot. Valdības un varas uzdevums ir sargāt šo vērtību neaizskaramību. Runa ir par lietām, kas ir pilnīgi reālas un "taustāmas": kultūru, izglītību, drošību, cilvēka dzīvības vērtību, kas pasaulē ir krasi samazinājusies.

Bet par šo un citu tiesību un vajadzību nodrošināšanu nākas dārgi maksāt. Tādēļ sevi un citus cienošs politiķis nevar atļauties pirms vēlēšanām solīt zelta kalnus, pēc vēlēšanām saviem solījumiem vienkārši uzspļaujot. Viņš nedrīkst mānīt ne pats sevi, ne citus, viņam skaidri jāapzinās, ka viņš nepadarīs visus cilvēkus laimīgus jau nākamajā dienā pēc varas pārņemšanas. Mana pieredze rāda, ka tūlīt pēc nākšanas pie varas, uzņemoties varas smago nastu, ilūzijas (ja tādas vispār ir bijušas) ātri zūd nebūtībā. Un tu sāc apzināties, cik smagi tevi spiež pie zemes problēmu nasta – nevis viena problēma, bet gan vesels savstarpēji saistītu un samezglojušos problēmu kopums. Un tad pie lietas ķeras veselais saprāts, tas acumirklī parāda pragmatiska risinājuma variantus, kurus daudzi ne bez pamata nodēvēs par ciniskiem.

– Jūsu attēlotā aina premjera amatā jums bija tik negaidīta pat par spīti Bērziņa – mēra pieredzei?

– Nē, man paveicās daudz agrāk – "paveicās" var likt pēdiņās, bet var atstāt arī bez tām. Pirms kādiem desmit gadiem, kad Māri Gaili nominēja premjera postenim, viņš man kā mūsu kopīgās valdošās partijas biedram pavaicāja: kā tu skaties uz labklājības ministra posteni? Godīgi sakot, pretendentu nav necik daudz. Es atbildēju ar jautājumu: par ko? Man tolaik jau otro reizi bija darba ministra portfelis, šajā jomā es biju "ielīdis" un mainīt to pret vistrauslāko, visjutīgāko – sociālo – sfēru man nebija īpašas vēlēšanās. Tā es arī aizbraucu komandējumā, izkāpis no lidmašīnas, iesēdos ar tālaika telefoniem pielādētā "Volgā", piezvanīju premjeram, lai tūliņ uzzinātu pēdējos jaunumus, un izdzirdu: gribi vai ne, bet Labklājības ministrija būs tava – nevienu citu neesmu atradis.

Tā es saskāros ar vienu no savas dzīves nopietnākajām problēmām. Visas turpmākās, izmantojot uzkrāto pieredzi, es risināju daudz vieglāk. Padomju pensiju sistēma, jāsaka, tās valstiskās sistēmas, tās ekonomikas robežās nebija slikta. Taču šī sistēma sabruka. Rūpniecība, nebūdama gatava konkurences un vispār tirgus apstākļiem, juka pa gabaliem, uzņēmumi labākajā gadījumā sašķēlās, sliktākajā – beidza pastāvēt. Valsts kontrolētais rūpniecības sektors samazinājās kā šagrenāda. Tajā pašā laikā dzimstošais bizness vairāk nekā sekmīgi izvairījās no nodokļiem, maksāt sociālo nodokli nebija ieinteresēti nedz uzņēmēji, nedz algotie darbinieki. Kā savietot gandrīz nesavietojamo: proporcionāli lielo pensionāru skaitu ar relatīvi nedaudzajiem strādājošajiem, kas turklāt nepavisam nebija kārtīgi nodokļu maksātāji?

Apmierināts nebija neviens – ne pensionāri, ne valdība, ne uzņēmēji, ne algotie darbinieki. Vajadzēja dot situācijas prognozes pietiekami tālai perspektīvai un sākt normālu sociālo dialogu. Lai sarunās mums būtu ieinteresēts partneris, iniciējām Pensionāru federācijas izveidošanu, mazliet tai palīdzējām, iedevām naudu biroja īrei, pirmajiem minimālajiem tēriņiem.

Kad kļuvu Rīgas mērs, es jau labi apzinājos, ka populisms ir strupceļš jebkuras problēmas risināšanā, un rezultātā tas politiķi noved nebūtībā. Dienu pirms manas ierašanās Rīgas domē tās iepriekšējais sastāvs apzināti un bezatbildīgi nobalsoja par zemiem siltuma tarifiem, lai gan bija skaidrs, ko šāds solis maksās pilsētai. Pat ņemot vērā to, ka 64% pilsētnieku par siltumu bija norēķinājušies pilnībā. Bija acīm redzams: sistēma neattīstās, siltuma kvalitāte nav pietiekama, cilvēki neapmierināti. Ko darīt tālāk? Teju visu jauno budžetu tērēt siltuma apmaksāšanai un pēc gada sagaidīt vēl asākas problēmas? Mēs izšķīrāmies par, protams, nepopulāru risinājumu: paaugstinājām tarifus, taču daļu naudas novirzījām, lai palīdzētu tiem, kas nekādi nespēj samaksāt.

Bet galvenais – mēs centāmies saglabāt principu: patiesi glābj makšķere, nevis zivis. Pirmo reizi kopš padomju laikiem mēs budžeta struktūru pārveidojām tā, lai tā būtu vērsta uz programmu finansēšanu, tajā radās mērķtiecība, līdzsvarojās ieņēmumi un izdevumi. Galveno uzsvaru no subsīdijām mēs pārcēlām uz darba vietu radīšanu. Principiāli mainījās investīciju struktūra: ielās, tiltos, būvniecībā mēs ieguldījām četrreiz vairāk nekā iepriekš. Laikā, kad es vadīju Rīgas domi, darba vietu skaits Rīgā palielinājās par 120 tūkstošiem. Protams, tas notika tāpēc, ka attīstījās bizness, taču šī attīstība liecina par veiksmīgu sadarbību starp pašvaldību un uzņēmējiem. Mēs pārliecinājām parlamentu, ka nepieciešams samazināt pārliekās (salīdzinot ar tolaik plaukstošo Ventspili) Rīgas iemaksas Pašvaldību izlīdzināšanas fondā. Pirms tam valdījušie "tēvzemieši" bija nostājušies krasā opozīcijā valdībai un parlamentam, tāpēc viņiem neizdevās aizstāvēt Rīgu, un, godīgi sakot, viņi arī ne īpaši pūlējās to darīt. Turpretim mēs ne tikai pārliecinājām Saeimu par savu taisnību, bet vēl arī pusotru miljonu atvinnējām caur Satversmes tiesu. Es uz to izgāju, lai gan premjers tolaik bija mans partijas biedrs Vilis Krištopans. Mūsu laikā tika datorizētas praktiski visas Rīgas skolas.

– Starp citu, kā jūs, izmantojot eksmēra pieredzi, varētu komentēt šādu skaitli: aizgājušā gada laikā Rīgas dome sasniedza rekordu, iztērējot komandējumiem pusmiljonu latu. Kazahstānā un Uzbekistānā vien mērs Gundars Bojārs bija ieplānojis desmit dienas. Kādēļ, piemēram, viņa padomniekam bija jābrauc pētīt Bordo tramvaju satiksmi, ja viņš nav šīs jomas speciālists?

– Braukt, kontaktēties, skatīties un mācīties, protams, vajag. Tomēr zinu: ja es savulaik būtu pieņēmis visus ielūgumus, tad pastāvīgi būtu ārpus Rīgas, ceļodams vairāk nekā ārlietu ministrs.

KLAUZEVICA FORMULA

– Kā jūs izteicāties vienā no intervijām, ko sniedzāt presei, politiskais vilnis jūs sagrāba un iemeta premjera krēslā, neļaujot kā Rīgas mēram nosvinēt galvaspilsētas 800 gadu jubileju, kuras sagatavošanā jūs piedalījāties ar visu sirdi un dvēseli. Jūsu premjera portfelī visvairāk vietas aizņēma stratēģija par Latvijas virzību uz Eiropas Savienību un NATO. Kas, jūsprāt, notiek un kas nenotiek pēc uzvaras?

– Valsts ir pieredzējusi savu zvaigžņu stundu, tāda vēsturē neatkārtojas nekad vai gandrīz nekad. Tajā pašā laikā es atgādināšu, kā Klauzevics pavaicāja: par ko domā gudri ģenerāļi pirms kaujas? Par uzvaru – viņš saņēma atbildi. Nē, iebilda Klauzevics, gudri ģenerāļi domā par mieru pēc uzvaras. Par kādu cenu tā nākusi, kas būs tālāk?

– Grāmatā "Dienas kārtība Latvijai – 2004", ko Baltijas forums izdevis pirms Latvijas

iestāšanās Eiropas Savienībā, jūs rakstījāt par to, ka Eiropas komisija vairākkārt ir izbrāķējusi mūsu nacionālās attīstības plānu, lai gan jūsu kabinetā bija speciāls ministrs, kas atbildēja par sadarbību ar starptautiskām finanšu organizācijām. Jūs runājāt arī par to, ka padomju laika zinātniski pētnieciskā plānošanas institūta vietā neatkarības gados nav izveidots nekas. Vai šodien pastāv stratēģiskā vīzija par Latvijas ienākšanu Eiropas Savienībā? Mums ir tikai daži gudri ģenerāļi vai varbūt ir arī Latvijas Klauzevics?

– Nacionālās attīstības plāns, ko Eiropas komisija beigu beigās pieņēma, nepavisam nav "ķeksīša" papīriņš. Cita lieta, ka jaunie valdošie politiķi vieglprātīgi un ambiciozi sāk atkal visu "no nulles". Grūti pateikt, cik produktīvi strādās Valsts prezidenta izveidotā stratēģijas veidošanas komisija un attiecīgā parlamentārā apakškomisija: nekas reāls kopš Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā nav redzams. Arī diskusija sabiedrībā nav dzirdama. Joprojām uzskatu, ka mums noteikti vajadzīgs zinātniski pētniecisks institūts, kas ne tikai būtu līderis stratēģisko pētījumu jomā, bet arī apvienotu akadēmisko institūtu, valsts un privāto augstskolu pūliņus. Šādam institūtam acīmredzot jānodarbojas ar ekonomisko un politisko analīzi.

Kas ir skaidrs šobrīd? Esmu pārliecināts: lai tā īsti izbaudītu uzvaras augļus, politiķiem vajadzētu izbeigt "piepaceltu", bet parasti spekulatīvu un mirkļa konjunktūrai pakļautu retoriku un nākamos desmit gadus "piezemēties", lai izmantotu iespējas, ko cilvēku reālas labklājības pieaugumam sniedz iestāšanās ES. Un tādas iespējas pastāv. Pirmām kārtām ir ES vispārējais "rāmis" – Lisabonas stratēģija. Tāpēc ir nejēdzīgi izgudrot kaut ko pavisam negaidītu, jādomā par to, kā iekļauties šajā kopīgajā stratēģijā. Tā ir vidēja termiņa stratēģija, kuras pamatjēga mūsu paaudzes cilvēkiem ir pazīstama: panākt un apdzīt Ameriku. Nopietni runājot, tā rāda, kā Eiropas Savienības valstīm, kurās pašlaik varam lēst ap 460 miljoniem iedzīvotāju, veiksmīgi konkurēt ar pasaules ekonomikas pašreizējiem un potenciālajiem vadošajiem spēlētājiem. Tās, protams, ir ASV un Japāna ar šīm valstīm raksturīgo noturīgi dinamisko attīstību, tā ir Ķīna un viss Dienvidaustrumāzijas reģions, tā ir Krievija, tā, galu galā, ir Indija ar tās skaita ziņā milzīgo un izmaksu ziņā ārkārtīgi lēto darbaspēku, kas nodrošina precēm un pakalpojumiem zemas cenas. Piemēram, nu jau ir acīmredzams, ka ne tikai mēs, bet arī visa Eiropa kvalitātes un cenu ziņā nespēj konkurēt tekstila tirgū. Ko mēs gribam: par katru cenu saglabāt nozari vai pielāgoties globālajai tendencei? Vai valsts un sabiedrība – pirmām kārtām pilsētnieki – ir ar mieru dotēt lauksaimniecību, lai tirgū saglabātu vietējo produkciju, lai zemnieki masveidā neplūstu uz pilsētām, nekļūtu par sociāli atstumtajiem, lai tiktu saglabāts vēsturiski izveidojies dzīvesveids? Pilsētnieks Andris Bērziņš, piemēram, ir ar mieru kaut ko piemaksāt no savas kabatas.

Taču kopumā diemžēl nav skaidrs, ciktāl mūsu izveidoto komisiju izstrādājamās stratēģijas atbilst Lisabonas stratēģijai, vai mēs to ietvaros esam tikuši skaidrībā paši ar sevi. Ar to saistīts konkrētu mājas uzdevumu izpildes temps un kvalitāte. Kā saņemt pēc iespējas vairāk ES naudas un kā to izdarīt ātrāk? Kā īstenot Īrijas modeli, kas paredz dinamisku iekļaušanos ES, ja mēs esam paziņojuši, ka dodam priekšroku tam, nevis grieķu modelim? Pagaidām gan tie vēl ir tikai laba vēlējumi pašiem sev, nevis programma, kas balstīta analīzē. Pateikšu, ko es uzskatu par neapšaubāmu prioritāti. Esmu pārliecināts, ka tā ir izglītība.

– Kādā starptautiskā konferencē es dzirdēju ekonomikas profesora ziņojumu. Viņš aplūkoja izglītību kā nacionālās drošības faktoru. Un domāja, ka salīdzinājumā ar citām ES valstīm samērā lielā IKP daļa, kas Latvijā tiek novirzīta augstskolām, tiek tērēta neracionāli. Profesors centās pierādīt, ka valstiski efektīvāk ir finansēt nevis augstskolas, bet gan cilvēku. Viņš iegūs izglītību, bet nozare kļūs rentablāka.

– Bez šaubām, izglītība ir viens no nopietnākajiem attīstības, labklājības, pašpietiekamības un tātad arī valsts drošības faktoriem. Taču mūsu problēma ir zemais IKP. Ja tas būtu augstāks, mana pozīcija būtu tāda pati kā cienītajam profesoram. Atļaušos minēt, ka viņš nekad nav strādājis valsts pārvaldē. Jo nopietna augstskola nav vienkārši tirgus dalībniece, tai intelektuālo un garīgo vērtību sistēmā ir daudz svarīgāka vieta. Iedomāsimies, ka nauda atrodas pilnīgi "brīvā lidojumā". Tūdaļ pat var izrādīties: teiksim, Latvijas Universitātei nepietiek līdzekļu elementārai izdzīvošanai, kura valstij ir jānodrošina un kuru tā ir apņēmusies nodrošināt. Starp citu, līdzīgu kļūdainu modeli ir centies īstenot arī viens otrs valstsvīrs. Repše arī izvirzīja tēzi: nauda seko pacientam. Bīstami ir tas, ka gadījumā, ja nauda glabāsies pie apdrošinātājiem, pēc pieciem gadiem, kad konkrētajam pacientam to ievajadzēsies, var izrādīties, ka visas slimnīcas ir bankrotējušas.

– Bet vai jums pašam šajā ziņā ir konkrēta nostāja?

– Manuprāt, vienīgā izeja ir neizgudrot velosipēdu un izvēlēties Igaunijas ceļu. Samazinot slimnīcu skaitu no 69 līdz 19, viņi ir optimizējuši visas nozares stāvokli, guvuši iespēju krasi samazināt menedžmenta un saimniecības izdevumus, tajā pašā laikā paaugstinot atlikušo restrukturizēto slimnīcu līmeni. Tāda shēma tika izstrādāta jau tajā laikā, kad es tikko biju kļuvis par premjeru, un es pats reizes četras esmu atgādinājis labklājības ministram Požarnovam, ka laiks to iesniegt apstiprināšanai valdībā. Taču šo nozari ilgu laiku vadīja "tēvzemieši", kuri vienmēr ir centušies lieku reizi neizsaukt pret sevi vērstu kritiku.

Es vēlētos atgriezties pie nozares, kas vienmēr ir bijusi manu raižu lokā: pie izgītības. Valsts augstskolām ir diezgan daudz nopietnu īpašumu, kuri vienkārši iet zudumā. Tās, piemēram, ir vēl Godmaņa laikā Rīgas Tehniskajai universitātei nodotās padomju karaskolu ēkas Ķīšezera krastā. Šajās ēkās pašlaik nenotiek nekas, tur valda pagrimums. Šai universitātei arī Ķīpsalā pieder nolaistas laboratorijas ar nu jau muzejiskām padomju laika iekārtām. Problēmas būtība ir tāda, ka augstskolas ir atbildīgas par visu savu īpašumu, taču tām nav tiesību ar to rīkoties: tas ir reģistrēts uz valsts vārda Izglītības un zinātnes ministrijas personā. Šī ministrija uztur speciālu struktūru, kas nodarbojas ar īpašumu pārvaldīšanu, bet tā ir tīri padomiska pieeja. Augstskolām jāatraisa rokas, jāatbrīvo tās no dzimtbūtnieciskās atkarības un jāļauj tām ar šo īpašumu rīkoties, tostarp nomāt, pārdot, pirkt. Augstskolām ir jāpiešķir tādas pašas tiesības, kādas ir Skandināvijas un ASV universitātēm. Teiksim, var pārdot kādreizējās karaskolas ēku un par iegūto naudu gada laikā sakārtot kopmītnes. Vai arī ar atvieglotiem noteikumiem to iznomāt kompānijai, kas sadarbojas ar augstskolu inovāciju jomā un apņemas šai ēkai dot cilvēcīgu izskatu. Kad augstskolām parādīsies jebkuram normālam saimniekam raksturīga motivācija, pasniedzējiem zudīs iemesli stāvēt piketos pie Saeimas vai Ministru kabineta, prasot paaugstināt algas, bet studentiem – stāvēt piketos pie rektorāta, protestējot pret kopmītņu maksas palielināšanu.

– Parunāsim par to, ar ko saskaras cilvēki, nokļuvuši Eiropas Savienībā. Pirmām kārtām tas ir jūtams cenu pieaugums. Kā jūs domājat – ja jums pašlaik būtu rokās Ministru prezidenta portfelis, vai jūs spētu pieveikt inflāciju?

– Novērst to es droši vien nespētu, tomēr būtiski samazināt, domāju, spētu gan. Degvielas cenu pieaugums nav saistīts ar ES, bet gan ar naftas cenu palielināšanos pasaules tirgū. Pagaidām degvielas cenas neprovocē inflāciju, taču šā faktora ietekme nākotnē nav apšaubāma. Domāju, ka pašreizējo inflācijas līmeni tikai par 30% izraisa objektīvi iemesli, pārējie 70% ir uz subjektīvu faktoru rēķina. Krasā inflācijas lēciena stimuls bija nevis iestāšanās ES, bet gan Repšes kabineta populistiskā politika. Viņš centās attaisnot nepamatotos priekšvēlēšanu solījumus, taču ļoti ātri kļuva skaidrs, ka papildu 400 miljoni latu, kam bija jāienāk valsts budžetā, pastiprinot cīņu ar kontrabandu, kā jau varēja sagaidīt, ir tikai pasaciņa ļoti naiviem pieaugušajiem. Tomēr, nerēķinoties ar realitāti, Repšes valdība divreiz gada laikā paaugstināja minimālo darba algu. Taču tas jādara, ņemot vērā iespējas, – teiksim, reizi pusotrā gadā. Un jāseko, lai darba ražīguma pieaugums valstī būtu mazliet straujāks nekā vidējās darba samaksas pieaugums. Taču it kā rūpēs par mazāk nodrošinātiem cilvēkiem atkārtoti palielinātā minimālā alga izraisīja ķēdes reakciju, kura noveda pie negatīva rezultāta visas sabiedrības mērogā. Pieauga patērētāju pieprasījums, un tas izraisīja cenu augšanu. Rezultātā zaudētāji ir visi. Pensiju indeksācija it kā ir jūtama, taču tā netiek līdzi inflācijai. Vēl viena ilustrācija tam, kas notiek ar vispārējas un drīzas laimes solījumiem.

ĀRPRĀTĪGĀS SVĀRSTĪBAS

– Vēlos vēlreiz atgriezties pie jūsu valdības deklarācijas, pie tajā atrodamām divām, manuprāt, savstarpēji saistītām lietām, kas nav zaudējušas ne kripatiņu aktualitātes. Tolaik jūs paziņojāt, ka vēlaties samazināt plaisu starp tautu un varu, kā arī samazināt politikas ietekmi uz biznesu. (Interesanta un postpadomju telpai laikam gan likumsakarīga sakritība: tieši tajā laikā arī Putins laida tautā slaveno tēzi par oligarhu attālināšanu no varas.) Ne pirms, ne pēc jums politiskā elite neko tādu neatļāvās – pat ne labu nodomu līmenī. Vai jums izdevās kaut vai daļēji tuvoties vēlamajam rezultātam? Vai jums izdevās kaut vai saprast, kādēļ tauta atsvešinās no varas?

– Redziet, par šo atsvešināšanos es zināju, ne tikai lūkojoties uzticības reitingos. Labklājības ministra un mēra amats tomēr ļoti stipri piezemē jebkuru politiķi. Pēc izglītības esmu vēsturnieks, tāpēc labi apzinos, cik mūžīga ir tautas un varas attiecību tēma. Gribot negribot skatos uz pasauli caur vēsturisko analoģiju prizmu. Tas, protams, ir noderīgi, taču jautājumu vienmēr ir vairāk nekā atbilžu. Bet daudzie iespējamie rīcības varianti gan bagātina apziņu, gan arī mulsina. Domāju, ka viens no atsvešināšanās iemesliem ir tas, ka ļaudis attieksmi pret varu ir saglabājuši no padomju laikiem: vara ir sveša pēc definīcijas, pēc dabas, un citādi nemaz nevar būt.

– Laikam gan tas tā ir. Tomēr mani, taisnību sakot, mulsina, ka politiķis sāk ar šo argumentu. Atmodas un barikāžu laikā taču ne tikai latvieši un nelatvieši bija kopā, bet arī tauta bija kopā ar varu. Atceraties, kā vecmāmuļas Daiņa Īvāna bērniem adīja zeķītes un dūrainīšus?

– Tieši šī vienotība savulaik palīdzēja mums aizmukt no Savienības. Taču tik acīmredzama tautas un varas konsolidācija iespējama tikai ārkārtas apstākļos, bet ikdienas rutīnā sabiedrības iekšienē tā nav reāla. Būdams Ministru prezidents, es šo plaisu attiecībās redzēju un centos to samazināt, uzstāju, lai valdība regulāri runātu par stratēģiskiem mērķiem – iestāšanos ES un NATO.

– Atzīstiet, ka ne bez kļūdām. Valdošā elite uzvedās kā gans, kurš vienīgais zina, kurp ganāmpulkam jāiet. Vajag, vajag, vajag – šis vārds skanēja ļoti bieži. Bet kādēļ –

skaidrojuma pietrūka. Par gaidāmajām grūtībām cilvēki uzzināja drīzāk no eiroskeptiķiem, nevis no vadošajiem politiķiem. Jūs atzīstat, ka šodien jums pašam pietrūkst sabiedriskas diskusijas.

– Zināmā mērā jums piekrītu. Mēs ļoti steidzāmies, baidījāmies, ka nepaspēsim visu izdarīt apstākļu un, ja vēlaties, vēstures noteiktajos termiņos. Un, protams, negribējās cilvēkus dezorientēt jeb, vienkāršāk sakot, baidīt.

– Vēl pirms stāšanās Ministru prezidenta amatā, nominācijas posmā, jūs riskējāt ar saviem politiskajiem resursiem, Godmaņa vasarnīcā tiekoties ar Šķēli un Lembergu, cenšoties izbeigt viņu savstarpējo karastāvokli.

– Kā jūs, domājams, saprotat, vismazāk mani uztrauca viņu personiskās attiecības, tomēr divu Latvijas oligarhu savstarpējais naids deformēja gan politisko, gan biznesa vidi. Pat manas partijas iekšienē bija gan viena, gan otra atbalstītāji. Bet tolaik taču tā bija nākamā Ministru prezidenta partija! Tieši tādēļ, lai mazinātu biznesa un politikas saikni, es spēru šo soli, kurš, tiesa gan, neko nedeva. Tomēr tā paša iemesla pēc es, cilvēks un politiķis, kurš zina kompromisa cenu, izvirzīju ultimatīvu prasību: manā valdībā nebūs neviena bijušā premjera, ne no manas partijas, ne kādas citas. Atkal jāsaka – lai mazinātu šo cilvēku ietekmi uz politiķu un biznesmeņu attiecībām, lai mazinātu partiju atkarību no sponsoriem. Jūs pareizi atzīmējāt, ka tās ir savstarpēji saistītas lietas: jo "caurspīdīgākas" ir šīs attiecības, jo labāk caurskatāmas ir varas un tautas attiecības kopumā.

– Lielais bizness piedalās arī ASV prezidenta vēlēšanās. Tomēr vai ir iespējams uzskatīt, ka ar laiku bizness mūsu valstī kļūs tik pašpietiekams, ka tam nebūs vajadzīga tik tieša politiskā lobēšana, bet politiķi no savas puses pārstās tik atklāti "slaukt" biznesu?

– Tāda tendence ir saskatāma, un tagad, kad pabeigta vislielāko pīrāga gabalu privatizācija, šī tendence kļūst spēcīgāka. Mana valdība nemācēja caur Saeimu "izsist" likumu par partiju finansēšanu no valsts budžeta, šāda likuma šodien nav, bet tas nopietni samazinātu politikas atkarību no biznesa, vismaz nodrošinātu partijām iespēju izdzīvot patstāvīgi. Tāds likums, protams, nepadarītu politiku un biznesu sterilu, taču bez tā visi pārējie ierobežojumi tikai sekmē "ēnu" attiecības. Pašreizējie jauninājumi nav nekas vairāk kā širmis. Uzņēmējs paņem sev no peļņas vairāk dividenžu – un viņam nauda pieder kā fiziskai personai, atstāj vairāk naudas peļņā – un tā paliek viņam kā juridiskai personai.

– Liktos, ka "gudriem ģenerāļiem", gudriem politiķiem pēc uzvaras būtu jākoriģē savas nostādnes, jātuvina tās jaunajai realitātei. Dalība NATO mūsu mazturīgajai valstij maksā dārgi – 2% no IKP. Nu, ko – vai tiešām par šo naudu, zem šā "lietussarga" latviešu tauta nejūtas drošībā? Iestāšanās NATO un ES pirmo reizi kopš pirmskara un pēckara laikiem ir ievedusi valsti Eiropā bez robežlīnijām. Jo tieši divu visnozīmīgāko pasaules klubu paplašināšana galīgi sagrāva Jaltā iedibināto pasaules kārtību, kura pamatojās uz to, ka Rietumi iztirgoja un nodeva Austrumeiropu. Un kādu signālu, kādu vēstījumu Baltija sūta pasaulei? Iesniedz rēķinu Krievijai. Bet tā savukārt ņem rokā savu politisko kalkulatoru. Turklāt abām pusēm ir skaidrs, ka ne viena, ne otra nedabūs ne graša.

– Tieši tāpēc, ka "nulles variants" nav novēršams, es to neuztveru kā kaut cik nopietnu vēstījumu Eiropai. Pagaidām vienīgais īstais vēstījums ir tas, ka valsts ir nosūtījusi uz Eiroparlamentu piecus radikāļus.

– Vai jums neliekas, ka mēs abi būtībā runājam par vienu un to pašu, tikai jūs aplūkojat itin konkrētu rezultātu, bet es – politisko procesu un sabiedrības noskaņojumu?

– Politiskais process pirmām kārtām ir mūsu iekšējās problēmas, mēs patiešām redzam, ka neesam vēl kļuvuši pilntiesīgi eiropieši. Nacionāli radikālo noskaņojumu ekspluatē ne tikai "tēvzemieši", bet arī Tautas partija un "Jaunais laiks". Pastiprināti tiek kultivēti vēsturiskie aizvainojumi, bet radikālie politiķi nesaskata savu misiju un nopietni nepretojas atriebības kārei. Arī man studenta gados 80% mācību grāmatu bija krieviski, taču gribas ticēt, ka es nejaucu cēloņus ar sekām.

– Privātpersona Andris Bērziņš tos nejauc, tomēr jautājums ir par to, kā politiķis Andris Bērziņš spēj ietekmēt politiskos procesus, tostarp arī sava elektorāta domas un sabiedrības vērtējumu kopumā.

– Godīgi jāatzīst, ka tieši sabiedrības domas un vērtējumi ierobežo politiķa Bērziņa iespējas. Tāpēc, ka pie mums joprojām pastāv ārprātīgas politiskas svārstības: no vēlēšanām līdz vēlēšanām šis svārsts svārstās nevis no kreisajiem uz labējiem vai no labējiem uz kreisajiem, bet gan no "vecajiem" pie "jaunajiem" un "vēl jaunākiem". Tas ir viens no "Latvijas ceļa" neveiksmju iemesliem pēdējās parlamenta vēlēšanās. Bet "jaunie" parasti izmanto tajā pašā politiskajā procesā pārbaudītos nacionālos un populistiskos trumpjus.

KOMPROMISS KĀ PRINCIPS UN STILS

– Tomēr – vai jūsu partija, ilgstoši būdama pie varas, visam tam pretojās pietiekami konsekventi? Jūs personīgi parakstījāt vēstuli, kurā aicinājāt liberalizēt skolu reformu, atteikties no piespiešanas metodēm. Tomēr Izglītības likums tika pieņemts vēl "Latvijas

ceļa" valdīšanas laikā.

– Tolaik tas nebija barbariskajā Šadurska redakcijā. Taču mums bija nopietnāk jāizturas pret reformas ieviešanu. Un neaizmirstiet, ka nacionālradikāļi vienmēr ir bijuši parlamentā un gandrīz vienmēr arī valdībā. Ar to nerēķināties nevarējām arī, pieņemot Pilsonības likumu tā stingrākajā redakcijā, kas paredzēja naturalizācijas "logus": "Latvijas ceļam" Saeimā taču bija tikai 36 balsis, nevis 51.

– Tam ir tīri politisks konteksts. Bet kāda ir ētiskā, psiholoģiskā puse? Kādēļ būt koalīcijā ar "tēvzemiešiem" ir pieļaujama norma, bet ar Jurkānu – kauns?

– Man tas neliekas apkaunojoši. Jurkāna partiju es nošķiru no citiem kreisajiem.

– Mēs patlaban nesarunājamies priekšvēlēšanu laikā, tāpēc mēģināsim apzināties: "Latvijas ceļš" un Tautas saskaņas partija – tikai šīs divas partijas vismaz vēlas būt daudznacionālas. Tomēr, nopietni runājot, nespēj. Pietika jums, sēžot premjera krēslā, tikai ieminēties, ka iespējams apspriest, vai nepilsoņiem varētu ļaut piedalīties pašvaldību vēlēšanās, jūsu partijas biedri jūs nekavējoties apsauca.

– Jā, jo Ministru prezidents ir koalīcijas "runasvīrs". Un koalīcijā tolaik ietilpa gan Tautas partija, gan "tēvzemieši". Un pašreizējā situācijā es pats esmu pret nepilsoņu piedalīšanos vēlēšanās. Lai cilvēki naturalizējas un kļūst pilntiesīgi ES valsts pilsoņi ar visām no tā izrietošajām priekšrocībām. Fakts, ka Naturalizācijas pārvaldē iesniegumu plūsma pastiprinās, rāda: arvien lielāka nepilsoņu daļa man piekrīt.

– Tomēr jūs samazināt viņu izvēles iespējas. Politoloģijas profesors, jūsu līdzpilsonis Juris Rozenvalds intervijā šai grāmatai apgalvo: latviešu politiķu kļūda ir tā, ka viņi domājas labāk zinām, kas tiem krievvalodīgajiem pilnīgai laimei vajadzīgs. Atcerieties ķēdīti: pēc starpnacionālā konsensa aptaujā par neatkarības jautājumu sekoja auksta duša. Pilsonības likuma stingrais variants, teju vai tūkstoši prasību pret PID, parlamenta atteikšanās ratificēt Vispārējo konvenciju par mazākumtautību aizsardzību, maigi izsakoties, neelastīga skolu reforma. Tagad jebkurš cilvēks no Eiropas Savienībā ietilpstošas valsts var vēlēt pašvaldību, turpretim ilggadīgs pastāvīgs tās nodokļu maksātājs – ne. Jūs nebaidāties, ka, atbalstot šāda veida naturalizāciju, jūs atdosiet valsti Ždanokai?

– Es saprotu jūsu spriedumu loģiku, tomēr uzskatu, ka lielum lielajam nepilsoņu vairumam pietiks prāta nepalikt visu mūžu cietēja lomā un tomēr izmantot savas tiesības uz visai plašo politisko izvēli. Un nevajag lolot ilūzijas par Eiropas konvenciju. Taisnība Nilam Muižniekam, kurš saka, ka vienus tā nepamatoti baida, bet citos vieš tikpat nepamatotas ilūzijas. Kopumā jūsu piedāvātajai ķēdītei es varu likt pretī savu, domājams, arī pietiekami argumentētu ķēdīti. Pilsonības likuma liberalizācija ir pirmām kārtām "Latvijas ceļa" liels panākums. Vēlēšanu likumā tika atcelts pants par latviešu valodas zināšanām, un tas notika, pateicoties tieši manis (tolaik biju Ministru prezidents) precīzi veiktajam koalīcijas menedžmentam. Un koalīcijā, atgādināšu, tolaik ietilpa arī "tēvzemieši".

– Vai tad tas nebija viens no noteikumiem, lai Latviju uzņemtu NATO?

– Tāda rekomendācija bija. Bet par to jau arī ir runa, ka starptautisku organizāciju rekomendācijām šeit ir politiskie pretinieki, un nākas ar to rēķināties, vienlaikus nenovirzoties no mērķa.

KONJAKS BIJA ĻOTI LABS...

– Ko jums māca Ministru prezidenta pieredze – kā jaunajos apstākļos jāveido attiecības ar Krieviju?

– Jaunās iespējas ir jāizmanto. Tagad mēs varam runāt gan caur Briseli, gan "pa tiešo". Atminieties, tiklīdz mēs ienācām ES, radās nopietna problēma, saistīta ar lauksaimniecības produkcijas piegādi Krievijas tirgum. Mēs bijām ļoti noraizējušies, taču Brisele divu nedēļu laikā šo problēmu atrisināja. Kas attiecas uz sarunu aci pret aci, neko pozitīvu nevaru jums teikt. Neoficiālo tikšanos laikā it kā saprotam viens otru. Kad Krievijas vicepremjere sociālās politikas jautājumos bija Valentīna Matvijenko, Rīgā es viņai reiz teicu: klau, uzņemsimies "sociālistiskās saistības", līdz septembrim sagatavosim līgumu par sociālo aizsardzību. Viņa piekrita, taču lieta neizkustējās no vietas. Bet tā taču tiešā veidā skar 25 tūkstošus Latvijā dzīvojošo viņas tautasbrāļu.

Kopā ar premjeru Mihailu Kasjanovu mēs gandrīz stundu pavadījām uz kuģa pie ļoti laba konjaka glāzītes. Iedevām viens otram kontaktpersonu uzvārdus un tālruņa numurus, norunājām, ka uzdosim šīm kontaktpersonām reāli ķerties pie lietas. Mans cilvēks zvanīja trīs nedēļas no vietas – atbildes vietā ik reizi nesakarīga putra. Tāpēc pieņemu, ka eksistē Krievijas Ārlietu ministrijas norādījums visu aplūkot tikai kopumā, vienotā paketē ar krievvalodīgo tiesību aizsardzības tēmu. Tad kāpēc Krievija viņu tiesības neaizstāv arī Kazahstānā un Tadžikistānā, no kurienes krievvalodīgie burtiski bēg prom?

Krievija joprojām nespēj samierināties ar to, ka Baltija ir izgājusi no tās ietekmes sfēras, visādi meklē iespējas to saglabāt. Tautiešu liktenis Baltijas valstīs ir tikai plaši tiražēts ieganstS. Tāpēc,

piemēram, situāciju ap skolu reformu tai būtu grēks neizmantot, taču, protams, mēs varējām Krievijai nedot iemeslu to darīt. Krievijas vadībai būtu lietderīgi ieklausīties pastāvīgā Baltijas foruma dalībnieka, pašas Krievijas nevalstiska Stratēģisko novērtējumu biroja direktora Sergeja Oznobiščeva rekomendācijās. Viņš ir ieteicis sadalīt dienas kārtību, izskatot to nevis "paketē", bet gan katru problēmu loku atsevišķi. Savukārt mums no savas puses vajadzētu piedāvāt Latvijas biznesmeņiem, kas darbojas Krievijā, vislielākās labvēlības režīmu, maksimāli nodrošinot viņiem rīcības brīvību. Būtu loģiski pieņemt, ka šādas iespējas izmantos pirmām kārtām mūsu krievvalodīgie uzņēmēji.

IEDVESMAS PILSĒTA

– Vai jēdziens "Baltijas vienotība" vēl ir saglabājis kādu saturu?

– Baltijas valstis rīkojās pareizi, jau pasen parakstīdamas brīvās tirdzniecības līgumu. Lai arī tas neparedzēja cilvēku brīvu pārvietošanos, dažviet izraisīja spriedzi un pat "reņģu" un "cūku" karus, tomēr mēs izgājām cauri ļoti noderīgam posmam, kura laikā pielāgojāmies tirgum. Bet pasaule – arī tā pati ES – Baltiju uztver kā reģionālu tirgu ar astoņiem miljoniem iedzīvotāju.

– Vai, pabijis visu Baltijas reģiona valstu galvaspilsētās, jūs saskatāt Rīgas īpašo vietu?

– Man, cilvēkam, kas dzimis Rīgā, cilvēkam, kas ir bijis tās mērs, precīzs liekas izteikums, kas radās pilsētas astoņsimtgades priekšvakarā: Rīga – iedvesmas pilsēta. Taču runājot pilnīgi objektīvi, Rīga atrodas ģeogrāfiski unikālā stāvoklī: tā ir blakus gan ziemeļrietumu, gan austrumu – Krievijas, Baltkrievijas, Ukrainas – tirgiem. Starp Baltijas jūras reģiona galvaspilsētām Rīgu var salīdzināt varbūt vienīgi ar Kopenhāgenu: tā ir tikpat tuvu dažādiem tirgiem, tai ir tie paši (un vēl arī citi) tuvākie partneri ziemeļrietumos, tāpat arī Vācijā.

– Kas ir Andra Bērziņa – politiķa, pēc izglītības vēsturnieka – autoritātes?

– Ar interesi lasu Frensisu Fukujamu, viņa uzbūvēto pasaules redzējumu uztveru kā trijstūri: ģeopolitiskā konstante, cilvēka daba un tehnoloģiju attīstība. Un šā trijstūra malas ir savstarpēji saistītas.

– Kad jūs, Rīgas mērs, no Ogres uz darbu braucāt ar elektrovilcienu, vai tas bija jūsu veidotā tēla elements? Vai ceļabiedri jums uzmācās ar jautājumiem?

– Es tā braucu no rīta un vakarā gadiem ilgi. Un gadu gadiem kopā ar vieniem un tiem pašiem ceļabiedriem. Katram pat bija pastāvīga vieta. Tā ka neviens man neuzmācās. Bet ar elektrovilcienu no Ogres uz Rīgu var atbraukt ātrāk nekā ar automašīnu. Kad biju Ministru prezidents, man vairs nebija tādu tiesību. Bet tagad dzīvoju Jūrmalā un braucu ar savu auto, jo tā var ātrāk no Jūrmalas nokļūt Rīgā.

Pirmo vadītāja pieredzi Andris Bērziņš ieguva, kad 25 gadus veco vēstures pasniedzēju ievēlēja par Ogres rajona skolotāju kora vecāko. Korī dziedāja septiņi skolu direktori, turklāt vēl arī vairāki mācību daļas vadītāji un vecāki kolēģi.

No Andra Bērziņa aforismiem: "Ministru prezidenta grafiks ir ļoti saspringts, un, ja arī savā diennaktī izbrīvēsi laiku simt gramu izdzeršanai, paģiru lāpīšanai laiku nekad neatradīsi."

Igors Jurgenss, *investīciju kompānijas "Renessans Kapital" pirmais viceprezidents, Krievijas Rūpnieku un uzņēmēju savienības viceprezidents, Ekonomikas augstskolas profesors.*

Igors Jurgenss:
"JOPROJĀM TĀ PATI DILEMMA:

EIRAZIĀTISKUMS
VAI RIETUMNIECISKUMS”
“PAR VIENU NO TELPĀM ES ATBILDU”

– Jūsu kolēģi šīs grāmatas lappusēs, Maskavas politologi, uz Eiropas Savienības un Krievijas attiecību perspektīvām raugās samērā skeptiski. Sadarbības četras telpas viņi uzskata drīzāk par ES retoriku, kas neuzliek nekādus pienākumus.

– Lielā mērā nepiekrītu. Gan valsts, gan biznesa sabiedrības līmenī par Eiropas kopīgo ekonomisko telpu rit dialogs. Biznesa sabiedrību skarošajās problēmās es personīgi esmu iegrimis līdz ausīm. Risinās nemitīgs darbs, lai saskaņotu un aprēķinātu pēc vienotas metodikas standartus, licences, sertifikātus, muitas noteikumus, tarifus. Notiek nepārtraukta tuvināšanās, puse no visa Krievijas ārējās tirdzniecības apgrozījuma pienākas Eiropas Savienības valstīm. Protams, no Eiropas puses šis skaitlis ir daudz pieticīgāks, tomēr pietiekami nozīmīgs. Visi vēlas angažēt Krieviju, neviens nevēlas to atgrūst. Viņiem nav pieņemamas atsevišķas politiska rakstura tendences, un mums to aizrāda, tomēr ekonomikas jomā mēs virzāmies uz priekšu. Un tā ir vislielākā garantija, ka tuvināšanās kādreiz notiks.

– Tomēr Somijas Ārpolitikas institūta programmas “ES – Krievija” vadītājs un, starp citu, jūsu līdzautors vairākiem Baltijas foruma ziņojumiem Arkādijs Mošess intervijā šai grāmatai izdara secinājumu, ka Eiropas skatījums uz Krieviju ir pārsvarā neokoloniāls, ka Eiropa Krievijā saskata tikai izejvielu tirgu.

– Varam teikt, ka Krievija ir palaidusi garām teorētiski iespējamas krustceles un nav ielaidusies ciešākās attiecībās ar ES. Tas notika pirms ES paplašināšanas, kad Krieviju “pēc pilnas programmas” uzņēma lielajā “astoņniekā”. Laikā, kad notika pāreja no Jeļcina uz Putinu, mums ar Eiropu bija “medusmēnesis”, kura laikā bija iespēja nopietni pavirzīties uz priekšu. Taču Krievija turpināja intelektuāli un ekonomiski zaudēt, turpināja saņemt palīdzību, nevis centās kļūt par pilntiesīgu partneri. Tolaik bija iespēja zināmu, iespējams, pat ilgāku laiku samierināties un sākt apgūt Rietumu gudrības.

Pievērsiet uzmanību tam, kā šādos apstākļos rīkojās poļi. Samierinājās, sāka mācīties, piekrita visiem spēles noteikumiem, upurēja lepnību, pat komunists Kvasņevskis kļuva par pirmo skolnieku. Polija sāka uzvesties vienlaikus viltīgi un solīdi.

– Bet Poliju taču uzņēma ES...

– Un Eiropas Savienībai tā uzreiz sāka radīt lielas problēmas. Krievija laikam gan tādas problēmas neradītu, ja vien tā būtu gājusi pa šo ceļu, tajā pašā laikā nepretendējot uz iestāšanos ES. Taču Krievija, ņemot vērā tās aizgājušo impērisko varenību, šādu ceļu vienkārši nevarēja iet.

– Vai tad vispār varēja būt runa par to, ka Krieviju tur uzņemtu?

– Uzņemtu gan, ja ārlietas joprojām tiktu uzticētas Kozirevam. Nu, varbūt ne gluži Eiropas Savienībā, jo tad tā vairs nebūtu Eiropas, bet gan Eirāzijas savienība, tomēr šādā vai tādā asociētās valsts statusā pieņemtu noteikti. Bet tagad šis scenārijs jau vairs nav reāls.

KRIEVIJA: BOMZIS VAI STUDENTS?

– Tomēr scenārijs ir pozitīvs?

– Tas ir atkarīgs no jūsu atskaites sistēmas. Ja jums pietiek ar to, ka esat ne visai bagāts, ne visai gudrs, pieticīgi ģērbies, taču varat saimniekot savā sādžā un ar pletni izrīkot kalpus, tad ne. Tupretim, ja runājam par reālu modernizāciju, tad jā.

Lai nu kā, ceļa izvēle bija tikai iedomāta. Vēsture, ģeogrāfija, ģeopolitiskais stāvoklis, attiecības ar trijstūri “ASV – Ķīna – Eiropa” – tas viss nosaka situāciju, no kuras mums kaut kā ir jātiek ārā pašiem un vēlams ar mazākiem zaudējumiem nekā pašlaik. Es runāju par jebkuriem: intelektuāliem, imidža un, protams, politiskiem un ekonomiskiem zaudējumiem.

Ja mēs tomēr turpināsim virzību uz četrām telpām, par spīti tam, ka ik dienu būs jāsaskaras ar konkrētām problēmām, rezultātā vismaz radīsim telpu, kurā vairs nedominēs konfrontācija. Kā saka, ja Dievs dos. Cilvēki, arī preces, kapitāls, pakalpojumi varēs brīvi pārvietoties.

– Ko rāda jūsu personīgie novērojumi: Eiropa to drīzāk vēlas vai nevēlas?

– Ja runājam par iedzīvotājiem, tad jāsaka, ka viņi ir pasīvi. Ja runājam par valdošo eliti, tad jākonstatē, ka tai vajadzīgi daži nopietni Krievijas aktīvi: enerģētiskais, minerālu, pārapdzīvotajai Eiropai agri vai vēlu būs vajadzīga arī dzīves telpa.

– Bet tas taču ir tā saucamais neokoloniālais viedoklis.

– Neokoloniālā politika var izpausties dažādi. Tostarp tā kolonizējamiem var būt arī derīga. Kādreiz Malta vai Tunisija bija pilnīgi citādas. Krievijai ir pavisam cits liktenis, valstij ir pavisam citi vēsturiskie, ģeogrāfiskie un politiskie mērogi. Kas ar Krieviju notiks, atkarīgs no tā, cik pareizs izveidosies varas kodols. Labākajā gadījumā mēs to izveidosim paši, sliktākajā draud kolonizācija un sabrukums. Mums ir resursi, lai to paveiktu patstāvīgi, mums ir iespēja piedalīties

jaunajā Eiropas nāciju koncertā. Mums tas ir jāgrib.

– Jāformulē skaidrs virsuzdevums.

– Pilnīgi pareizi. Pienācis laiks izvēlēties. Vai nu mēs izdarām kārtējo modernizācijas izrāvienu, par paraugu ņemot Pētera I vai Katrīnas II reformas. Vai arī seko dziļa jo dziļa izkrišana no pasaules procesiem un tālāk – tīrais ķīselis.

– Izrāviens modernizācijas ziņā pagaidām nav gaidāms.

– Pagaidām nav, tomēr priekšnoteikumi tam jau ir. Izrāviens ir iespējams, ja šai izvēlei mēs koncentrēsimies arī uz globalizācijas vispārējo procesu pamata.

– Diezin vai tas notiks Putina prezidentūras laikā.

– Jā, impulss ir pazaudēts. Arī Rietumu reakcija uz notikumiem Krievijā arvien vairāk sāk atgādināt bagātā onkuļa attieksmi pret nabaga radinieku, kas devis mājienu, ka arī vēlas kā līdzīgs ienākt ģimenē. Turpretim, ja, naftas augsto cenu iedvesmots (citu resursu viņam nav), šis vēsturisku iemeslu dēļ par nabadzīgo kļuvušais radinieks uzkliegs Rietumiem: "Ejiet jūs paši zināt, kur!", izveidosies pavisam cita kombinācija. Šim radiniekam vienkārši ir jāsaprot, kādos apstākļos, ar kādiem noteikumiem, cik augstā pašmobilizācijas un koncentrācijas pakāpē viņš kādreiz varēs nostāties blakus tēvocim kā līdzīgs līdzīgam. Ja šis nabaga radinieks izrādīsies paškritisks un konsekvents, es par viņu balsošu ar abām rokām.

Tā ka beigu beigās nāksies vien izlemt, kā mēs uzvedīsimies. Vai kā saniknots lumpens, kuru neielaiž labākajās aprindās? Vai arī kā nabadzīgs, bet cieņpilns cilvēks, kam šie bagātnieki nav patīkami, tomēr ir izdevīgi ar viņiem sadarboties un no viņiem mācīties.

– Tas ir jautājums, par ko valsts sevi uzskata: par bomzi un margināli vai nabaga studentu?

– Tā ir precīza analoģija. Es saprotu, ka daudziem maniem tautiešiem tas liksies aizvainojoši, tomēr derīgāk ir atzīt, ka, palaiduši garām modernizācijas iespējas, stagnācijas gadus nogulējuši uz krāsns, mēs esam kļuvuši par nabaga radiniekiem, lai gan potenciāli esam ļoti bagāti. Tā ka alternatīva ir tieši tāda: students vai bomzis? Un, ja tomēr bomzis, tad – agresīvs vai depresīvs?

NEVIS MESIJA, BET MENEDŽERIS

– Kā jūs domājat, vai Putins ir izpildījis paša noteiktos prezidenta uzdevumus? Viss ir sācis duļķoties, iesūkties autoritārajās smiltīs: ij jaunā prezidenta resurss, ij milzīgais atbalsts, ko viņš vēl pavisam nesen baudīja...

– Nezinu, vai Putinam sākumā bija misijas apziņa. Jūs runājat par vizionāru, par cilvēku, kas cīnās par savu ideju un, ieguvis varu, to īsteno. Ar Putinu ir savādāk. Cik var spriest no viņa grāmatām, cilvēks nav cīnījies, nav vēlējies varu, atteicies, bet konkrēta grupa viņu ir izvēlējusies, lai viņš ieņemtu amatu un ievērotu konkrētus noteikumus. Un tad Putins kā uzcītīgs skolnieks, strādīgs, kārtību mīlošs darbinieks, kā labs menedžeris sākumā darīja visu, ko uzskatīja par pareizu. Bet pēc tam viņu sāka kaitināt gan paša diezgan pelēcīgais līdzdarbinieku loks, gan reālie draudi Krievijai, kuru Rietumi uzskata par nabaga radinieku.

Runa ir par ārējiem draudiem, par Rietumu vēlmi padarīt postpadomju telpu par savas ietekmes sfēru, lai gan tā bija solījusi to nedarīt, nepretendēt uz Krievijas "pavēderi". Amerikāņu bāzes Centrālāzijā, situācija Gruzijā, oranžā Ukraina. To var uzskatīt par Bžezinska līnijas īstenošanu, kas paredz Krievijas samazināšanu līdz vēsturiskajām 17 kņazistēm.

Lieliem resursiem apveltīti un ļoti gudri cilvēki deva svētību jeb, atklāti runājot, izstrādāja plānu, saskaņā ar kuru aiz okeāna tika radīts GUUAM – Gruziju, Ukrainu, Uzbekistānu, Azerbaidžānu, Moldovu – aptverošs plāns. Tās valstis, ko vadīja nu jau stipri "vakarēji" politiķi, kas, kā toreiz likās, ignorēja realitāti. Mēs viņus uzskatījām par mazspējīgiem punduriem. Tagad, kad situācija saasinājusies arī Moldovā, kļuvis skaidrs, ka ne tikai visā augumā ir izslējušās mūsu objektīvās grūtības, bet tām pievienojušās arī ārkārtīgi pieredzējušu Rietumu polittehnologu aktivitātes. Tomēr ar polittehnoloģijām nav iespējams pilnībā aizstāt objektīvus procesus. To nespēj izdarīt nekāds Bžezinskis ne uz kāda "Lielā šaha dēļa". Lai gan viņa priekšā jānoceļ cepure: viņš tomēr ir principiāls politiķis, nevis polittehnologs. Turpretim tiem, kas strādā ar Gruziju un Ukrainu, nekādu principu nav, viņiem ir tikai projekta uzdevumi.

Rietumiem patiesībā nav izdevīgi būvēt kaut kādu buferzonu. Efektīvāk ir cerēt uz sinerģētisko efektu, ko izraisīs demokrātijas un tirgus attīstība Krievijā un visā postpadomju telpā. ES vēl ilgi "gremos" paplašināšanos, vēl ilgi mocīsies ar Polijas izraisītajām galvassāpēm. Ja Rietumi par postpadomju telpas "komisāru" būtu padarījuši Krieviju, tie varētu dzīvot cepuri kuldami. Nevar teikt, ka tur to galīgi nesaprot. Taču arī mēs sarežģītjam dzīvi gan pasaulei, gan paši sev.

Kā visus šos samudžinājumus var uztvert nācijas līderis, jo vairāk tāds, ko ir audzinājuši specdienesti? Ne vizionārs, ne mesija, ne cilvēks, ko cīņas, savas programmas kristalizācijas gaitā vai nu vēsturiskie procesi, vai paša ego ir pacēlis varas virsotnē, bet gan tīrs menedžeris? Viņš var uzvesties tikai un vienīgi tā, kā viņš pašlaik uzvedas.

– Kādā tad virzienā prezidents evolucionē?

– Pat cilvēks, kas pavirši apguvis Krievijas un vispār jebkuras teritorijas un iedzīvotāju skaita

ziņā lielas valsts vēsturi, zina, ka pēc revolūcijas nāk labākajā gadījumā restaurācija, sliktākajā – reakcija. Un tagad mēs atrodamies starpstadijas kulminācijā, situācijā starp restaurācijas un reakcijas procesiem.

– Restaurācija un reakcija attiecībā pret kādu laiku?

– Teikt, ka pret Jeļcina laiku, nozīmētu spriest vienkāršoti un virspusēji. Mūsu valstij ir tūkstošgadīga vēsture. Tās gaitā ir vērojama nerimstoša cīņa starp eiraziātismu un rietumnieciskumu. Būtībā tas pats notiek arī šobrīd. Ir noticis varens svārsta vēziens Rietumu virzienā, Jeļcina laiku haotiskās modernizācijas virzienā. Neveikls, grīļīgs, nepareizu cilvēku veikts, revolūcijas procesam raksturīgo pārspīlējumu pārpilns, tomēr tas bija rietumnieciskas modernizācijas projekts.

Taču objektīvo procesu īstenoja tik nederīgi subjekti un tas tika darīts tik šaušalīgiem līdzekļiem, ka masās radās noraidoša attieksme pret demokrātiju un liberālismu. Un tagad ar tikpat varenu vēzienu svārsts kustas pretējā virzienā. Ja taisām vienu kļūdu pēc otras – piemēram, ar būtībā pareizu, bet nejēdzīgi īstenotu reformu aizstājam atvieglojumus ar naudu, Rogozina tipa cilvēki var sarīkot augusta puča atkārtojumu mūslaiku apstākļos. Kā atbilde var izcelties oranžs– jeb kādā nu krāsā tas Krievijā būtu – ugunsgrēks. Tāpēc normālu cilvēku uzdevums ir samazināt svārsta vēzienu amplitūdu.

– Vai starp šiem cilvēkiem ir arī prezidents?

– Prezidents seko masām, viņš nevar tām nesekot. Laikam gan viņam var pārmest to, ka viņš ir nonācis sabiedrisko procesu arjergardā, nevis avangardā. I Ļeņinam, i Staļinam bija raksturīgs mesiānisms un vadonisms, nekas viņus nekavēja īstenot modernizācijas projektus savā izpratnē. Putinam ir cits ieraugs. Viņam raksturīga uzmanīga lavierēšana visiem astē. Teju sajutis masu noskaņojumu sakarā ar atvieglojumu monetizāciju, viņš tūdaļ steidzās tām sekot, ignorējot modernizācijas impulsu. Šādā attieksmē rodami gan plusi, gan mīnusi, bet rezultāts pagaidām ir neskaidrs.

PREZIDENTA SAITĪTES GARUMS

– "Moskovskije novosti" sarkastiski bilda, ka Krievijas uzņēmēju un rūpnieku pēdējā kongresā oligarhi Putina priekšā ieņēmuši miera stāju kā nobijušies jaunkareivji seržanta priekšā.

– Tas, protams, ir stipri pārspīlēts. Bet, neieņemot atklātas pretestības pozīcijas, mēs izglābām daudz cilvēku. Gadījums ar Hodorkovski pagaidām ir vienīgais, un kopš tā laika apritējuši jau gandrīz divi gadi.

– Vai bija zināmi konkrēti upuri?

– Tieši tā.

– Kā savu vēlmi vadīt pilnīgi visu, ieskaitot ekonomiku, Kremlis grasās savienot ar brīvo tirgu?

– Tajā prioritāšu sistēmā, ko, nākot pie varas, ar liberāļu – Grefa, Kudrina, Ilarionova – palīdzību sev uzbūvēja prezidents un viņa apkārtne, bija šāda ārkārtīgi svarīga pozīcija. Jeļcinu saspieda to baņķieru, kas viņu finansēja, svars, un tā vairs nedrīkst notikt. Es, prezidents, vienojos ar lielo biznesu: jums ir tirgus attiecību brīvība, man – politiskā neatkarība un atbildība par valsti. Tie, kas tam nepiekrīt, izstājas. Pirmais signāls – Berezovskis. Otrais prezidentu nesaprata Gusinskis. Visi pārējie it kā saprata. Taču pēc tam dažādu – ekonomisku, politisku, psiholoģisku – iemeslu dēļ tomēr neizturēja Hodorkovskis. Neizturēja tik ļoti, ka vara nespēja samierināties. Hodorkovskis sāka izteikt politiskas pretenzijas, gribēdams līdzināties Berluskoni. Viņam kā biznesmenim sagribējās minimizēt savus politiskos riskus un ne tikai. Apstākļos, kad nostiprinās autoritārisms un būtībā tiek veidota vienpartijas sistēma, viņš bija izdomājis taisīt vēl vienu partiju. Viņš iznira augstprātīgi, stipri tālu pārkāpdams Kremļa zobaino sienu robežas. Es negrasos attaisnot prezidenta komandu, tomēr šādi Hodorkovskis pārkāpa 2000.gadā pie apaļā galda starp Putinu un lielo biznesu noslēgto nerakstīto, bet skaidro vienošanos par ietekmes sfēru sadalījumu.

– Arī jūs bijāt pie šā apaļā galda...

– Biju arī es, Krievijas uzņēmēju un rūpnieku savienības viceprezidents. "Leitnanta Šmita dēli" parakstīja konvenciju. Un, precīzi tāpat kā Ilfa un Petrova bestsellerā, par "brāli Šuru" neviens no viņiem neaizlika ne vārdiņa. Viņi gan baidījās, gan saprata, ka konvencija ir pārkāpta. Taču arī vara pārkāpa saprāta robežas. Sods par šo noziegumu bija neadekvāti bargs un ļoti smagi iedragāja valsts tēlu, tās ekonomiku, investīciju klimatu. Šo putru nāksies strebt ilgāk, nekā valsts iedomājās.

– Jā, bet ekonomiska rakstura grēciņus tikpat viegli varētu atrast katram, ko Putins bija uzaicinājis pie apaļā galda.

– Absolūti. Sagrāba šīs klases pirmo, labāko skolnieku un publiski nopēra par prieku mūsu antioligarhiskajai sabiedrībai. Bet klasesbiedri klusībā nodomāja: kāda velna pēc mums izlekt?

– Bet vai varai ar to pietiks, vai tai nopietni rūp valsts ilgtermiņa attīstības perspektīvas?

– Vara ir sākusi domāt par Rietumu tipa divpartiju sistēmas ieviešanu: konservatīvie un

leiboristi. Bet Krievijā nekad nebūs ideoloģiskās tīrības, vienmēr atradīsies karstgalvji, kas atteiksies atzīt valsts celtniecības loģiku. Lai gan šajā idejā, iespējams, var atrast racionālu kodolu, ko var izmantot nogurušā sabiedrībā, valstī, kuras iedzīvotāji izkaisīti pārāk lielā, nekontrolējamā teritorijā.

Taču vara iedomājas, ka divpartiju sistēmu varēs izveidot, izmantojot tās pašas politisko tehnoloģiju metodes, ar kuru palīdzību tika radīta "Vienotā Krievija". Lai gan sākumā zem tās karoga apvienojās ļoti dažādu ideoloģiju piekritēji, tagad divpartiju sistēma drīzāk tiks būvēta nevis demokrātiskā veidā, bet gan "paņemot siksnu". Tāpēc vienmēr pastāvēs leģitimitātes problēma. Joprojām nav sapratnes par to, ka demokrātija minimizē riskus – tostarp arī biznesā. Tā ka projekta sekmes ir apšaubāmas. Jūs Latvijā, redz, neesat apmierināti ar to, ka jums saradies pārpārēm partiju, gan labējo, gan kreiso. Šodien jums ir ļoti grūti, tomēr kādreiz tas nesīs augļus. Iespējams, pašlaik notiek veselīgas atomizācijas process, līdz kuram Krievijai vēl tālu jo tālu.

– Bet vai Putinam nebija tālredzīgāk sadarboties ar no jauna topošo liberālo opozīciju?

– Dabiska sadarbība neizdevās, bet attiecībās ar Hakamadu, Ņemcovu, Javlinski, Rižkovu polittehnologi ir bezspēcīgi. Šie cilvēki ir neatkarīgi, pie viņiem līst ir bezcerīgi.

Ukrainas vēlēšanu piemērs lieliski parādīja: kad visus demokrātiskos procesus aizstāj ar polittehnoloģijām, kad liekas, ka ar leļļu meistaru palīdzību varēs atrisināt visas problēmas, nenovēršami tiek pieļautas tādas kļūdas, kādas tika pieļautas. Skaidrs, ka saprātīgāk bija angažēt nevis divtermiņu "sēdētāju" Janukoviču, bet gan uzmanīgi pārlūkot stāvokli un atbalstīt Juščenko, kas visnotaļ bija gatavs strādāt ar Krieviju. Bez šaubām, kopumā notikumu virzība Ukrainā ir demokrātiska. Esmu runājis ar daudziem turienes cilvēkiem, kas nav apmierināti nedz ar Juščenko, nedz Timošenko. Taču, kad Kučma izdomāja caur ukraiņu tautas rīkli izdurt Janukoviču, sacēlās arī viņi.

– Kā Krievijas notikumi ietekmē Putina attiecības ar Rietumiem?

– Rietumiem ir pilnīgi skaidrs, ka cīņā ar islāma teroristiem Krievija atrodas priekšējās pozīcijās. Mūsu stabilitāte un drošība arī viņiem nozīmē stabilitāti un drošību. Protams, jaunu auksto karu Rietumi pārciestu vieglāk nekā mēs, taču tas nevienam nav vajadzīgs. Krievijai atkal jāizvēlas starp eiraziātismu un rietumnieciskumu, šī izvēle atkārtojas nu jau mūsdienu līmenī, un rezultātā tieši tā ir visbūtiskākā. Jau kopš Pētera Lielā laikiem Krievija, veicot modernizāciju, ik reizi izdara šo izvēli.

Atgriežoties pie šābrīža stāvokļa, nevaru nenorādīt, ka Putinam un Bušam cita starpā ir stipri līdzīgi priekšstati par demokrātiju. Viņi vienosies. Šie divi noteikti vienosies. Šajā ziņā mūs sagaida vairāk vai mazāk mierīgs laiks. Tas ir gan labi, gan slikti.

LIELUMMĀNIJA UN VAJĀŠANAS MĀNIJA

– Kā abas puses varētu pavirzīt uz priekšu Latvijas un Krievijas attiecības? Kā, runājot ar Igora Jurgensa Baltijas forumā teiktajiem vārdiem, vienai no pusēm tikt galā ar lielummāniju, bet otrai – ar vajāšanas māniju?

– Vajadzīgs laiks, varbūt daudz laika. To neizārstēs neviens no malas nācis psihoanalītiķis. Kā ekonomikas determinists vai pat Fukujamas piekritējs es domāju: ja mēs ietu normālu ceļu, kur visu nosaka ekonomika un demokrātija, viss normalizētos pats no sevis.

Bet par Krieviju mēs jau runājām: tā pagaidām nespēj samierināties ar otršķirīga studenta lomu, Krievija joprojām dzīvo, uzturēdama aizkaitinājuma un eiraziātiska misionārisma krājumus: Krievija– "trešā Roma", "aplenkts cietoksnis", "mēs vēl izcīnīsim pēdējo kauju"... Visi šie spēki pretosies ekonomiskajam determinismam, kurā politikas vektoru nosaka normālas intereses un iespējama, šķiet, visnesamierināmāko lietu samierināšana.

Latvijā uzturētās bezgalīgās runas par latviešu tautas okupāciju un samīšanu Krievijas eirāziešus kaitina vēl vairāk. Viņi 20. gadsimtam patiešām liktenīgajā padomju karavīru veiktajā nacisma sagrāvē saskata tieši Krievijas mesiānisko lomu. Vienmēr pastāvēs šīs abas patiesības. Pie kopsaucēja var novest tikai dabiskās ekonomiskās intereses un nākamās paaudzes. Protams, ja tajās netiks pastāvīgi pilināta inde.

Ja Maskavas un Rīgas baņķierim šie vēstures ekskursi ir interesanti, tad tikai un vienīgi tad, ja viņam ir izzinoša attieksme pret vēsturi. Viņi dzīvo vienā telpā, tikai vienam vasarnīca ir Piemaskavā, bet otram – Jūrmalā. Pat rēķinus viņi atvēruši viens otra bankā. Bērni mācās Rietumos. Un abi subsidē politiskos margināļus, lai tie ļautu vai vismaz netraucētu draudzēties.

Ja Krievijai būtu radusies politekonomiska interese kaut ko bilst, ja Putins uzskatītu par iespējamu turpināt domu, ko viņš Bratislavā izteica, – par kara rezultātā neatkarību zaudējušās Baltijas traģēdijas izpratni, pāridarījumu atzīšanai nebūtu grūti atrast konkrētāku formulu.

– Taču nav politiskā pašpasūtījuma.

– Pilnīgi precīzi. Jo patiesās demokrātiskās vērtības, to īsto nozīmi Krievijā uztver tikai nedaudzi. No iekšienes nākoša pašpasūtījuma, kā jūs pareizi teicāt, nav. Nav pašpasūtījuma arī tam, lai atzītu vērtības, kas ir galvenās svešā mājā. Tūkstošiem gadu veidojies dzīves stils nevar

mainīties 15 gados. Krievijas tautai doma par jelkādu okupāciju ir pilnīgi sveša. Šī doma tai ir ne vien nesaprotama, bet pat aizvainojoša. Jo mēs taču bijām viena ģimene, no kuras baidījās Amerika.

Pieņemsim, ka jaunā Eiropas nāciju koncerta interesēs Krievijā uzradīsies politiķi, kas būs gatavi pateikt: jūs esat mazi, mēs esam lieli. Mēs atzīstam: iepriekšējās paaudzes kaut ko ir izdarījušas nepareizi. Viņi to pateiktu – un tūlīt pat, tautas noraidīti, izlidotu kā korķi no pudeles, tāpat kā izlidoja Kozirevs. Masu noskaņojums ir svarīgāks nekā rietumnieka bantīte.

Turklāt kā gan varam vispār runāt par ko tādu, ja jūsu nacionālisti nespēj atrast sev vietu jaunajā Eiropā? Ja rodas nopietnas bažas par etnosa likteni. Ja tiek domāts par to, vai neuzaicināt kādu valsti kļūt par starpnieci Krievijas un Latvijas attiecībās. Kaut gan, protams, ir skumji apzināties, ka kaimiņi nespēj iztikt bez krīzes menedžera.

Vislabākais dialoga laukums, ko esmu redzējis 15 gadu laikā, ir Baltijas forums. Tur viss tiek atklāti apspriests, pozīcijas ne tuvu ne vienmēr sakrīt, tomēr arī strupceļā neviens netiek dzīts, sarežģītām situācijām tiek meklēts risinājums. Sākuši ar Latvijas un Krievijas ekspertu brālību, mēs esam nonākuši līdz plašam starptautiskam formātam, kurā iesaistās arī ES valstis un ASV.

Igoram Jurgensam interesants liekas Frensiss Fukujama, kurš savā teorijā ir iestrādājis Kanta, Hēgeļa, Nīčes, Šopenhauera, Marksa, Ļeņina domas, nonākdams pie patstāvīgiem secinājumiem. Viņš uzskata, ka cilvēcei labākais modelis ir liberālā demokrātija. Tomēr filozofa traktējumam I.Jurgenss nevar piekrist bez iebildumiem. I.Jurgenss vispār nav galīgu risinājumu piekritējs. Tāpēc viņam nav saprotama tēze par vēstures galu. Ja Alberts Einšteins par savu relativitātes teoriju būtu pateicis: tas ir galīgs risinājums, citi vēlāk teiktu, ka tas ir bijis muļķīgi, domā I.Jurgenss. Lūk, viņa pozīcija:

"Demokrātiju tautvaldības nozīmē es pieņemu pilnībā. Liberālismu kā cilvēka brīvību arī. Taču Fukujama runā arī par absolūti brīvu tirgu. Viņa bezgalīgā brīvība neatbild uz visiem jautājumiem kaut vai tāpēc, ka resursi ir ierobežoti. Vides resursi nav bezgalīgi. Lai arī globalizācija ir likumsakarīga, tomēr lielo transnacionālo kompāniju egoismu un alkatību nāksies iegrožot. Respektīvi, nav iespējams pieļaut absolūti brīvu tirgu, ignorējot nāciju un pasaules sabiedrības kolektīvās intereses. Sabiedriskā vienošanās ir vajadzīga. Pēc Reigana un Tečeres ir pienācis laiks trešajam, Blēra ceļam.

Tomēr Fukujama mani interesē un ir tuvs, kad viņš analizē, kāpēc vēstures virzošais motīvs ir cilvēka pašcieņas meklējumi."

Dmitrijs Saimss, *Niksona centra (Vašingtona) prezidents, viens no autoritatīvākajiem ASV politologiem, žurnāla "The National Interest" izdevējs, Baltijas foruma valdes loceklis. Atzīts eksperts Krievijas lietās. Dzimis bijušajā PSRS, izbraucis no tās pirms vairāk nekā 30 gadiem. Viņa tēvs – nelegālās grāmatas par cilvēktiesību pārkāpumiem Padomju Savienībā autors. Tās manuskriptu konfiscēja VDK. Māte bija aizstāve Ščaranska procesā (Ščaranskis pašlaik ir ievērojams Izraēlas politiķis un ministrs).*

Dmitrijs Saimss: "KATRU AIZVAINOJUMU NEVAJAG PĀRVĒRST KRĪZĒ"

POLITIKA: PAKALPOJUMA CENA

– Saimsa kungs, kā viens no pasaulē vadošajiem ekspertiem Krievijas jautājumos un kā Baltijas foruma padomes loceklis, lūdzu, komentējiet savu viedokli par mūsu reģiona attiecībām ar Krieviju. Nedz Baltijas valstu iestāšanās NATO, nedz to uzņemšana ES šīs attiecības nekādi nav uzlabojusi. Uzvaras pār nacismu 60. jubilejas gads citos apstākļos varētu kļūt arī par Jaltā iedibinātās pasaules kārtības beigu gadu. Taču tā vietā, lai beidzot noslēgtu visus rēķinus, Baltijas valstis Eiropas tribīnē kāpj, izteikdamas Krievijai visradikālākās prasības. Un attiecīgi pretī saņem Krievijas iesniegtu rēķinu.

– Man ir pilnīgi skaidrs priekšstats par pašreizējo, joprojām nepārvaramo grūtību "radurakstiem". Bez šaubām, Baltijas valstu okupācija bija Molotova – Ribentropa pakta sekas. Tāpat skaidrs, ka Krievija nav bijusī Padomju Savienība, taču tikpat droši varam teikt, ka Krievija bija šīs savienības kodols. Būdama liela un spēcīga valsts, tā uz Baltijas politiķu pārspīlējumiem varēja atbildēt ar spēcīgu un Eiropas un pasaules sabiedrībai saprotamu soli: atvainoties par

1939.– 1940. gada notikumiem, vismaz atzīt, ka notikusi vēsturiska netaisnība, kuras rezultātā Latvija, Lietuva un Igaunija zaudēja neatkarību.

– Starptautisko tiesību speciālisti uzskata, ka visnotaļ reāli būtu atrast tādu atzīšanas formu, kas neizraisītu Krievijai nepieņemamas tiesiskās sekas – pirmām kārtām prasību maksāt kompensācijas par okupāciju. Krievija taču nemaksāja Polijai pēc tam, kad Jeļcins atzina patiesību par notikumiem Katiņā. Arī saistībā ar Baltijas valstīm runa varētu būt par Vācijas un PSRS (nekādā ziņā ne Krievijas) kopīgi veiktu vardarbīgu politisko režīmu maiņu šajās valstīs.

– Neesmu kompetents sniegt Krievijas politiskajai vadībai konkrētas rekomendācijas. Tomēr norādīšu: politikā darbojas princips, saskaņā ar kuru tiek novērtēti nevis tie pakalpojumi, kas jau ir izdarīti, bet gan tie, kurus tu prasi. Diemžēl ir pilnīgi skaidrs, ka nedz bijusī Padomju Savienība, nedz šodienas Krievija nav veikušas to attīrīšanās ceļu, ko pēc Otrā pasaules kara veica VFR un Japāna. Tajā pašā laikā nedz Krievijai, nedz tās tautiešiem mūsu reģionā nepavisam nav vienalga, kā tiek vērtēts fakts, ka ievērojams skaits baltiešu ir sadarbojušies ar nacistiem. Abu pušu spriedumus stipri ietekmē psiholoģiskais un emocionālais konteksts, tāpēc pilnīgu objektivitāti pagaidām nevaram gaidīt. Taču nevajadzētu katru aizvainojumu pārvērst krīzē.

Galu galā mums Baltijā taču ir pozitīva pieredze. Es labi pazinu Landsberģi, kad viņš vēl bija *"Sajūdis"* līderis, viņš ir ciemojies arī pie manis mājās, Vašingtonā. Man par šo cilvēku saglabājies ļoti spēcīgs iespaids: absolūti nelokāma savas valsts neatkarības tieksme, pragmatisms šā mērķa sasniegšanā un attiecībās ar Maskavu. Viņš teica: ja PSRS ir ar mieru garantēt Lietuvai neatkarību pārskatāmā vēsturiskā perspektīvā, tad visas pārējās problēmas iespējams atrisināt.

– Tomēr es nesen lasīju par šodienas Landsberģi, kurš rosināja Lietuvu iesniegt Krievijai 20 miljardu dolāru lielu rēķinu: ja nebūtu Krievijas, nebūtu arī Landsberģa.

Domāju, ka par nacionālradikālo politiķu dzīvelīgumu un sekmēm "liela pateicība" pienākas pirmām kārtām Jeļcinam. Tas taču bija Boriss Nikolajevičs, kas Latvijai, Lietuvai un Igaunijai deva "brīvības grāmatu", neatrunājot pilnīgi nekādus noteikumus. Tā normālu pilsonības iegūšanas procesu "nulles variantā" un no tā izrietošu visu savu iedzīvotāju, bijušo PSRS pilsoņu, pilntiesīgu statusu nodrošināja tikai Lietuva. Tāda precedenta pasaulē nav bijis. Nedz Francija, aizejot no Alžīrijas, nedz Lielbritānija – no Indijas, nedz Spānija un Beļģija no savām kolonijām, neatstāja savus pilsoņus jaunās varas patvaļai.

ATKĀPŠANĀS ROBEŽA

– Kā jūs vērtējat Baltijas un Krievijas attiecību pašreizējo stāvokli un attīstību un – daudz plašākā kontekstā – attiecības starp Krieviju un Eiropas Savienību?

– Šī problēma tiešām pašlaik ir ļoti aktuāla. Krievijai nāksies ņemt vērā to, ka Eiropas Savienībā ir ienākušas jaunas valstis, stiepjot līdzi savu pagātnes nastu un izjūtot, kā šī nasta ietekmē to politiskās nostādnes. Turklāt pēc iestāšanās NATO un ES trim Baltijas valstīm nopietni un rūpīgi jārisina sarežģīts uzdevums: jārod jauna forma savam valstiskumam, savai eiropeiskajai identitātei. Tas nozīmē, ka Baltijas valstīm vairs ne tikai vārdos nāksies apgūt eiropeiskās vērtības. Nav pareizi aizvainojumu par kādreizējo apspiestību izliet pār pašreizējām cittautiešu paaudzēm. Pāridarījumi, lai arī tiešām bijuši, attiecas uz citiem laikiem, citiem cilvēkiem. Baltijas valstīm vajadzētu dabiskā ceļā aiziet, tikt vaļā no postsovjetiskās psiholoģiskās sajūtas.

– Viņus šāds apzīmējums sanikno un aizskar.

– Ar niknumu vien nepietiek. Ir jākļūst patiesi pašpietiekamiem. Citām jaunajām ES valstīm tas jau sāk pakāpeniski izdoties. Piemēram, Čehija, veidojot attiecības ar Krieviju, šķiet, jau atbrīvojas no kompleksiem. Pilnīgi pareizi rīkojās Juščenko: turpinot deklarēt Ukrainas tieksmi iestāties ES, savā pirmajā ārvalstu vizītē viņš tomēr devās uz Maskavu, pilnīgi skaidri parādot, ka viņš Krieviju uzskata par savu stratēģisko partneri. Pilnīgi pareizi rīkojās arī Latvijas prezidente, izlemdama 9. maijā būt Maskavā.

Tomēr piekrītu arī tam, ka jums, kas atrodaties ES pierobežā, ņemot vērā jūsu joprojām sāpīgo vēsturisko atmiņu, politisko procesu dinamika Krievijā var raisīt bažas. Krievijas varas vertikāle, no represīvām struktūrām nākoši cilvēki, kas iesaistās šajā vertikālē, Baltijā tiek aplūkoti, raugoties caur pagātnes prizmu. Turklāt, kad Krievija saka, ka Baltijā tiek aizskartas cilvēka tiesības, ir jābūt neapstrīdamām tiesībām parādīt morālu pārākumu, lai neviens tev nevarētu aizrādīt: un kāds esi tu pats?

– Vai jūs jūtat bažas saistībā ar "vadāmās demokrātijas" tendenču pastiprināšanos Krievijā?

– Ja cilvēks seko līdzi politikai, bet viņu tas neuztrauc, tad viņš politikā neko daudz vis nejēdz. Tajā pašā laikā es neatbalstu nu jau pierasti raksturīgos pārspīlējumus par autoritārisma pastiprināšanos Krievijā. Rietumi, manuprāt, pārspīlē. Tomēr es nezinu nevienu, ieskaitot prezidentu Putinu, kas varētu pateikt: demokrātija Krievijā attīstās konsekventi. Krievija, teiksim tā, neatbilst nedz nosacīto republikāņu, nedz demokrātu priekšstatiem par skaisto.

Taču Krievijas deviņdesmito gadu liberālo reformu laika demokrātija arī bija stipri apšaubāma.

Politiku, ko Krievija īstenoja, pakļaujoties Starptautiskā valūtas fonda diktātam, nevarētu īstenot ASV: tās apoloģēti pie varas ilgi nenoturētos, tāpēc ka šī politika nav savienojama ar demokrātiju. Demokrātiju nevar balstīt uz to, ka pašlaik dzīvojošie tiek "nolikti pie ratiem", lai nodrošinātu laimību nākamajām paaudzēm. Lēmums nekāpt kalnā lēni un rūpīgi, bet gan iekarot to ar vienu lēcienu, nepievēršot uzmanību tiem, kas nespēj izdarīt šādu lēcienu, ir tīrs neoboļševisms. Tajā pašā laikā valsts dzīvoja ar attīstītās pasaules virzienā izstieptu roku. Tagad tā vairs nav. Haosu bija nepieciešams iegrožot. Taču kur ir robeža, aiz kuras samazināsies brīvības pakāpe un ārvalstu investīcijas? Tāpēc šodien es jautājumu par Krievijas demokrātiju formulēju šādi: cik tālu pieļaujama atkāpšanās?

BALTIJA NAV SANITĀRAIS KORDONS

– Šīs atkāpes no demokrātijas principiem pilnīgi saprotami vieš bažas Eiropā un ASV. Ar tām izskaidro (tostarp arī izteikti spekulatīvi) Rietumu centienus izspiest Krieviju no postpadomju telpas. Tas savukārt nepavisam nestiprina Krievijas demokratizācijas procesu.

– Sāksim ar Baltiju: tā nav Rietumu sakūdīta, Krievijai naidīga pierobežas zona, tā nav sanitārais kordons, kura uzdevums ir uzturēt konflikta stāvokli ar Krieviju, izmantojot jebkuru, pat visniecīgāko ieganstu, tā nav strīda ābols. ASV arī visneokonservatīvāko fantāziju autori pat personiskās sarunās nesaka, ka Baltijas iekļaušana NATO, pretraķešu aizsardzība, alianses patruļlidmašīnas būtu vērstas pret Krieviju.

Amerikai Krievija vairs nav drauds, bet nav kļuvusi arī par lielu partneri. Amerikāņi vairs nav iecikļējušies uz Krieviju, kā tas bija PSRS laikā, ir pagaisušas bažas, ka pie varas nāks komunisti vai Žirinovskis. Krievija vairs nav superlielvalsts, un šajā faktā nav nekā aizvainojoša. Arī Franciju un Vāciju amerikāņi visbiežāk atceras vasaras atvaļinājumu laikā.

– Un kāda ir jūsu attieksme pret versiju, saskaņā ar kuru visas jaunās ES dalībvalstis Polijas vadībā ir ASV aģenti, kuru uzdevums – palielināt ASV ietekmi ES politikā.

– Ne jau ASV sūtīja Poliju uz Eiropas Savienību. Ja ES būtu paplašinājusies atbilstoši ASV rekomendācijām, Amerika jau sen būtu tur iesūtījusi Turciju. Turpretim konkurence starp ASV un Krieviju postpadomju telpā aiz ES un NATO robežām patiešām pastāv. Turklāt jāsaprot, ka Krievijai tās intereses šajā telpā ir svarīgākas nekā Amerikai ASV intereses. Tā ka ar to ir jārēķinās, ja Krieviju gribam uzskatīt par reālu ilglaicīgu partneri, nevis tikai par situācijas uzspiestu sabiedroto.

Niksona centrs kā organizācija reti ieņem stingru pozīciju, tomēr mēs kopīgi ar Hārvarda universitātes Kenedija skolu esam izveidojuši amerikāņu nacionālo interešu komisiju, kurā pirms stāšanās amatā darbojās gan Kondolīza Raisa, gan citi augstākie administrācijas darbinieki. Mēs pievērsām īpašu uzmanību ASV un Krievijas attiecībām, kritiski vērtējot to diplomātu darbību, kuri cenšas izspiest Krieviju no Gruzijas, Ukrainas un citām bijušajām padomju republikām.

Bija grupas, kas strādāja ar Saakašvili: gan senatori, gan Soross. Ir grupas, kas Ukrainu grib padarīt par bufervalsti starp Poliju un Krieviju. Tomēr nevarētu teikt, ka tās nosaka jaunās ASV administrācijas kursu. Bušs nespēlē uz Bžezinska "Lielā šaha dēļa". Nedz Bušs, nedz Putins nevēlas konfrontāciju. Un es kategoriski nepiekrītu tiem, kas sludina neokonservatīvas fantāzijas par Amerikas mesiānisko lomu. Esmu pamanījis, ka prezidents Bušs savas otrās prezidentūras laikā pakāpeniski pāriet no neokonservatīvisma uz reālismu.

DMITRIJS SAIMSS KĀ EVOLŪCIJAS SPOGULIS

– Man šķiet interesanti, kā evolucionē tik kompetents un domājošs cilvēks, kāds ir Dmitrijs Saimss. Nepamierinātība ar mesiānisko, kā jūs izteicāties, Amerikas lomu gan pasaulē, gan ASV īpaši skaidri sāka izpausties, sākoties Irākas kampaņai. Manis vadītajā TV programmā jūs stāstījāt, ka žurnālā *"The National Interest"* esat publicējis rakstu "Jādod iespēja karam". Turpretim intervijā gadu vēlāk jūs runājāt par to, kā notikumu attīstība ir precizējusi jūsu pozīciju. Lūk, citāts no jūsu raksta:

"*Jau 1998. gadā ASV Kongresa komisija pieņēma rezolūciju par Huseina režīma bīstamību, tomēr Klintonam neizdevās īstenot iekšējo apvērsumu Irākā, lai gan ASV aviācija jau tolaik patrulēja šīs valsts gaisa telpā. Huseins draudēja kaimiņiem, atbalstīja starptautisko terorismu, pārkāpa Drošības Padomes rezolūcijas, mēģināja sarīkot atentātu pret bijušo ASV prezidentu. Triju administrāciju spertajiem diplomātiskajiem soļiem nebija rezultāta. Visi, tostarp arī tās valstis, kas mūs neatbalstīja, ticēja, ka Huseinam ir masu iznīcināšanas ieroči. Es uzskatīju, ka kara iespējas slēpjas ierobežotā misijā: atrast šos ieroču, likvidēt starptautiskā terorisma bāzes, bet pēc tam nodot varu cilvēkiem no Irākas augstākā ešelona, bet bez Huseina. Es nedomāju, ka Irākā būtu jāizveido kārtējais amerikāņu protektorāts, turklāt bez starptautiska mandāta.*"

– Šo pārdomu procesā jūs žurnālā *"Foreign Affairs"* publicējāt rakstu "ASV impēriskā dilemma". Arī šoreiz labāk citēšu nekā pārstāstīšu:

"*Impērijām ir raksturīgas cerības, ka to kaimiņi un kolonijas atzīs to varenību un*

samierināsies. Bieži vien tas rada iespaidu, ka impērijai pašai par sevi nav vajadzības ievērot noteikumus, kas ir obligāti citām valstīm, ka tai ir savas unikālas tiesības un uz to gulstas īpaša atbildība... ASV mesiānisko degsmi veicināja PSRS sabrukums."

– Jūs savā valstī neesat vientuļš, turklāt līdzīgas bažas pauž arī jūsu ideoloģiskie pretinieki. Soross: Bušs, sākdams karu, ir pamudinājis teroristus, amerikāņu demokrātija ir ziepju burbulis. Bžezinskis savu grāmatu nosaucis "Kundzība vai vadība?". Viņš runā par "pašu hegemonijas plūstošajām smiltīm" un brīdina par jauniem "globāliem Balkāniem" starp Vidusjūru un Ķīnu, kas varētu kļūt par jaunu islāma fundamentālisma oāzi. Kannās Zelta palmas zaru saņēma pret Bušu vērsta dokumetālā filma... Par spīti tam, Bušs jaunākais tika ievēlēts otrreiz.

– Es jau runāju par to, ka Bušs tuvojas augstākai reālisma pakāpei, un tas attiecas arī uz situāciju Irākā. Karš Irākā akcentēja divu veidu attieksmi, kas pasaulē vērojama pret ASV misiju. Robežšķirtne atrodas nevis starp republikāņiem un demokrātiem, bet gan starp neokonservatīvajiem un reālistiem. Esmu demokrātisko vērtību atbalstītājs, piekrītu Čērčilam, kas teica, ka demokrātija ir vissliktākā pārvaldes forma, izņemot visas citas, kas laiku pa laikam ir izmēģinātas. Tomēr es nevaru nostāties vienotā ierindā ar neokonservatīvajiem, neoboļševikiem, kuri ir pārliecināti, ka ASV misija, aicinājums, pat pienākums ir jebkuriem līdzekļiem, ieskaitot spēku, nodarboties ar sociālo inženieriju, iepotējot demokrātiju pēc sava ģīmja un līdzības. Tā nav Amerikas tēvu pamatlicēju, bet gan Trocka pozīcija. Viņš runāja par revolūcijas eksportu, neokonservatīvie runā par demokrātijas eksportu. Šo doktrīnu varam pielīdzināt Brežņeva laiku doktrīnai: ierobežota suverenitāte valstīm, kam jebkurā gadījumā ir jāpieņem viņa zemē valdošā ideoloģija.

Es sevi uzskatu par reālistu. Rakstā, ko jūs minējāt, es runāju par to, ka "nākotnē humanitārām intervencēm, ko vadīs ASV vai kuras notiks par ASV naudu, jānotiek tikai un vienīgi kā atbildei uz atklātu genocīdu – tādu kā, piemēram, holokausts, notikumi Kampučijā septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados un Ruandā 1994.gadā. Amerikai ir jāizvairās no tādām kļūdām, kāda tika pieļauta Kosovā, un operācijas jāsāk tikai tad, ja ir saņemts ANO mandāts un, kas ir vēl svarīgāk, ja citas valstis ir gatavas to atbalstīt." Turklāt ASV iespējas ir milzīgas, bet ne bezgalīgas. Tā ka no visiem skatpunktiem vislabāk izskatās autoritatīva, cieņu un uzticību raisoša līdera loma.

– ASV administrācija pauda apmierinātību par Irākas vēlēšanu rezultātiem. Vai šāds viedoklis atspoguļo arī reālistu nostāju?

– Apstākļos, kad vēlēšanas nevarēja būt pilnīgi nevainojamas, tā ir liela amerikāņu administrācijas uzvara. Lai gan ir pilnīgi skaidrs – un laiks to apstiprina –, ka vēl būs jāsper ļoti daudz soļu, līs daudz asiņu, tiks tērēts daudz naudas. Bet vai gan būtu labāk, ja valsti pārvaldītu amerikāņu administrators?

ASV PILSONISKĀ RELIĢIJA

– No jūsu mutes es dzirdēju jūsu valstī pazīstamu spriedumu: "Demokrātija ir ASV pilsoniskā reliģija."

– Šis tēls man ir ļoti tuvs. Turpināsim analoģiju: jebkura reliģija ir ticība. Bet ticība virzīja gan misionārus humānistus, gan krustnešus. Demokrātijai nav obligāti jābūt vispareizākajai politikai. Bet tai obligāti jābūt darba spējīgam koriģējošam mehānismam. Niksona centrs piedalās dažādās debatēs, tostarp arī ar republikāņu administrācijas pārstāvjiem, centram ir iespēja būt klāt Kongresā jebkura jautājuma noklausīšanās laikā un, protams, ir iespēja uzstāties televīzijā. Esmu žurnāla *"The National Interest"* izdevējs, un tā ir pilnīgi brīva tribīne jabkurai nopietnai polemikai. Runājot par šo principu piemērošanu "uz ārējās skatuves", es atgādināšu vārdus, ko teicis viens no Amerikas tēviem dibinātājiem, prezidents Monro: "Ja tu vēlies izplatīt demokrātiju ar sava parauga palīdzību, rādot, cik labi demokrātija darbojas Amerikā, tad šādā darbībā nav nekā nosodāma." ASV šodien ir vienīgā superlielvalsts, tai ir jāliek visiem saprast: par Amerikas sabiedroto var kļūt tikai tāda valsts, kas iet demokrātijas virzienā vai jau ir demokrātiska. Mēs taču parasti draudzējamies ar tiem, kuri vairāk atgādina mūs pašus un kurus mēs labāk saprotam.

– Spriežot pēc jūsu publikācijām, arī šādā gadījumā situācija var būt visai sarežģīta. Jūs citējat Kondolīzu Raisu, kura runā par sāncensības teoriju, par konfliktējošām interesēm vai – sliktākajā gadījumā – par konfliktējošām vērtībām. Un rodas jautājums, vai tās maz eksistē – vispārcilvēciskās vērtības?

– Manuprāt, viss atkarīgs no tā, cik plaši mēs šo jēdzienu "vispārcilvēciskās vērtības" traktējam. Viena lieta ir nenogalināt, nespīdzināt, nelikt šķēršļus reliģijas brīvībai. Turpretim pavisam kas cits – piespiedu kārtā ieviest demokrātiju pusfeodālā sabiedrībā, brīvības koncepciju saskatīt nevis tēzē "paši noskaidrosim, kas mums ir labi", bet gan imperatīvā "mēs zinām, kas ir labi visiem".

– Kā jūs uztverat to, ka izdevums "Washington ProFile" savā ietekmīgāko

padomju izcelsmes amerikāņu reitingā nominācijā "Politika. Sabiedriskā darbība. Plašsaziņas līdzekļi" jūs ievietojis otrajā vietā aiz Jeļenas Bonneres?

– Es nupat no jums to uzzināju. Tādiem reitingiem nevajadzētu pievērst lielu uzmanību, tās ir pilnīgas blēņas. Mani tautieši ieradās ASV, līdzi nesdami kolosālus sasniegumus kultūrā un biznesā, viņi strādāja Baltajā namā, tā ka mana tik "godpilnā" otrā vieta būtībā nenozīmē neko nopietnu.

Bušs saka, ka viņš par lielāko filozofu uzskata Jēzu Kristu, savukārt man vislielākā autoritāte vismaz Amerikas vēsturē ir Džordžs Vašingtons. Bet visnegatīvākā attieksme man ir pret Ābramu Linkolnu. Viņš izraisīja Pilsoņu karu, kurā gāja bojā vairāk amerikāņu nekā Pirmajā vai Otrajā pasaules karā.

Sergejs Karaganovs, *Krievijas Zinātņu akadēmijas Eiropas institūta direktora vietnieks, Ārējās un aizsardzības politikas padomes prezidija priekšsēdētājs, Krievijas parlamentārisma attīstības fonda uzraudzības padomes līdzpriekšsēdētājs, žurnāla "Rossija v globaļnoj poļitike" (Krievija globālajā politikā) redakcijas padomes priekšsēdētājs.*

Sergejs Karaganovs: "LABĀKĀ IZVĒLE KRIEVIJAI – BŪT RIETUMU MINORITĀRAJAM PARTNERIM"

PAR VIENU NELIETĪBU UN CITU MUĻĶĪBU

– Karaganova kungs, par politisko klasi dēvētie jūsu kolēģi, tostarp arī tie, kas piedalās šajā grāmatā gan no Latvijas, gan Krievijas puses, baidās, ka mūsu valstu attiecībās iestājies noturīgs atsalums vai pat krīze. Ko par to domājat jūs?

– Krīze? Kādas muļķības! Dievs ar jums. Mēs atrodamies pārejas posmā: Baltijas valstu iestāšanās NATO un ES ir krasi izmainījusi gan šo valstu, gan Krievijas ārpolitiskos rāmjus. Daudzus jautājumus mēs tagad vairs nevaram lemt divpusēju attiecību formātā, bet gan tikai līnijā Maskava – Brisele, un tam ir vajadzīga cita ārpolitikas kvalitāte. Tajā pašā laikā mūsos joprojām raisa bažas krievu skolu stāvoklis, kaut vai formāli piešķirto tiesību nodrošināšana krievvalodīgajiem iedzīvotājiem, nerunājot nemaz par tiesībām, kas viņiem nav piešķirtas. Tomēr nevar neatzīt, ka situācija ir daudz labāka nekā pirms 5 – 7 gadiem. Es nesaskatu nevienu krīzes pazīmi. Attīstās cilvēciskie kontakti. Protams, Krievijā ir cilvēki, kas runā par četrām NATO lidmašīnām, bet vai gan Krievijai no tām būtu jābaidās? Tiesa gan, NATO nevajadzētu Baltijas valstu teritorijā izvietot ārvalstu kontingentus, tomēr man nav skaidrs, kam īsti pieder šīs lidmašīnītes.

Dabiski, ir žēl, ka trīs Baltijas valstis NATO un ES ienāca, līdzi nesot okupācijas tēmu. Jo karš bija karš, un ne tikai šīm valstīm, bet visai Eiropai.

– Molotova – Ribentropa pakta 65.gadadienas priekšvakarā, piedalīdamies Baltijas foruma projektā, es Maskavā veicu ievērojamu Krievijas politologu aptauju. Jūsu komentārs bija visīsākais. Citēšu to pilnībā:

"Par Molotova – Ribentropa paktu atkārtošu tikai to, ko esmu teicis desmitiem reižu. Manuprāt, te runa ir, no vienas puses, par pakta slēdzēju nelietību. Tikai jāpiebilst – par nelietību vispārpieņemtā nozīmē, par nelietību, kādai pasaules vēsturē var atrast simtiem bēdīgu piemēru. Un, no otras puses, runa ir par to cilvēku muļķību, kas bezgalīgi piemin šo nelietību. Man ir skaidrs: tas nozīmē, ka viņi nejūtas droši pat paši savās valstīs, lai gan, kā šķiet, nav par ko uztraukties. Tāpēc vajag, lai dažādu valstu zinātnieki šo tēmu apspriež. Bet man gribētos, lai pakta 70. jubileju mēs atzīmētu, šo paktu vairs nepieminot."

– Diezin vai jūsu nostāja ir mainījusies.

– Situācijas vērtējums nav mainījies. Varu tikai piebilst, ka Latvijas prezidente acīmredzot ir spiesta uz kādu atskatīties, tāpēc ikvienu soli uz priekšu viņa cenšas aizsargāt, sperot soli atpakaļ. Tomēr pēc Baltijas valstu inkorporēšanas ES tām principā ir nepieciešams uzturēt labas attiecības ar Krieviju.

– Lai pakta 70. gadadienu nesagaidītu ar to pašu vēsturisko un psiholoģisko smagmi,

Krievijai no savas puses nebūtu jēgas neatzīt to, cik dramatiskas sekas Baltijā izraisīja Hitlera un Staļina slepenā vienošanās.

– Es to varētu izdarīt, esmu gatavs to izdarīt tūdaļ – savā, politologa un Krievijas pilsoņa, vārdā. Tikai piebildīšu: Staļina īstenotā pretkrievu politika bija sliktāka nekā tā, ko īstenoja Čingishans, daudzkārt sliktāka. Čingishans iznīcināja mazāk krievzemnieku nekā Staļins. Godīgi sakot, arī PSR Savienību lielākā mērā nekā krievi izveidoja citas tajā ietilpstošās tautas, ieskaitot baltiešus, kam šajā procesā bija izcila loma.

Neredzu vajadzību Krievijai valsts līmenī atzīt kādreiz notikušo vēsturisko netaisnību pret Baltijas valstīm, un vēl jo mazāka ir nepieciešamība atvainoties. Šādai atturībai, manuprāt, ir divi iemesli. Pirmkārt, kādēļ gan būtu jāatver Pandoras lāde? Tad mums nāksies prasīt, lai latvieši atvainojas par to, ka nosargāja Ļeņinu. Burtiskā nozīmē: pēc viņa galvas tīkoja kaut vai tie paši eseri. Puse čekas sastāvēja no baltiešiem. Nu, un tad tikai uz priekšu – lejup pa stāvu nogāzi.

Otrkārt, ir lieliski zināms, ka šīs pretenzijas ir ne tikai nacionālā aizvainojuma izpausme, bet ar to palīdzību politiķi mobilizē sevi un sabiedrisko domu. Tātad – pastiepsi pirkstu, un tev prasīs visu roku. Bet kā zinātnieks, atkārtoju, es personīgi esmu gatavs atzīt visu, kas patiesībā ir noticis. Un, Dieva dēļ, vēlreiz nelietību nosaukt par nelietību.

KRIEVIJA – EIROPA SAVIENĪBA: LĪGUMS RAKSTĪTS PA ROKU GALAM

– Programmatiskajā rakstā "Ārpolitika: rezultāti un uzdevumi" laikrakstā "Rossijskaja gazeta" jūs, izvērtējot pagājušo gadu, sakāt:

"Kopumā mēs esam izgāzušies kvalitātes ziņā... Paši labprātīgi norobežojāmies no situācijas Baltkrievijā, vienīgajā valstī, kas atzīta par mūsu interešu zonu... Padarījuši Ukrainu teju vai par visas mūsu politikas centru, mēs zaudējām situāciju arī tur... Eiraziātiskās ekonomiskās telpas projekts sāk izskatīties arvien nereālāks... Kaļiņingradas problēma tika "atrisināta" velns viņu zina, kā... Strupceļā nonācis dialogs ar Eiropas Savienību. Tiesa gan, ne jau tikai mūsu vainas dēļ."

Tad kas īsti notiek no Baltijas viedokļa visinteresantākajā virzienā, kā jūs izteicāties, Maskavas – Briseles līnijā?

– Krievijas un Eiropas Savienības attiecības atrodas vārgi slīdošas krīzes stāvoklī, taču to es nevaru teikt par mūsu attiecībām ar Baltiju. Premjera un vēlākā prezidenta Putina nostādne par tuvināšanos Eiropai kā pirmās kārtas uzdevumu, par izrāvienu 1999. – 2001. gadā ir izrādījusies pārspīlēti optimistiska un zaudējusi savu saturu. Turklāt tas attiecas uz abiem partneriem. Ir notikušas neskaitāmas konsultācijas, tās ir pavadījis tikpat milzīgs skaits plaši izbazūnētu deklarāciju, tikuši parakstīti līgumi, taču rezultātā nekāda reāla tuvināšanās nav notikusi. Tāpēc ka mērķi, manuprāt, bija nepareizi.

Eiropiešu mērķis bija padarīt Krieviju par vēl vienu "blakusES" valsti, cerot, ka Krievija savu likumdošanu un standartus pielāgos ES prasībām. Tajā pašā laikā Eiropa to pilnīgi nekādi neveicināja, tomēr arī neko stingri neprasīja. Runas par to visu sākās tikai pēdējā laikā. Toties Krievija nekādi nebija rēķinājusies ar pielāgošanās tehnoloģiju, lai gan tiecās izveidot maksimāli draudzīgas un ciešas attiecības. Beigu beigās izrādījās, ka visas runas, deklarācijas, tikšanās augstākajā līmenī nenoved ne pie kā reāla. Rezultātā modelis izrādījās absolūti tukšs. Tāpēc politiskajā jomā nenotiek tuvināšanās, bet gan, tieši pretēji, pastiprinās konkurences un savstarpēja aizkaitinājuma pazīmes. Savukārt ekonomikā – kā mēs tirgojāmies, tā arī turpinām tirgoties. Problēmas šajā jomā netiek risinātas, jo to te gandrīz nemaz nav.

– Arī šobrīd laikam gan varam runāt par to, ka tieši ģeopolitiskajā sektorā nav nedz reālas virzības, nedz savstarpējas sapratnes.

– Jā, tieši ģeopolitiskajā sektorā arī dominē vāja konkurence. Lieta tāda, ka Eiropas Savienība, kurai pagaidām nav necik daudz ārpolitiskās varēšanas, tomēr cenšas iespiesties bijušās PSRS valstīs: Gruzijā, Ukrainā, Moldovā. ASV tur jau ir izvietojušas savas intereses, tā ka ES par savām pozīcijām cīnās gan ar Ameriku, gan Krieviju. Eiropas Savienība to dara ne visai delikāti, vienpusējā kārtā, nevērīgi izturoties pret Krieviju, bet tāda rīcība nav nedz konstruktīva, nedz saprātīga. Tā, protams, kaitina. Tādējādi ir kļuvusi acīmredzama vispārēja un abpusēja vilšanās, kas joprojām tiek piesegta ar spriedelējumiem par četrām telpām un tamlīdzīgu retoriku. Tas jāvērtē kā normāls process, jo mēs tomēr esam viens otru labāk iepazinuši, pieraduši sarunāties.

– Tātad jūs uzskatāt, ka perspektīvajām attiecībām ar Krieviju Eiropas Savienība ir noteikusi nepareizus mērķus. Kādi tad, jūsuprāt, ir pareizie mērķi?

– Šodien man būs grūti atbildēt uz šo jautājumu. Ja Krievija neizvēlēsies stagnatīva autoritāra modeļa ceļu nedz politikā, nedz ekonomikā, tad pēc gada, diviem vai trim mēs ar ES atradīsim jaunu divpusējo attiecību modeli. Līdz tam laikam arī ES, domājams, jau būs pārdzīvojusi šoku, ko izraisījusi paplašināšanās, uzņemot savienībā lielu skaitu valstu ar tik atšķirīgām kultūras un ekonomiskajām tradīcijām. Pa šo ceļu mums būs jānonāk pie jauna līguma. Pašreizējais sadarbības līgums ir rakstīts "pa roku galam", tas ir parakstīts, neiedziļinoties tā saturā.

Bet pagaidām man, piemēram, pilnīgi nav skaidrs, kurp virzās Eiropas Savienība, un arī pašiem eiropiešiem ne viss ir skaidrs. Viņi apspriež konstitūciju, konstitūcija, protams, nozīmē soli uz priekšu, bet ciktāl tā atbilst reālajiem apstākļiem? Vai Eiropas Savienība nonāks līdz konfederācijas vai varbūt federācijas modelim?

– Vai Krievijas perspektīvu jūs nesaskatāt, teiksim, ES asociētās dalībvalsts statusā?

– Jebkurš mijiedarbības variants – asociētā dalība, norvēģu modelis, šveiciešu modelis – tāpat ir saistīts ar milzīgu daudzumu tehnisku detaļu. Ar ES prasībām piemērotu likumu un standartu pieņemšanu. Šis darbs nav pat sākts. Krievijas iestāšanās PTO atrisina tikai ļoti nelielu daļu problēmu: Ķīna, piemēram, arī ir PTO locekle. PTO risina ļoti šaurus uzdevumus – par konkrētiem preču veidiem, eksporta subsīdijām.

Jaunākajos laikos, atšķirībā no Amerikas, Eiropa ar Krieviju nav nodarbojusies. Tāpēc pašreizējā Krievijas likumdošanā dominē anglosakšu tiesības. Tā ka Krievijai visādā ziņā nāksies izdarīt smagu, bet nepieciešamu izvēli. Iespējams, pēc dažiem gadiem tālaika Krievijas līderi izdarīs izvēli par labu ienākšanai Eiropā. Tajā Eiropā, kas izveidosies pēc 15 – 20 gadiem.

AUTORITĀRISMS; STARP NEPIECIEŠAMĪBU UN IESPĒJAMĪBU

– Bet vai pašreizējā Eiropas Savienība un Rietumi kopumā nebaidās no Krievijas "vadāmās demokrātijas" jeb, kas vēl ļaunāk, kā jūs izteicāties, stagnatīvā autoritārisma modeļa?

– Eiropas Savienība ir izgāzusi mūsu attiecības vēl pirms varas vertikāles veidošanās: 1999.gadā ES izsludināja tuvināšanās politiku, tomēr, kā jau teicu, tā palika tukšu vārdu līmenī. Šodien Eiropa un Amerika ir tiešām nopietni satraukušās par stāvokli Čečenijā (lai gan tur nekas cits kā karadarbība nav iespējams – nav ar ko sākt pārrunas), par Krievijas iekšpolitisko situāciju, kas saistīta ar autoritārisma pastiprināšanos un skaidri redzamām beztiesiskuma pazīmēm.

– Jūs domājat JUKOS lietu?

– Tajā skaitā arī JUKOS. Kopumā starp Rietumu un Krievijas vērtību sistēmām pastāv un laikam arī palielinās plaisa.

– Un kā jūs pats, pazīstams politologs un, galu galā, pilsonis, vērtējat to, par ko nupat runājāt?

– Šajā posmā, kad pirmām kārtām ir tik zems ekonomiskās attīstības līmenis, no autoritārisma izvairīties nav iespējams. Citādi arī mums nāksies atteikties no suverenitātes par labu, pieņemsim, tai pašai Briselei, tāpat, kā to jau ir izdarījusi Baltija. Tomēr eksistē atšķirīgi autoritārisma modeļi: modernizējošs un stagnatīvs. Mani uztrauc tas, ka, manuprāt, Krievijā pastiprinās stagnatīvā autoritārisma pazīmes. Autoritārisms pagaidām nav stingrs, taču pārlieku izteiktie dezintegrācijas elementi patiešām draud ar dezintegrāciju.

Starpkaru posmā Latvijas suverenitāti neviens vardarbīgi neapdraudēja, tomēr valstī kopš trīsdesmito gadu vidus valdīja stingrs autoritārs režīms. Bet Krievija negrasās atdot savu suverenitāti, un neviens negrasās to atņemt. Valsts ir jāpārvalda ar tādām politiskajām metodēm, kas atbilst tās attīstības līmenim. Tādā gadījumā arī pieaugošās globalizācijas apstākļos mēs paliksim patstāvīgi. Vārdu sakot, autoritārisms var būt attīstības funkcija, tomēr svarīgi, kāda ir tā kvalitāte un kas to veido. Ja Baltijas valstis nebūtu atgriezušās Eiropā, jūs atgrieztos ne visai pievilcīgajos starpkaru gados.

– Vai Krievijas un Eiropas Savienības attiecības pēc ES paplašināšanās ir ieguvušas kādu jaunu akcentu?

– Paplašināšanu mēs esam uztvēruši mierīgi, vēl vairāk, uzskatām, ka perspektīvā tā ir pozitīva. Cita lieta, ka mēs redzam, cik sāpīgi jaunās valstis pārdzīvo bērnišķīgo antisovjetisma slimību, ko tās attiecina uz Krieviju, tā cita starpā pastiprinot pretkrieviskos lobijus ES. Taču mēs arī nepārspīlējam šīs ietekmes nozīmi. Piemēram, no vāciešiem esmu dzirdējis, ka jaunās valstis savukārt rada jaunas problēmas arī pašai Eiropas Savienībai, darbodamās kā amerikāņu lobiji ES. Pirmām kārtām par savu atbrīvošanos tās ir vairāk pateicīgas ASV nekā Eiropai. Otrkārt, amerikāņi īsteno ļoti aktīvu politiku, apmācot un audzinot šo valstu līderus. Treškārt, jaunās valstis parasti atrodas zemākā sociālās un ekonomiskās attīstības līmenī un turklāt vairākums no tām ir tuvākas amerikāņiem, labējākas nekā kreisi centriskie vai pat kreisi sociālistiskie eiropieši.

– Un kā jūs vērtējat pašas Krievijas attiecības ar ASV?

– Manuprāt, drīz gaidāms neliels atsalums sakarā ar notikumiem mūsu valsts iekšienē. Tajā pašā laikā esmu pārliecināts, ka lielu domstarpību nebūs, Maskava saprot, ka labas attiecības ar Vašingtonu ir vajadzīgas neatkarīgi no kursa. Savukārt Vašingtona saprot, ka viss reģions dienvidos no Krievijas šķeļas, kļūst sprādzienbīstams, un Maskava drīzāk ir sabiedrotais, nevis pretinieks.

– Tomēr vai kopumā no Rietumu un arī no jūsu viedokļa autoritārisma stagnatīvais modelis Krievijā tuvojas kādai bīstamai robežai? Visādā gadījumā jūsu teiktais laikrakstā "Rossijskaja gazeta" vedina tieši uz šādu jautājumu.

"... Deklarētais kurss, turklāt reizināts ar apbrīnojamo ideoloģiju, kas paredz nacionālā kapitālisma – čuče – uzcelšanu vienā atsevišķā valstī, pārāk jau nu atgādina politiku, kas noveda pie PSRS sabrukuma.

Bet, pat ja no šīm šausmām izdosies izvairīties, vienmēr jāatceras, ka valsts varenumu nosaka faktori, kas ir aktuāli šodien, nevis vakar vai aizvakar. Pagaidām mēs virzāmies pa ceļu, kura galā pārtapsim superlielā Venecuēlā vai ļoti lielā Nigērijā, bet nekādā ziņā ne varenā nākotnes Eiropas vai Eirāzijas superlielvalstī."

– Protams, dažas pazīmes vieš bažas tā vienkāršā iemesla dēļ, ka apakšā lēmumi vairs netiek pieņemti, viss tiek deleģēts uz augšu, prezidents nespēj aptvert visu, un, attiecīgi, lēmumi "uzkaras gaisā". Tas notiek ekonomiskajā politikā, notiek krīžu laikā. Mani satrauc vēl kāda lieta: ja mēs nonāksim līdz proporcionālajai vēlēšanu sistēmai, par kuras ieviešanu jau ir brīdinājis prezidents, plaisa starp politisko eliti un sabiedrību palielināsies vēl vairāk. Tādā gadījumā tiks pazaudēts vēl viens būtisks pavediens, kas ietekmē sabiedrības stabilitāti. Turklāt mūsu valstī nav daudzpartiju sistēmas, mums būtībā nav partiju, izņemot lēnām mirstošo komunistisko.

TRĪS SCENĀRIJI POLITISKAJIEM REŽISORIEM

– Grāmatā "Mūsdienu Krievijas politika" jūs rakstāt: "Attīstītajai pasaulei mēs esam palikuši par puspretinieku un puspartneri." Kādi varētu būt Krievijas stratēģiskās perspektīvas iespējamie scenāriji?

– Pēdējos gados mēs lielākā mērā pārtopam par partneriem – it sevišķi pēc 2001. gada 11. septembra un pēc tam, kad sākās valsts stabilizācija. Pašlaik notiek akcentu maiņa – kā partneri nostiprināmies, kā sāncenši kļūstam vājāki. Grāmatā, uz kuru jūs atsaucāties, es minēju trīs iespējamos scenārijus. Pirmais īstenosies tad, ja reālus vaibstus gūs ideja, kas klīst pa Krieviju: pret ASV hegemoniju vērstas savienības izveidošana. Politiskais antiamerikānisms, ideoloģiski noformēts kā eiraziānisms. Savienība ar "krītošajām" valstīm, Ķīnas jaunākā partnera loma savienībā pret Ameriku. Tādā gadījumā Krievija visdrīzāk ir lemta paātrinātai atpalicībai.

Otrs scenārijs. Turpinās pēdējai desmitgadei raksturīgā lavierēšana. Svārstīšanās starp kursu uz savienību ar pasaules vadošajām valstīm, savienību, kas, būdama nelīdztiesīga, tomēr novērš konfrontācijas problēmu, un mēģinājumiem pretoties šai savienībai, kā vien iespējams. Polipolaritātes ideoloģija.

Un, visbeidzot, trešais ceļš. Mēģinājums izveidot savienību ar attīstītajām valstīm. Sākumā varbūt ne īsti līdztiesīgu, smagu Krievijai. Paaudzes, kas dzīvojušas aukstā kara apstākļos šeit un Amerikā, viena otrā nesaskata uzticamus partnerus. Vai mēs izturēsim šādu ne visai vienlīdzīgu partnerattiecību pārbaudījumu? Vai mēs spēsim būt ne jaunākais, tomēr mazākais Amerikas partneris? Es uzskatu, ka labāk nonākt varenas superlielvalsts privileģēta partnera lomā nekā uzņemties šīs superlielvalsts neprivileģēta pretnieka lomu.

– Vai tad runa nav tiklab arī par Eiropu?

– Ne tik lielā mērā. Ārpolitikas jomā mēs neesam Eiropas mazākais partneris. Eiropa šajā jomā ir vājāka ne tikai par ASV, bet arī par Krieviju. Berlīnes – Parīzes – Romas – Londonas summā sanāk Brisele. Un šī summa pagaidām ir mazāka nekā saskaitāmie. Šo galvaspilsētu iespējas darboties patstāvīgi ir ierobežotas, lai gan mēģinājumi turpinās – sevišķi no Parīzes puses. Tomēr Briseles ārpolitika vēl nav ieguvusi savu seju, nav kļuvusi vienota. Eiropas relatīvā vājināšanās notiek uz Eiropas un ASV vēsturisko domstarpību palielināšanās fona. Jo sāpīgāk vērot, kā pēdējā laikā vājinās Krievijas pozīcijas, lai gan pavisam nesen tās uz brīdi krasi nostiprinājās. Tomēr izvēles modeļa scenāriji vēl joprojām eksistē.

Runājot par autoritatīvām personībām, Sergejs Karaganovs nolēma neiziet ārpus Krievijas. Un par "diženu krievu" nosauca Aleksandru Solžeņicinu. Viņa politiskā, ideoloģiskā un morālā ietekme uz visas bijušās PSRS vēsturi ir ļoti būtiska. Uz jautājumu par to, vai manu sarunas biedru, kas augstu vērtē Rietumus, nekaitina Solžeņicina principiālais antirietumnieciskums, S.Karaganovs atbildēja:

"Var jau būt, ka kaitina. Taču es dzīvoju Solžeņicina laikā. Tāpēc manam aizkaitinājumam nav principiālas nozīmes."

Juris Rozenvalds, *filozofijas doktors, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes politiskās teorijas profesors.*

Juris Rozenvalds: "DEMOKRĀTIJAS IRONIJA JEB IESKATĪŠANĀS EIROPAS SPOGULĪ"

TRĪS UZDEVUMI BRĪVIEM CILVĒKIEM

– Gan kā filozofs, kas pirms 15 gadiem ir piedalījies Latvijas Tautas frontes programmas tapšanā, gan kā universitātes profesors, kas ne tikai ar kolēģu darbu starpniecību, bet arī personīgi ir pētījis politiskos procesus, pēdējo gadu laikā pabijis Eiropā un ASV, – vai jūs varat kompetenti spriest par šo procesu evolūciju mūsu valstī?

– Atjaunojuši neatkarību, mēs konstatējām, ka nepieciešams vienlaikus atrisināt trīs uzdevumus, kuriem attīstītajās valstīs bija vajadzīgi vairāki gadu desmiti vai pat divi gadsimti. Tie ir: valsts, demokrātisko institūciju un tirgus ekonomikas izveidošana. Tas ir sarežģīts un sāpīgs process, taču nevar bezgalīgi aizbildināt ar šīm grūtībām to, ko mēs neesam paveikuši pēdējos gados. Jo mazāk šāda aizbildināšanās der Eiropas Savienības dalībvalstī. Runājot par mūsu īpaši problemātiskajām zonām, domāju, pirmām kārtām ir jāizanalizē attieksme pret etnopolitiku – cik lielā mērā tā atbilst demokrātijas principiem. Nedz ASV, nedz Rietumeiropā (ar retiem izņēmumiem) etniskās problēmas nav tik asas, kādas tās ir postpadomju un postkomunistiskajā Eiropā.

20. un 21. gada teorētiķi atzīmē četrus modeļus, ko var izmantot, demokrātiski risinot etniskās problēmas. Tos visus vieno fundamentālo demokrātijas vērtību – demokrātisko institūciju, indivīda brīvības, vēlēšanu brīvības, plašsaziņas līdzekļu brīvības, pilsoniskās sabiedrības atbalsta – atzīšana. Bet tālāk vērojamas atšķirības trijās pozīcijās. Pirmkārt, runa ir par etnisko grupu kultūras tiesību atzīšanu. Otrkārt, par to politisko tiesību atzīšanu. Vai etniskā grupa ir politikas subjekts? Vai tā piedalās valsts pārvaldē kā etniska grupa? Trešā pozīcija: vai pamatnācijai ir kādas ekskluzīvas tiesības?

ČETRI RISINĀJUMA MODEĻI

Pirmais: liberālā demokrātija. Tā ir vērsta pirmām kārtām uz indivīdu. Cilvēki, protams, var apvienoties, kā vēlas, organizēt savas kultūras un citas nacionālās apvienības. Valsts pret to ir indiferenta: netraucē, bet arī nenodarbojas ar to. Indivīda etniskā piederība ir viņa personīgā darīšana, viņš to var paust pēc saviem ieskatiem. Protams, ja tas nav pretrunā ar valsts un sabiedrības interesēm. Indivīds piedalās valsts un sabiedriskajā dzīvē, neņemot vērā etnisko faktoru. Protams, nav iespējama liberāla demokrātija absolūti tīrā veidā, jo valsts aparātam un armijai gandrīz vienmēr ir kopīga komunikāciju valoda, valsts taču nespēj funkcionēt visu tajā pārstāvēto etnosu valodās. Indivīds izpilda minimālo programmu un tālāk dzīvo, kā viņam tīk.

Otrs modelis: konsociālā demokrātija. Pati tās koncepcija satur risinājumu situācijām, kad liberālā demokrātija darbojas ne visai labi– piemēram, britu kolonijās, kas ieguva neatkarību pēc Otrā pasaules kara. Šis modelis atzīst sabiedrības sadalīšanu lielās etniskās grupās. Klasisks piemērs ir Beļģija: valoņi runā franciski, flāmi – flāmiski. Tā ir divkopienu valsts, kurā nacionālās minoritātes ir proporcionāli pārstāvētas parlamentā un valsts pārvaldes struktūrās, kurā kārtību, kādā tiek pieņemti lēmumi grupu interesēs, nosaka konstitucionālas normas. Respektīvi, etniskās grupas uzstājas kā politiskie subjekti, un nav tādas etniskās grupas, kam būtu ekskluzīvas tiesības.

Trešais modelis: etniskā demokrātija. Klasisks piemērs ir Izraēla, kuras likumdošanā ir ierakstīts, ka tā ir ebreju valsts. Piederība pilsoņu kopumam vēl nenozīmē, ka dažādu tautību cilvēkiem – ebrejiem un arābiem, ir vienādas attiecības ar valsti. Lai arī politiskās tiesības un brīvības ir piešķirtas gan vieniem, gan otriem. Par spīti deklarētajam ebrejiskajam raksturam, tā tomēr ir un paliek demokrātiska valsts. Tā ir jebkuras etniskās demokrātijas atšķirība no etnokrātijas, kas ignorē demokrātiskās vērtības.

Pēdējos gados Rietumu politologi – piemēram, igaunis Prīts Jarve, kas šobrīd strādā Vācijā, Nacionālo minoritāšu pētījumu centrā Flensburgā – nonāk pie atzinuma, ka, arī aprakstot to, kas notiek Igaunijā un Latvijā, var izmantot etniskās demokrātijas koncepciju. Mūsu Satversmē nav ierakstīts, ka Latvija ir latviešu valsts, tajā lietotais pamatjēdziens ir Latvijas tauta. Tomēr politologam jāvērtē ne tikai stāvoklis *de iure*, bet arī *de facto*. Oficiāli mēs esam deklarējuši virzību uz multikulturālu demokrātiju, bet cik lielā mērā tas atbilst faktiskajai lietu kārtībai? Cik

lielā mērā Latvijas politiskās elites vairākuma uzvedību nosaka tieši valsts iedzīvotāju latviskās daļas intereses?

Arī šā modeļa pamatā ir demokrātiskās vērtības, valsts atzīst etnisko grupu tiesības kultūras jomā un atbalsta šo tiesību realizēšanu. Igauņu kolēģis Raivo Vetiks koncepciju pielāgo savas valsts apstākļiem, tomēr tikpat lielā mērā tā attiecas arī uz Latviju. Visu etnopolitikas jomu viņš aplūko kā modeli, kas sastāv no četriem poliem: valsts, indivīds, pamatnācija, citas etniskās grupas. Attiecības starp valsti un indivīdu balstās uz liberālās demokrātijas vērtībām. Pamatnācijai valsts nodrošina pilnīgu kultūras telpu. Latvijā un Igaunijā tas nozīmē pārvarēt padomju laika situāciju, kad latviešu un igauņu valoda pazuda no atsevišķām sabiedriskās dzīves jomām. Tajā pašā laikā valsts atbalsta etnisko daudzveidību, tostarp tā finansē kultūras biedrības un integrācijas programmas.

Multikulturālās demokrātijas apstākļos etnisko grupu tiesības tā arī paliek kultūras tiesību līmenī. Šīs grupas neuzstājas kā politiski subjekti. Jāuzsver, ka arī šajā gadījumā tiek atzīta vispārējo demokrātisko vērtību prioritāte, vienota institūciju sistēma. Šīs institūcijas netiek veidotas pēc etniskā principa, un publiskajā jomā ir vienota valoda. Šādos apstākļos es nesaskatu nekādus draudus latviešu valodai, ja minoritāšu kompakti apdzīvotas vietas pašvaldībā kāda tantiņa vērsīsies krievu valodā, kā to paredz Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību. Tas nozīmē arī vienotu izglītības sistēmu. Ne tādā nozīmē, ka vajadzīga viena valoda, bet gan tādā, ka izglītība balstās uz vienotām programmām un mācību līdzekļiem. Multikulturālās demokrātijas modelī asimilācija nav politisks mērķis.

MŪSU IZVĒLE: PRIEKŠROCĪBAS UN DRAUDI

Gandrīz 15 gadus, kopš 1991.gada augustā juridiski atjaunota neatkarība, Latvijas politika ir svārstījusies starp etniskās demokrātijas elementiem un virzību uz multikulturālu demokrātiju. Situācija ap skolu reformu rāda: ja turpināsies sliekšanās uz etniskās demokrātijas pusi, tad iedzīvotāju nelatviskās daļas aktivitātes un radikālisma palielināšanās dēļ perspektīvā pilnīgi reāla var kļūt konsociālā demokrātija, respektīvi, divkopienu valsts. Nedomāju, ka šāda situācija būs stabila. Tā draud pārvērst valsti par otru Libānu, ja attīstīsies prasības piešķirt krievu valodai valsts valodas statusu, ja turpinās augt pretenzijas par noteiktu garantiju piešķiršanu politiskajā jomā.

Etniskās demokrātijas būtiska pazīme ir draudu sajūta. Latvieši to neapšaubāmi ir mantojuši no padomiskās pagātnes. Taču pašlaik, gandrīz 15 gadus pēc neatkarības atjaunošanas, valstī, kas iestājusies NATO un ES, valstī, kas ir nostiprinājusi latviešu valodas pozīcijas, draudu sajūtai nav kaut cik nopietna pamata. Tādējādi reāla un vēlama ir konsekventa virzība uz multikulturālu demokrātiju.

Jāpārtrauc spekulatīvās spēlītes un bezjēdzīgie mēģinājumi sadalīt nacionālās minoritātes vēsturiskajās un tādās, kam nav šā statusa. Pilnīgi nevietā ir atsauce, piemēram, uz Vācijas pieredzi, kur dāņi ir vēsturiska minoritāte, bet turki – ne. Kā gan iespējams nošķirt manus radiniekus, "vecos" krievus, no viņu tautasbrāļiem, kas Latvijā nokļuvuši pirms 40 gadiem?

– Varbūt varētu pieņemt Vispārējo konvenciju ar atrunu, ka tā attiecas tikai uz pilsoņiem? Tomēr arī tādā gadījumā tā uz vieniem krieviem, ebrejiem utt. attieksies, bet uz citiem – ne.

– Vērtējot ar veselo saprātu, šāda dalīšana ir nejēdzīga. Esmu pārliecināts, ka patiešām aktuāla ir tikai uzticības stiprināšana dažādu grupu starpā.

– Tomēr rodas iespaids, ka mēs ejam pretējā virzienā, it īpaši pēc iestāšanās ES. Skolu reforma, rēķinu apmaksas pieprasīšana Krievijai, visai īpatnējā attieksme pret 60.gadadienu kopš uzvaras pār nacismu – ar to visu valsts ir ienākusi Eiropā.

ELITE NAV SASNIEGUSI SAVAS TAUTAS LĪMENI?

– Domāju, ka daudzus notikumus Latvijā var labāk saprast, ja liekam lietā vēl vienu – demokrātiskā elitisma teoriju. Tās vadošie pārstāvji ir Makss Vēbers un Jozefs Šumpēters. Elitisma idejas parādījās 19. – demokratizācijas – gadsimta beigās. Semjuels Hantingtons runā par demokratizācijas viļņiem, pirmo datējot ar 1828. gadu, kad ASV vairāk nekā puse balto vīriešu ieguva balsstiesības. Turklāt jāņem vērā, ka demokratizācijas process risinās ārkārtīgi pretrunīgi, un šo pretrunu cēlonis ir fundamentālas izmaiņas sabiedrībā.

Agrāk principiālus lēmumus šaurā lokā pieņēma izglītota, pieredzējusi elite, bet demokratizācijas procesu rezultātā politikā ienāca milzīgas ļaužu masas bez politiskās pieredzes. Viņi sev līdzi nesa vidusmēra apziņas radītos maldus un aizspriedumus. Demokrātiskās elites koncepcija ir tāda kā atbilde šim procesam: jebkurā sabiedrībā, apgalvo šīs koncepcijas autori, ir tie, kas vada, un tie, kurus vada, mazākums un milzīga masa. Cilvēkiem, kas pieņem lēmumus, jāiziet caur vēlēšanām, politiķiem jāpiedāvā sevi izsolē, bet elektorātam jālemj, kurus politiķus tas pirks. Toties tālākais, kas notiek elites līmenī, vairs nav masu darīšana. Jo mazāk elektorāts iejaucas elites darbībā, jo labāk.

Kaut kas līdzīgs šādam modelim pēc 1991.gada izveidojās arī Latvijā. Politiskās partijas pie mums ir ļoti mazas, ļoti elitāras, tām ir ļoti nosacīta saikne ar sabiedrību. Mēs esam pēdējā vietā Eiropas Savienībā, rēķinot dažādu partiju biedru īpatsvaru: partijās pie mums darbojas mazāk par 1% iedzīvotāju, lai gan Latvijā ir reģistrētas vairāk nekā 60 partijas. Tomēr rodas viens ārkārtīgi svarīgs "bet". J.Šumpēters savā ievērojamā darbā "Kapitālisms, sociālisms un demokrātija" runā par to, ka ļoti svarīgs demokrātijas funkcionēšanas nosacījums ir elites augsts līmenis. Ļoti svarīgi, lai elite būtu profesionāla un atbildīga. Demokrātija bez vēlētāju atbalsta nespēj pastāvēt. Tomēr atbildība par pieņemtajiem lēmumiem gulstas uz elites pleciem. Te slēpjas savdabīgā tā saucamā demokrātijas ironija.

Diemžēl Latvijā ir izveidojusies situācija, kurā elite atspoguļo un tiražē priekšstatus un noskaņojumu, kas raksturīgs "ļaudīm no ielas", tajā pašā laikā tos uzkurinot. Šāda rīcība mūs ieslēdz apburtā lokā. Šobrīd izveidojies pašas politiskās elites dalījums ir pretrunā visiem normālajiem demokrātiskās sabiedrības veidošanās likumiem. Mūsu elite nepārprotami dalās, ievērojot etnisko principu: 75% parlamentāriešu pārstāv labējās partijas. Pašreizējos Latvijas apstākļos tas nozīmē orientēšanos tikai un vienīgi uz latvisko vēlētāju. 25% ir kreisie. Bet tas savukārt nozīmē tikpat skaidru orientēšanos uz krievvalodīgo elektorātu. Tas ir slikti, taču izdevīgi abu spārnu radikāļiem. Viņu politiskā izdzīvošana ir tieši atkarīga no etnisko attiecību saasinājuma līmeņa. Tomēr rezultātā abas puses ir kļuvušas par savas politikas ķīlniecēm.

– Arī par savas politikas pārdevējām.

– Protams. Un patlaban viņi noveduši pie tā, ka attieksme gan pret starptautiskajām lietām, gan pret Krieviju balstās uz izdzīvošanas stratēģiju, es pat teiktu, savtīgumu un sīkmanību. Jau sen nav runa par vispārnacionālām interesēm. Man šeit ir jābūt, jāizdzīvo kā politiķim, tas nozīmē – jākopj un jāsaudzē tas, ko pats savām rokām esmu izauklējis. Un mēs redzam kliedzošus bezatbildības piemērus, ko demonstrē cilvēki, kas izbaudījuši valsts visaugstākās varas saldmi. Eksprezidents G.Ulmanis apgalvo, ka Baltijas valstu prezidentiem nevajag 9. maijā braukt uz Maskavu, – un tā ir visaugstākā mērā bezatbildīga pozīcija. Atšķirībā no V.Vīķes-Freibergas, kura ir pieņēmusi sarežģītu lēmumu.

– Kad Ulmanis nodarbojās ar Krievijas karaspēka izvešanas problēmu, arī viņš uzvedās savādāk, un visi saprata.

– Viņš vairs nav prezidents, viņam sagribējās "pazīmēties", un viņš tūdaļ izvēlējās vispopulistiskāko pozīciju – lūk, kas ir raksturīgi.

ATSLĒGA MEKLĒJAMA KOPĪGĀ VĒSTURES IZPRATNĒ

– Vai jūs saskatāt jelkādu orientieru maiņu Latvijas politikā, kaut kādu pagrieziena iespēju? Visas labējās partijas taču drūzmējas pavisam nelielajā nacionālajā lauciņā.

– Nekāds pagrieziens nav redzams, un to nevar izskaidrot tikai un vienīgi ar latviešu politiķu stūrgalvību un ieciklēšanos. Situācija ir sarežģītāka. Uz attiecībām ar krievvalodīgo minoritāti un lielā mērā no tām atkarīgajām attiecībām ar Krieviju var raudzīties tikai kā uz ielu ar divvirzienu kustību. Personīgi man nav pieņemama finansiālu rēķinu iesniegšana Krievijai par padomju okupāciju, tā ir gan bezjēdzīga, gan nereāla. Tomēr ārkārtīgi svarīgi būtu panākt vienotu traktējumu pagātnes notikumiem. Kas nespēj izvērtēt vēsturi, tas neglābjami atkārtos pagātnes kļūdas. Te vietā būtu salīdzināt attieksmi pret diviem totalitāriem režīmiem. Vācija, pakļaujoties ļoti lielam spiedienam no okupācijas varas puses, izgāja cauri denacifikācijai, pārvērtēšanai bija vispārnacionāls raksturs, tā pārveidoja vāciešu apziņu. Pēc atgriešanās no emigrācijas uzstājoties, ja atmiņa mani neviļ, Hamburgas universitātē, Tomass Manns pateica, ka vāciešu uzdevums ir nevis cīnīties par vācisku Eiropu, bet gan padarīt Vāciju eiropeisku, vāciešiem atkal vajadzētu kļūt eiropiešiem. Citiem vārdiem sakot, runa bija par vispāreiropeisku vērtību apgūšanu.

– Tas taču pašlaik ir aktuāli visam kontinentam, ja jau 60 gadus pēc uzvaras, pēc Jaltā un Potsdamā veiktās Eiropas pārdalīšanas mēs cenšamies izdzēst pagātnē noteiktās robežlīnijas, šo procesu attiecinot uz pilnīgi visām valstīm – gan bijušajiem valdniekiem, gan upuriem. Veidojas jauna eiropeiska identitāte.

– Jūsu doma man ir ļoti tuva, tāpēc es noteikti par to vēl runāšu. Tomēr tagad pabeigsim sākto tēmu. Nekas līdzīgs Vācijas denacifikācijai nedz PSRS, nedz Krievijā nav noticis. Skaidrs, ka daļēji tas ir tāpēc, ka Padomju Savienība karā uzvarēja, nevis zaudēja. Taču arī jaunā Krievija nav neko publiski izvērtējusi. Tiesa, ir aizejošās PSRS mantojums – Jakovļeva komisijas dokumenti. Šo komisiju izveidot, kā zināms, ierosināja Baltijas republiku politiķi. Tomēr vai ir bijusi kaut viena publiska tiesas prāva, kurā pie atbildības sauktu tos, kas veica represijas, – līdzīga tām prāvām, kas tika rīkotas, lai tiesātu nacistiskos noziedzniekus? Gandrīz neviens vairs nav dzīvs, bet tie, kas dzīvi, ir jau ļoti veci? Lai tā būtu. Un kur paliek ne juridiskais, bet kaut vai morālais vērtējums? Vai tad pietiek ar to, ka komunists Jeļcins ir kļuvis par antikomunistu?

– Jādomā, ka sabiedriskā konsensa trūkums pašā Krievijā baro augsni Zjuganova un

Žirinovska politiskajai darbībai.

– Domāju, ka tā arī ir. Krievija joprojām nav pateikusi, kādas vērtības tā liek savas valsts pamatos, nav skaidrs, cik tuvas tai ir demokrātiskās, indivīda vērtības un pašcieņa. Krievijā atdzimst autoritāras tendences. Es saprotu, cik sarežģīta ir Čečenijas problēma, tomēr šaubos, vai šīs problēmas risināšana iespējama tikai ar spēka metodēm. Čečenijas sindroms nozīmē ksenofobijas izplatīšanos, tas nozīmē noskaņojumu "Krieviju krieviem", slepkavas – skinhedus.

– Tajā pašā laikā Krievijas demogrāfi prognozē, ka relatīvi pārskatāmā nākotnē Krievijas iedzīvotāju vairākums būs musulmaņu izcelsmes cilvēki.

– Tur jau tā lieta, ka pašai Krievijai ir svarīgi atšķetināt to problēmu kamolu, par kuru mēs runājam. Tas attiecas arī uz attiecībām ar Baltijas valstīm. Krievijas problēmu saknes, domāju, cita starpā meklējamas apstāklī, ka valsts un sabiedrība nav pārvarējusi pagātni. Baltijas politiķu ieciklēšanās, protams, ir šķērslis, tomēr viņu argumentu spēks tiktu iedragāts, ja Krievija atzītu Molotova – Ribentropa pakta sekas un sniegtu šā pakta morālo vērtējumu. Nevajag, lai Krievija uzņemtos atbildību par paktu, tomēr tai vajadzētu apliecināt, ka ir iespējama kopīga vēstures izpratne. Es apzinos, ka, uzlabojusi attiecības ar Krieviju, Latvija iegūs daudz vairāk, nekā cerēdama saņemt, maigi izsakoties, mazticamas kompensācijas.

– Pakta 65. gadadienas priekšvakarā Baltijas foruma projekta ietvaros es Maskavā intervēju pazīstamus Krievijas politologus. Lūk, kāds varētu būt viņu pozīciju rezumējums. Jā, jāatzīst, ka Baltijas valstu parlamentu vēlēšanas 1940. gadā notika pēc tam, kad Maskava bija iesniegusi notu un kad pāri robežām bija pārbraukuši padomju tanki. Tomēr pagātne jāatstāj vēsturnieku ziņā. Pakts, kā teica Čērčils, bija vienlīdz cinisks un nenovēršams. Eiropā – tostarp arī Vācijā, to jau sen nepiemin. Krievija jau faktiski ir atvainojusies Baltijas valstīm, nekavējoties atzīstot to neatkarību 1991. gada augustā. Turpretim pašreizējā Baltijas valstu uzvedība neļauj Krievijai tām tuvināties.

– Vācija tieši tāpēc arī vairs nepiemin paktu, ka denacifikācija tur jau ir notikusi. Arī 1920. gadā Krievija atzina mūsu neatkarību – tikai uz 20 gadiem. Šodien neviena no pusēm nevēlas paieties pretī. Tomēr tieši Krievijas izdarītam solim būtu izšķiroša nozīme. Tāpēc, ka tā ir stipra valsts, un tāpēc, ka šāds solis starptautiskās sabiedrības acīs kļūtu par iedarbīgu un saprotamu instrumentu, ar kura palīdzību varētu izdarīt spiedienu uz Baltijas valstu politiskajām elitēm.

DIVI PROCESI: IZJŪTIET STARPĪBU

– Jūs gribējāt pastāstīt par to, kā jūsu vērojumi un secinājumi par demokrātisko procesu attīstību ir saistīti arī ar eiropeiskās identitātes veidošanos.

– Valsts atgriešanās Eiropā gan politiskā, gan kultūras nozīmē bija vissvarīgākais uzdevums pēc neatkarības atgūšanas. Šodienas pieredzes konteksts ļauj nošķirt divus jēdzienus: ESizācija un eiropeizācija. Eiropas Savienība savām dalībvalstīm ir uzlikusi par pienākumu ievērot Kopenhāgenas kritērijus, attīstot demokrātiju un tirgus ekonomiku, un vispār būt gatavām uzņemties saistības. Pēdējo gadu laikā ir notikušas lielas pārmaiņas. Mainījušies gan drīzāk ir tikai ietvari, kuros risinās demokrātiskais process. Tomēr demokrātijas liktenī milzīga nozīme ir ne tikai ietvariem, bet arī pārliecībai. Demokrātijai nepieciešami demokrāti. Lai cik sadaļas termiņos, ko noteikusi mums Brisele, mēs neaizvērtu, ja nebūs demokrātisko vērtību, tad arī demokrātiskās institūcijas nedarbosies pilnā apjomā. Savukārt eiropeizācija nozīmē to, ka sabiedrībā nostiprinās noteikti fundamentāli nosacījumi, pārliecība, ka citādi rīkoties nedrīkst. ESizācija un eiropeizācija iet vienā virzienā, tomēr tas nenozīmē, ka starp tām nav atrodamas arī atsevišķas pretrunas.

Man tas atgādina viduslaiku teoriju par duālo patiesību. Šī teorija par savu rašanos var pateikties tieksmei pamatot zinātniskā prāta autonomiju attiecībā pret reliģiju. Gan zinātne, gan filozofija attīstās vienā virzienā, atzīstot Dieva eksistenci, taču tās šajā procesā izvēlas dažādus ceļus. Un, kad rodas pretrunas, priekšroka būtu dodama zinātnei. Eiropas struktūru spiediens – jums jāpieņem tādi un tādi likumi, tādi un tādi standarti – ne vienmēr atbilst sabiedrības interesēm. Tas ir stimulējis eiroskepsi, un divas nedēļas pirms referenduma attiecība bija 50 pret 50. Iestāšanās ES ESizācijas procesu ja ne gluži pabeidza, tad pavirzīja tālu uz priekšu birokrātisko līmeni, to, kas pakļaujas mērīšanai. Tomēr mums vēl ejams tāls eiropeizācijas ceļš. Arī Eiropā sastopami ksenofobi, tomēr tur tie ir margināļi; gan politiskās elites, gan intelektuālās elites līmenī pastāv stabils priekšstats par to, kas ir slikti. Mūsu galvenais uzdevums ir eiropeizēt pirmām kārtām abas šīs elites.

BEZ DESAS DEFICĪTA, TOTIES AR UZTICĪBAS DEFICĪTU

– Kur rodami resursi, lai to īstenotu?

– Eiropeizācija ir paaudžu jautājums. Noskaņojums mainās tolerances virzienā. Zināmā mērā to varam salīdzināt ar noskaņojuma maiņu Rietumos, kad tur pārstāja dominēt to cilvēku psiholoģija, kuru domāšanu uz visiem laikiem ir deformējis karš. Kā rāda mana diezgan lielā

pieredze, kas gūta, kontaktējoties ar studentiem, jaunā paaudze ir daudz atvērtāka, tolerantāka, cilvēki iegūst eiropeisku izglītību, viņi uz pasauli raugās savādāk. Viņi atšķiras no tantes Martas, kurai ir viena sāpe: kā viņai traucēja runāt latviešu valodā.

– Profesore Brigita Zepa intervijā šai grāmatai runā par to, ka politisko partiju jaunatnes organizāciju locekļi apgūst vecākajiem biedriem raksturīgos karjeras un savtīguma motīvus.

– Politiskās elites mantinieki neatspoguļo to, kas notiek visā sabiedrībā.

– Sabiedrība pāraug savu eliti?

– Domāju, ka jā. Jaunās paaudzes vidū izsaucieniem un šņukstiem vairs nav izšķirošas nozīmes.

– Jūsu dēls Kristiāns krievu valodā runā daudz sliktāk nekā tēvs, tomēr dara to labprāt. Redzams, ka viņš ir jauns cilvēks, kam piemīt ļoti augsts tolerances līmenis.

– Visi mani bērni mācījās latviešu skolās, viņiem nav nekādu problēmu ar savu etnisko piederību. Taču viņiem, šķiet, nepiemīt tās problēmas un bailes, kas nereti tiek kultivētas latviskajā vidē. Pats esmu dzimis jauktā ģimenē, un, kad latviešu valodas lietošana tika ierobežota, nostājos to pusē, kuru tiesības tika aizskartas, nevēlējos runāt tikai krievu valodā. Tagad situācija ir mainījusies, vājie un aizskartie ir kļuvuši stipri, taču dažas pamatnostādnes, kā redzams, diemžēl joprojām ir spēkā. Arī tagad man ir tā pati sajūta, bet nu jau attiecībā uz krievvalodīgajiem. Neeiropeiskais, nekristīgais daļai latviešu raksturīgais priekšstats par to, ka krieviem ir jādara tas, no kā paši esam cietuši 50 gadus. Taču Bībele māca nedarīt citam to, ko nevēlies, lai dara tev. Tas ir tikumības zelta likums, kas attiecas arī uz starpetniskajām attiecībām Latvijā.

Mana iekšējā demokrātijas sajūta protestē pret to, ka vieni cilvēki lemj, kas būs labāks citiem. Gan Latvijā, gan Igaunijā eiropeiskās identitātes veidošanās nenovēršami novedīs pie tā, ka politisko elišu acīs krievvalodīgie no politikas objektiem beigu beigās pārtaps par politikas subjektiem. Ne tāpēc, lai viņus mudinātu sevi konstituēt kā politisko spēku, bet gan lai ievērotu viņu intereses. Nesenās kolīzijas parādīja: pilsoniskās kustības veidošanās pēc etniskām pazīmēm ir Latvijas politiķu netālredzības tiešs rezultāts. Kolīzijas nepārprotami apliecina, ka politiskā elite neprot ar šiem cilvēkiem runāt. Normāla saskarsme nozīmē ne jau skolu reformas mērķu skaidrošanu: to, ka Latvijā visiem jāzina latviešu valoda, nenoliedz neviens nopietns politiķis. Normāla saskarsme nozīmē ceļu un metožu apspriešanu, turklāt kopīgu apspriešanu. Nevis "mēs esam nolēmuši, kā jūs darīsiet", bet "kā labāk izdarīt".

Savtīgi manipulēdami no abām pusēm, politiķi palielina konfrontācijas līmeni, lai gan šis līmenis sabiedrībā ir zemāks nekā viņu pašu vidē. Tādējādi viņi palielina savstarpējas uzticības deficītu. Šodienas Latvijā tā vispār ir ārkārtīgi nopietna problēma. Teorētiķi uzskata, ka demokrātijas divas obligātas pazīmes ir starp sabiedrības locekļiem valdošās uzticības līmenis un apmierinātība ar savu dzīvi. Šī apmierinājuma sajūta nepavisam nav tas pats, kas augsts ienākumu līmenis, tā nozīmē, ka cilvēks personiski jūtas labi. Mūsu sabiedrības uzticēšanās valstij nav pietiekama, nepietiekama ir arī etnisko grupu savstarpējā uzticēšanās. Viens no uzticības deficīta iemesliem ir tas, ka Tautas frontes solījumi sociālajā jomā nav izpildīti attiecībā uz visiem iedzīvotājiem, bet solījumi etnopolitikas jomā – attiecībā uz krievvalodīgajiem. Politiķi, neapturot procesu, mainīja vērtības un orientierus. Lielā mērā tieši tāpēc šodien ESizācija un eiropeizācija nav viens un tas pats process.

"DEMOKRĀTIJAS AUDITS"

– Mūsu sarunas nobeigumā ir tapis skaidrs, kāpēc parādījās projekts "Demokrātijas audits" un kāpēc tieši jūs kļuvāt par tā koordinatoru.

– Demokrātiju nevar fiksēt kā konstantu lielumu. Ja valsts ir nostājusies uz demokrātijas ceļa, nevar pateikt, vai demokrātija ir, vai tās nav. Pareizāk ir runāt par to, vai tās ir vairāk vai mazāk. Eksistē vairākas metodes, ar kuru palīdzību iespējams novērtēt demokrātiju. Piemēram, Hantingtona minimālistiskā pieeja: brīvas vēlēšanas, kurās piedalās vairākums pieaugušo iedzīvotāju, brīva prese. Mēs esam izmantojuši pieeju, ko piedāvā Starptautiskais demokrātijas un elektorālā atbalsta institūts. Mēs – Latvijas Valsts prezidenta kancelejas Stratēģiskās analīzes komisija un Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo un politisko pētījumu institūts, tāpat kā arī daudzi Rietumu pētnieki, esam izvēlējušies ļoti plašu demokrātijas koncepciju. Šī koncepcija paredz ne tikai brīvas vēlēšanas, pilsoņa un politisko pamattiesību garantijas, bet arī labvēlīgus apstākļus to īstenošanai. Demokrātijas stāvokļa, demokratizācijas dinamikas vērtējums Latvijā pēdējos gados notika, izmantojot metodiku, kas aprobēta daudzās valstīs. Vērtējums aptver 14 sadaļas: politiskās nācijas veidošanās un pilsonība, likuma vara, pilsoņa un politiskās tiesības, ekonomiskās un sociālās tiesības, vēlēšanas un politisko partiju loma, pārvaldes struktūru efektivitāte un atbildība, civilā kontrole pār bruņotajiem spēkiem un policiju, cīņa ar korupciju, plašsaziņas līdzekļu loma, politiskās dalības līmenis, komunikācija starp pārvaldes struktūrām un sabiedrību, pārvaldes decentralizācija.

Īpaša sadaļa veltīta demokrātijas starptautiskajiem aspektiem. No vienas puses, tajā izvērtēts,

cik lielā mērā ārējie spēki ietekmē Latvijas demokratizācijas procesus. No otras puses, sniegts vērtējums arī tam, kā mūsu valsts atbalsta demokrātiju ārpus savām robežām.

Turklāt Baltijas sociālo zinātņu institūts par šo problēmu loku ir veicis nevis ekspertu, bet gan iedzīvotāju aptauju, kuras rezultātus eksperti izmantoja savos atzinumos. Par vērtējuma kritērijiem eksperti izmantoja gan salīdzinājumu ar mūsu pagātni, gan vispāratzītus starptautiskos standartus, kas atspoguļoti ANO un citu starptautisko organizāciju dokumentos. Starptautiskās sadaļas atzinumā eksperti vērtēja situāciju piecu baļļu sistēmā no "ļoti labi" līdz "ļoti slikti". Viņi izcēla visievērojamākos sasniegumus un visnopietnākās problēmas, piedāvājot, viņuprāt, visaktuālākos risinājumus.

– Vai jūs sagaidījāt politiskās elites interesi par projektu?

– Jā, tā par projektu izrādīja lielu interesi. Tik vērienīgs pētījums Latvijā ir veikts pirmo reizi.

– Bet rezultāti taču politiķus neiepriecināja?

– Mums vismaz nebija tāds mērķis. Mēs aprakstījām reālo situāciju, turklāt mūsu uzdevums bija to izdarīt saprotamā valodā. Visu ekspertu vārdi ir publiski: viņi ir profesionāli un morāli atbildīgi par saviem spriedumiem.

Mūsu pētījuma materiāli ir izdoti latviešu un krievu valodā, un šajā izdevumā ir pamatīgi izklāstīts visu sadaļu saturs. Tā ka jebkurš interesents var pats pārliecināties par mūsu "Demokrātijas audita" izdarīto secinājumu patiesumu vai, iespējams, kļūdainumu. Jāuzsver, ka viens no projekta galvenajiem uzdevumiem bija tieši sabiedriskās diskusijas veicināšana.

Juris Rozenvalds kā pētnieks atsakās nosaukt cilvēkus, kurus uzskata par savām autoritātēm. "Tā kā es lasu filozofijas vēstures un politisko mācību vēstures kursu, visu dzīvi es vācu pa kripatiņai no visas pasaules."

Nadežda Arbatova, *politisko zinātņu doktore, Krievijas Zinātņu akadēmijas Pasaules ekonomikas un starptautisko attiecību institūta Politisko pētījumu centra vadītāja, starptautiskās komitejas "Krievija apvienotajā Eiropā" zinātnisko programmu direktore.*

Nadežda Arbatova: "NE RIETUMIEM, NE KRIEVIJAI NAV KOPĪGA SAVSTARPĒJO ATTIECĪBU DIZAINA PROJEKTA"

POLITISKĀS PSIHOTERAPIJAS SEANSS

– Jūsu doktora disertācija bija veltīta Krievijas ārpolitikai Eiropas virzienā. Vairākus gadus jūs šajā jomā analizējat Krievijas nacionālās intereses. Tāpēc, manuprāt, būs loģiski, ja mūsu sarunas atskaites punktu iezīmēs nevis mans jautājums, bet gan jūsu skatījums.

– Man gribētos sākt ar to, kā es šo tēmu vērtēju pat ne Eiropas, bet vēl plašākā politiskajā kontekstā, kas izskaidro problēmas Krievijas attiecībās ne tikai ar Eiropu, bet arī ar visiem galvenajiem Ziemeļatlantijas partneriem: Eiropas Savienību (ieskaitot tās jaunās dalībvalstis), NATO un ASV. Tāpēc, ka visām attiecībām kopīgs ir jēdziens, kas nācis līdzi no bipolārās pasaules: krīze attiecībās ar Rietumiem. Tā ir vienlaikus veca un – diemžēl – jauna parādība: deviņdesmito gadu vidū mēs par to nerunājām. Es ļoti ceru, ka šī krīze tiks pārvarēta. Tomēr es nepadodos kārdinājumam tajā saskatīt tikai mirkļa vājumu, īslaicīgas grūtības. Manuprāt, viss ir daudz sarežģītāk. Jauna krīze draud ar jaunu Jaltas tipa vienošanos un jaunām robežlīnijām.

Vēsture nekad neatkārtojas kā precīza pagātnes kopija, tomēr tā zināmā mērā ir atgriešanās bipolārajā pasaulē, tikai jaunā spirāles lokā. Tā ir vispārēja sistēmiska krīze. Sistēmisku attiecību krīze, nevis mirkļa krīze. Krīze ir briedusi visus pēdējos 14 gadus pēc PSRS sabrukuma. Tās būtība slēpjas faktā, ka Krievija, veicinājusi PSRS sairšanu un tādā veidā paātrinājusi bipolārā laikmeta galu, tā arī nav atradusi savu vietu eiratlantiskajā telpā un apvienotajā Eiropā.

Kad Rietumos grib izvairīties no skaidrām, juridiski nostiprinātām attiecībām starp Krieviju un Eiropas Savienību vai NATO, vienmēr sāk runāt par Lielo Eiropu. Sak, kādēļ gan Krievijai būtu oficiāli jāstājas institūcijās, pastāv taču Lielā Eiropa, kur Krievijai vieta vienmēr atradīsies. Tomēr, manuprāt, šodien, kad notiek eiropeiskās integrācijas padziļināšanās un paplašināšanās, šī koncepcija nevar būt īpaši pievilcīga. Skaistā ideja par Eiropu kā kopīgām mājām Krievijai nevar būt pieņemama, jo galvenie procesi, kas risinās eiratlantiskajā telpā – tajā skaitā un galvenokārt gan ES, gan NATO – risinās tieši institūciju ietvaros. Turpretim Krievija joprojām atrodas ārpus galvenajām institūcijām.

– Vai var teikt, ka Rietumi Krievijai rīko regulārus politiskās psihoterapijas seansus?

– Jūs to labi formulējāt. Patiesībā netiek risināts pats galvenais, vissvarīgākais, visprincipiālākais jautājums. Rietumi diemžēl ir palaiduši garām vairākus brīžus, kad Krieviju bija iespējams iesaistīt, inkorporēt, reāli ietekmējot tās demokratizācijas procesu. Pirmais tāds brīdis tika palaists garām deviņdesmito gadu sākumā. Nedaudz vēlāk tika pieļauta, iespējams, visnepiedodamākā kļūda – šajā ziņā man piekrīt daudzi Rietumu politiķi un politologi. Tas notika pēc 11. septembra, kad Putins izdarīja stratēģisku izvēli. Krievija tad deva tik milzīgu ieguldījumu, nostiprinot principiālu pieeju starptautiskā terorisma jautājumam, kādu jaunās NATO dalībvalstis nespēja dot nekādos apstākļos. Tik liels ieguldījums nebija pat vienai otrai no vecajām NATO valstīm. Lūk, tajā brīdī tad arī vajadzēja nopietni apsvērt jautājumu par Krievijas klātbūtni institūcijās.

Rietumu (sevišķi tas sakāms par Eiropas Savienību) stratēģija postkomunistiskajā telpā balstījās uz diviem procesiem. Pirmkārt, vairāk sagatavotās valstis tika integrētas ES. Otrkārt, notika stabilizējoša sadarbība ar Eiropas visproblemātiskākajiem reģioniem, pirmām kārtām ar Balkāniem. Integrācijas process nenozīmēja automātisku uzņemšanu ES, taču bija skaidrs, ka ceļā uz turieni šis solis ir nepieciešams. Tas attiecās uz Austrumeiropu, bet ne uz postpadomju valstīm – izņemot Baltiju, kuru jau tūlīt pēc PSRS sairšanas Rietumi aplūkoja atsevišķi.

Otrais, stabilizācijas process bija savdabīga pārejas forma, vienošanās par stabilizāciju un savienību. Turpretim Krievijai netika piedāvāts pat nekas līdzīgs pirmajam vai otrajam variantam. Mums, kā parasti, piedāvāja "īpašu attiecību" formātu. Krievijas un ES noslēgtais Partnerattiecību un sadarbības līgums juridiskā pamata ziņā atrodas viszemākajā līmenī, tas ir visselektīvākais, visnepilnīgākais dokuments. Jautājumu par šā līguma pagarināšanu izskatīs tikai 2007. gadā, bet tas jau tagad ir bezcerīgi novecojis.

Līgums jau sākotnēji nebija vērsts uz Krievijas sistēmisku demokratizāciju, tam bija tīri tehnokrātisks raksturs, un tas pamatā skāra tirdzniecību un citus ekonomiskos aspektus. Daudzus tā nosacījumus nav izpildījusi nedz viena, nedz otra puse. Kad Krievija iestāsies PTO, līgums kļūs vēl neefektīvāks. Morāli tas ir novecojis vēl vairāk. Krīze izpaužas tādējādi, ka juridiskā bāze acīmredzami neatbilst pat tai nepietiekamajai reālajai politiskajai sadarbībai, kas pašlaik notiek.

KURŠ PĒDĒJAIS RINDĀ UZ EIROPAS SAVIENĪBU? AIZ TURCIJAS VIETU NEIEŅEMT!

– Tas attiecas arī uz vienošanos par četrām sadarbības telpām?

– Sanktpēterburgas iniciatīva, kas paredz izveidot četras telpas ES un Krievijas sadarbībai, pati par sevi ir brīnišķīga ideja. Tā mūsu attiecības paceļ augstākā integrācijas līmenī. Tomēr arī tas ir stipri par maz, integrācijas procesu vajadzētu padziļināt, nostiprināt juridiski. Jo integrācija taču nenozīmē obligātu iestāšanos ES. Pilnīgi skaidrs, ka Krievijai runāt par iestāšanos ir pāragri: tā neatbilst Eiropas Savienības kritērijiem. Tomēr kādēļ gan mēs par to nedrīkstētu runāt pat hipotētiski? Vai tad Turcijai ir lielāks pamats runāt par stāšanos ES? Tur demokrātija ir atkarīga no militāristu labās gribas. Tur ir gan kurdu, gan Kipras jautājums.

– Un armēņu jautājums...

– Jā, arī tas. Musulmaņu kopienu integrācijas jautājums mūsdienu Eiropā vispār ir stipri saasinājies. Deviņdesmito gadu sākumā liela daļa eiropiešu bija par to, lai Turciju uzņemtu Eiropas Savienībā, turpretim tagad ļoti daudzi cilvēki saka: paskatieties uz musulmaņu kopienām Eiropā, tās nevēlas integrēties. Musulmaņu integrācija notiek tikai un vienīgi individuālā līmenī. Arī tīri ģeogrāfiski Turcija Eiropai nemaz nav piederīgāka par Krieviju. Tādā kārtā pats fakts, ka ES ir sākusi iestāšanās sarunas ar Turciju, Krievijai ir pazemojošs izaicinājums.

Kāds mans kolēģis droši vien iebildīs: Turcija taču ir uzrakstījusi "iesniegumu" ar lūgumu uzņemt ES. Taču iedomāsimies šādu situāciju: daļai cilvēku no Putina apkārtnes izdevies viņu izprovocēt, un Krievija arī iesniedz Eiropas Savienībai uzņemšanas lūgumu. Kāda būs Vācijas, Francijas, Lielbritānijas reakcija? Šīm valstīm ar Krieviju ir īpašas attiecības. Kādā situācijā tās nonāks? Šāda rīcība noteikti izraisīs vēl vienu krīzi. Krievija taču nevar stāties kopējā rindā, dauzīties pie ES durvīm un, iespējams, nedod Dievs, pat saņemt spļāvienu sejā. Taču noteikti varam sacīt, ka būtu reāli atrast nišu starp viszemāko līmeni, partnerattiecībām, un visaugstāko – pilntiesīgas ES dalībvalsts līmeni.

– Jūs runājat par iespēju kļūt asociētai dalībvalstij?

– Jā, esmu asociācijas līguma piekritēja. Es saprotu, ka līdz šim statusam ir ejams ilgs ceļš. Pat jaunajām ES valstīm, arī jūsu Latvijai, lai pilnīgi integrētos ES tirgū, būs vajadzīgi vismaz 15 gadi. Ko tad lai sakām par Krieviju, tās gatavības līmeni un formālajām attiecībām ar ES? Komitejā "Krievija apvienotajā Eiropā" mēs izanalizējām katru no četrām telpām. Un secinājām, ka mēs neatrodamies pat ceļa sākumā, labākajā gadījumā mēs esam tikai pacēluši kāju, lai spertu pirmo soli. Par nevajadzīgu steigu nevar būt nekāda runa. Un šai atziņai vajadzētu Rietumus nomierināt: asociācija taču neparedz automātisku iestāšanos.

Tomēr Putina stratēģiskajam solim, ko viņš spēra pēc 11. septembra, nesekoja lieli diplomātiski panākumi, tādi, kādi viņam bija vajadzīgi un kādus viņš bija pelnījis. Signālam par Krievijas uzaicināšanu NATO un ES bija jānāk no Rietumiem.

Izrādījās, ka Krievija ir sadūrusies ar pagaidām nepārvaramu šķērsli Briseles birokrātijas personā. Šī birokrātija negrib neko mainīt. Birokrātija pārmaiņas negrib pēc definīcijas, vienalga, vai tā ir Briseles, Maskavas vai Vašingtonas birokrātija. Turklāt ES jau tāpat notiek ļoti dziļa transformācija sakarā ar integrācijas paplašināšanos un padziļināšanos. Tai patiešām ir visai sarežģīti uzņemt sevī vēl arī Krieviju: milzīgu, nestabilu valsti ar tās pašreizējo ekonomikas līmeni. Bet tur jau tā lieta, ka runa nav par ES nostāju: stājieties kaut rīt! Runa ir par to, ka Eiropai attiecībā uz Krieviju ir jāformulē vispārējās dizaina prasības. Manuprāt, šis dizains varētu izpausties arī asociētās dalības koncepcijā.

Sarūgtina un netaisnības sajūtu rada arī jauno dalībvalstu pretestība. Komiteja "Krievija apvienotajā Eiropā" savu sēdi bija sarīkojusi Lietuvā. Viļņā ieradās arī komitejas locekļi no vecajām ES valstīm. Viņus satrieca pretkrieviskā nostāja, ko pauda daudzi kolēģi no Eiropas Savienības jaunajām dalībvalstīm. Viņi atzina, ka, iesaistot ES šīs valstis, viņiem nav bijis ne jausmas, ka tur dominē šāds noskaņojums. Runa, tiesa gan, nav par pašu Lietuvu, kuras attieksme pret Krieviju ir tolerantākā starp Baltijas valstīm. Bet noskaņa ir tāda: nekādu jaunu līgumu, tikai tagadējo – par partnerattiecībām un sadarbību.

– Vai tad Eiropas parlaments un Eiropas Komisija viņu viedokli uzskata par tik autoritatīvu?

– Jaunajos apstākļos ir noticis tas, no kā Krievija baidījās pirms ES paplašināšanas: pozitīvu tendenču vietā pastiprinās negatīva attieksme. Pretkrievijas jeb, sauksim to tā, pretpadomju sindroms. Jaunās dalībvalstis sevi uzskata par ekspertēm Krievijas jautājumā. Kaut gan tas tā nav: vairāk nekā desmit pēdējo gadu laikā saites ir sarautas, un jūsu valstīs patiesībā ir ļoti vājš priekšstats par to, kas notiek Krievijā. Tomēr Rietumi to vēl nav sapratuši.

Mums jau ir ļoti nepatīkama pieredze. Pēc 11.septembra, kad Putins izdarīja principiālu izvēli, kad jau bija sākusies pretteroristiskā kampaņa Afganistānā, Tonijs Blērs nāca klajā ar iniciatīvu, kas paredzēja Krievijas nopietnu iesaistīšanu NATO. Runa bija nevis par simbolisku, bet gan kvalitatīvi jaunu partnerību. Kas tad uzstājās pret šo iniciatīvu? Čehija, Havels, kuru pagātnē bija atbalstījuši visi padomju disidenti un liberālā inteliģence.

Kādā konferencē poļi sāka man stāstīt par grēkiem, ko Krievija sastrādājusi Otrā pasaules kara priekšvakarā. Taču bija laiks, kad arī paši poļi sēdēja Maskavas Kremlī. Kur ir atskaites punkts, izvērtējot vēsturisku notikumu sekas? Dabiski, es saprotu, ka nesens aizvainojums ir rūgtāks.

Jūs zināt, ka šis jautājums ir īpaši aktuāls Latvijas un Krievijas atttiecībās.

– Es uzskatu, ka piederu visliberāldemokrātiskākajai Krievijas politiskā spektra daļai. Krievijai nav jākaisa sev uz galvas pelni par Molotova – Ribentropa paktu. PSRS – tā patiešām ir PSRS, nevis Krievija. Arī citi nebija labāki – sākot ar Minhenes vienošanos un beidzot ar Jaltu. Bet par pašu vēsturisko netaisnību nekādu šaubu nav, tās atzīšana jau ir notikusi, tostarp arī pašā Krievijā. Šeit vajadzētu atgādināt, ka pēc 1991. gada augusta puča fiasko tieši Krievija bija tā, kas saļodzīja padomju impēriju, un Baltijas valstis neatkarību saņēma nevis no PSRS, bet gan no Krievijas rokām, turklāt, kā saka, uz šķīvīša ar gaišzilu maliņu. Baltijas valstīm neatkarību nenācās atkarot kā mežabrāļiem, ar ieročiem rokās.

Tomēr uz Jeļcinu gulstas smaga atbildība par veidu, kā notika šķiršanās. Steigā, nevienojoties par Baltijas valstu krievvalodīgo iedzīvotāju likteni. Šīs šķiršanās vienīgais dzinulis bija iespējami ātri atkratīties no padomiskās pagātnes, pierādīt, ka nevienam nav ar to nekā kopīga, un saņemt no Rietumiem leģitimitātes mandātu.

Postpadomju Krievijā ir bijuši vairāki periodi, un pašlaik mēs atrodamies ne jau tajā labākajā. Tomēr šīs grūtības nav tikai mūsu iekšējo defektu sekas. Sarežģījumus lielā mērā ir izraisījušas Rietumu izdarītās kļūdas. No 1991. gada notikumiem Krievija izgāja ar naivu, bet patiesu vēlēšanos pievienoties mūsdienu civilizēto tautu saimei. Kad mēs deviņdesmito gadu pirmajā pusē sākām sarunas par partnerattiecībām un sadarbību, tās risinājās eiforiskā gaisotnē, un mēs cerējām, ka visur mūs sagaidīs atplestām rokām, ka visur mūs gaida, visur pieņems. Tad mēs drīzāk intuitīvi bijām noskaņoti slēgt vienošanos, kas pēc būtības tuva asociētā locekļa statusam. Domāju, ka Jeļcinam noteikti bija ļoti miglains priekšstats par to, kas ir ES. Viņam Rietumi par 90% nozīmēja Eiropu, vēl nedaudz – Vāciju un Franciju. Bet zemapziņas līmenī virzība bija pareiza.

Tomēr Rietumi to neuztvēra. Rietumos neviens neuzņēmās risku apsvērt jautājumu un piedāvāt Krievijai iesaistīties šajā ģimenē. Pastāvēja tikai mežonīgās liberalizācijas plāns, kas noveda līdz tam, ka tika diskreditētas visas attiecības ar Rietumiem, nostiprinājās komunisti un nacionālisti. Rietumiem nebija ne mazākās nojausmas, kādam jābūt vispārējam dizainam Eiropas postpadomju telpā: Krievijā, Baltkrievijā, Moldovā. Austrumeiropai un Dienvidaustrumeiropai šāds plāns bija, un, kā jau teicu, tas paredzēja asociāciju un stabilizāciju.

– Bet varbūt tas arī ir konsekventi realizēts plāns: atstāt Krieviju aiz robežlīnijas,

atraujot no tās jūsu pieminētās postpadomju valstis?

– Pēc notikumiem Gruzijā un it īpaši Ukrainā šī versija ir kļuvusi ļoti populāra. Taču Ukrainas dilemma Krievijai, ASV, NATO un ES neradās pēc 11. septembra. Kas gan ir noticis šajos trīsarpus gados? Krievija tad bija kopā ar Rietumiem, tā bija Rietumu daļa. Lai gan tajā pašā laikā bija skaidrs, ka Ukraina mērķē uz ES, bet Moldova pat ietilpst dienvidaustrumu Eiropas stabilitātes pakta zonā, kaut arī ģeopolitiski šajā reģionā neatrodas.

ADATA ZILOŅA SNUĶĪ

Bet tagad vēlos ķerties pie otrās daļas: pateikt, ko, manuprāt, vajadzētu izdarīt Krievijas vadītājiem. Vispirms es sāktu būvēt attiecības ar jauno Eiropu, ar ES jaunajām dalībvalstīm. Galvenā starp tām ir Polija. Liela Eiropas valsts ar 40 miljoniem iedzīvotāju, tā ir svarīga arī Krievijas attiecībās ar Ukrainu. Starp citu, saistībā ar Ukrainu Putins ir parādījis, ka spēj izturēt sitienu, pārdzīvojot nopietnu neveiksmi. Bet, atgriežoties pie tēmas, mums jāsaprot, ka sakārtot attiecības ar ES jaunajām dalībvalstīm nebūs viegli.

Ar Lietuvu ir vieglāk, ar Latviju – sarežģītāk. Jūsu prezidente ir izdarījusi visu iespējamo, lai attiecības sabojātu, lai tām radītu vissliktāko fonu. Ja ziloņa snuķis tiek nemitīgi bakstīts ar adatu, vai gan zilonim tas patiks? Tomēr Bratislavas sammitā ar Bušu Putins izdarīja zīmīgu soli, paziņojot, ka ciena to baltiešu viedokli, kas ar Otrā pasaules kara beigām saistītos notikumus uztver kā traģēdiju, kuras rezultātā trīs valstis zaudēja neatkarību. Un 60.gadadienu kopš uzvaras pār nacismu vajadzētu izmantot abu pušu labā.

Krievijai un Latvijai vajadzētu noregulēt attiecības starp parlamentāriešiem, starp ministrijām, starp biznesa aprindām. Divpusējā līmenī, ES ietvaros, visiem līdzekļiem, kā vien iespējams. Lai cik mums tas būtu nepatīkami, mēs nevaram jaunajām ES dalībvalstīm atmest ar roku. Arī viņi ir grēcīgi: attiecībās ar Krieviju viņi pieļauj daudz lieka. Bet arī mūsu politika ir bijusi kā ar cirvi tēsta, maigi izsakoties, skabargaina...

– Nekonsekventa...

– Tā vienmēr ir bijusi nekonsekventa un reaktīva. Vispār visa Krievijas ārpolitika pēdējā desmitgadē tiešām ir bijusi ārkārtīgi nekonsekventa un vienmēr reaktīva, nevis stratēģiski izsvērta.

– Tāda, kā cilvēka ceļgala raustīšanās, kad tas saņem neirologa āmuriņa sitienu?

– Jā, tieši tādā līmenī. Mēs nekad neesam piedāvājuši nekādas iniciatīvas – izņemot Putina rīcību pēc 11. septembra. Mums nekad nav bijis vispārēja dizaina projekta. Tas skar arī attiecības ar Baltijas valstīm. Vajag taču beidzot definēt, kas un kāpēc mums jāpasaka Baltijai, kas – Polijai. Sekas būs tādas un tādas, stāvokļa spriedzes mazināšanu veicinās tas un tas. Bet apgalvot, ka saistībā ar Otro pasaules karu vispār nekas nav bijis, nav pareizi.

Kā jau teicu, ir vajadzīgs jauns, juridiski skaidrs līgums starp ES un Krieviju, un tajā jāietver arī visas ES ietilpstošās postpadomju telpas stabilizācijas un demokrātiskās transformācijas plāns. Cita starpā paredzot tajā bijušo padomju republiku reģionālo sadarbību.

ROBERTSONS + ROGOZINS = TIEŠI TAS, KAS IR

– Kā, jūsuprāt, izpratne par to, cik aktuāls – pirmām kārtām pašā Krievijā – ir demokrātiskās transformācijas process, saskan ar to, ka tieši Krievijā tas kļūst arvien lēnāks? Vai varbūt tur šis process nemaz nenotiek?

– Šis process notiek. Taču svarīgi saprast – sevišķi tas attiecas uz Rietumiem –, ka Krievijas procesi neattīstās vakuumā un vairs pat ne aiz dzelzs aizkara. Tāpēc tos stipri ietekmē ārējie procesi. Tie ietekmē Putina apkārtni, spēku samēru starp Krievijas konservatīvajiem un liberāļiem. Uzstājoties Rietumos, es jau desmit gadus saku: lai Krievijā notiktu demokrātiska transformācija, ir ārkārtīgi nepieciešama labvēlīga ārējā vide. Lai nerastos sajūta, ka Krieviju nekur nelaiž, izolē. Krievija jāiesaista dziļās, principiāli jaunās partnerattiecībās, vienlaikus formulējot pavisam skaidrus spēles noteikumus.

Atbrauc uz Sanktpēterburgu Šrēders, kam ar Putinu ir visdraudzīgākās attiecības. Preses konferencē interesējas, kāds ir viņa viedoklis par kolīzijām ap pēdējo patiešām neatkarīgo telekanālu *TVS*. Ja Eiropas lielākās valsts kanclers nevēlējās atbildēt tieši, varēja atrast tūkstošiem iespēju izvairīties. Visvienkāršāk būtu pateikt, ka tā ir Krievijas iekšējā lieta. Taču ko pateica Šrēders? Ka tas ir tīri ekonomisks jautājums, kam nav pilnīgi nekāda sakara ar demokrātijas problēmu. Nākamajā dienā pēc šīs melīgās atbildes telekanāls tiek slēgts. Un Šrēders šādu rīcību būtībā ir atbalstījis.

Cits visnotaļ simptomātisks piemērs. Kad pēc 11. septembra Putins tūdaļ ieņēma savu pozīciju, pateica, ka Krieviju un civilizēto pasauli vieno kopīgas vērtības, kad Krievija atbalstīja Ziemeļatlantijas aliansi, ieslēdza zaļo gaismu amerikāņu militāro bāzu izvietošanai Centrālāzijā, tai bija pamats cerēt, ka arī Rietumi panāksies pretī, ne jau tikai paglaudīs galviņu un pateiks: "Malacis, Volodja!", bet notiks kas vairāk. Cerības par nopietnu pavirzīšanos uz priekšu nekavējoties "atsaucās" Krievijā, labvēlīgi ietekmējot mūsu iekšējo situāciju.

Tika noslāpēti vairāki spiegu skandāli. Piebremzēja uzbrukumus TV6. Mineraļnije Vodi kūrortā Putina pārstāvis tikās ar Mashadova pārstāvi. Radās sajūta: ja tu esi ienācis kopīgajā telpā, spēlē, ievērojot kopīgos noteikumus. Tas, protams, izraisīja izbīli ļoti daudzos Putinam pietuvinātos cilvēkos. Tomēr, tiklīdz kļuva skaidrs, ka attiecībās nekāda pozitīva virzība nav notikusi, neviens reāls Krievijai labvēlīgs solis nav izdarīts, tūlīt pat viss atgriezās vecajās sliedēs.

– Un kas varēja notikt?

– Amerikāņi atteicās no bruņojuma samazināšanas līguma, uzspļaujot Krievijas pozīcijai. Jaunais bruņojuma samazināšanas līgums, kas tika raksturots kā Krievijas piekāpšanās, patiesībā ir tikai nožēlojams papīrītis, kurš pilnībā atbilst ASV pozīcijai. Neviens kaut cik kompetents eksperts jums neteiks, ka tas ir nopietns līgums, ka tas nav pielīdzināms tiem, kas tika slēgti bipolaritātes laikmetā.

Un vēl bija, manuprāt, vienkārši pretīgs toreizējā NATO ģenerālsekretāra Robertsona raksts, kas sekoja kā atbilde uz Putina signālu – kad Putins pateica, ka ir gatavs pārskatīt savu viedokli par NATO paplašināšanu, ja process tiks attiecināts arī uz Krieviju. Vēl tiešāk varēja teikt tikai: Krievija vēlas iestāties NATO. Vai gan nav skaidrs, kāda nozīme ir vārdiem "ja process tiks attiecināts uz Krieviju"? Taču atbildē, kas publicēta laikrakstā "Ņezavisimaja gazeta", Robertsons atkārtoja visu mūsu nacionālistu argumentus. Krievija mums ir ļoti svarīga, taču tā ir īpaša civilizācija... Pret šo preteklību un riebeklību mūsu demokrāti un liberāļi cīnās visu mūžu, mēģinot pierādīt, ka mēs esam normāla valsts ar ļoti traģisku vēsturi.

Pēc tam kādā preses konferencē Putins teica: mēs esam gatavi ar NATO veidot tādas attiecības, kādām ir gatava pati alianse. Bet rindā mēs nestāsimies un durvis nedauzīsim.

Kas būtu, ja Robertsons tā vietā, lai publicētu idiotisku rakstu, pateiktu: mēs pieņemam zināšanai jūsu pozīciju, varam sākt sarunas par Krievijas virzības nosacījumiem, par termiņiem? Tas, protams, būtu ļoti ilgstošs process. Taču tam būtu mērķis. Es neticu bezmērķīgām attiecībām.

Paskatieties uz Holandi, kur nostiprinās labējie, paskatieties uz Franciju, kur grandiozus panākumus guvis Lepēns, uz Austriju ar Haideru – tās visas ir attīstītas demokrātiskas valstis. Turpretim mūsu demokrātijai ir tikai mazliet vairāk nekā desmit gadu. Rietumu atgrūšanas un izolēšanas politika nostiprina Krievijas reakcionāru pozīcijas. Starp Rietumiem un mūsu konservatīvajiem pastāv apbrīnojama vienprātība, viņi dzīvo simbiozē. Pirmie negrib "redzēt" Krieviju, otrie– Rietumus. Bet Rietumiem ir jāiesaista Krievija, turklāt tas jādara uz skaidriem juridiskiem pamatiem. Es saskatu tikai šādu ceļu.

MĪNA PUTINA ROKĀS

– Vai, izvēloties tādu ceļu, nebūtu JUKOS lietas?

– Nebūtu. JUKOS lietas nebūtu, ja nebūtu Gusinska lietas. Es ļoti labi atceros pirmos uzbrukumus viņa holdingam 2000. gada maijā: sākumā "masku" šovs, pēcāk aresti. Tolaik es biju ārzemēs un Rietumu reakciju varēju vērot tuvumā. Putins pavisam nesen, martā, bija ievēlēts par prezidentu, neviens nevēlējās ar viņu bojāt attiecības, visiem izrādījās ērtāk pievērt acis, izlikties, ka runa ir par tīri ekonomisku lietu. Pēc prezidenta vēlēšanām Rietumi atbalstīja Putinu, starp stabilitāti un demokrātiju dodot priekšroku pirmajai. Bet, ja tolaik Rietumu līderi – un pirmām kārtām tie, kas radījuši Putina draugu iespaidu, piemēram, Tonijs Blērs – to tik vienkārši nebūtu "norijuši", nebūtu devuši svētību patvaļai, daudz kas būtu noticis citādi. Iesaistīt nepavisam nenozīmē visam piekrist un visu atzīt par labu.

– Tomēr arī Krievijā, kā uzskata, piemēram, Lilija Ševcova, pastiprinās pašizolēšanās tendences. Komentārā laikrakstam "Moskovskije novosti", runājot par pēdējās Davosas konferences attieksmi pret Krieviju, viņa lietoja apzīmējumu "Davosas grāvmalā".

– Tās arī ir sekas apstāklim, ka Rietumiem – nedz ASV, nedz Eiropai – nav liela, vispārēja dizaina projekta.

– Un Putinam tas ir? Vai ir bijis?

– Šodien nav, bet pēc 11. septembra bija. Putins izdarīja stratēģisku izvēli, taču viņa lielais dizaina projekts izgāzās.

– Vienā no intervijām jūs izteicāties, ka savā pirmajā prezidentūras termiņā Putins vienlaikus bija Jeļcina mantinieks un antiJeļcins. Tagad arvien skaidrāks top "anti" virziens. Līdz kādai robežai, iegrožojot haosu, iespējams samazināt demokrātiju? Vai jūs to redzat nevis kā politoloģe, bet gan kā krievu cilvēks?

– Kā gan ko tādu var neredzēt? Par demokrātijas likteni es uztraucos vairāk nekā Rietumi. Es dzīvoju Krievijā, es gribu tajā dzīvot. Un es zinu, kādā Krievijā es gribu dzīvot. Demokrātijas "apcirpšana" notiek. No JUKOS līdz gubernatoru vēlēšanu atcelšanai. Beslanas traģēdija ar šo Putina lēmumu loģiski nav saistīta. Pat Ļubova Sliska, uzstājoties TV, manuprāt, to atzina. Lēmums tika perināts ilgāku laiku. Jeļcins deva reģioniem pilnīgu brīvestību. Putinam bija jāizšķiras, kādā veidā tos atkal dabūt iekšā rāmjos. Izveidot jaunas, savstarpēji izdevīgas attiecības starp centru un reģioniem, samiksēt procesus vai tos vienkārši noslāpēt? Viņš izvēlējās pēdējo.

Putins nepaguris apgalvo, ka vislielākie draudi saistīti ar teritorijas vienotības zaudēšanu. Taču viņš pats zem Krievijas teritoriālās nedalāmības ir novietojis mīnu ar laika degli. Jo neglābjami rodas jautājums: kā tad ar autonomiju prezidentiem? Vai tos arī sāks iecelt valsts prezidents? Vai tas patiks cilvēkiem un vietējai elitei? Turpretim, ja autonomiju prezidentus joprojām vēlēs, tad starp Federācijas subjektiem būs liela nevienlīdzība.

Rezumējot teikšu, ka totalitāru režīmu nav iespējams ietekmēt no ārpuses. Bet autoritāru režīmu var ietekmēt ar saprātīgas politikas palīdzību, pakāpeniski to transformējot. Taču šobrīd vispārēja dizaina neesamību vienā pusē varam sareizināt ar tā neesamību arī otrā.

Starp politiķiem Nadeždas Arbatovas lielāko cieņu bauda Čērčils – viens no 20. gadsimta dižākajām personībām un lielākajiem politiķiem. Bet kā zinātniece N.Arbatova izjūt milzīgu cieņu pret Henriju Kisindžeru, kuru viņa uzskata par dziļu filozofu – atšķirībā no tīrā ideologa Z.Bžezinska. H.Kisindžera grāmatas viņa lasa ne tikai ar profesionālu intreresi, bet arī ar lielu baudu. Deviņdesmito gadu sākumā publicētā Kisindžera "Diplomātija" ir N.Arbatovas rokasgrāmata, lai gan visneveiksmīgākā šīs grāmatas prognoze attiecas tieši uz Krieviju. Nepiekrist cilvēkam, ko uzskati par savu lielāko autoritāti, par ievērojamāko domātāju starptautisko attiecību jomā, savā ziņā arī ir bauda.

Žaneta Ozoliņa, *pedagoģijas doktore, profesore, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Politisko zinātņu nodaļas vadītāja, Latvijas Valsts prezidenta kancelejas Stratēģiskās analīzes komisijas vadītāja, viena no Eiropas kustības Latvijā un Latvijas Cilvēka tiesību un etnisko studiju centra dibinātājiem, Ārpolitikas institūta padomes locekle, Latvijas Politologu asociācijas priekšsēdētāja.*

Žaneta Ozoliņa:

"IZVĒLES LAIKS UN TĀS SMAGUMS"

NO TĒLA LĪDZ SAPRATNEI

– Pirmais darbs, ko publiskojusi Stratēģiskās analīzes komisija, ir grāmata "Nacionālās intereses – formulas meklējumi". Jūs rakstāt par to, kas vispār ir nacionālās intereses.

– Deviņdesmito gadu tēlainā izteikuma "atgriezties Eiropā" vietā tagad lietojam skaidru politoloģisku jēdzienu: integrācija Eiropas Savienībā un NATO. Izveidojusies šķietami pretrunīga situācija: iestāšanās ES atbilst mūsu nacionālajām interesēm, bet pēc iekļaušanās ES mums nāksies aizstāvēt savas nacionālās intereses. Taču aizstāvēt var to, kas ir definēts. Jo lozungi, teiksim, "aizsargāsim zemnieku", "aizstāvēsim zvejnieku" ne tuvu nepauž visas valsts, visas sabiedrības intereses. Pievēršoties starptautiskajai pieredzei nacionālo interešu klasificēšanā, varam uzzīmēt šādu "četrstāvu ēku". "Pirmais stāvs" – eksistencei svarīgās jeb **vitālās intereses**. Tās neatšķiras no citu valstu līdzīgām interesēm. Tās nozīmē valsts pastāvēšanu, tās aizsardzību no potenciālas agresijas vai agresijas draudiem.

"Otrais stāvs" – **būtiskās intereses**. Tās nozīmē valsts un sabiedrības drošību – politisko, ekonomisko, sociālo. Stabila, prognozējama attīstība. Spēja šo interešu vārdā īstenot iekšējo un ārējo politiku, uzturēt labas attiecības ar kaimiņvalstīm. Šo interešu definēšanā Latvijā vēl ir daudz neskaidrību. Pēc iestāšanās ES un NATO mums ir radies viens otrs priekšstats, tomēr tie vēl nav skaidri formulēti. Acīmredzot nedaudz vairāk mums ir "veicies", nosakot būtiskās intereses ārpolitikas jomā. Tiek izstrādāti tās perspektīvie pamatvirzieni, kas diezgan skaidri parāda mūsu būtiskās intereses ES, drošības problēmu reģionālās sadarbības un Latvijas starptautiskā tēla veidošanas kontekstā

"Trešais stāvs" – **vispārējās intereses** ir to vērtību veselums, kas liktas ārējās un iekšējās politikas pamatos. Tās ir kopīgas visām valstīm: miers, drošība, labklājība.

"Ceturtais stāvs" – atšķirīgās **sektoru intereses**, turklāt konkrētu valstu atšķirības tajās izpaužas daudz vairāk, nekā tas notiek vitālajās, būtiskajās un vispārējās interesēs. Runājot par Latviju, jāņem vērā tās vēsturiskā pieredze, kā arī tas, ka valsts samērā veiksmīgi ir pārdzīvojusi pārejas posmu. Šobrīd mēs sākam formulēt savas sektoru intereses, ņemot vērā specifiskus apstākļus. Piemēram, mūsu valsts reģionālā politika pavisam noteikti atšķiras no poļu vai igauņu reģionālās politikas. Tas pats attiecas uz veselības aizsardzības sistēmu un jebkuru konkrētu valsts darbības jomu.

Visbūtiskākā problēma ir spēja saskaņot visas četras interešu grupas. Jaunajām ES valstīm ir raksturīga negatīva tendence: vitālās un būtiskās intereses tās tiecas aizstāt ar sektoru interesēm. To varam skaidrot ar nepieciešamību aizstāvēt savas intereses 25 Eiropas Savienības locekļu vidū. Te rodas risks: nedrīkst aizmirst, ka Latvija ir suverēna valsts ar savu politiku, nevis tikai ES

dalībniece. Loģiskāk ir formulēt savas vitālās un būtiskās intereses, pēc tam kā to turpinājumu skaidrā un plašā kontekstā aplūkot sektoru intereses.

INTERESES NAV TIKAI VARAS DARĪŠANA

– Bez šaubām, interešu formulēšanas jautājumā eksistē arī citur pasaulē uzkrātā pieredze

– Varam izšķirt vairākas pieejas. Visvienkāršākais un nepārprotamākais ir tad, ja ļaudis caur politiskām vai sociālām grupām informē par savām interesēm valdību, tomēr valdība pieņem lēmumus, ko cilvēki nespēj ietekmēt. Šāda situācija ir raksturīga apstākļiem, kad valstī valda iekšpolitiskā nestabilitāte, neprognozējamība, kad valsti ielenc naidīgi kaimiņi, kad risinās aukstais karš.

Citā modelī starp varu un cilvēku pastāv atgriezeniska saikne: varu ietekmē vēlēšanas, pilsoniskā sabiedrība. Piemēram, Šveicē sabiedrība un vara ir vienotas savā vēlmē saglabāt valsts neitralitāti. Turpretim Zviedrijā politiķi ir gatavi apspriest iestāšanos NATO, pāreju no kronas uz eiro. Tomēr ir spiesti respektēt sabiedrisko domu, kas sliecas par labu neitralitātes saglabāšanai.

Abas pieejas raksturo tas, ka valdībai ir deleģētas pilnvaras pieņemt lēmumus. Optimāls varētu būt modelis, kurš sabiedrības viedokli ļautu atspoguļot daudz lielākā mērā, nekā tas iespējams otrajā modelī, nerunājot nemaz par pirmo. Tātad nepieciešama attīstītāka pilsoniskā sabiedrība. Nacionālo interešu formēšana tādā gadījumā tiek virzīta nevis uz rezultātu, bet gan procesu. Tieši sabiedrības un valsts dialogs garantē mērķu un līdzekļu vienotību, piešķir leģitimitāti gan procesam, gan rezultātam.

– Vai jūs uzskatāt, ka mums pastāv politisks pasūtījums pilsoniskas sabiedrības veidošanai? Jūs, piemēram, rakstāt, ka nevalstisko organizāciju sektors tiek uztverts drīzāk ar negatīvu nokrāsu, kā atribūts, kas vajadzīgs solīdai varai un ir ērts pašiem NVO dalībniekiem.

– Turklāt es domāju, ka politiskais pieprasījums nemaz nevar neparādīties: to ļoti lielā mērā nosaka mūsu dalība ES un NATO. Bet valstīs, kas ir šā kluba dalībnieces, nav pieņemts lemt, šajā procesā neiesaistot sabiedrību, un, vēl jo mazāk – neņemot vērā to grupu viedokli, uz kurām lēmumi attiecas. Tā ir laba prakse, bez kuras vienkārši nevar iztikt. Mūsu apstākļos gan rodas jautājums, vai mūsu politiķi tiešām apzinās, ka nespēj efektīvi rīkoties bez dialoga ar sabiedrību, vai vienkārši ir spiesti ievērot pozitīvo Eiropas praksi. Ne tikai praksi, bet arī ES normas: Eiropas Savienības izveidotā Reģionālā komiteja, Ekonomisko un sociālo jautājumu komisija – tās ir konsultatīvas struktūras, kas pārstāv tieši pilsonisko sabiedrību.

Tomēr rodas arī otrs jautājums: cik lielā mērā pilsoniskā sabiedrība ir organizēta un ieinteresēta piedalīties lēmumu pieņemšanā? Mēs zinām ļoti aktīvas cilvēku grupas, piemēram, zemniekus, kas ir cilvēki ar specifiskām interesēm. Protams, pati dzīve mudina viņus būt aktīviem: ja jūs esat paēdis, dzīvojat siltumā un komfortā, diezin vai jūs iziesiet ielās, lai par kaut ko cīnītos. Tomēr kopumā mūsu cilvēki drīzāk ir pasīvi. Attīstītā demokrātijā sabiedriskās aktivitātes impulsu rada ne jau tikai nedienas.

– Vai kolīzijas ap skolu reformu nav ilustrācija tam, ka pozīciju, ko pilnīgi skaidri demonstrē liela daļa pilsoniskās sabiedrības, vara ignorē un, pieņemot lēmumus, tā nav gatava dialogam?

– Es gan negribētu tā vispārināt. Kad sākās mācību bilingvālo modeļu apspriešana, krievu pedagogu iesaistīšanās bija pietiekami būtiska. Te varam minēt gan LAŠOR darbošanos, gan Sorosa fonda – Latvija projektu "Atvērtā skola". Taču, kad "atvēra" Izglītības likumu, iekļaujot tajā proporciju 60% – 40%, tas, protams, bija slikts piemērs. Patiešām, skolotāju un vecāku viedoklis netika uzklausīts.

VALSTS ATRODAS KRUSTCELĒS

– Savā grāmatā jūs rakstāt, ka, jūsuprāt, Latvija atrodas krustcelēs, tai jāizvēlas viens no diviem ārpolitikas modeļiem.

– Britu pētnieks B.Hokings ir sadalījis ES valstis divās grupās. Valsts–"vārtu sargātāja" (*gate keeper*) un valsts – "robežu paplašinātāja". Šāds sadalījums, protams, ir stipri nosacīts, jo Eiropas Savienībai ir integrēta politika, ko valstis diferencē tikai atsevišķos sektoros. Tomēr, no otras puses, šie divi tēli palīdz saskatīt iespējamās dominējošās tendences, to plusus un mīnusus. Tagad, pēc iestāšanās ES un NATO, mums ir jāizvēlas. Galveno atšķirību starp šiem diviem modeļiem Hokings redz to attieksmē pret globālo sistēmu.

"Vārtu sargātāji" pret to izturas piesardzīgi, pasauli uztverdami kā potenciālus draudus un pastāvīgi būdami gatavi to atvairīšanai. To nacionālās intereses ir ne tik daudz vērstas nākotnē, cik atgādina darbības plānu ārkārtas situācijā. Šajos apstākļos valsts ir monopolizējusi visas attiecības ar ārpasauli. Zūd vajadzība ārpolitikas veidošanā iesaistīt pilsonisko sabiedrību. Tikai un vienīgi

vara pārstāv valsti starptautiskajās organizācijās. Tas ir šķērslis cilvēku aktīvākai iesaistīšanai ES projektos.

Savukārt valsts – "robežu paplašinātāja" saskata sevi starptautisko attiecību kompleksa centrā, saskaņo savu rīcību ar nozīmīgāko partneru darbībām. Robežām ir nosacīts raksturs, galvenās ir transakcijas. Nacionālās intereses nosaka iespējas un izmaiņas pasaulē: sadarbība vai fragmentācija, sadarbība vai konflikts, tirdzniecības attīstība vai nacionālā tirgus aizsardzība, starptautiskās tiesības vai spēku paritāte. Valsts uzņemas nevis starptautisko procesu monopolista, bet gan starpnieka lomu, piedāvājot pakalpojumus tiem, kas vēlas efektīvi izmantot starptautiskās sadarbības iespējas: biznesa aprindām, sabiedriskajām organizācijām.

– Kā gan valsts, kas iestājusies ES un NATO, var palikt "vārtu sargātāja" pozīcijās?

– Vēlreiz norādot, ka šis sadalījums ir nosacīts, teikšu: tas ir iespējams. Jo vairāk tādēļ, ka Latvija pēc neatkarības atjaunošanas kļuva par tipisku "vārtu sargātāju". Visa iekšpolitiskā sistēma – ekonomika, pārvalde, aizsardzība, ārpolitika – tika radīta no jauna. Ārējā vidē bija sastopams gan nedraudzīgums, gan piesardzīgs atbalsts. ES un NATO integrācijas process neko nemainīja, lai gan pirmajā brīdī tas izskatās pēc loģiskas pretrunas. Taču to motivēja ne tik daudz vajadzība izmantot atvērtās pasaules sniegtās jaunās iespējas, cik nepieciešamība piederēt eiropeiskajai telpai, lai justu aizsardzību, lai atstātu aiz muguras pagājušo 50 gadu sekas. Iestāšanās ES un NATO ir politiskās elites, nevis visas sabiedrības projekts.

– Gribējās ātrāk nokļūt taipus žoga...

– Turklāt mēs nezinājām, kas mūs sagaida tajā pusē. Tikai tagad mēs sākam aptvert, cik liela ir tā pasaule un cik milzīgi tās izaicinājumi. Visi globalizācijas jaukumi un "jaukumi": no gigantiska tirgus līdz starptautiskajam terorismam, narkotiku un slimību izplatībai. Tikai tagad mēs esam nokļuvuši krustcelēs: palikt "vārtu sargātājiem" vai pārtapt "robežu paplašinātājos"? Vai sabiedrība ir gatava iet otro ceļu? Uz šiem jautājumiem vēl nav atbilžu, bet tieši no tām ir atkarīga nacionālo interešu noteikšana. Arī atrodoties ES, ekonomiku un sociālo dzīvi var attīstīt, koncentrējoties uz sevi. Taču iespēja pārsvarā palikt vārtu sargātājiem ir greznība, ko var atļauties lielas, bagātas valstis. Vispiesardzīgāk pret jebkuru Eiropas Savienības reformēšanu izturas Francija.

Mazām valstīm izdevīgākas ir "robežu paplašinātāja" pozīcijas – tās ļauj labāk izmantot permanentās adaptācijas politiku. Tas attiecas uz visām mazajām ES valstīm, gan uz vecajām, gan jaunajām. Dānija ir skaidri izteikts "robežu paplašinātājs", šī valsts izmanto pilnīgi visas iespējas. Arī Latvijai tās ģeopolitiskajā stāvoklī nav gudri palikt "vārtu sargātāja" pozīcijā. "Sargātāja" misija ir galā. Divi Latvijai spilgti piemēri – Somija un Īrija. Neitrālas valstis, kas atrodas lielu valstu tuvumā, valstis, kuru resursi ir ierobežoti un kuru ekonomika ir atkarīga no ārējām piegādēm. Abas šīs valstis ķērās pie nacionālo interešu pārvērtēšanas un, iestājušās ES, ļoti sekmīgi attīstās.

– Vai jūs personīgi, kopā ar valsti nonākusi krustcelēs, esat skaidri definējusi savu pozīciju?

– Man ir pilnīgi skaidrs, ka Latvijai jākļūst par "robežu paplašinātāju". Valsts nedrīkst nonākt ģeogrāfiskajā, politiskajā un intelektuālajā perifērijā. Taču tam ir jēga tikai tad, ja valsts var arī kaut ko piedāvāt, nevis tikai paņemt. Jo tikai tāda ir šādas izvēles jēga. Izeja uz milzīgajiem tirgiem mums ir, tāpat mums ir pieeja dažādām starptautiskajām organizācijām un iespēja piedalīties pasaulē notiekošajos procesos. Taču mums trūkst priekšstata, kā izmantot savas iespējas šajās paplašinātajās robežās. Tas attiecas uz ļoti daudzām jomām. Mums nav skaidrs, kādas tautsaimniecības nozares ir konkurētspējīgas pasaulē šodien un kādas būs konkurētspējīgas nākotnē. Kur ir mūsu Latvijas "*Nokia*" un "*Ericsson*"? Kādas ir mūsu prioritātes, ar kurām Latvija ienāks pasaulē un kuras pasaule pieņems?

Tas vēl ir ļoti liels jautājums. Ir dažas idejas, kas attiecas uz biomedicīnu, informācijas tehnoloģijām, tūrismu. Taču kopumā ideju ir maz, ir vajadzīga valsts un sabiedrības argumentēta pārliecība par perspektīvas izvēli. Bet tās pagaidām nav. Vēl es esmu pārliecināta, ka "robežu paplašinātāja" lomai neapšaubāmi būtiski ir tas, ka starptautiskās organizācijās valsti pārstāv ļoti labu izglītību ieguvuši cilvēki. Tieši šajās organizācijās tiek izstrādāti noteikumi, kas jāievēro Latvijai un visiem citiem spēlētājiem pasaules arēnā. Turpretim ja mēs tur nespēsim būt pozitīvi aktīvi, šī nevarība, veidojot ilgtermiņa starptautiskās attiecības, kļūs ne tikai par mūsu, bet arī kopīgu problēmu.

Piemēram, pašlaik Latvija ļoti enerģiski cenšas iekļauties ES politikā, veidojot attiecības ar kaimiņiem. Tas ir pilnīgi likumsakarīgi: Baltijas valstis ir vajadzīgas ES kā eksperti, lai novērtētu tās valstis, kas atrodas demokratizācijas agrīnajā stadijā vai līdz šai stadijai pat nav tikušas – te es runāju par Baltkrieviju. Taču tajā pašā laikā mums pagaidām nav nedz nopietnu politisku pētījumu, nedz programmatiska dokumenta, kas noteiktu, kādā veidā mēs kā Eiropas Savienības valsts piedalīsimies tās politikas īstenošanā, veidojot attiecības ar kaimiņiem.

PAKETE VĒL NAV PORTFELĪ

– Daudzi Baltijas politiķi apgalvo, ka tieši viņu valsts, kurā cilvēki prot krievu valodu, būtu viskompetentākais ES pārstāvis attiecībās ar Krieviju. Neraugoties uz tādām attiecībām ar kaimiņu, kādas nu tās ir.

– Es to vērtēju ne augstāk kā politisku retoriku. Nav nekādu šaubu, ka katra Baltijas valsts grib pierādīt, ka tieši tai izdosies izrāviens attiecībās ar Krieviju. Taču pilnīgi skaidrs, ka šis eventuālais izrāviens nekādi nav atkarīgs no Baltijas valstīm. Tas ir atkarīgs tikai no Krievijas: ko tā gribēs vai negribēs. Mēs varam saspringt, varam uzlēkt augstāk par savu galvu, tomēr ne jau mēs noteiksim, vai kļūsim par tiltu vai ne, tas nav mūsu spēkos. Krievija nerunā ar mazajām valstīm. Krievijas ārpolitika vienmēr ir bijusi vērsta uz sarunām ar lielvalstīm, ar visietekmīgākajām starptautiskajām organizācijām.

Kad es runāju par to, ka mūsu politikai pietrūkst sakārtotības attiecībās ar ES kaimiņiem, ar to domāju Ukrainu, Moldovu, Baltkrieviju un zināmā mērā arī Gruziju. Attiecībā uz Krieviju runa reāli varētu būt par Krievijas un Eiropas Savienības stratēģiju. Maskava runā ar Briseli, ar Franciju, Vāciju, Itāliju. Mēs šajā spēlē esam tikai ES daļa.

– Tomēr jūs rakstāt par to, kāpēc Latvija, ieņemot "vārtu sarga" pozīciju, var tikt nopietni apdraudēta. Valstij, kas, būdama ES un NATO dalībniece, ignorē ārējo vidi, šī ignorance kļūs bīstama, ja abi megaklubi piemērosies pārmaiņām ātrāk, nekā Latvija spēs formulēt savas nacionālās intereses. Ja beigu beigās attīstīsies "divu ātrumu" Eiropa, Latvija izkritīs no aktīvo spēlētāju loka. Vienu no iespējamiem scenārijiem var saskatīt apstāklī, ka Eiropa integrē Krieviju savā politiskajā un ekonomiskajā telpā. Situācijā, kad Latvija paliks vien Krievijas un Eiropas attiecību pasīva novērotāja, tā šajā virzienā zaudēs iespēju aizstāvēt savas nacionālās intereses.

– Jā, tas nozīmē, ka portfelī savlaicīgi jābūt ieliktai paketei, kurā būtu skaidri formulēts, ko Latvija vēlas panākt attiecībās ar Krieviju. Taču šo paketi vilkt ārā no portfeļa mēs varēsim tikai tad, kad būs notikusi ES un Krievijas tuvināšanās. Mēs paši tuvināties nespēsim.

– Un kam jābūt tajā paketē?

– Tas arī man nav līdz galam skaidrs. Patlaban viss, ko mēs varam pateikt: attiecības jāuzlabo. Bet par to, ko mēs liksim uz sarunu galda – par to Latvijā diemžēl diskusijas vēl nav bijušas. Var jau būt, ka politiķiem kaut kas ir "kabatā", – tikai sabiedrība par to neko nezina.

– Vai tas nozīmē, ka tik biežās un skaļās runas par okupāciju nav šīs paketes satura nopietna sastāvdaļa?

– Tā nav pati pakete, bet tikai fons, kurš, bez šaubām, ietekmē paketes saturu. Latvijas prezidentes deklarācija informē starptautisko sabiedrību par to, kā mūsu valstī tiek traktēti 1940. gada notikumi un viss, kas saistīts ar okupāciju. Līdzīgu dokumentu gatavo Latvijas deputātu grupa Eiroparlamentā, pats savu dokumentu gatavo arī mūsu Eiroparlamenta deputāts Ģirts Valdis Kristovskis. Arī Ārlietu ministrija strādā tajā pašā virzienā. Tā ka mēs par okupāciju runājam ne tikai pašu mājās, bet pirmām kārtām tieši Eiropas Savienībā. Tā ir paketes sastāvdaļa, taču bez pašmāju diskusijas, atkārtoju, manuprāt, iztikt nav iespējams.

– Mēs esam ienākuši Eiropas Savienībā ar ļoti radikālām prasībām. Attiecīgi Krievija atbild simetriski.

– Tomēr mēs no Krievijas puses nedzirdam vēsturiskā netaisnīguma vērtējumu. Mēs nekādi nevaram ietekmēt lēmumus, ko daži cilvēki pieņem Kremlī. Atsevišķos Jeļcina prezidentūras brīžos mēs varbūt varējām cerēt uz pozitīviem signāliem, jo tad Krievija tiecās kļūt atvērta pasaulei. Turpretim tagadējā prezidenta laikā, kad pēdējo pusotru gadu Krievija virzās uz pašizolācijas pusi un kļūst agresīvāka nekā pagājušajos 15 gados, mēs nevaram pat iedomāties, kādi soļi būtu jāsper Latvijai, lai Putins justos apmierināts. Vilciens ir aizgājis. Situāciju mainīt var tikai ES vispārējā politika, ES vispārējā attieksme pret Krieviju.

– Tātad, jūsuprāt, ir mērķtiecīgi prasīt kompensāciju par okupācijas gadiem?

– To var mēģināt darīt, ja šādu rīcību pieļauj starptautiskās normas. Jāiet pa tiesisko, nevis politisko ceļu, kuru es neuzskatu par pragmatisku.

– Baltijas foruma diskusijā, kas notika Molotova – Ribentropa pakta 65. gadadienas priekšvakarā, Eiropā atzītā starptautisko tiesību speciāliste profesore I.Ziemele atgādināja, ka tiesības paredz dažādas formas attiecību noregulēšanai. Naudas norēķini nav obligāti, varētu pietikt arī ar notikušās netaisnības atzīšanu. Vai jums nešķiet, ka tas ir vienīgais reāli iespējamais variants?

– Bez šaubām, tas būtu vispragmatiskākais risinājums.

– Kā jūs uztvērāt Jgaunijas prezidenta Rītela paziņojumu par to, ka Putins ir gatavs anulēt paktu?

– Krievija vienmēr ir bijusi brīnumu zeme. Manuprāt, kaķis spēlējās ar peli. Varbūt arī tika pārbaudīta reakcija uz šo signālu, kuru Krievija galu galā neapstiprināja, nostādot Jgaunija prezidentu visai neveiklā situācijā.

– Nu, Krievijai laikam gan būtu izdevīgi – sevišķi 9.maija priekšvakarā, spert soli, ko pasaule novērtētu pozitīvi.

– Ziniet, Krievijai būtu ļoti izdevīgi kļūt par demokrātisku valsti un kopā ar citām demokrātijām piedalīties mūsdienu pasaules kārtības veidošanā. Diemžēl Krievija ir izvēlējusies citu ceļu.

– Kā jūs Baltijas vienotības kontekstā vērtējat Latvijas prezidentes lēmumu par 9.maija vizīti Maskavā? Vai Baltijas vienotības zvaigžņu stunda jau ir pagātnē?

– Zvaigžņu stunda sakrita ar laiku, kad mēs cīnījāmies par neatkarību. Vienotība parādās, kad pastāv ārējie draudi. Regulārajā politiskajā procesā dominē nacionālās intereses. Igaunija un Lietuva ne reizi vien ir spēlējušas pašas savu spēli. Mūsu prezidentes lēmums ir Latvijas pirmais individuālais solis. Mēs vienmēr esam stingri turējušies pie vienotības lozunga. Tomēr runāt par obligātu vienotību nākotnē ir vairāk nekā naivi: ES ir dalībnieku savienība, kurā valstis vienojas kopīgu mērķu sasniegšanai.

TAGAD RUNA IR PAR "MAIGO" DROŠĪBU

– Vai jūs uzskatāt, ka arī pēc iestāšanās NATO eksistē kādi draudi Latvijai?

– Es neredzu agresijas draudus. Draudus rada vētras, kas posta saimniecības un izgāž mežus, terora akti, kas Latvijā ir tikpat iespējami kā jebkurā citā valstī. NATO mums nepalīdzēs tikt galā nedz ar terora aktiem, nedz vētrām, nedz plūdiem vai slimībām. NATO dara savu darbu, un mēs alianses sastāvā arī, un, jo mazāk mēs par to runāsim, jo mazāki būs reāli ārējie draudi. Ar ārējo drošību viss ir skaidrs: ir NATO standarti, un tie ir jāievēro. Mūsu problēma ir tā, ka politiski nepietiekami akcentējam "maigās", ar militāriem draudiem nesaistītas drošības aktualitāti. Valsts ekonomiskā drošība, medicīnas pieejamība, iespējas izglītot bērnus. Rūpes par to, lai vētra nenoceltu jumtu. Un, ja tomēr nocels, vai varēs pa telefonu lūgt palīdzību un ātri to saņemt? Visa sociālā problemātika, bez šaubām, ir daļa no būtiskajām nacionālajām interesēm. Mēs neesam politiski gatavi pieņemt lēmumus tieši tā saucamo civilo krīžu gadījumos. Krīžu kontroles centrs darbojas no 1997. gada, un ik reizi uz stihijas "uzbrukumu" tas reaģē neadekvāti, stihija šo centru pastāvīgi pārsteidz nesagatavotu. Šobrīd šis centrs atkal tiek pārstrukturēts. Mēs globāli raugāmies uz globālām lietām, taču šodien arī uz lokālām lietām ir jāraugās globāli. Turpretim mēs uz tām skatāmies caur lokālām brillēm. Mēs nespējam saviem spēkiem tikt galā, piemēram, ar nopietniem plūdiem, nākas griezties pēc starptautiskas palīdzības. Mēs nedzīvojam cunami apdraudētā reģionā, tajā pašā laikā saprotam, ka arī pie mums iespējama krīze, tomēr nekādi tai negatavojamies.

– Jums kā Stratēģiskās analīzes komisijas vadītājai, iespējams, skaidrāk par jebkuru citu redzams, ka Latvijai vajadzīgs Stratēģiskās analīzes institūts?

– Jā, tas ir ļoti vajadzīgs regulāriem pētījumiem, nevis tādēļ, lai uzrakstītu vienu stratēģisku dokumentu. Ir vajadzīgs pētījumu cikls, kurā būtu analizētas valsts attīstības problēmas. Lai tās varētu kļūt par blokiem vienotā nākotnes stratēģijā.

Profesore Žaneta Ozoliņa uzskata, ka starptautiskajā politikā grūti izcelt vienu autoritāti, jo pasaules norises ir kolektīva darba auglis. Tajā pašā laikā profesore ļoti augstu vērtē politiķus, kas ārkārtīgi saspringtās situācijās ir spējuši novērst konfliktus un karus. Politiskajā zinātnē viņa augstu vērtē Keneta Volca darbus. Laiki mainās, bet viņa radītā teorija pastāvīgi sniedz atbildes uz vissarežģītākajiem jautājumiem.

Arkādijs Mošess, *vēstures doktors, Somijas starptautisko attiecību institūta programmas "Eiropas Savienība – Krievija" vadītājs.*

Arkādijs Mošess: "EIROPA "NEREDZ" KRIEVIJU PĒC 20 GADIEM"

POLITIKA IR TAS PATS ZIRGU TIRGUS

– Spriežot kaut vai pēc tā, ka Somijas Ārpolitikas institūtā darbojas jūsu vadīta programma "Eiropas Savienība – Krievija", interese par šo tēmu ir acīmredzama. Kā tā ir transformējusies ES paplašināšanās kontekstā?

– Jums ir pilnīga taisnība, sakot, ka interese pēdējā gada laikā ir transformējusies. No Somijas pozīcijām varam skaidri saskatīt pozitīvas un negatīvas tendences. Par plusu ekonomikā uzskatāma tirgus paplašināšanās. Pluss politikā ir tas, ka veidojas jauna mazu valstu apvienība. Tā pieprasa zināmu ietekmi Eiropas Savienībā, un mēs redzam, kā šī ietekme izpaužas – pirmām kārtām tajā apstāklī, ka jaunās ES valstis pretendē uz redzamāku lomu attiecībās ar Krieviju.

Turklāt katra mazā valsts šīs lomas pastiprināšanos attiecina gan pati uz sevi, gan uz ES un Krievijas attiecībām kopumā.

– Vai, jūsuprāt, Baltijas valstu iestāšanās NATO un ES un šajā sakarā radušies jaunie impulsi attiecību noskaidrošanai ar Krieviju un tieksme iesniegt tai rēķinus ES "vecākos brāļus" nekaitina?

– Zināmā mērā kaitina gan. Taču arī ļauj izmantot Baltiju kā kārti, spēlējot ar Krieviju. Politika tas pats zirgu tirgus vien ir: mēs jums piekāpsimies šajā, jūs mums – tajā.

Nopietns mīnuss, ko izjūt Somija pēc Eiropas Savienības paplašināšanās, – un tā ir gandrīz aksioma – ir tas, ka somi zaudējuši savu unikālo stāvokli un vairs nav vienīgā ES valsts, kas robežojas ar Krieviju. Tās robeža ar Krieviju ir ne daudz, ne maz, bet 1300 kilometru. Tagad uz tilta lomu pretendē arī Polija un Baltijas valstis. Un šī jaunā situācija ir diskusiju un bažu objekts. Kā jaunajā situācijā nezaudēt, kā saglabāt pozīcijas, turklāt – atšķirībā no Polijas un Baltijas valstīm – paliekot ārpus NATO.

PAŠPIETIEKAMĪBAS KOMPLEKSS

– Bet pēc bijušās PSRS sagrūšanas Somijai taču radās iespēja pilnīgi brīvi lemt par iestāšanos NATO?

– Jā, valsts ir pilnīgi atbrīvojusies no jebkādām saistībām pret bijušo PSRS, ko Somija uzņēmās pēc kara; laiks, kas tiek dēvēts par "finlandizāciju", ir neatgriezeniski pagājis. Jāsaka gan: kaut arī iekšpolitiskā demokrātija Somijā bija, tomēr līdz strikti noteiktai robežai. Jautājumos, kas attiecās uz Padomju Savienību, bija vērojams liels ideoloģiskās cenzūras spiediens, un politiķi vienkārši izvairījās runāt par šo tēmu. Tā teikt, dzīvoja "noklusējot".

Pēdējos gados daļa politiskās elites apspriež problēmas, kas varētu būt saistītas ar pievienošanos Ziemeļatlantijas aliansei, tomēr īstu degsmi šajās diskusijās nemana. Nekādi nevar apgalvot, ka Somija virzās uz NATO. Tāpēc, ka atturības iemesli īstenībā sakņojas ne jau kaut kādās psiholoģiskās "finlandizācijas" paliekās. Drīzāk jārunā nevis par nepilnvērtības, bet gan pašpietiekamības kompleksu.

Somija ir karojusi ar PSRS, valsts nekad nav bijusi okupēta. Ja arī sāpes, ko somi izjūt sakarā ar teritoriju zaudēšanu, kaut kādā veidā izpaužas, tas notiek psiholoģiskā, nevis politiskā līmenī. Ja runa ir par prasībām atdot atpakaļ Karēliju, – tās skan tikai radikāļu vārdos. Tomēr atmiņas par karu ir dzīvas. Ar vienprātīgu sapratni un atbalstu tauta uztvēra ideju par to, ka katrs kritušais karavīrs jāapglabā dzimtajā ciemā. "Nezināmais kareivis" joprojām ir kulta romāns; lai jūs varētu precīzāk novērtēt somu attieksmi pret šo literāro darbu, salīdzināšu šā romāna popularitāti Somijā ar padomju grāmatu "Stāsts par īstu cilvēku", kurā Boriss Poļevojs rakstīja par slaveno lidotāju Maresjevu. Tā paša iemesla pēc par zvērībām, kādām tika pakļauti somu gūstā nonākušie padomju partizāni, sāka runāt tikai pirms dažiem gadiem.

Gatavība aizsargāt savu valsti joprojām ir dzīva, armijas prestižs ir augsts, un draudu sajūta nav izgaisusi bez pēdām. Somija cenšas pēc iespējas ilgāk neparakstīt Konvenciju par mīnu aizliegšanu, pret kuru neiebilst, piemēram, Zviedrija. Tajā pašā laikā ir nostiprinājusies sajūta, ka agresijas gadījumā neviens nepalīdzēja tolaik, neviens nepalīdzēs arī tagad, un paļauties somi var tikai paši uz sevi. Lai gan Somijas armija ir pilnībā gatava NATO tehniskajiem standartiem, politiskā ziņā šī gatavība vismaz pagaidām neko nenozīmē. Politiskās elites pamatu veido piecdesmitgadnieki, un viņu, pēckara paaudzes bērnu, vidū dominē tieši tas noskaņojums, par kuru es runāju.

ATCERAMIES, BET TIRGOJAMIES

– Draudu sajūta, bez šaubām, pirmām kārtām attiecas uz Krieviju. Kā pašlaik, pēc gadu desmitiem ilgušās "finlandizācijas" un ES kontekstā, veidojas Somijas un Krievijas attiecības?

– Diezgan pretrunīgi. Tas, ka Putins nolika ziedus uz maršala Mannerheima kapa, protams, ir zīmīgs žests, ko politiķi pienācīgi novērtēja. Tomēr kāda socioloģiskā aptauja rāda, ka rožaino ainu, ar kuru tika oficiāli raksturotas padomju un somu attiecības, nu ir nomainījusi itin bēdīga ainava. Tikai 10% šīs aptaujas respondentu atzina, ka viņiem pret Krieviju ir pozitīva attieksme, turpretim 62% norādīja, ka tā ir negatīva. No pēdējiem 45% apgalvoja, ka viņu attieksme pret Krieviju ir vienkārši negatīva, pārējie 17% – krasi negatīva. Tomēr jāatzīst, ka šajā aptaujā respondentiem lūdza novērtēt astoņas valstis, un saskaņā ar tradicionālo loģiku vismazākās simpātijas raisīja tieši Krievija. Tajā pašā laikā cita socioloģiskā aptauja – šajā aptaujā respondentiem lūdza novērtēt tikai attieksmi pret Krieviju – uzrādīja mazāk satraucošus rezultātus. Tikai 25% aptaujāto negatīvi vērtēja Krievijas valsti, un vēl mazāk – 20% – negatīvi vērtēja Krievijas iedzīvotājus. Tas viss sakņojas vēsturiskajās atmiņās par karu.

Tajā pašā laikā ekonomiskajās attiecībās Krievijas lomu Somijā jau var salīdzināt ar "finlandizācijas" laiku. Krievija somiem atkal ir galvenais eksporta tirgus, taču nu jau bez

jelkādām politiskām saistībām. Bizness pieturas pie Marksa mācības, piekrītot viņam, ka esamība nosaka apziņu. Uzņēmējus vismazāk interesē, kā Krievijā tiek ievērotas cilvēka tiesības, viņiem traucēja kādu laiku Somijā izvietotais čečenu saits "Kavkaz-centr".

– Latvijas presē lasīju rakstu, kura nosaukums bija "Somija mācās krievu valodu". Runa šajā rakstā bija par to, ka pierobežas rajoni enerģiski piesaista darbaspēku no Krievijas, Uzņēmējdarbības atbalsta centrā visi darbinieki runā krieviski, bet Helsinkos vērojams krievu valodas pasniedzēju deficīts.

– Es gan neteiktu, ka Helsinki piedzīvo krievu valodas ekspansiju, tomēr pie jūsu uzskaitītā varu piebilst: jā, uz pierobežas veikala Somijas pusē karājas uzraksts "Zivis" krievu valodā, bet uz veikala Krievijas pusē šis pats vārds izlasāms somiski – tieši tāpat kā daudzi jo daudzi citi vārdi, kas tirdzniecībā palīdz radīt komforta sajūtu.

Tajā pašā laikā Somija kategoriski iebilst pret bezvīzu režīmu ar Krieviju: tuberkulozes, narkotiku un citu "jaukumu" draudi ir pārlieku aktuāli. Jāpiezīmē, ka starp Šengenas zonas valstīm Somija izceļas ar teicami noregulētām birokrātiskajām procedūrām: dokumentu kārtošana uz robežas te ir precīzāka un ātrāka nekā citās ES valstīs.

Konkurence gan ar Krieviju, gan Baltijas valstīm saasinājās pēc tam, kad tika nodota ekspluatācijā Baltijas cauruļvadu sistēma. Tās dēļ ciest nācies gan Porvo, gan Ventspilij, tomēr tā ir tikai normālu ekonomisko interešu izpausme. Somija kopā ar Igauniju bez jelkādiem ekonomiskajiem zaudējumiem caur starptautiskām organizācijām var panākt Krievijas naftas eksporta samazināšanu, slēdzot izejai uz Baltijas jūru Somu jūras līci. Tādā kārtā tas varētu kļūt par "paplašinātu Bosforu". Turcija jau ir radījusi precedentu, rūpēdamās par 16 miljonu cilvēku apdzīvotās megapoles ekoloģisko stāvokli. Un, ja līdzīga iniciatīva nāks no Somijas, tā varēs to pamatot nevis ar konkurences apsvērumiem, bet gan ar reāli eksistējošām ekoloģiska rakstura problēmām, kas nopietni uztrauc iedzīvotājus. Šeit prese pusotru mēnesi rakstīja par Grieķijai piederošu vienkorpusa tankkuģi, aplūkojot to kā apstākli, kas apdraud ekoloģisko drošību. Tātad, reglamentējot šāda veida ierobežojumus, nodrošināt starptautisku struktūru atbalstu ir visai reāli. Bet, no otras puses: ja Krievija palaidīs caur Porvo ievērojamu tranzīta plūsmu, Somijas pozīcija var kļūt elastīgāka.

SKATS UZ GLOBUSU NO HELSINKIEM

– Vai varam runāt par īpašām attiecībām starp Somiju un Igauniju?

– Laikam gan varam par tām vairs nerunāt. Straujas tuvināšanās posms bija deviņdesmito gadu vidū. Šodien Somijai ir ļoti grūti un lielā mērā arī bezjēdzīgi sadarboties ar Igauniju, piemēram, militāri tehniskajā jomā. Tāpēc, ka Igaunijas armija darbojas NATO ietvaros. Vispārējās labklājības valsts koncepcija pašlaik pārcieš krīzi, bizness nav apmierināts ar augstajiem nodokļiem un ar valsts piešķirto sociālo atvieglojumu apjomu. Ražošana tiek pārcelta uz austrumiem, kur ir lēts darbaspēks, tostarp arī uz Igauniju. Igauņu imigranti Somijas darba tirgū algas ziņā nekādi netiek diskriminēti. Tomēr Somijā speciālistus no Igaunijas tagad pieņem atkarībā no pieprasījuma un izskatot katru gadījumu individuāli. Vajadzīgi, piemēram, ārsti. Vēl jāpiebilst, ka arī pati Igaunija vairs neskatās uz Somiju kā uz vecāko māsu.

– Vai varam teikt, ka Somijas sabiedrība bija vairāk "par" vai "pret" Irākas karu?

– Somijas sabiedrības vairākums pret ASV militāro kampaņu izturējās nosodoši. Notika vairākas miera aizstāvju demonstrācijas. Savukārt politiķi pamatā uzskata, ka ANO jāatjauno savas zaudētās pozīcijas. Apvienoto Nāciju Organizācijai jākļūst par pasaules politisko procesu stūrakmeni.

"SIBĪRIJAS NIGĒRIJA"?

– Jūs vadāt programmu, kuras uzdevums ir analizēt Krievijas un Eiropas Savienības attiecību perspektīvas kopumā. Kādas tās, jūsuprāt, ir šobrīd?

– Domāju, ka tie politiķi, kas domāja, ka reāla ir ātra un vispusīga Krievijas un Eiropas Savienības tuvināšanās, bezmaz vai Krievijas iestāšanās ES, ir pieļāvuši sistēmisku kļūdu. Eiropas Savienība tiecas īstenot savu ģeopolitisko projektu, kas aptver Ukrainu, Baltkrieviju, Kaukāzu. Saistībā ar jau notikušo ES paplašināšanu un gaidot tās nākamo posmu, šie reģioni nonāk arvien tuvāk Eiropas Savienībai un kļūst tai arvien interesantāki.

– Pat Lukašenko režīms nemazina interesi par Baltkrieviju?

– Lukašenko apsargā īsto robežu starp padomiju un Eiropas Savienības valstīm, tostarp, kā jūs zināt, arī Latviju. Pār šo robežu pat pele nepārskries, tā ka var teikt, ka viņš palīdz Eiropas Savienībai ierobežot nelegālo imigrāciju. No otras puses, – Lukašenko režīms nav mūžīgs. Lietas būtība ir tāda, ka aplūkotajā ģeopolitiskajā projektā Eiropas Savienība labāk vai sliktāk, bet savas perspektīvas saskata. Turpretim Krieviju pēc 20 gadiem Rietumi "neredz". Eiropā notiekošā diskusija pagaidām nav novedusi pie vienotas pieejas. Pašlaik par ES un Krievijas attiecību perspektīvām eksistē divi raksturīgi viedokļi. Pirmais apelē pie demokrātijas kā totālas

pašvērtības. Krievija nav Ķīna, tā atrodas Eiropā un ies pa demokrātiskās attīstības ceļu, tātad – tuvināsies Rietumiem. Tāpēc, ja arī nekas saturisks nenotiek, risinās vismaz nekādas saistības neradoša laipnību apmaiņa. Hāgā notikušajā Eiropas Savienības un Krievijas sammitā šī pieeja būtu vēl acīmredzamāka, ja šis sammits laika ziņā nebūtu sakritis ar krīzi Ukrainā.

Tomēr vismaz teorētiski šī pieeja – sauksim to par maksimālistisku – izskatās daudzsološa. Tā balstās uz pieņēmumu, ka Krievijas ekonomisko un iekšpolitisko sistēmu sagaida sistēmiska transformācija. Krievijai rastos iespēja nonākt plaukstošākā pasaules attīstības zonā, izvairīties no ārkārtīgi sāpīgas perspektīvas, kurai īstenojoties modernās Eiropas civilizācijas robežšķirtne sakristu ar Ukrainas un Baltkrievijas austrumu robežu. Un, kaut arī pirmajā ES un Krievijas attiecību posmā nenovēršami palielinātos konfliktu iespēja, tomēr būtu cerība, ka šī iespēja pakāpeniski mazinātos.

Otra pieeja ir pesimistiskāka, bet diemžēl šodienas apstākļos daudz reālāka. Saucot lietas īstajos vārdos, to varētu formulēt kā neokoloniālu pieeju. Saskaņā ar šo pieeju Krievija nav nekas vairāk kā "Sibīrijas Nigērija". Tur ir Rietumiem nepieciešamā nafta un gāze – un tas ir viss, kas Rietumus interesē. Par Krievijas demokratizāciju, par to, ka varētu tai palīdzēt pieņemt Eiropas vērtības, tiek runāts, neizejot ārpus rituālajām deklarācijām, jo šīs lietas interesē tikai to sabiedrības daļu, kas uztraucas par tiesiskuma ievērošanu.

Ar šādu stāvokli ir apmierināta daļa Krievijas politiskā slāņa: tādā veidā mazinās Krievijas starptautiskās kritikas līmenis, un Maskava var baudīt pilnīgu iekšpolitisko brīvību. Toties Krievijas elites otrai daļai šī pieeja nav pa prātam: neokoloniālās politikas ietvaros Krievijas ekonomiskā atpalicība tiek iekonservēta. Turklāt šī minimālistiskā pieeja, kas balstās uz atteikšanos no augstākām vērtībām, tik un tā nenovērš konfliktus. Atminēsimies sarežģījumus, kas saistīti ar Kaļiņingradas tranzītu, ar dialogu par enerģētikas problēmām, ar Eiropas akceptu Krievijas uzņemšanai PTO, ar Krievijas veikto Kioto protokola ratificēšanu, ar partnerības un sadarbības nosacījumu attiecināšanu uz desmit jaunajām ES dalībvalstīm, ar pretrunām viedokļos par vienu no četrām kopīgajām Krievijas un Eiropas Savienības telpām – drošības telpu. Tātad minimālistiskā pieeja noved pie dzelžainas tirgošanās, neatstājot itin nekādas tuvināšanās iespējas.

Šodien tieši no Krievijas ir atkarīgs, vai tā piekritīs minimālistiskajai pieejai vai tomēr tieksies sistēmiski modernizēties un transformēties.

DEMOKRĀTIJAS SAVĀ STARPĀ NEKARO

– Bet ko jūs pats domājat par ES un Krievijas attiecību perspektīvām?

– Par šo tēmu esmu publicējis rakstu žurnālā "*Europa*", kas iznāk Polijā krievu valodā. Esmu pārliecināts, ka ilgākā perspektīvā ES interesēm vairāk atbilst attiecību veidošana ar Krieviju, balstoties uz integrācijas paradigmu, nevis vienkārši uz sadarbību vai pat partnerību. Pašreizējā laika horizonta mērogos runa nav – un, iespējams, nekad arī nebūs – par Krievijas iestāšanos ES. Tomēr ir iespējams un pat nepieciešams noteikt Krievijai tās uzdevumus, kopīgiem spēkiem radot integrācijas telpu. Šo uzdevumu pamatā varētu būt eiropeiska demokrātijas izpratne un kopīgu spēles noteikumu izstrādāšana sākumā ekonomikas, bet pēc tam arī politikas jomā.

Tādā gadījumā, salīdzinot ar to pieeju, kas šķiet pragmatiska patlaban, Eiropa iegūs priekšrocības vismaz trijos aspektos. Pirmkārt, tikai Krievijas integrācija ļaus ES noslēgt "Eiropas projektu". Viss cits ir tikai ES robežu pārbīdīšana austrumu virzienā. Gaidāmā Turcijas iestāšanās ES jau ir atcēlusi argumentu par it kā neiespējamu tādu valstu integrāciju, kuru lielākā daļa atrodas Āzijā. Otrkārt, Krievijas sistēmiska transformācija ir labākā garantija tās politikas paredzamībai un attiecību ar ES draudzīgajam raksturam. "Demokrātiskās pasaules" teorija – demokrātijas nekaro savā starpā – piedāvā daudz drošākus tiltus nekā savstarpēja ekonomiskā atkarība.

Treškārt, integrējusi Krievijas ārpolitiskos resursus, Eiropa būtiski nostiprinās savas pozīcijas pasaulē – gan atlantiskajā, gan Āzijas flangā. Turklāt integrācija veicinās kaut vai to pašu enerģētisko dialogu. Visbeidzot, diezin vai "Sibīrijas Nigērijas"izveidošanos pie ES austrumu robežas Rietumi varēs uzskatīt par tālredzīgu perspektīvu: tas nozīmētu veidot uz savstarpējas atkarības balstītas attiecības ar valsti, kurai pamazām parādās trešās pasaules vaibsti.

Tiklab Krievijai kā Eiropai nāksies atrisināt trīs uzdevumus, ja vien tās patiešām vēlas sākt un attīstīt integrācijas procesu. Pirmkārt, ir jāpārvar demokrātijas deficīts. Šodien ES piedāvā nevis spēles noteikumu harmonizēšanu, bet gan vienpusēju Krievijas pielāgošanos Eiropas noteikumiem. Neizvirzot mērķi iestāties ES, Maskavai šāda formula nav interesanta. Šādā gadījumā tā palielinātu savu atkarību no Briseles, pretī nesaņemot itin nekādas sviras, ar kuru palīdzību iespējams ietekmēt lēmumu pieņemšanu. Kā atbilde uz to varētu būt birokrātiskā sabotāža. Tomēr, manuprāt, šī problēma ir atrisināma.

Otrkārt, jāgroza sasniegumu vērtēšanas kritēriji. Skaisti papīri paši par sevi nestrādā.

Treškārt, projektiem, kas satur integrācijas potenciālu, ir jākļūst prioritāriem. Iepriekšējo ES politiku attiecībās ar Krieviju varēja salīdzināt ar Jaungada eglīti: katra valsts karināja tajā savus vēlējumus. Prioritāšu skaits tādējādi pārsniedza saprāta robežas, un patiešām nozīmīgas lietas pazuda.

Ar praktisku saturu piepildot četras kopīgās telpas – ekonomisko, iekšējās drošības, ārējās drošības, zinātnes un kultūras telpu –, ES un Krievijai jākoncentrē spēki, lai īstenotu projektus, kas varētu stiprināt pārliecību par to, ka Krievija tiks integrēta ES gan kā ekonomikas subjekts, gan arī kā cilvēku kopums. Ekonomiskās problēmas it kā ir skaidras. Turpretim cits projekts, ko pieņem Krievijas iedzīvotāji un liela daļa eiropiešu, ir iestrēdzis. Proti, Krievija ierosina ieviest bezvīzu režīmu. Nekas nespēs tik ātri izveidot Eiropas un Krievijas kopīgu telpu kā lieko formalitāšu atcelšana. Runa nepavisam nav par Krievijas iekļaušanu Šengenas zonā, bet gan tikai par pasu kontroles pārcelšanu no konsulātiem uz robežu. ES rastos iespēja parakstīt ar Krieviju līgumu par readmisiju, tā iegūtu papildu iespējas veikt migrācijas plūsmu kontroli uz austrumu robežas. Pārmetumi Krievijai par tās pasu kvalitāti, par korupciju pasu sistēmā ir pelnīti, tomēr, ja nav saskatāma perspektīva, nav arī īpaša stimula veikt uzlabojumus. Savukārt Rietumi ar šīm atrunām drīzāk piesedz faktu, ka tie šādam procesam nav gatavi tīri politiski.

JAUTĀJUMS AR LATVISKU AKCENTU

– Šim jautājumam es piedēvēju latviešu akcentu, lūk, kāda iemesla pēc. Latvijas krievvalodīgā prese regulāri atgādina Somijas pieredzi – šajā valstī ir procentuāli niecīgs zviedru īpatsvars, tomēr zviedru valodai ir oficiālas valodas statuss. Kā ir radusies šāda situācija?

– Zviedriskās izcelsmes politiskajai elitei vēsturiski ir milzīgi nopelni Somijas neatkarības iegūšanas procesā. Diezin vai, piemēram, vāciskā politiskā elite Latvijā var lepoties ar līdzīgu ieguldījumu. Zviedri Somijā jau kopš 19. gadsimta beigām stāvēja neatkarības kustības galvgalī. Turklāt atgādināšu, ka Somija tajā laikā baudīja ļoti plašu autonomiju, tās stāvokli nekādi nevarēja salīdzināt ar Krievijas impērijas guberņām. Somus neiesauca Krievijas armijā, Somijā bija apgrozībā sava naudas vienība – marka, rusifikācija bija vāja.

Tāpēc, par spīti pavisam nelielajam zviedru skaitam – pašlaik valstī zviedru ir ap pieciem procentiem –, Somija vienmēr pret viņiem ir izturējusies ar vislielāko cieņu. Joprojām Somijā ne tikai darbojas zviedru skolas, bet arī somu skolās ir obligāta zviedru valodas apgūšana. Tas jauniem cilvēkiem atver durvis uz skandināvu pasauli. Tiesa, pašā pēdējā laikā jauniešu vidē var saklausīt kurnēšanu: sak, kāpēc mums jāmācās zviedru valoda, ja tik un tā jāzina arī pasaules saziņas valoda – angļu?

Par savu autoritāti pasaules politikā Arkādijs Mošess uzskata Vinstonu Čērčilu. "Viņš," saka A.Mošess, "pasauli aplūkoja kā veselumu. Pieņemot stratēģiskus lēmumus, V.Čērčils tos apsvēra arī no taktiska pragmatisma viedokļa."

Sergejs Oznobiščevs, *Stratēģisko vērtējumu institūta direktors, asociācijas "Krievija – ASV" priekšsēdētāja vietnieks.*

Sergejs Oznobiščevs: "ŠĶIRTA DIENAS KĀRTĪBA KĀ REĀLA IZEJA"

LIETAINĀ VAKARĀ STOKHOLMĀ

– Jūs kopš paša sākuma piedalāties ne tikai Baltijas foruma rīkotajās ikgadējās starptautiskās konferencēs, bet arī teju visos foruma projektos. Pievēršoties jūsu vadītā institūta nosaukumam– vai varam runāt par Baltijas virziena stratēģisko vērtējumu no Krievijas interešu skatpunkta?

– Es vēlos, lai mana valsts pasaulē ieņemtu tās cienīgu vietu un nebūtu biedēklis nevienam – arī Baltijas valstīm. Esmu absolūti pārliecināts, ka Krievijai jāieņem vieta ne jau vispār globalizētajā pasaulē, bet gan Eiropā, jo Krievija ir Eiropas daļa. Vismaz ģeogrāfiski tas nav apstrīdams: kontinenta robeža stiepjas nevis diezin kur, bet tieši pa Urāliem. Man gribētos lepoties ar savu valsti ne jau tāpēc, ka tā stiprāka par visām un var draudēt jebkuram, bet gan tāpēc, ka tā būtu normāla demokrātiska valsts, ar kuru visi vēlas sadarboties un labprāt ielaižas darīšanās.

Deviņdesmito gadu vidū es nonācu pie secinājuma – un, manuprāt, pilnīgi pamatoti –, ka viens no pamatakmeņiem, kas nosaka mūsu attiecības ar Rietumiem, meklējams tieši šeit, Baltijā. Kā

attīstīsies mūsu attiecības šajā ļoti interesantajā virzienā, kā veidosies mūsu attiecības ar šīm ļoti savdabīgajām valstīm?

Man personīgi tas nav tikai ārpolitikas jautājums, bet arī jau bērnībā un jaunībā radusies interese par Latviju. Tolaik es turp braucu bieži, man ļoti patīk Jūrmala. Mūs visus pievelk tās vietas, kur mums bijis labi, kur mēs bijām jauni – un es tolaik biju jauns, tāpēc vēlos tur atgriezties. Ja izdosies, gribētu tur sagaidīt savas vecumdienas, gribētu, lai man tur ir neliela mājiņa. Tomēr tas varētu palikt un droši vien paliks tikai sapnis. Es ik gadu gaidu Baltijas forumu ne tikai tāpēc, ka tas ir notikums politiskajā un sabiedriskajā dzīvē, kārtējais solis centienos tuvināt mūsu valstis, Krieviju un Rietumus vispār, bet arī tāpēc, ka tā ir tikšanās ar Jūrmalu, tikšanās ar jūru, smiltīm, ar apbrīnojamu saulrietu, kas maija beigās notiek tieši bez piecām minūtēm desmitos... Reizēm liekas, ka tur caur tevi, caur šīm priedēm traucas kaut kāda īpaša enerģija.

Tādēļ vēlmi, lai mūsu valstu attiecībās valdītu savstarpēja cieņa, iekrāso vēlēšanās personiski piedalīties šo attiecību veidošanā. Atceros kādu vakaru Stokholmā deviņdesmito gadu otrajā pusē. Lija lietus, un šajā lietū pastaigājāmies mēs ar Igoru Jurgensu. Un kā tagad atminos, es viņam pateicu šādus vārdus: tu zini, manuprāt, tieši Baltijā meklējama atslēga mūsu attiecībām ar Rietumiem.

– Kāpēc?

– Tajā laikā Krievija ļoti sāpīgi, saasināti uztvēra visas problēmas, kas saistījās ar NATO paplašināšanu. Mūsu attiecības arvien pasliktinās, dialoga nav. Taču mēs atrodamies blakus. Nepiedodama greznība Krievijai ir atrasties blakus kādam reģionam un neuzturēt ar to normālas attiecības. Laikam gan vēl pārmērīgāka greznība tā ir Baltijas valstīm – neizmantot kaimiņu attiecības savās interesēs. Ģeogrāfijas, dabas, vēstures dotos resursus mēs vienkārši izšķiežam. Uz Eiropu mēs tiecamies katrs atsevišķi, ar dažādiem mērķiem. Lai gan var atrast arī kaut ko kopīgu: lai viens par otru pastāstītu, "kādi viņi slikti".

– Politiski "nosūdzētu" kaimiņu.

– Nejēdzīga, man pilnīgi sveša psiholoģija. Esmu pārliecināts: ja mēs kaut vai tikai iesāksim dialogu, Krievijai būs vieglāk veidot attiecības ar Rietumiem kopumā, arī tur veldzēt sāpīgās vietas.

– Krievija izstrādās zināmu šo attiecību veidošanas algoritmu, varēs nedaudz "iemēģināt roku"...

– Jā, un man tas šķiet ārkārtīgi svarīgi. Kas varētu šo dialogu sākt? Uzreiz prātā nāk doma par Krievijas Ārējās un aizsardzības politikas padomi, sabiedrisku organizāciju, kas apvieno Igoru Jurgensu un mani, un Sergeju Karaganovu, vārdu sakot, vairākus desmitus politiķu un ekspertu. Liktenis mums dāvāja tikšanos ar Jāni Urbanoviču, un izrādījās, ka mūsu uzskati daudzviet krustojas. Par spīti tam, ka starpvalstu attiecību ziņā laiks dialoga sākšanai nepavisam nebija tas labākais, vārdu karš tikai pieņēmās spēkā, mēs uzskatījām, ka tieši tādēļ vairs nedrīkst kavēties.

– Pirmo Baltijas forumu nācās nosaukt "Latvija un Krievija. Kas mēs esam: draugi, ienaidnieki vai partneri?".

– Tā bija iespēja izrunāties, un var jau būt, ka bija tādi, kas ne visai vēlējās ieklausīties cits citā. Un stratēģiskais virziens parādījās tūdaļ: mēs sākām toleranti meklēt saskares punktus. Šodien varam teikt bez šaubīšanās: šie punkti ir atrasti. Tas ir pilnīgi unikāls diskusiju laukums, kur tiek uztverts un cienīts ikviens viedoklis, un tajā pašā laikā tavu acu priekšā, tev piedaloties intelektuālā kopdarbā, veidojas īpašs kolektīvais saprāts, notiek kolektīva jaunrade. Skaidrs, ka mums nav izdevies iznīdēt visus negatīvos elementus. Taču skaidrs arī tas, ka abās pusēs darbojas cilvēki, kas nodrošina nepārtrauktu pozitīvu procesu. Jo, par spīti Fukujamas slavenajai tēzei, vēsturei nav beigu. Bez Baltijas foruma mums nebūtu pat vēdlodziņa.

Sliktas attiecības ar kaimiņiem ir absolūti nepieļaujamas un pretdabiskas. Mūsu valstu prezidentiem nav "materiāla", lai tiktos divatā. Vienīgā tikšanās ir notikusi nejaušā teritorijā, Alpos, un tā neko nevarēja grozīt. Ar politiskajām elitēm notiek tieši tas pats. Aste luncina suni, politika traucē ekonomiku, tā neļauj veikt izrāvienu un radīt kvalitatīvi jaunu materiālu pamatu partnerattiecībām. Apgalvojums, ka ekonomiskās intereses ceļu sev bruģēs pašas, ir pamatots, taču tikai līdz noteiktam līmenim. Rīgas un Maskavas abpusējā sadarbība attīstās, pateicoties Lužkova un iepriekšējās Rīgas domes vadības politiskam lēmumam. Bet impulss šai sadarbībai parādījās tieši Baltijas foruma tribīnē un kuluāros, un tas ir ļoti svarīgs, reāls sasniegums.

RIEKSTI PREZIDENTAM

Tikmēr valstisku lēmumu līmenī rezultāti it kā nav redzami. Taču forumā regulāri piedalās autoritatīvi cilvēki no politiskajām un akadēmiskajām aprindām. Pūliņu – tostarp arī manējo – rezultāti neizkūp gaisā. Mēs, piemēram, izdodam krājumu "Ziņojumi prezidentam" ar apakšvirsrakstu "Krievijas intelektuāļi par varas svarīgākajiem uzdevumiem". Valsts augstākajiem vadītājiem šie materiāli zināšanai tiek nosūtīti "pa tiešo". Uz vāka āmurs, pāršķelti un vēl veseli valrieksti, problēmu "rieksti", kas jāpāršķeļ prezidentam. Starp 22 ziņojumiem divi ir manējie. Vienu no tiem, "Krievija – Latvija", caurvij Baltijas foruma diskusijas, otrs ir "Krievija – ASV".

– Kādu domu par mūsu valstu attiecībām jūs cenšaties pateikt prezidentam?

– Es ierosinu formulēt tādu kā deklarāciju par mūsu attiecību principiem. Un spert reālus soļus šo attiecību normalizēšanā. Lai dialogam piešķirtu dinamiku, kaut kādā veidā to padarītu mundrāku, pamatā likts tas, ko es saucu par šķirtu dienas kārtību. Šķirtās dienas kārtības dinamikas būtība slēpjas tieksmē savstarpējās attiecībās palielināt pozitīvo kapitālu, uz brīdi noliekot malā domstarpības. Nepārtraukti uzsverot domstarpības, mēs nespējam pārraut apburto loku. Kādēļ gan nevarētu attīstīt konkrētus biznesa projektus, negaidot, kad politiķi spēs vienoties? Kādēļ nevaram rīkoties kā jūsu Raimonds Pauls un mūsu Igors Krutojs? Viņi taču nesāka zvanīt savu valstu prezidentiem, bet ņēma un iekustināja "Jauno vilni", un tas kļuva par sabiedriski nozīmīgu parādību. Lasot par to, ka politiķi atkal kaut ko nespēj sadalīt, mākslinieki un publika groza pirkstu pie deniņiem. Arī tas ir viens no punktiem šķirtajā dienas kārtībā.

Protams, reiz tik un tā nāksies sanākt kopā, lai apspriestu politiskās problēmas, tostarp arī tās, kas attiecas uz mūsu abu valstu atrašanos Lielajā Eiropā. Taču līdz tam laikam mēs varam radīt pozitīvo kapitālu, ko būs žēl zaudēt. Šodien mēs viens pret otru izturamies tā, it kā nebūtu ko zaudēt. Pat Ventspils tukšā naftas caurule neko nav mainījusi, lai gan es domāju, ka situācija nav uzskatāma par neatgriezenisku. Objektīvi šis kanāls būs pieprasīts, naftai vispār vajadzīgi iespējami dažādi ceļi. Jānotver brīdis, kad tas kļūs politiski iespējams.

Ļoti būtiski ir tas, ka šķirtā dienas kārtība iespējama arī pašā politiskajā līmenī. Tieši to parādīja Krievijas puses piedāvātais politiskās deklarācijas projekts par mūsu valstu attiecību pamatiem. Nepavisam nevēlos pārspīlēt sava ziņojuma svaru, jo politikā vispār autorības problēma netiek izvirzīta priekšplānā, politika ir iekārtota pavisam citādi. Principiāla nozīme ir tam, ka izvēlēta man tuva pieeja – un es par to ļoti priecājos. Bet deklarācija ir ieturēta ļoti cieņpilnos, korektos toņos.

Krievija piedāvā "atvērt jaunu lappusi savstarpējo attiecību vēsturē", iestājas "par sadarbības aktivizēšanu visos virzienos un savstarpēju dialogu dažādos līmeņos ar mērķi nostiprināt savstarpējo uzticību un sapratni". Tiek atgādināts, ka "divu valstu tautas, nolēmušas būvēt suverēnas valstis, spēja šķirties mierīgi, bez vardarbības un konfliktiem." Krievija atzīst, ka nepieciešams, "lai divu valstu zinātnieki turpinātu kopīgās pagātnes izzināšanas darbu, jo šai pagātnei vajadzīgs objektīvs vērtējums..."

Deklarācijas projektā nav akcentēti krievvalodīgo iedzīvotāju tiesību pārkāpumi, teikts tikai tas, ka abas puses apņemas ievērot nacionālo minoritāšu tiesības, "izvairoties no to ierobežotas interpretācijas". Atklāti sakot, Krievija šoreiz ir atteikusies no "karsto" problēmu kompleksas risināšanas.

LIETDERĪGĀS PRASĪBU POZĪCIJAS

– Deklarācijas projekts parādījās ap 9. maiju savērpto kolīziju kontekstā. Ja Krievija piekrīt, ka vajadzīgs kopīgās pagātnes objektīvs vērtējums, kādēļ tā nevarētu piekrist arī tam, ka "kopīgā pagātne" nebija brīvprātīga?

– Tai taču prasa nevis šādu piekrišanu, bet gan okupācijas atzīšanu. Skaidrs, ka pēc okupācijas atzīšanas sekotu rēķini. Nav iespējams no visiem pieprasīt kontribūcijas par nodzīvoto 20. gadsimtu.

– Turklāt kam tad īsti tās kontribūcijas pienāktos?

– Eiropā nav nevienas tautas un neviena cilvēka, kam pagājušais gadsimts nebūtu nodarījis pāri. Konkrēti Molotova – Ribentropa pakta sekas Baltijā ir atzinusi Jakovļeva komisija. Vēsturniekus varētu interesēt detaļas. Taču Krievijā tas nav nacionālo diskusiju objekts. Bratislavas sammita laikā Putins pateica, ka ciena cilvēkus, kam Baltijas valstu neatkarības zaudēšana ir traģēdija, un tas nepārprotami ir vērtējams kā solis politiskā kompromisa virzienā. Pēc jūsu valsts iestāšanās NATO un ES Latvijas politiskā šķira pilnīgi neauglīgi iestiga pašas lietoto frazeoloģismu purvā. Pulveris joprojām sauss, tomēr runāt par Krievijas draudiem, par Pleskavas divīziju vairs nav pamata. Notiek arjergarda kaujas...

Bet no otras puses, ticiet man, formula, kas apmierinās Latviju, radīsies tajā pašā mirklī, kad konstruktīvi politiskie kontakti kļūs iespējami pietiekami augstā līmenī. Piemēram, tas var izskanēt mūsu prezidentu vai premjeru kopīgas preses konferences laikā, nemeklējot tai obligātu piesaisti konkrētam datumam. Un ilgi gaidītie vārdi beidzot izskanēs, ja jau tas ir tik svarīgi Latvijas nacionālajai diskusijai.

– Vajag normalizēt tagadni, lai nekarotu ap pagātni?

– Jūs skaidri formulējāt ļoti pieprasītu domu. Tad arī attieksme vienam pret otru un pret pagātni būs iekrāsota pavisam citos toņos. Tad Krievijas augšējos varas gaiteņos domās: ko teikt latviešiem, lai veicinātu labas attiecības un demokrātijas attīstību abās valstīs? Turklāt prezidentārā valstī, kāda ir Krievija, šīm domām ir jābūt personīgi prezidenta galvā. Baltijas forums pavisam noteikti var sākt mēģinājumus šo domu nogādāt līdz prezidenta dzirdīgajām ausīm. Taču runa jau nav tikai par to, lai kāds atzītu, ka dažas lietas vajadzētu traktēt tā vai citādi. Krievijai ir jāsajūt dialoga noskaņojums, jāsaprot, ka īpaši aktuālajām Krievijas raizēm šeit var būt

pamats, tomēr otra puse ir gatava tās nopietni izvērtēt. Tos vārdus, ko Baltija vēlas sagaidīt, Krievija varētu pateikt tieši šādā situācijā. Bet pagaidām Baltijas politisko eliti pilda svētlaimīga pašpārliecinātība: mūs uzņēma gan NATO, gan ES, mums tagad ne no kā nav bail un viss atļauts. Bet patiesībā kā atspēriena punktu vajadzētu izmantot politikā pieņemto jēdzienu "prasību pozīcijas", kad puses sākumā viena otrai latiņu uzliek jūtami pārspīlētā augstumā, bet pēc tam prasības samazina un panāk kompromisu. Ja Latvija skaidri formulētu savas prasības – teiksim, mēs neprasām okupācijas atzīšanu un materiālas kompensācijas, tomēr jums būtu jāatzīst, ka iekļaušanās PSRS nebija Latvijas brīva izvēle, – to varētu apspriest. Domāju, ka līdz tam iespējams nonākt. Taču tikai tad, ja vienmēr būs kas jauns, ko teikt.

Šobrīd notiekošajā no Latvijas puses es nesaskatu pat nekādas "prasības pozīciju" pazīmes, viss tiek noraidīts jau sākumstadijā. Cik saprotu, Latvijas prezidentei šī tēma ir sāpīga, saistīta ar personīgo likteni, ar ģimenes vēsturi, ar vidi, kurā viņa dzīvo un darbojas. Skumji, ka attīstās tas, ko es saucu par "dzelzs nacionālistu cīņu", kad abi cīnītāji vispusīgi stiprina viens otra pozīcijas. Viņi piesaista sabiedrotos un kropļo sabiedrību. Un rezultātā pat maina demokrātijas attīstības vektora virzienu. Šis nav pirmais pārbaudījumus, kas jāiztur Krievijas trauslajai demokrātijai, ko arī pašu valstī loka un lauza te "baltie", te "sarkanie". Bet šīs demokrātijas pašreizējā materiāla pretestība nav bezgalīga.

Tomēr arī Latvijai adaptācija Eiropā sākotnēji nozīmē ne tikpat, bet varbūt pat vairāk negatīvā nekā pozitīvā. Inflācija, legālā un nelegālā migrācija no valstīm, kurās cilvēkiem ir pavisam citāda mentalitāte, plašs sociālo problēmu loks. Politiķiem nāksies tās risināt, viņi nevarēs izlīdzēties vien ar strīdiem par to, kas noticis vairāk nekā pirms 60 gadiem. Reālo problēmu risinājums elektorātu interesēs jau pirms nākamajām parlamenta vēlēšanām. Un tas arī mudinās beidzot sākt īsti pragmatisku dialogu. Turklāt vienai no valstīm jāadaptējas ES iekšienē, otrai – jāpielāgojas sadarbībai ar paplašināto ES. Nedz viens, nedz otrs uzdevums nav viegls.

– Kā jūs vērtētu Baltijas foruma organizētu konferenci, kurā piedalītos Eiropas dalīšanas upuri un tās autori, ieskaitot to valstu pārstāvjus, kas sveica Minhenes sazvērestību, Molotova – Ribentropa paktu un Jaltas vienošanos?

– Ideja ir interesanta. Bet vai izdosies pierunāt ne tikai Vāciju un Krieviju, bet arī Lielbritāniju un ASV? Panākt, lai tās atzīst ne tikai uzvaras relācijas, bet arī piedalīšanos pasaules pārdalē – tas jau atrodas uz neiespējamā robežas vai pat aiz tās. Tās noteikti runās tikai par "tolaik neizbēgamiem pasākumiem".

DIALOGA DINAMIKA

– Atgriezīsimies šodienas realitātē. Kā varētu transformēties Maskavas un Rīgas attiecības sakarā ar to, ka šīs abas galvaspilsētas, kā jau jūs teicāt, katra savā veidā ir saistītas ar Briseli?

– Optimāls modelis būtu tad, ja mēs Briselē aizstāvētu mūsu kopīgās pozīcijas, vēlmes un, protams, projektus. Mēs taču dzīvojam blakus, mēs sakām: kaut kā taču sadarbosimies. Un, veidojot divpusējas attiecības ar citiem, mēs esam ieinteresēti saglabāt patstāvību. Nedz Latvija, nedz Krievija pat par 70% neatbilst ES kanoniem. Bet mums ir tādas sadarbības jomas, kas neatbilst ES standartiem, tomēr laist tās uz grunti nav izdevīgi ne vienai, ne otrai valstij. Jums, protams, ir jāievēro šie standarti, tomēr iespējams runāt par ilgstošu pārejas posmu. Šim posmam jābūt maigam un elastīgam, tā laikā abām pusēm jāļauj transformēt jebkurus parametrus. Šis uzdevums netiek risināts tā paša iemesla pēc: Latvijas politiķi Briseles tribīnē ir uznesuši vakardienas fantomus.

– Kā veidojas pašas Krievijas attiecības ar ES?

– Arī šajās attiecībās dialogam trūkst dinamikas. Vispārīgas frāzes par četrām sadarbības telpām, raizes par Krievijas iekšpolitiku. Skaidru, neliekuļotu tieksmi sadarboties nevar just ne no vienas, ne otras puses. Krievija vēl nav iemācījusies runāt Eiropas Savienības valodā. Mums izsaka pretenzijas juridiskā valodā, bet mēs pūlamies atbildēt, lietojot politiskus terminus. Vēlamo mēs ļoti bieži uzskatām par reālo. Braši noziņojām, ka ar Kaļiņingradu viss kārtībā, taču visas tranzīta problēmas ir palikušas. Bet galvenais taču ir eksklāva ekonomiskā attīstība kopumā, paturot prātā, ka tā ir sala ES jūrā.

– Jūsu kolēģis šajā grāmatā, kultūras atašejs Lietuvas Ģenerālkonsulātā Kaļiņingradā Arvīds Jozaitis apgalvo, ka investīcijas no Polijas un Lietuvas sākušas plūst varenā straumē.

– Tomēr ir arī traucējoši ierobežojumi, kas saistīti ar ES. Tā nu tas ir izveidojies, ka ievērojamu kaļiņingradiešu daļu baro visnotaļ kroplīga biznesa forma: automašīnu reeksports. Ar to nodarboties kļuvis stipri sarežģītāk. Būtībā es gribu teikt, lūk, ko: nav izveidojusies situācija, kurā Eiropas Savienība un Krievija ar Kaļiņingradas stāvokli nodarbotos kopīgi. Bet tas, kas notiek vietējā un pierobežas zonas līmenī, nav un nevar būt pietiekami, ņemot vērā smago stāvokli, kādā nonācis reģions. Turklāt šis stāvoklis ir ES paplašināšanās sekas, taču ES tam šobrīd velta ārkārtīgi maz uzmanības.

Par partnerattiecībām grūti dēvēt, piemēram, šādas: kad Maskava pauda Briselei rūpes par 14 problēmām, kam gandrīz visām bija ekonomisks un tirdzniecisks, nevis politisks raksturs, atbilde pienāca pēc četriem mēnešiem. Tās lielākā daļa sastāvēja no tādiem formulējumiem, kā "ES tieksies, ņems vērā..." Gandrīz nekādi risinājumi netika piedāvāti. Pati vienošanās par partnerattiecībām un sadarbību ir novecojusi. Reāli darbojas, manuprāt, viena no četrām telpām: kultūras un izglītības. Taču kultūras apmaiņa ir notikusi vienmēr.

PUTINS KĀ MAZĀKAIS NO ĻAUNUMIEM

– Kā jūs no stratēģijas viedokļa vērtējat Krievijas iekšpolitisko situāciju?

– Gaidars, Čubaiss un citi liberālie reformatori ir diskreditējuši demokrātijas jēdzienu. Viņi krievu tautai ir izdarījuši antidemokrātijas poti. Vārds "demokrātija" vienkāršam cilvēkam tagad saistās ar iekrātās naudas zaudēšanu, ar turpmāko laupīšanu un pēc tam vēl arī krīzi. Esmu dzirdējis šādu rūgtu joku: kas tā tāda – neliela krīze? Tā ir ciete (*vārdu spēle: krieviski: krahmal; krah mal: neliels krahs – Dz.Z.*). Būtībā šīs reformas ir ne tikai ekonomiskais, tās ir arī tikumiskais noziegums. Jo dažādu līmeņu reformu īstenotāji tautā ir radījuši nepatiku pret demokrātiju vēl arī sava personiskā zaglīguma dēļ, nodrošinādami sev iespējas privatizēt par pliku velti. Par tirgus un demokrātijas labumiem patīkami spriedelēt, sēžot greznos dzīvokļos un ārpilsētas mājās, braucot ar prestižiem automobiļiem. Tajā pašā laikā viņu oficiālās algas ne vienmēr atbilst šādam dzīvesveidam.

Neesmu ekonomists, bet man, šķiet, ir tiesības teikt, ka pēdējo gadu laikā visiem ekonomistiem bija dota iespēja mēģināt savus modeļus īstenot. Nevienam nekas prātīgs nesanāca. Laikam gan ir tikai viens produktīvs modelis: lēna, izsvērta virzība uz priekšu, obligāti atskatoties uz savu tautu. Mūsdienu Krievijas kroplo politisko paleti ir dzemdinājuši tieši liberālo reformatoru tikumiskie noziegumi. Tieši uz šā fona radās un pieauga spēkā Žirinovskis un Rogozins. Tieši uz šā fona joprojām dzīvo un dzīro komunisti: strīdas un šķeļas, patiesībā neko reālu nedarot. Pasola, ka atgriezīs visus padomju laika labumus, – un ar to pietiek, lai daudzi cilvēki, kam sveši zinātniskie priekšstati par demokrātiju, viņiem noticētu.

No mācību grāmatām aizgūtais priekšstats par tirgu ir veicinājis to, kas mums tagad ir, īpaši tas sakāms saistībā ar atvieglojumu monetizāciju. Izcili tuvredzīgā, lai neteiktu stulbā, sociāli ekonomiskā politika ir novedusi pie tā, ka nobriedusi augsne absolūti autoritāra līdera atnākšanai. Sabiedriskās domas dinamika rāda, ka tauta gatava pieņemt ne vien autoritārismu, bet pat totalitārismu. Tā ka jāsaka paldies Putinam par to, ka viņš nesliecas uz totalitārismu. Es baidos no itin ticamas iespējas, ka viņa vietā varētu nākt daudz radikālāks un apņēmīgāks cilvēks. Viņš piesolīs palielināt algas un pensijas un pat pievienot teritorijas – atjaunot Padomju Savienību.

Ja pārietu uz autoritāra vai – vēl jo vairāk – totalitāra tipa ekonomiku, tad nauda tam visam atrastos. Diezgan daudz naudas. Pēc JUKOS parauga ekspropriēt citas kompānijas, iepludināt sociālajās programmās "naftas" naudu, tērēt stabilizācijas fondu, zelta un valūtas rezerves. Sākumam pietiks, bet tālāk visu noteiks naftas cenas. Pašreizējā vadība ļauj šai naudai gulēt kā neizkustināmam vezumam, turpretim efektīvu ekonomisko mehānismu, kas ļautu sākt dinamisku attīstību, tai diemžēl nekādi neizdodas iedarbināt. Pašreizējā ekonomiskā politika ir un paliek mīkla pat speciālistiem. Izskaidrojums tam ir tikai viens: tajā izpaužas katra valdības locekļa dziļa personiska interese, un visas kopā tās veido nosacītu kopīgu interesi.

Atvieglojumu monetizācija, budžeta proficīts vispār nozīmē konkrētu programmu "apcirpšanu". Kādu tad? Pirmām kārtām medicīnas jomā, izglītībā, kultūrā. Savukārt līdzekļu piesaistīšana draud izraisīt nekontrolējamu inflāciju, valdība no tās baidās un nemeklē izeju. Vienkāršāk ir sēdēt savā vietā un pļāpāt par to, kā palielinās proficītais budžets un zelta un valūtas krājumi. Dominē pagaidu darbinieka psiholoģija. Pirmām kārtām – tieksme saglabāt krēslu. Un pēc tam nodarbina jautājums, kādu labumu no kā var iegūt.

Arī apstākļos, kad samazinās Putina reitings – ja vien šī situācija netiks sašūpota vēl spēcīgāk, ja netiks pieļautas lielas kļūdas –, pagaidām stāvokli vēl izdosies kontrolēt. Tomēr ir radīts labvēlīgs lauks komunistiem un nacionālradikāļiem.

VARAS NOKALTUŠIE ZARI

– Ciktāl Krievijas iekšpolitiskās problēmas apgrūtina tās ārpolitisko stāvokli?

– Putina neapšaubāms nopelns un sasniegums ir tas, ka viņš uzsvērti un nepārprotami turpina partnerattiecību politiku ar Rietumiem. Pretējā gadījumā mēs itin reāli varētu nonākt farsam līdzīgā aukstā kara stāvoklī ar Rietumiem. Šādam pavērsienam bija gatavas mūsu nacionālās birokrātijas aprindas. Reālam karam nav ne spēku, ne līdzekļu, bet varētu atkārtoties kaut kas līdzīgs deviņdesmito gadu beigās notikušajam, kad abas puses meklēja spiegus un izraidīja diplomātus. Tad bija nopietns pamats lidmašīnu griezt apkārt.

Tomēr nevar neredzēt, ka Rietumos zūd interese par Krieviju. Viens no iemesliem – interesi par Krieviju rosināja dažādu krīžu virkne. Parlamenta un prezidenta karš 1993. gadā, 1998. gada

ekonomiskais kritiens... Cits iemesls: no Krievijas puses netiek virzītas liela mēroga starptautiskas iniciatīvas, uz kurām pasaules sabiedrība būtu spiesta reaģēt. Tā bija, kad Gorbačovs rosināja citas valstis sekot mūsu piedāvātajai dinamikai. Un no šā skatpunkta es atgriežos pie Krievijas un Latvijas attiecību deklarācijas projekta. Tas ir viens no retajiem iepriecinošajiem gadījumiem, kad mēs piedāvājam ļoti svarīgu iniciatīvu, lai arī tikai reģionālā līmenī.

Rietumos bažas raisa arī Krievijā vērojamā "vadāmās demokrātijas" tendence. Putina politiskā kultūra ir šāda: viņš uz valsti raugās kā uz zināmu vadāmu struktūru. Viņam ir ļoti sarežģīti domāt nekādi neierobežotas demokrātijas kategorijās. Acīmredzot no viņa viedokļa neierobežota demokrātija var novest pie nevadāmības un haosa. Prezidents kā galvenais menedžeris sadala valsti septiņās struktūrās. Katram savam politiskajam vietniekam viņš prasa atbildību par lietu stāvokli milzīgā reģionā.

Rietumus mulsina arī gadījums ar Hodorkovski. Sakarīgu skaidrojumu šajā lietā Rietumi nav saņēmuši. Kolīziju izlases raksturs izraisa jautājumus. Personīgi mani uztrauc demokrātisko institūciju "īsināšana". Tās zaudē savu svaru un vairs nevar pilnvērtīgi pildīt savu lomu varas dalīšanas sistēmā, kas ir katras demokrātijas pamatā. Likumdošanas varas institūcijas – es runāju gan par Valsts Domi, gan par Federācijas Padomi – vairs nav struktūras, kam pēc definīcijas būtu jāierobežo izpildvara. Vēl mazāk varas pazīmju saglabājusi ceturtā vara. Ar tiesu varu notiek tas pats.

Jā, daži ierobežojumi ir parādījušies, tomēr process tālāk vairs nevirzās, un tas ir acīmredzami. Ja šie ierobežojumi parādījušies, lai palielinātu valsts vadāmību, lai paātrinātā tempā izvestu valsti no krīzes, tad tas ir daudzmaz piedodami. Taču tā nav. Patiesībā notiek varas koncentrācija pašas koncentrācijas dēļ. Valstij, sabiedrībai nav parādīti attīstības mērķi un modeļi. Un tas ilgst jau otro Putina prezidentūras termiņu.

– Rietumu tieksmi izspiest Krieviju no postpadomju telpas saasina gan procesi pašā šajā telpā, gan arī reakcija uz notiekošo jūsu valstī.

– Tas pirmām kārtām attiecas uz ASV. Vašingtonā neesmu sastapis nevienu kaut cik ievērojamu politologu, kurš neteiktu, ka Amerika jau sen bija mobilizējusi visus spēkus un līdzekļus, lai dabūtu savu cilvēku Ukrainā, un šis cilvēks ir Juščenko. Protams, tas ir darīts ne jau klajā laukā, bet gan sevi pilnībā kompromitējušā Kučmas režīma fonā. Šim procesam ASV ir tikai devušas impulsu. Krievija ir cietusi stulbu zaudējumu, prezidenta komanda viņu ir nolikusi zem sitiena.

Bet ASV vispār nekad nav slēpušas savas superlielvalsts ambīcijas ne tikai attiecībā uz Krieviju, bet arī uz jebkuru citu valsti. Rietumi piekrita Krieviju uzskatīt par jaunāko partneri, kad nāca laime nelaimē: pēc 11. septembra un Putina reakcijas sāka skaidrāk iezīmēties Krievijas unikālais ģeopolitiskais stāvoklis, un skaidrāki kļuva arī akcenti. Tas nostiprināja Krievijas kā svarīga pretteroristiskās frontes dalībnieka statusu. Tomēr šis statuss nav diezcik reāls, drīzāk varam runāt par pretteroristiskām darbībām. Bet ASV rīcība Irākas gadījumā, varētu teikt, ir spļāviens starptautiskās sabiedrības virzienā. ASV attiecības ar Eiropu līdz pat šai baltai dienai nav atgriezušās tradicionāli normālajās sliedēs. Eiropa lauza galvu par to, kā tomēr normalizēt attiecības ar vecāko brāli.

Saprātīgi ASV politiķi man ir formulējuši šādu tēzi: amerikāņu prezidenta politikas galvenā problēma ir pats prezidents. Neprognozējams, pašpārliecināts – un tas jāpievieno ASV tradicionālajam superlielvalstnieciskumam. Ja nebūtu Irākas, būtu bijuši vairāki citi vienpusēji risinājumi no spēka pozīcijām: Irāna, iespējams, arī Ziemeļkoreja. Bet situācija Irākā ASV politiku ievirzīja mērenākās sliedēs.

Starp citu, jaunajām ES dalībvalstīm pašām savas stratēģijas nav nevis reģionālā, bet gan lielu globālu problēmu līmenī. Tās akli seko ASV, nevis Eiropai, kas būtu daudz dabiskāk. Šāda rīcība nav tālredzīga, jo rada problēmas Eiropas Savienībai. Šīs valstis apgrūtina savas attiecības ES iekšienē un kaitina ar savu klaji proamerikānisko orientāciju.

Sergejam Oznobiščevam īpaši interesanti šķiet pagājušo laikmetu domātāju darbos atrast analoģijas ar mūsdienām. "Tās liecina, ka viss ar mums notiekošais nepavisam nav unikāls. Nesen es ar lielu baudu vēlreiz pārlasīju Tomasu Moru. Daudz kas no mūsu dzīves prātā nāca, kad es lasīju Mora rindas par to, ka zem slepenības un noslēpumainības plīvura slēpjas neprasme un darbības bezjēdzīgums. Mērķis labi pazīstams – izvairīties no sabiedriskās kontroles."

Ilze Brands-Kehre, *Latvijas Cilvēka tiesību un etnisko studiju centra direktore. Augusi Zviedrijā, politologa izglītību ieguvusi Ņujorkā, Kolumbijas universitātē. Latvijā pastāvīgi dzīvo kopš 1993. gada.*

Ilze Brands-Kehre: “ELITEI NAV MOTIVĀCIJAS PĀRMAIŅĀM”

NEAUGLĪGĀ ELKU MAIŅA

– Kad jūs sākāt interesēties par Baltijā notiekošajiem procesiem?

– Es nolēmu, ka pētīšu kādas superlielvalsts ārpolitiku: vai nu tā būs ASV, vai Ķīna, vai PSRS, kur tolaik ritēja *perestroika*. Izvēlējos sovetoloģiju, apguvu krievu valodu. Ja neskaita bērnību, Latvijā pirmo reizi nokļuvu starptautiskas ekspertu grupas sastāvā, kuru kopā aicināja Zviedrijas Ārlietu ministrija 1991. gada barikāžu dienās. Mums bija jāiepazīstas ar situāciju Baltijā, taču mēs nebijām pārliecināti, ka tajos apstākļos mūs tur vispār ielaidīs. Vēl pēc diviem gadiem es apprecējos un pārcēlos uz Rīgu.

– Nevalstisku, neatkarīgu starptautisku organizāciju un fondu, tostarp Eiropas Savienības finansēto Latvijas Cilvēka tiesību un etnisko studiju centru vada politoloģe ar Rietumos iegūtu izglītību un Latvijas dzīves pieredzi. Ko jūs šodien uzskatāt par valstij visbūtiskāko?

Atskatoties pagātnē, nevaru vēl un vēl neizjust prieku par to, kā vēsture ir apkopojusi labvēlīgus faktorus, par kuriem nevarēja būt teorētiska priekšstata, bet kuri atnesa Baltijai neatkarību. Bez jelkādām šaubām, mēs esam valstis veiksminieces.

Ne tikai manuprāt, bet arī saskaņā ar politoloģijas pamatiem mums ir pienācis laiks aplūkot tādu nopietnu šķērsli demokrātijas ceļā kā mazattīstītā politisko partiju sistēma. Latvijas partijas nedarbojas kā partijas, kas izveidotas uz ilgu laiku: pamatojoties uz skaidri formulētu politisko filozofiju, ar skaidru priekšstatu par virzienu, kādā jāiet sabiedrībai. Nav normāli, ka pirms katrām vēlēšanām piepeši uzrodas jaunas partijas, kas gūst lielu vēlētāju atbalstu.

Protams, grupējumiem visā pasaulē ir savas intereses, un katrs no tiem politikā cenšas īstenot savējās. Taču mūsu valstī šī parādība ir ieguvusi acīmredzami hipertrofētu vērienu. Nav nekādas loģikas tam, ka eksistē vairākas partijas ar praktiski vienādu ideoloģiju. Sevišķi tas sakāms par labēji centrisko spārnu. Lai gan arī te vajadzīga atruna: labējie un kreisie pie mums netiek vērtēti pēc pasaulē pieņemtiem kritērijiem. Tiek bremzēta visas sabiedrības attīstība, neattīstās arī politiskā elite. Cilvēkos bez bagātas dzīves pieredzes, ko var iegūt tikai valstī, kur pastāv reāla daudzpartiju sistēma, partiju pārpilnība rada mānīgu iespaidu. No otras puses, cilvēki tomēr joprojām velta pārspīlētu uzmanību nevis partijām, bet līderiem. Tas liecina par visas politiskās sistēmas nepietiekamu briedumu.

– Kā var notikt izmaiņas? Vai tās visdrīzāk būs lēnas un pakāpeniskas? Vai arī iespējama, teiksim, tāda versija: līdz ar lielo objektu privatizācijas noslēgumu, kad grupējumi būs galīgi sadalījuši “pīrāgu”, politikā radīsies pieprasījums pēc stratēģiskas un konjunktūrai mazāk pakļautas domāšanas?

– Nedomāju, ka privatizācijas beigas jelko atrisinās: ekonomiskās intereses nezudīs, nezudīs arī tieksme tās īstenot ar politikas palīdzību. Pirms katrām vēlēšanām es ļoti gaidu, kad tad beidzot vēlētāji pārstās ticēt, ka Latvijā beidzot ieradies jauns, tīrs sargeņģelis.

– Tomēr daudzu gadu laikā atsvešināšanās no varas nesamazinās.

– Tā ir ļoti interesanta pretruna. Parlamentam un valdībai pastāvīgi ir ļoti zemi reitingi. Ļaudis balso par arvien jauniem elkiem, tomēr nevienai partijai, nevienai varai neuzticas. Arī politiskajai elitei, kāda nu mums tā ir izveidojusies, nav pilnīgi nekādas motivācijas kaut ko mainīt. Varam cerēt tikai uz to, ka notiks ļoti lēnas, pakāpeniskas pārmaiņas. Manuprāt, tās virzīs divi apstākļi. Pirmkārt, tā būs ietekme no ārpuses. Visu atjaunotās neatkarības laiku ārvalstu ietekme ir bijusi ļoti būtiska, pretējā gadījumā mēs nespētu tik sekmīgi attīstīties. Zinu, ka sastopami cilvēki, kas domā, ka tagad, kad mēs jau esam ES, mums vairs neviens neko nemācīs, varēsim darīt, ko gribam. Taču mūs neliks mierā.

Politiskā elite – pirmām kārtām tā elites daļa, kam nāksies pacelties starptautiskajā līmenī – izjutīs arvien pieaugošu spiedienu. Tai nāksies apgūt retoriku, kas vairs neļaus aiz valsts robežām runāt vienu, mājās – latviešu auditorijai kaut ko pavisam citu, bet krievu – vēl trešo.

Otrs apstāklis ir obligāta pilsoniskās sabiedrības attīstība, tās mobilizēšana līdzdalībai valstī notiekošajos procesos. Ļoti liela loma jāuzņemas reāli strādājošām nevalstiskajām organizācijām. To pagaidām nemaz nav tik daudz, un to loma ir pavisam maza. Tomēr tikai spiediens, kas nāk no divām pusēm, liks veikt pārmaiņas.

– Tātad politiskā elite joprojām mainīsies tikai spiediena rezultātā. Galvenokārt runa ir par Rietumu spiedienu, ko ne vienu vien reizi jau esam izjutuši. Vārdu sakot, piespiedu kārtā.

– Ar to es nedomāju ilglaicīgu un neslēptu spiedienu tīrā veidā. Jebkurš spiediens izraisa pretestību. Ne jau tikaj Ina Druviete un Sandra Kalniete runā par to, ka mēs pārāk daudz piekāpjamies Rietumiem. Taču politiskajai elitei nāksies iziet caur socializācijas posmu. Neesmu tik naiva, lai domātu, ka elite socializēsies ātri un labprātīgi. Tomēr gribot negribot tas būs jāizdara.

Vēl viens ļoti būtisks apstāklis: nevar nesaskatīt pozitīvas pārmaiņas "trešās" – tiesu varas darbībā. Lēni, ar lieliem sarežģījumiem, tomēr ir sākusi darboties administratīvo tiesu sistēma, šīs tiesas ietekmē valsts struktūras un to lēmumus. Bet īpaši vēlos uzsvērt Satversmes tiesas lomu. Ārkārtīgi svarīgi, lai beidzot parādītos tas, kam jābūt: pašmāju, nevis ārvalstu struktūra, kas spēj apturēt pat parlamenta pieņemtus nedemokrātiskus lēmumus. Tāpēc, ka Saeimas politiskās kultūras līmenis, parlamentārās demokrātijas izpratnes līmenis, nerunājot nemaz par cilvēka tiesību izpratni, ir nomācoši zems. Turpretim Satversmes tiesa laiku pa laikam uzdrīkstas pieņemt progresīvāku un neatkarīgāku argumentāciju vai lēmumu, nekā no tās varētu sagaidīt.

NE ELKS, BET LĪDERIS

– Cilvēki nevar just piederību viņiem jaunajai Eiropai tikai tāpēc, ka piens kļuvis dārgāks. Kurš un kas var palīdzēt cilvēkam iegūt pozitīvu motivāciju?

– Tas ir ļoti būtiski. Mēs atgriežamies pie līderu problēmas. Ne sargeņģeļu, bet līderu, uzsveru, daudzskaitlī, kam piemīt valsts un sabiedrības stratēģiskās perspektīvas redzējums. Līderu, kam piemīt politiskā griba un spēja pieņemt no šā redzējuma izrietošus lēmumus. Deviņdesmito gadu sākumā tādi līderi bija. Lielā mērā pateicoties viņiem, tauta gāja uz barikādēm. Taču no otras puses – līderu problēma ir kopīga visai Rietumu pasaulei. Ļoti pietrūkst autoritatīvu līderu, kuru valstiskās domāšanas līmeni atzīst vairākums valstu, tādēļ viņi var atļauties nepopulārus lēmumus.

Palūkosimies, kādu neiecietību pret imigrantiem un to integrāciju sākusi izrādīt Rietumeiropa. Protesta noskaņojums raksturīgs Nīderlandei, Vācijai, Skandināvijai. Pilnīgi skaidrs, ka, teiksim, Lielbritānijai ir vajadzīgi viesstrādnieki. Turpretim līderi, kas ievēlēti uz termiņu, kuru viņi cer pagarināt, iet iedzīvotāju pavadā. Bet cilvēki savus sociālos labumus negrib dalīt ar svešzemniekiem. Nav līderu, kas nācijai paskaidrotu, ka imigrantu klātbūtne tai ir izdevīga. Šajā ziņā man ir zināms viens vienīgs piemērs – Luksemburgas prezidents, kam par savu nostāju nācās dārgi samaksāt. Viņš atklāti runāja par to, ka valsts, kurā jau 30% darbaspēka ir iebraucēji no ārvalstīm, bez tā nevar iztikt. Lūk, tikai viena no daudzām situācijām, kas rāda, cik reti politiķiem nerūp tikai pašu izdzīvošana vien, cik reti viņi spēj domāt valstiskos mērogos.

– Tāda mēroga līderiem jābūt acīmredzami pieprasītiem. Bet mēs pagaidām riņķojam pa apli. Arī uz Eiropas Savienību politiķi mūs veda, konjunktūras diktētu motīvu mudināti.

– Viņu patiesā attieksme pret ES ir daudz neviendabīgāka, nekā to uzrādīja oficiālā līnija. Viņi ir vienprātīgi, saprotot, ka iestāšanās NATO un ES sola drošību. Tomēr es zinu, ka attiecībā uz ekonomisko un politisko līniju kopumā pastāv ļoti lielas pretrunas. Turklāt ne tikai domās, bet arī darbos. Auditorijā, kurā amerikāņu eksperti mūs slavēja par ciešu tuvību ASV, Latvijas ārlietu ministrs viņiem nepārprotami apliecināja, ka Amerika Latvijai ir daudz tuvāka nekā Eiropas Savienība, ka amerikāņu vērtības ir augstākas. No atbildes uz manu jautājumu, ar ko tieši amerikāņu vērtības ir augstākas nekā eiropiešu, varēja saprast, ka ministrs piekrīt tai politiskās elites daļai, kam raksturīgs priekšstats par "veco, mirstošo" Eiropu, kas ir nevis vienkārši pārāk birokratizēta, bet gan kā vecos laikos turas pie arhaiskā sociālās solidaritātes principa.

– Vai, jūsprāt, pastāv jautājums par orientācijas izvēli starp ASV un Eiropu, vai arī mēs tomēr varam iet savu ceļu, ar cieņu saglabājot līdzsvaru?

– Nevajag aizmirst, ka mēs atrodamies Eiropā. ASV bija visnotaļ apmierinātas ar ES paplašināšanu, uzskatot, ka līdz ar to tām parādīsies uzticamāki partneri. Pats jēdziens "vecā Eiropa" nāk no Buša un Ramsfelda retorikas. Latvijai galīgi nav vajadzīga Trojas zirga loma, bet mums nevajag arī akli pakļauties ES. Mazai valstij ir laiks galīgi atbrīvoties no mazvērtības kompleksa un sākt domāt stratēģiski. Jo galvenais jau nav nepārtraukti sekot, ko no mums gaida citi, un to tad arī darīt. Galvenais ir saprast, kāda ir mūsu valsts loma starptautiskajā sabiedrībā, un rīkoties, balstoties uz savām reālajām interesēm. Šī pozīcija – un nevis saimniekam pakaļ uzticīgi skrejoša sunīša loma – nostiprinās valsti un tās pozīcijas pasaulē. Tikai tad mēs kļūsim pašpietiekami gan ES, gan Ziemeļatlantijas aliansē.

Orientāciju uz ASV nereti skaidro ar pirmskara vēsturisko pieredzi: uz Eiropu, redziet, nevarot paļauties, tā atkal nodošot. Glābiņš esot meklējams Amerikā. Tas ir ļoti naivs mīts – jā, tas, kas bija Eiropā, patiešām tā arī bija. Taču jebkura valsts – un it sevišķi tas attiecas uz superlielvalstīm – darbojas tikai savās interesēs. Latvijai it nemaz nav tālredzīgi paļauties uz kādu valsti vai aliansi, uzskatot to par nesavtīgu glābēju.

– Tas tikpat lielā mērā attiecas arī uz NATO?

– Arī NATO garantijas ir tikpat relatīvas. Lēmumus valstis pieņem, ņemot vērā situāciju, nevis papīra garantijas. It sevišķi tagad, vēsturisku pasaules *status quo* izmaiņu laikā. Sistēma, kas radusies pēc bipolārās pasaules sagrūšanas, vēl nav stabilizējusies. Līdzsvara meklējumi pēc

Padomju Savienības sabrukuma nav beigušies. Nav skaidrs, kāda loma nākotnē būs Ķīnai. Vārdu sakot, pasaule atrodas pārejas posmā.

KUR ATRODAS BREMZES ROKTURIS?

– Tātad Latvijai pašai – un nevis NATO un ES "ķīļūdenī" – vajadzētu normalizēt attiecības ar Krieviju?

– Protams. Skaidrs, ka ar kaimiņiem vajag uzturēt normālas attiecības. Prasībā kompensēt okupācijas nodarītos zaudējumus politiskās loģikas nav – un tajā nav arī stratēģiskas pieejas. Loģikas šajā prasībā nav tik ļoti, ka prātā nāk divas versijas. Vai nu tā ir klaja provokācija, konkrētu cilvēku tieksme radīt pēc iespējas asāku konfliktu. Vai arī tā ir tīri emocionāla uzvedība, pilnīgi neuztraucoties par to, cik graujošas sekas var izraisīt šīs prasības uzturēšana. Protams, ir bēdīgi, ka otras puses retorikas pamatā ir *message* "nekādas okupācijas nav bijis". Šāda pieeja tikai saasina situāciju. Ja okupācijas fakts tiktu atzīts, tas nenozīmētu, ka jāsāk runāt par deokupāciju, par nenomaksātajiem rēķiniem. Vienkārši varētu izbeigt savstarpējo spekulāciju procesu.

– Tomēr radikālās pozīcijās atrodas ne jau tikai vietējie margināļi. Radikālisms kļūst par politisku līniju.

– Latvijas sabiedrība deokupācijas jautājumā – nemaz nerunājot par dekolonizāciju – nepavisam nav vienprātīga. Radikālās pozīcijās pagaidām atrodas mazākums, taču tā agresivitāte provocē sabiedrību. Un, ja tā nesastaps pretdarbību nedz valsts iekšienē, nedz no ārpuses, šī retorika pieņemsies spēkā. Domājošiem politiķiem būtu skaidri jāliek saprast, kur atrodas robežšķirtne. Reālās vēstures atzīšana, vēsturiskās traumas esamība un runas par to, cik kurš kam parādā, – tās ir absolūti atšķirīgas lietas. Ir skaidri jānosaka "sarkanā līnija", un tas ir jādara, kamēr nav zudusi cerība, ka mēs vēl neesam nostājušies uz deokupācijas ceļa. Tas būtu neprāts.

Politiskā elite, pakārtojot savu pozīciju konjunktūrai un spekulācijām, neuzņemas pietiekamu atbildību. Un atkal mēs atgriežamies pie līderu problēmas. Tikai līderi spētu stāties pretī galējībām, kas arvien vairāk sāk izpausties Saeimas līmenī, tikai līderi spētu piedāvāt sabiedrībai attīstības virzienu. Mani absolūti šokē situācija, kad politiķi un liela daļa sabiedrības, ja arī neatbalsta Nacionālās frontes un tai līdzīgu organizāciju ideoloģiju, pret to arī neprotestē, klusē. Tas nav pieļaujams, tas liecina par ētisko pagrimumu.

OPONENTI NO ABĀM PUSĒM

– Likās, ka deviņdesmito gadu beigās sabiedrība pavirzījās uz konsensa pusi nacionālajā jautājumā. Tajā laikā daudz liberālāks kļuva Pilsonības likums, norima kaislības ap Valodu likumu. Protams, laiks bija zaudēts, cilvēkiem pārāk ilgi nebija priekšstata nedz par savu tiesisko statusu, nedz vispār par to, kāds raksturs ir viņu saiknei ar valsti. Pilsonības likumu tā mīkstinātajā redakcijā varēja pieņemt daudz agrāk. Varbūt ne gluži tūlīt pēc neatkarības atjaunošanas, kad te vēl atradās Krievijas karaspēks un situācija bija trausla gan mūsu pašu, gan Rietumu izpratnē. Jā, gaisotne valstī varēja būt pavisam citāda, un arī valsts attīstība varēja būt citāda. Taču, kad beigu beigās radās pamats sabiedriskajai saskaņai, mēs atkal sākām kustēties pretējā virzienā.

Jautājums par skolu reformu, protams, ir ļoti svarīgs pēc būtības, bet tas ir kļuvis vēl svarīgāks kā simbols. Politiskā spektra latviskā puse nepievērsa uzmanību šīs reformas īstenošanai. Pēc daudzām jo daudzām publikācijām krievu presē, pēc Latvijas Krievu skolu asociācijas LAŠOR gadiem ilgušajām pūlēm rast kompromisu un profesionāli izsvērtu risinājumu, latviešu politiķi, izmantojot tiem tipisku pieeju "kā mēs lemsim, tā jūs dzīvosiet", "nometa" problēmu ministrijai, it kā tā būtu tīri tehniska problēma. Ja atrastos kaut viena parlamentā pārstāvēta latviska partija, kas piedāvātu citu pieeju, viss varētu notikt pavisam citādi. Pat tad, kad skolēni izgāja ielās, politiķi tā arī nesaprata, kas noticis,– tik tālu viņi ir no tautas. Visas runas par dialogu tika ierobežotas ar monologu: sak, mēs jums, muļķīšiem, paskaidrosim, kā pareizi dzīvot. Tas arī mani mudināja reformas ieviešanas priekšvakarā parakstīt atklāto vēstuli varas struktūrām.

Tāpēc, ka jūtamāka ir kļuvusi neredzamā siena, kas sadala cilvēkus pēc nacionālajām pazīmēm. Tas man atgādina Ņujorkas gaisotni: tev ir zināms, kas kādus kvartālus apdzīvo, zināms tas, ko neviens tūrists nevar ieraudzīt. It kā darba vietā, pa ielām un veikaliem mēs staigājam plecu pie pleca. Jaukto laulību procents ir augsts, taču gandrīz vienmēr viens no dzīvesbiedriem pāriet sev jaunā kopienā. Plašsaziņas līdzekļi ir skaidri nošķirti ne tikai valodas, bet arī informatīvās telpas ziņā. Klubi ir nošķirti pēc nacionālā principa tāpat kā lielākā daļa atpūtas jomas kopumā.

Tādēļ mani satrauc fakts, ka Latvijā skolas ir šķirtas. Es nerodu domubiedrus ne vienā, ne otrā pusē, bet esmu pārliecināta, ka sabiedrības šķelšanās pieaug. Segregācija nav valsts politika, tomēr tā faktiski notiek. Aizspriedumi, kas saistīti ar padomju parauga jauktajām skolām, jāpārvar. Es tagad neiztirzāšu tehnisko pusi. Vai tā būs skola ar divām klašu plūsmām, vai daļu mācību priekšmetu bērni apgūs kopā, bet daļu – atsevišķi, katrs savā valodā. Profesionāļi atradīs ne vienu

vien risinājumu. Bet pašlaik, kad jaukto skolu ir tik maz, bērniem agrā vecumā tiek mākslīgi ierobežota personisko kontaktu iespēja.

Mani oponenti, it sevišķi krievu vidē, uztraucas par, to, ka jauktā skola kļūs par vēl vienu asimilācijas instrumentu un nacionālo identitāti saglabāt būs vēl sarežģītāk. Bet cilvēkam jābūt atvērtākam pasaulei.

– Tas saistīts ar eiropeiskās identitātes veidošanos.

– 50 okupācijas gadi pārtrauca identitātes dabisko attīstību. Mākslīgās padomju identitātes veidošana, bet pēc tam nacionālā atbrīvošanās izraisīja nepieciešamību veltīt ļoti lielas pūles mūsdienīgas daudzveidīgās identitātes veidošanai. To darot, nevajadzētu vērsties pie trīsdesmito gadu Eiropas pieredzes. Par to, kas ir modernā eiropeiskā identitāte, ļoti daudz strīdas arī pašā Eiropā.

– Vai jūs personīgi, balstoties uz savu dzīves pieredzi, kas gūta Zviedrijā, ASV un Latvijā, esat harmonizējusi savu identitātes uztveri?

– Jāatrod līdzsvars starp tās komponentiem. Man ar to nav nekādu problēmu. Daudzslāņaina identitāte ir norma. Mani vienmēr ir mulsinājis jautājums: kas jūs esat, gaidot, ka es nosaukšu savu tautību. Taču latviete es esmu tikpat lielā mērā kā politoloģe, sieviete, sieva, māte... Kādēļ tautībai obligāti jābūt identitātes pirmajam slānim? Arī dubultā pilsonība ir normāla parādība, kas liecina par cilvēka daudzveidīgo saikni ar dažādām valstīm pēckara – vēl jo vairāk globalizētajā – pasaulē ar tai raksturīgajiem migrācijas procesiem.

BEZIERUNU RATIFIKĀCIJA

– Kā jūsu priekšstats par atvērtu pasauli liek vērtēt atrunas Vispārējā konvencijā par nacionālo minoritāšu aizsardzību? Politiķi grasās apgūt Igaunijas desmitgadīgo pieredzi un attiecināt šo konvenciju tikai uz pilsoņiem, neuzskatot imigrantus par nacionālo minoritāti. Vai arī vispār neratificēt konvenciju, iekams netiks – kas to izdarīs? – formulēta nacionālās minoritātes definīcija.

– Šajā sakarā mana pozīcija ir ļoti skaidra. Spriedelējumi par definīciju no politiķu puses ir tikai sholastiska retorika un tiekšanās novilcināt laiku. Jo arī pašā konvencijā definīcija nav dota. Kā izteicās bijušais EDSO augstais komisārs nacionālo minoritāšu lietās, Latvijā labi pazīstamais Makss van der Stūls, man nav vajadzīgas definīcijas, jo es redzu cilvēkus, kas pārstāv minoritātes. Varam izgudrot tādus terminus, kādi vien ienāk prātā, bet nacionālās minoritātes nekur nepazudīs, lai cik ilgi tās te dzīvotu – 400 gadus, 100 vai 50. Jo arī šobrīd Latvijas dokumentos, ieskaitot Satversmi, jēdziens "nacionālā minoritāte" ir atrodams. Tomēr daudz simptomātiskāk ir tas, ka mūsu politiķi ārvalstīs vienmēr stāsta, ka Latvijā esot mazākumtautību skolas astoņās valodās. Tur nu viņiem nevajag ne definīcijas, ne minoritāšu dalīšanu vēsturiskajās un nevēsturiskajās. Turpretim pašu mājās, kad beidzot pienāca pēdējais laiks ratificēt konvenciju, tiem pašiem politiķiem pēkšņi iestājās amnēzija.

Ja nu tomēr definīcija ir tik nepieciešama, tad būtu jāievēro trīs kritēriji. Par nacionālo minoritāti tiek atzīta jebkura etniskā grupa, kas ir mazāka par pusi no visiem valsts iedzīvotājiem, – pilsonības kritērijam te nav nozīmes. Tāpat nacionālajai minoritātei objektīvi jāatšķiras kultūras un valodas ziņā un subjektīvi jātiecas to saglabāt. Un vēl vajadzīga noturīga saikne ar valsti. To, atkārtoju, nenosaka pilsonība. Neliksim taču ikvienam mazākumtautības pārstāvim nēsāt kabatā pasi.

Nekādas formālas atrunas vispār nav vajadzīgas. Jā, nevajag Rīgā atjaunot ielu nosaukumus krievu valodā: šodien arī tas kļūs par simbolu, konkrētajā gadījumā – par okupācijas simbolu, un neveicinās integrāciju. Taču tas ir konvencijas īstenošanas jautājums. Tāpēc tā arī ir vispārējā, jo formulē vispārējus principus.

VALSTS BEZ DISKRIMINĀCIJAS

– Jūsu centra projektus finansē ES un Eiropas valstis. Kāda ir šo projektu būtība?

– Eiropas Savienība piešķīra grantu pētījumiem par to, kāds ir cilvēka tiesību stāvoklis slēgtās iestādēs: cietumos, policijas izolatoros, nelegālo imigrantu uzturēšanās centros, slēgtās psihiatriskajās slimnīcās. Problēmas pastāv, un tās ir raksturīgas visai Austrumeiropai. Problēmas ir ar apsūdzēto turēšanu ieslodzījumā, apstākļiem cietumos. Haotiski, tomēr pakāpeniski likumdošana harmonizējas, pielāgojas ES prasībām un kļūst atbilstošāka cilvēka tiesībām. Grūtības, kā parasti, ir finansiāla rakstura, kā arī saistītas ar to, ka politiķi neizprot cilvēka tiesību fenomenu. Lavents ir radījis precedentu, uzvarot Strasbūrā procesu pret Latvijas valsti. Tomēr ne vien parastam pilsonim, bet arī juristiem, tostarp tiesnešiem, raksturīga reakcija: kā tad tā varēja notikt? Viņi nespēja saprast, ka cilvēka tiesības un procesuālās normas ir jāievēro bez jebkādiem izņēmumiem. Kas par to, ka viņš sešus gadus sēdēja bez tiesas sprieduma?

Citi mums ļoti būtiski projekti ir saistīti ar diskriminācijas izpēti; šos projektus finansē Nīderlande, ASV, Lielbritānija, Sorosa fonds. Dažādās formās diskriminācija parādās visās

Eiropas valstīs, un mani ļoti uzjautrina, kad mūsu politiķi ar pārliecību apgalvo, ka Latvijā tās neesot. Mēs esam vienīgā valsts, kur tās nav! Dzimumu diskriminācija ļoti bieži izpaužas nodarbinātības jomā, pieņemot darbā un par darbu maksājot. Sievietēm bieži maksā par 20% mazāk nekā vīriešiem. Vecuma diskriminācija, invalīdu diskriminācija. Sastopama arī etniskā diskriminācija, visskaidrāk tā redzama attieksmē pret čigāniem un izpaužas gan nodarbinātības, gan izglītības jomā. Tur skaitļi vienkārši brēc. Sastopama arī diskriminācija, kuru nevarētu saukt par tiešu etnisko diskrimināciju, bet tā izpaužas dažādos valsts valodas zināšanu līmeņos, kad tiek izvirzītas nesamērīgas, konkrētajā darbā nevajadzīgas prasības. ES taču tieši tādēļ izvirza savus kritērijus, ka nekur tie netiek ievēroti pilnībā.

– Vai Izglītības likumā fiksēto procentuālo attiecību 60/40 nevar uzskatīt par diskriminējošu?

– Pašu par sevi ne. Viss skolu reformēšanas process ir nedemokrātisks. Galvenais ir tas, ka šajā procesā nepiedalās tie, uz ko reforma attiecas. Sevišķi bēdīgi tas izskatās, ja konstatējam, ka valstī dzīvojošo nepilsoņu skaits ir tuvs nelatviešu skaitam. Ja nepilsoņi nepiedalās politiskajos procesos, jo svarīgāk būtu nodrošināt viņu līdzdalību citā vitāli svarīgā procesā. Tomēr, ja izrādīsies, ka reformas rezultātā ir samazinājies zināšanu līmenis, tā, protams, būs diskriminācija. Runa nav par sausu proporciju 60/40, bet gan par to, ka valsts nenodrošina izglītības kvalitāti. Svarīgi, lai politika būtu tendēta uz reālās nevienlīdzības pārvarēšanu jebkurā jomā – nodarbinātībā, izglītībā, iespējās darboties valsts pārvaldē. Lai tā būtu tendēta uz cilvēka iesaistīšanu, nevis viņa atgrūšanu. Lai neveidotos marginālās grupas. Tas ir svarīgi ne tikai kā pašvērtība, ne tikai kā Eiropas prasība. Tam jāved pie sabiedrības konsolidācijas, pie vienkopienas valsts.

Esmu pārliecināta, ka vajadzīga pilnīgi jauna integrācijas programma, kuras pamatā būtu jauna pieeja. Iepriekšējā ir milzīgu kompromisu auglis, un tai jau pašos pamatos likti nopietni trūkumi. Iesaistīšanas princips ir jānostiprina likumdošanā. Valsts pienākums ir cilvēku iesaistīt, nevis vienkārši atļaut vai pat aizliegt.

– Bet tā taču ir pavisam jauna nostādne. Pavisam cits politiskais pieprasījums.

– Protams. Taču rodas arī attiecīga motivācija. Iesaistīšana ir izdevīga. Arī bizness to apzinās, balstoties savas vides pieredzē. Ir vajadzīgi pētījumi, kas varai sniegtu pārliecinošus argumentus. Domāju, ka šādu argumentāciju var atrast Latvijas mērogiem neredzēti lielajā ekspertu projektā "Demokrātijas audits", kā arī konferencēs, diskusijās un pētījumos, ko organizē Baltijas forums. Politiķiem ir jāsaprot, ka Eiropa ir attīstījusies, pārvarot nevienlīdzību. Taču tā nav vispārējās vienlīdzības sabiedrība, ko būvēja bijušajā Padomju Savienībā. Šīs problēmas pētīšanā būtu lietderīgi iesaistīt arī ārvalstu ekspertus. Savulaik ierosināju to izdarīt saistībā ar izglītības problēmu, taču tas negāja cauri.

Arī šajā sakarā mēs nemitīgi runājam par savu unikālo situāciju. Taču te nav nekā unikāla. Mūsdienīga eiropeiska izglītība nozīmē iespējami daudzu valodu zināšanas. Daudzu valodu pratēji ir valsts bagātība. Nacionālais mīts ir vērtība, ja vien tas netiek uzskatīts par vienīgo vērtību, ja tas nebalstās neiecietībā. Šajā ziņā interesanta ir latviešu emigrantu pieredze, vienam tā ir pozitīva, citam ne pārāk. Es pati sākumā mācījos zviedru skolā, bet no 12 gadu vecuma – franču skolā turpat Zviedrijā. Man ļoti patika latviešu dziesmas un dejas, tomēr šauri nacionālā ideoloģija neiedarbojās.

Mēs nekādi negribam negatīvo pārveidot par pozitīvo, negribam mainīt motivāciju. Politiķi bieži vien izmanto negatīvo motivāciju: bailes, aprobežotību, tieksmi aizsargāties un tāpēc atgrūst. Vara mūsos klausās, kad mēs runājam, piemēram, par cietumiem. Tas ir aktuāls jautājums, taču tam nepiemīt politisks jutīgums. Turpretim, kad runa ir par cilvēka tiesībām plašākā kontekstā, par sabiedrības integrāciju kā dzīves nepieciešamību, mēs atduramies pret visu to problēmu kamolu, par kuru mēs runājām.

Jautājums par autoritātēm Ilzei Brands-Kehrei izraisa iekšēju pretestību. "Domāt šādā virzienā," viņa uzskata, "nozīmē, no vienas puses, idealizēt, no otras puses vienkāršot uztveri. Man kā politoloģei pasaules aina šķiet vairāk kā mozaīka, mazāk kā shēma."

Arvīds Jozaitis, *filozofijas doktors, kulturologs, literāts un publicists, 17 grāmatu – tostarp romāna, stāstu, lugu – autors. Aktīvs "Sajūdis" dalībnieks, 2001. – 2003. gadā bijis premjera A.Brazauska politiskais padomnieks. Viļņas Universitātē pasniedzis eksistenciālisma filozofiju. Pašlaik – kultūras atašejs Lietuvas Ģenerālkonsulātā Kaļiņingradā. XXI Olimpisko spēļu bronzas laureāts peldēšanā (1976. gadā Monreālā).*

Arvīds Jozaitis:
"VĒLME AIZMIRST KRIEVIJU NOZĪMĒ NETICĪBU SAVIEM SPĒKIEM"

AUSTRUMEIROPA NENOZĪMĒ SLIKTU RIETUMEIROPAS KOPIJU

– "Krievijas impērija. Izkļuvušiem no tās pēdējā meistardarba– PSRS, mums jārīkojas ar atbildības sajūtu. Vēlēšanās ātri aizmirst sistēmu, kurā esam dzīvojuši un auguši, ir bezatbildīga. Mums ir nedabiski un pat samērā bīstami ar Krieviju runāt rietumnieku valodā. Tas nozīmētu neticību saviem spēkiem." Es lasītājiem citēju pašas pirmās frāzes no jūsu "Lietuviešu ceļotāja piezīmēm", kas publicētas Lietuvā un pagājušajā gadā arī žurnālā "Moskva". Jūs pilnīgi nepārprotami izsakāties Baltijas politiskajai frazeoloģijai neraksturīgā garā. Gan par attiecībām ar Krieviju, gan Rietumiem.

– Lai izskaidrotu savu viedokli par Krieviju, par Rietumiem un, galvenais, pašiem par sevi, salīdzināšu to ar trim raksturīgiem skatījumiem uz dzīvi. Tie ir politiķu, žurnālistu un vidēji pārtikušu cilvēku skatījumi. Tiem, protams, labi būtu pievienot arī biznesa vides skatījumu, taču es nemēģināšu vērtēt man pavisam svešu lauciņu, lai gan bez ekonomisko problēmu ieskicēšanas iztikt nevarēšu.

Sabiedrības uzskatus dažādās valstīs Rietumu politiķi (līdz pat Eiropas Savienības augstumiem) tiecas pakārtot savām shēmām. To vērot ir interesanti un sevišķi uzjautrinoši, kad redzi, kā, piemēram, lietuviešiem māca "pareizi" domāt par Lietuvu, iesakot aprobežoties ar laba kroga formulu "Ko vēlēsieties?" Man šķiet, ka visu Austrumeiropas daudzveidību reducēt līdz strikti noteiktiem Rietumu standartiem ir pilnīgi aplami. Savu viedokli nevēlos apglabāt zem svešu, uzspiestu viedokļu blokiem, kas kā granīta plāksnes gulstas pār realitāti. Šāda pieeja man personīgi ir sveša, un perspektīvu nesaskatu arī operēšanā ar ideoloģiskām klišejām un īstenības pakārtošanā ģeopolitiskām shēmām, kurās iezīmēti vecie un jaunie spēka centri.

Ir superlielvalsts centrs – Vašingtona. Ir Maskava, ir Brisele, ir Berlīne, kas kļūst par jaunās Eiropas kultūras un ekonomikas centru, – tas viss pats par sevi nav slikti. Bet Varšava? Tā kļūst par centru, kam piešķirtas nopietnas amerikāņu pilnvaras, tā, bez šaubām, ir pilnvarota kļūt par jauno ES dalībvalstu līderi. Lietuvas elite jau ir pārvarējusi ASV atkarības sajūtu un pēc valsts iestāšanās ES vairāk sāka raudzīties nevis Vašingtonas, bet gan Briseles virzienā. No Briseles sāka nākt nopietna nauda, Lietuvai ir 13 deputāti Eiroparlamentā. Maskava – Varšava – Brisele – Berlīne: ne velti šī izliektā līnija, kas savieno Eiropas centrus, atgādina bumerangu. Viļņas "desmitnieka" konferencē izskanēja ambicioza doma par Lietuvas galvaspilsētu kā Austrumeiropas, Centrāleiropas un Dienvideiropas apvienotā reģiona līderi. Aļģirds Brazausks, būdams jaunās Lietuvas pirmais prezidents, spēja izveidot tādu klubu, kādu neizdevās radīt Polijai.

Bet tagad uz lietām palūkosimies ar ļoti dažādajām žurnālistu acīm. Par laimi, žurnālistiem raksturīga cilvēcīgāka, politisku dogmu nesaistīta pozīcija. Ja runājam par Austrumeiropu, tad kopsaucējs nekādi nav ievietojams ģeopolitiskās ideoloģijas Prokrusta gultā. Austrumeiropiešus interesē, kā investīcijas ietekmēs attīstību un dzīves līmeni, kāds ir bezdarba, noziedzības, korupcijas līmenis. Šī mozaīka ir daudz interesantāka par politiskajiem štampiem. Pat ja žurnālistika ir ideoloģizēta un autors brauc galējā liberālisma grāvī, – tā tik un tā ir dzīvīga un daudz aizraujošāka.

Un trešais: vidēji pārtikuša pilsoņa skatpunkts. Tas vienmēr ir tuvāks paša kreklam, un būtībā mēs – vienalga, vai paliekam savā valstī un cīnāmies par to, vai arī pametam dzimteni – izvēli izdarām katrs pats, neatskatoties nedz uz polittehnologiem, nedz žurnālistiem. Cenas aug, bet kas tā tāda Eiropa... varu izjust tikai pats uz savas ādas.

– Un politoloģiskais skats jūs neinteresē?

– Sovetologi visi kā viens rakstīja par pagātni un neparedzēja ātru PSRS sabrukumu. Pat Roberts Konkvests. Tikai Zbigņevs Bžezinskis, runājot par nākotni, šo to uzminēja. Turpretim visi pārējie pēc negaidītā PSRS sabrukuma uz pāris gadiem apklusa un tad vienā naktī pēkšņi pārtapa par "Krievijas speciālistiem", turklāt piedāvādami ārprātīgi radikālas prognozes. Savukārt bijušajā PSRS zinātniskie komunisti ātri pārvērtās par politologiem. Vai gan ir vērts viņus visus klausīties, apsvērt viņu domas, ar viņiem strīdēties? Paldies par kūkām...

ANKLĀVS UN EKSKLĀVS

– Kāds ir jūsu viedoklis par Lietuvas un Krievijas attiecībām no "iekšpuses" saistībā ar jūsu diplomātisko misiju Kaļiņingradā?

– Viedokli par Kaļiņingradas apgabalu kā anklāvu – vienas valsts teritoriju, ko pilnībā ieskauj cita valsts – pēdējā laikā ir papildinājis Krievijas skatījums uz apgabalu kā uz eksklāvu. Krievijas skatījums uz savu apgabalu, uzskatot to par fiziski atrautu valsts daļu, uz ārpusi vērstu teritoriju, par "tautiskumu", kas nestrādā tikai savā labā, ir būtisks, lai pareizi izprastu lietas. Cita starpā tā ir arī vīzija par atvērtās pasaules ideoloģiju. Reālajā dzīvē eksklāvs izpaužas kā brīvā ekonomiskā zona, kā tranzīta plūsmas, kā ārvalstu – tajā skaitā Lietuvas – investīcijas šajā "apdzīvotajā salā".

– Esmu iepazinies ar prognozēm, kas pareģo, ka starp Lietuvu kā Eiropas Savienības

daļu un Kaļiņingradas apgabalu izveidosies zināma simbioze.

– Šādus plānus visdrīzāk varētu kalt Polija. Bet Kaļiņingradā es redzu ļoti pozitīvu attieksmi pret visu lietuviešu biznesu un kultūru. Lietuviešu ražojumiem – it sevišķi piena un gaļas produktiem, mēbelēm, pat elektronikai, šeit tradicionāli, vēl no padomju laikiem ir "kvalitātes zīme". Atšķirībā no poļu precēm, aiz kurām velkas "lētu plaša patēriņa preču" aste, tāpēc poļiem ir grūtāk konkurēt. Mūsu preces tiek augstu vērtētas to lietuviskās izcelsmes dēļ. Lietuvas investīcijas Kaļiņingradas apgabalā apjoma ziņā ir trešajā vietā aiz Vācijas un Polijas investīcijām, bet pagājušajā gadā lietuviešu investīcijas šeit palielinājās vairākus desmitus reižu, sasniedzot rekordu.

Šā sprādziena "vaininieki" ir ledusskapju rūpnīcas "Snaige" meitas uzņēmumi, gaļas un piena pārstrādes uzņēmumi, zivju produkcijas ražotāji, dažādi lietuviešu delikatešu ražotāji. Lietuviešu uzņēmums, kas labi pazīstams arī Latvijā, Kaļiņingradas centrā ir projicējis gigantisku tirdzniecības kompleksu "Akropole", kas nedaudz atgādina analoģisku centru Viļņā. Un vispār lietuviešu būvfirmas šeit darbojas burtiski uz katra soļa. Ir izveidots lietuviešu biznesa klubs. Sākta Kauņas – Kaļiņingradas gāzes vada būve. Pateicoties šim gāzes vadam, reģions no Krievijas saņems trīs reizes vairāk gāzes. Lietuviešu klātbūtne Kaļiņingradas apgabalā palielināsies vēl vairāk, tiklīdz būs atrisinātas tranzīta problēmas. Pašlaik tiek izstrādāti līgumiskie pamati preču tranzītam starp Krieviju un Eiropas Savienību, un ES šajā jautājumā ir ieinteresēta ne mazāk kā Lietuva. Cita starpā tas ir saistīts arī ar Kaļiņingradas ostas attīstību. Pašlaik caur Kaļiņingradas ostu gadā iziet aptuveni septiņi miljoni tonnu kravu, kaut gan varētu būt vairāk: tas ir divreiz mazāk, nekā tiek pārkrauts, piemēram, Klaipēdas ostā.

Toties ar pasažieru tranzītu būtībā viss ir kārtībā. Biļeti braucienam uz Kaļiņingradu caur Lietuvu krievzemnieks var nopirkt kaut vai Vladivostokā un kaut vai divus mēnešus iepriekš. Un nav vajadzīga nekāda vīza. Tikai uz kasi jāiet divreiz. Vispirms jāiesniedz ārzemju pases dati un jāpasūta biļete. Pēc divām dienām, kad dati ir izgājuši caur Interpolu un attiecīgo Lietuvas centru Maskavā, saņem savu biļeti. Problēma ir viena: cilvēki grib braukt kā agrāk, "automātiski", un negrib apmeklēt kasi divreiz. Tomēr mums nav tik lielu jaudu, lai procesu vēl vairāk vienkāršotu.

Lietuvas politika Krievijas Kaļiņingradas apgabalā no situācijas Latvijā būtiski atšķiras ar to, ka jums nav tāda virziena, kurā Latvija varētu darboties tik patstāvīgi. Bet Kaļiņingradas faktors Lietuvai būs svarīgs vienmēr, tā nozīme tikai palielināsies. Kopumā tas atvieglos attiecības ar Krieviju, un esmu pārliecināts, ka pašreizējām grūtībām ar tranzītu ir īslaicīgs, tehnisks raksturs. Ekonomika ļaus pārvarēt vienu problēmu, kultūra – citu, spriedze mazināsies, un visiem būs labi.

Par kultūras atašeju Lietuvas Ģenerālkonsulātā Kaļiņingradā es strādāju nedaudz vairāk par pusgadu, bet jau redzu, cik organiski attīstās sadarbība kultūras jomā. Tās intensitāte atgriežas padomju laiku līmenī, tikai tagad tā ir brīva no ideoloģiskajiem žņaugiem. Robeža tepat blakus, mākslinieki uz Kaļiņingradu brauc labprāt – ieskaitot, piemēram, Baņoni, Adomaiti, Budraiti, Čurļoņa mazmazdēlu ērģelnieku Zubovu. Kaļiņingradas inteliģence ar milzīgu interesi iepazina Mstislava Dobužinska darbus, kurus es uz šejieni atvedu no Lietuvas muzeju fondiem. Diemžēl es nevarēju pieņemt ielūgumu uz 10. Baltijas forumu Jūrmalā – tieši tajā laikā notiek Lietuvas kultūras dienas Kaļiņingradas apgabalā. Cilvēki prašņā mani par jauniem plāniem, taču tie būtībā ir atkarīgi tikai no viena apstākļa – mūsu programmu finansējuma.

Tāpat varam runāt par demokrātisko procesu attīstību Kaļiņingradas apgabalā. Vienā no rajoniem administrācijas vadītājs zaudēja savu krēslu pēc impīčmenta procedūras, bet gubernators, admirālis Vladimirs Jegorovs, kas stājās amatā korupcijā apsūdzētā priekšgājēja vietā, apgabalā bauda autoritāti, un viņu ciena arī Kremlī.

VIENĪGAIS EIROPIETIS IR VALDĪBA

– Bet vai jūs nemulsina varas vertikāle, kas tiek būvēta Krievijā?

– Mēs zinām, kā šāda vertikāle darbojas Francijā, kur prefekti tiek iecelti. Normāli darbojas, lai gan valsts sadalīšana gandrīz simt departamentos notika, gandrīz neņemot vērā nacionālās īpatnības. Tas ļāva būtiski samazināt pretrunas. Mēs varam baidīties no tā, kas notiek Krievijā, tomēr domāju, ka Vladimirs Putins rīkojas pareizi. Tāda rīcība ir pat nepieciešama pēc haosa, kas valdīja Jeļcina laikā. Patoloģiskais "oligarhizācijas" process bija pārgājis visas saprāta robežas. Acīmredzami ir terorisma un dezintegrācijas augoņi. Pat visnedraudzīgākajiem un bargākajiem Krievijas kritiķiem vajadzētu saprast: ja šī glāze saplīsīs, šķembas aizlidos pa visu pasauli. Sanāk tā: lai kaut cik sakārtotu gigantisku un izļodzījušos mehānismu, nav iespējams to darīt, ievērojot visus demokrātijas priekšrakstus. Putinam ir vajadzīgs darba spējīgs valsts pārvaldes aparāts apstākļos, kad viņa rīcībā esošu labi sagatavotu un savu savtīgo apetīti savaldīt spējīgu kadru resursi ir stipri ierobežoti.

– Tomēr visos laikos visa pasaule ir spiesta raizēties par to, lai kādreizējā padomju, tagadējā Krievijas haotiskā "atomglāze" nesasistos.

– Tāds pagaidām ir Krievijas liktenis: tā rada spriedzes un draudu apstākļus gan sev, gan citiem, tajā pašā laikā stāvēdama uz sabrukuma sliekšņa. Tomēr gan pašai Krievijai, gan citām

valstīm labāk būtu nepamest to vienu kraujas malā. Tādēļ mani pārsteidz un iepriecina pakāpe, kādā Krievija ir gatava dialogam un pat kompromisiem ar Eiropas Savienību. Spriežot pēc prezidenta Putina darbības līnijas, katrs jauns pusgads rāda, cik ļoti viņš tiecas tuvināties ES. Viņš pat aicina ieviest bezvīzu režīmu ar Eiropu!

– Bet Eiropas Savienība to negrasās pat apspriest.

– Putins ir noteicis stratēģisko līniju. Tomēr perspektīva, lai arī pagaidām diezgan tāla, mani kā kulturologu iedvesmo. Krievija, atšķirībā no jebkuras citas lielas vai mazas valsts, Lietuvas, Latvijas un pat Lielbritānijas, nav vienkārši "valsts", tā ir civilizācija. Šī ideja nāk no Čaadajeva, un vēl skaidrāk to ir formulējis Dostojevskis. Bet labāk par citiem, laikam gan pat taustāmā līmenī, to ir izjutis Pēteris Pirmais.

Kāda nākotne sagaida jau ieskicēto Eiropas Savienības un vēl topošo Krievijas civilizāciju, kādā veidā un kad sāksies difūzijas process? Krievija vēl teiks savu vārdu, tā jau atrodas civilizāciju krustcelēs. Starp citu, tāpat kā Eiropa.

– Ar tik lielu pārliecību mēs varam runāt labākajā gadījumā tikai par Krievijas augstāko politisko vadību. Jūs pieminējāt Čaadajevu, bet man, klausoties jūsos, prātā ienāca viņa laikabiedra Puškina rindas: Krievijā vienīgais eiropietis ir valdība.

– Un tomēr perspektīvā tuvināšanās nebūs jāgaida ilgi: domāju, pēc 10 – 15 gadiem mēs redzēsim tās sekas.

– Jūs taču neprognozējat Krievijas iestāšanos ES?

– Protams, ne. Tomēr, izdarot secinājumus, balstos ne tikai uz visai nosacīto četru ģeopolitisko telpu koncepciju, bet arī uz realitāti, kas mūs sagaida tuvākajā nākotnē. Krievijas demogrāfi apgalvo, ka valstī ievērojami un strauji var mainīties proporcija starp slāviem un musulmaņiem, pēdējo īpatsvaram palielinoties. Tādēļ, pat nerunājot par musulmaņu fundamentālisma draudiem (nepavisam nevēlos pārkāpt konkrētu cilvēku nevainīguma prezumpciju), varam droši teikt, ka rietumeiropeiskajai un slāviskajai mentalitātei ir pamats tuvināties... pašsaglabāšanās vārdā. Eiropa ir apjukusi, pat Eiropas konstitūcijas preambulā tā baidās iekļaut tēzi par kristīgajām vērtībām kā kontinenta pamatu – lūk, kas notiek Eiropā! Pārfrāzējot pazīstamo izteicienu, to var uztvert arī kā Eiropas... gala sākumu.

Tomēr arī Krievija, lai gan piedzīvojusi briesmīgu ateistisku pieredzi, nav padarījusi reliģiju par vienu no valsts stūrakmeņiem – un pagaidām tas vērtējams pozitīvi. Eiropa ar tai raksturīgo konfliktu eliminācijas praksi pagaidām nespēj palīdzēt Krievijai mīkstināt musulmaņu faktora kraso pastiprināšanos. Lai gan ir skaidri prognozējama islāmistu vēlme iekļauties politikā un, balstoties uz reliģijas nostādnēm, mainīt to pašos pamatos. Varbūt tieši Krievijā parādīsies skrejceļš, pa kuru trauksies tas "tumšais zirdziņš", kura aulekšošana kontinentā apslāpēs musulmaņu faktoru, izslēgs to no politikas? Kustība var sākties divos virzienos. Ja radīsies bažas, ka fundamentālisms draud pārraut eiropeiskā politkorektuma dambi, Krievija var kļūt par Eiropas bufertelpu. Vai tas ir iespējams? Manuprāt, tas ir pat acīmredzams. Eiropa abām rokām balsos par to, lai Krievija paliktu tīri sekulāra valsts – tas būtībā tiks darīts Eiropas pašaizsardzības vārdā. Vārdu sakot, man ir sajūta, ka mums pavisam drīz nāksies piedzīvot sarežģītus procesus, ka mēs jau esam sasnieguši jaunus "juku laikus". Kļūst neomulīgi, domājot, ka tas viss notiks vienas vienīgas paaudzes, nieka 25 gadu laikā.

BALTSLĀVIJAS AUGSNE

– Krievija kā Eiropas bufertelpa – tieši tā, kā tas jau bija Zelta ordas laikos! Bet, ja atgriežamies pie aktuālās politikas: kāda ir jūsu attieksme pret Krievijai iesniegtajiem Baltijas rēķiniem? Tikai Lietuva vien par okupāciju ir sarēķinājusi 20 miljardus dolāru. Pat bijušais Arhangeļskas metinātājs, tagad miljonārs un saimniecības ministrs Uspaskihs pirms vēlēšanām to atbalstīja un paņēma līdzi uz Krieviju tulku, kas viņam tulkoja no krievu valodas uz lietuviešu valodu. Tikai tādēļ, lai Lietuvā būtu "savs puika".

– Tas viss drīzāk ir politiskā retorika, nevis reālpolitika. Priekšvēlēšanu laikā populisma vilnis ir īpaši spēcīgs.

– Populisti izmanto arī nacionālo kārti – par Uspaskihu es lasīju: ak, kaut viņš būtu kaut vai vietējais krievs! Bet viņš ir vien varjags.

– Ko tik pēc mūsu nacionāli norūpējušos labējo piespēles par viņu nav rakstījuši: Krievijas specdienestu aģents, kas iefiltrējies Lietuvas ekonomikā, tīrā šaušala, "Leļļu" personāžs mūsu TV. Turpretim tauta, it sevišķi Austrumlietuvā, viņu uztver apbrīnojami pozitīvi un uztver tieši kā krievu: "Krievs – tātad labs cilvēks, nopelnītajos labumos viņš dalīsies ar citiem." Bet politiskā elite patiešām nobijās no tā grandiozā populisma, ar kuru jaunā partija pirms vēlēšanām parādījās uz skatuves.

– Savukārt par labējiem esmu lasījis šādu frāzi: ja nebūtu Krievijas, nebūtu arī Landsberģa. Tomēr labējie nopietni neietekmē valsts etnopolitiku. Mūsu atšķirības Latvijā pieņemts skaidrot ar dažādo demogrāfisko situāciju. Kad jūs bijāt premjera Brazauska padomnieks, jūsu rūpju lokā ietilpa arī Izglītības ministrija un Nacionālo minoritāšu

departaments, Lietuviešu prese uzskatīja, ka jums ir iespējas kļūt par Lietuvas vēstnieku Latvijā. Nevar būt, ka jūs neesat dzirdējis par mūsu problēmām – nepilsoņiem, skolu reformu.

– Iestājoties Eiropas Savienībā, Latvija nav devusi nepilsoņiem tiesības piedalīties pašvaldību vēlēšanās, lai gan šīs tiesības ir piešķirtas ikvienam ienācējam no ES valstīm, un man personīgi tas liekas pilnīgi nepareizi. Kas attiecas uz skolu reformu, es vēlētos saprast, kādu rezultātu jūsu varas iestādes gribēja sasniegt.

– Saskaņā ar oficiālo versiju – palielināt nelatviskās jaunatnes konkurētspēju.

– Es pieņemu, ka ir vēl arī cits tikpat svarīgs faktors, kas jau ir apzināts un darbojas, – iegūt pilnīgi citu jaunatni. Taču tādā gadījumā sāks darboties eksistenciālais instinkts: jaunieši zaudēs savas valsts sajūtu. Iespējams, Latvijas varas iestāžu bailes no pašreizējās demogrāfiskās situācijas viņus mudina veidot cilvēkus ar kaut kādu jaunu identitāti? Bet tā var rasties īpatnēji cilvēki, var rasties "trešie iedzīvotāji" – ne latvieši, ne krievi. Cilvēki, kas zaudējuši savas saknes un gatavi zaudēt jebkuru valsti. Tādi kā nožēlojami gājputni. Lielākā daļa no viņiem pametīs Latviju. Jau tagad Lietuvu tikai sociālu iemeslu dēļ ir atstājuši 300 tūkstoši jaunu cilvēku, un teju visās būvfirmās trūkst 30 – 40% celtnieku. Investīcijas ienāk – un kāds no tā labums? Nav cilvēku, kas tās varētu apgūt. Ieplūdīs lēts darbaspēks no Āzijas? Ne tikai darbaspēks, bet arī kultūra. 1989.gadā notikušās pirmās Baltijas Tautas fronšu asamblejas skaistie vārdi par visu Baltijā dzīvojošo tautību tiesībām (šā dokumenta izstrādāšanā no Lietuvas puses piedalījos arī es) paliks tālā pagātnē. Latvija šādi gatavo imigrantu armiju – laikā, kad ar dzimstību Baltijā paši zināt, kādas problēmas. Galu galā jūs būsiet spiesti uzņemt cilvēkus no trešajām valstīm.

Mūsu valstī nacionālās minoritātes ir 18% no visiem iedzīvotājiem, krievu ir 7%. Kā mēs esam atrisinājuši problēmu? Visiem jāapgūst lietuviešu valoda. Visi krievu skolu absolventi kārto valsts eksāmenu lietuviešu valodā, un eksāmena noteikumi ir tādi paši kā viņu vienaudžiem lietuviešiem. Valodas apgūšana notiek ļoti dabiskā ceļā. Valoda jāprot ļoti labi – lai varētu iestāties augstskolā un sekmīgi tajā mācīties. Septiņus gadus esmu pasniedzis eksistenciālisma filozofiju Viļņas Universitātē, trešdaļa manu studentu ir krievi. Un viņi visi lieliski pārvalda lietuviešu valodu.

Lietuva – to es saku kulturoloģiskā nozīmē – ir Baltslāvija. Un ciktāl tā sevi saglabās kā Baltslāviju, tiktāl tā saglabās arī savu savdabību. Visos pārējos gadījumos – vienalga, vai mēs pakļaujamies lokālnacionālismam vai Briselei, savu seju mēs pazaudēsim. Kāpēc, manuprāt, Lietuvu joprojām nevēlas atzīt par triju Baltijas valstu līderi? Tieši tāpēc, ka Lietuvā ir tik jūtama šīs slāviskās augsnes klātbūtne un nozīme. Aizejiet uz jebkuru kapsētu un visur atradīsiet uzrakstus poļu un krievu valodā. Šīs valodas Lietuvā vienmēr ir plaukušas. Lietuvas Lielkņaziste izpletās austrumu virzienā – pat pēc uzvaras Žalgira kaujā mēs nedevāmies uz rietumiem. Tas parāda mūsu dziļās saites ar Krieviju. Būtībā tas attiecas arī uz Kaļiņingradas tēmu.

Viss, par ko es runāju, nav vienkārši ģeopolitiskā dimensija, bet gan tieši kultūrslānis, instinkti. Laulības starp dažādu tautību cilvēkiem mums ir pierasta lieta jau kopš viduslaikiem. Pirmām kārtām šo iemeslu un nevis demogrāfiskās situācijas dēļ Lietuvā pašlaik šie procesi ir mierīgāki, tāpēc mēs varējām atļauties pieņemt pilsonības likumu, kurā akceptēts nulles variants. Protams, okupācija ir liels grēks un liels vēsturisks noziegums, ko pastrādājusi padomju vara, tā ļoti daudz ko ir sabojājusi. Mūsu vēsturiskā radniecība varētu izpausties vēl skaidrāk, ja vien pēdējo gadsimtu laikā Krievija pret Lietuvu nebūtu piekopusi impērisku praksi.

Situācija Latvijā? Pagaidām es uz to raugos ar zināmām bažām, lai gan arī pie jums ir jūtama tā pati baltslāvu augsne. Jūsu uzdevums ir likt šai augsnei strādāt pozitīvā, nevis negatīvā virzienā.

– Plašākā politiskā kontekstā – kāda ir jūsu attieksme pret versiju, saskaņā ar kuru Lietuva ir orientēta uz Centrāleiropas austrumdaļu, Igaunija – uz Ziemeļvalstīm, bet Latvija ar savu milzīgo krievvalodīgo iedzīvotāju masu, kuras lielai daļai turklāt nav pilsonības, paliks izolācijā blakus Krievijai.

– Domāju, ka Lietuvas politikā, saglabājot Kaļiņingradas virzienu, par prioritāru jākļūst arī Latvijas virzienam. Ievērojot mūsu kopīgo vēsturisko tuvību, mūsu kopīgo baltslāvisko likteni, mūsu ekonomiskā sadarbība un ārpolitikas saskaņošana ir dabiska un mērķtiecīga.

PATĪKAMĀ MISIJA

– Kā jums ir izdevies saglabāt sevi to 16 gadu laikā, ko jūs esat pavadījis politikā vai blakus tai, tik bieži un radikāli mainoties valdošajai elitei?

– Reālpolitikā es ienācu 1988. gada 20. aprīlī, nolasot lekciju par tajā laikā aizliegtu tēmu: kā 1918. gadā uz sarkaniem durkļiem Lietuvā ienāca padomju vara. Nolasīju to Mākslinieku savienībā un nodrukāju uz rakstāmmašīnas desmit eksemplāros. Tolaik radošās savienības gan pie mums, gan pie jums bija pats notikumu centrs. Lekciju nogādāju "Amerikas balsī", tā tika iespiesta "samizdatā", un dažu nedēļu laikā es kļuvu par pazīstamu publisku figūru. Dedzīgi iesaistījos *"Sajūdis"* veidošanā, tā izpildkomiteja bija manā dzīvoklī, – turpat mājvietu atrada arī avīze, jūsu "Atmodas" "māsa", kuras redakciju es vadīju.

Pirmajās īstajās vēlēšanās, kas notika 1989. gada sākumā, 116 kolektīvi mūsu vēlēšanu

apgabalā par PSRS tautas deputāta kandidātu izvirzīja mani. Mans pretinieks šajā apgabalā bija Lietuvas neatkarīgās komunistiskās partijas pirmais sekretārs Aļģirds Brazausks. Sākumā es paklausīju tos, kas man iegalvoja, ka nepieciešams *"Sajūdis"* vārdā uzvarēt komunistu līderi. Tomēr sapratu: ja vēlēšanās uzvarēšu – un tas bija reāli, ņemot vērā gaisotni, kas tolaik valdīja,– tā būs Pirra uzvara. Mani no politiskās skatuves noslaucītu vai nu procesa stihija, vai KGB un citas tolaik darbojošās struktūras. Politiskā apskaidrība notika ļoti strauji, nodzīvotā nedēļa bija kā citkārt gads. Un dažu dienu laikā es sapratu: ja mēs noslaucīsim no skatuves nacionālkomunistus un Brazausku, kas bija gatavi sadarboties ar *"Sajūdi"*, Lietuva aizies pa "Kaukāza ceļu" – pa asiņainu cīniņu ceļu. Bija jālemj ātri un asi. Turklāt es sapratu, ka ceļā uz neatkarību nespēšu kļūt par tādu lokomotīvi, par kādu spēj kļūt Brazausks. Apjukšu, nespēšu manevrēt Kremļa varas koridoros, nespēšu neitralizēt KGB. Un es nolēmu atkāpties – divas nedēļas pirms vēlēšanām uz skrejceļa atstāju Brazausku vienu pašu... Pagājuši 16 gadi, un joprojām liela daļa nesaprot, kas notiktu ar Lietuvu, ja es savām rokām būtu "nocirtis" Brazausku,– bet tieši to alka nacionālradikāļi. Līdz pat šai dienai darbodamies politikā, Aļģirds Brazausks Lietuvā lieliski ievēro racionālo līniju. Es arī pašlaik esmu pārliecināts, ka bez viņa valstij draudēja Gruzijas variants.

Pēc 12 gadiem, 2001. gadā, Brazausks, otro reizi kļuvis par premjeru, piedāvāja man kļūt par savu politisko padomnieku. Tas saskanēja gan ar manu attieksmi pret viņu, gan ar manu sociāldemokrātisko orientāciju. Temperaments man neļauj vienmēr palikt tikai filozofam, kulturologam un literātam. Tajā pašā laikā es stingri un sen esmu nolēmis nesaistīties ne ar vienu partiju un nebalotēties vēlēšanās. Mani nekas un neviens neierobežo, veicot manu pašreizējo misiju, bet projektus un potenciālu ierobežo tikai kultūras atašeja budžets. Mana stihija ir politiskā darbība kultūras dimensijā, politiskā darbība caur kultūru. Šāda pieeja gan nodrošina manas kulturoloģiskās intereses, gan ļauj veikt "lietuviešu ceļotāja" vērojumus par to, kas šodien patiesībā notiek Krievijā. Un ļauj ietekmēt procesus... savu pieticīgo spēku robežās.

Mēs stāvam uz Eiropas un Krievijas civilizāciju otrās tuvināšanās sliekšņa – pirmā sākās 1697.gadā šeit, Kēnigsbergā, Lielās vēstniecības laikā. Kad Pēteris, pieņēmis Pētera Mihailova vārdu, pirmo reizi devās uz Eiropu, viņš pirmo apmeklēja tieši Kēnigsbergu, pēc tam ieradās Holandē, Anglijā, Vīnē... Kaļiņingradā tagad ir vodka, kas saucas "Lielā vēstniecība".

Kā savas autoritātes Arvīds Jozaitis nosauca divus cilvēkus – Fjodoru Dostojevski un Albēru Kamī. Viņš augstu vērtē Dostojevska atklātos milzīgos cilvēka humānisma un nešķīstības slāņus, kā arī paša Dostojevska nevaldāmo temperamentu. Savukārt Kamī viņu saista ar savu eksistenciālo stingrību, ko viņš ir atklājis gan caur vēsturiskiem, gan mūsdienu raksturiem. Runādams par Kaligulu vai sniegdams jaunu Dostojevska "Velnu" traktējumu, Kamī vienmēr skatīja to atspoguļojumu, ko vēsturei sniedz mūsdienu cilvēks. Kamī izvairījās attēlot par simboliem kļuvušu personību pieredzi, kuru mūsdienu pieredze padara nedzīvu. Literatūrā un dzīvē kas tāds notiek tāpēc, ka mēs cenšamies runāt par lielām, bet mums svešām un tāpēc tukšām lietām, tā padarot tās par "otrā svaiguma storēm".

Aleksandrs Rars, *publicists un politologs, Vācijas Ārpolitikas padomes pētnieciskā institūta programmas "Krievija – NVS" vadītājs.*

Aleksandrs Rars: "EIROPA BEZ ROBEŽLĪNIJĀM – ŠOKS KRIEVIJAI"

KĀPĒC KĒRBERA CIGARETES NAV KAITĪGAS?

– Rara kungs, jūsu balss un vārds man, radiostacijas "Brīvība" krievu redakcijas sagatavoto raidījumu klausītājam, ir sen pazīstams. Pašlaik jūs vadāt programmu "Krievija – NVS", kas ir viens no Vācijas Ārpolitikas padomes ilggadīgajiem projektiem. Jādomā, ka jūsu pētnieka intereses ir kaut kādā veidā saistītas ar jūsu likteni. Jūs nākat no emigrantu vides?

– Jā, manas saknes ir gan Krievijā, gan Zviedrijā, gan Baltijā, mans vecvectēvs ir pa pusei igaunis. 1925. gadā vectēva ģimeni izraidīja no Krievijas. Vectēvu apsūdzēja spiegošanā Norvēģijas labā, bet patiesībā padomju vara gribēja iegūt ģimenes savrupmāju Maskavas klusajā centrā. Nams vēlāk tika izīrēts Latvijas vēstniecībai, kura arī tagad ir izvietojusies Gotjē savrupmājā – Gotjē ir mana vectēva pirmās sievas meitas uzvārds. No 1925. līdz 1940. gadam ģimene dzīvoja Latvijā. Paspēja aizmukt no Staļina uz Vāciju, kur mans tēvs nokļuva nacistu koncentrācijas nometnē par darbošanos balto emigrantu izveidotajā Tautas darba savienībā un izdevniecībā "Posev". Vēlāk tēvs sāka strādāt radio "Brīvība", un es sekoju viņa pēdās.

– Tad jau sadarboties ar Baltijas forumu un šo grāmatu jums liek pats Dievs, ievērojot jūsu likteni un interešu loku. Kas īsti ir programma "Krievija – NVS"?

– Vācijas Ārpolitikas padomi finansē VFR Ārlietu ministrija un Rūpniecības fonds. Vācu biznesam impulsu deva Gorbačova reformas. Īpašu un nerimstošu interesi par pārmaiņām PSRS un pēc tam bijušajā PSRS izrādīja Hamburgas tabakas fabrikants Kērbera kungs, kuram ir biznesa sakari šajā reģionā. Tagad viņš nopietni piedalās manis vadītās programmas finansēšanā, bet viss sākās ar to, ka tika radīta padomju menedžeru apmācības sistēma. 10 – 15 grupas ir beigušas apmācības kursu, kurā cita starpā ietilpa gan vācu valodas apgūšana, gan praktiskās nodarbības Vācijā vairāk mēnešu garumā. Pragmatiskās intereses tika savienotas ar uzmanību pret, kā toreiz to sauca Padomju Savienībā, cilvēka faktoru. Maskavā darbojās bijušo kursantu menedžeru klubs, tika rīkotas konferences, tikšanās, "tilti", arī man ir nācies tajos piedalīties. Līdzīgs centrs bija izveidots arī Sanktpēterburgā. Tas, starp citu, radās uz programmā iesaistīto Pēterburgas mediju bāzes.

Ir pamats runāt par to, ka Vācijai un Krievijai ir daudzi kopīgi vēstures brīži, tikai tos uz ilgu laiku ir aptumšojis Hitlers, Staļins, karš. Abas valstis 20. gadsimtā ir stipri cietušas. Krievija komunistu dēļ. Vāciju sodīja, izveidojot Veimāras republiku. Un šis gads nav tikai antihitleriskās koalīcijas uzvaras 60. jubilejas gads. 50 gadi aprit, kopš PSRS – faktiski arī Krievija – atjaunoja attiecības ar Vāciju. 1955. gadā Hruščovs atdeva Adenaueram vācu karagūstekņus. Visbeidzot, 30 gadi ir pagājuši, kopš Villijs Brants sāka īstenot savu Austrumu politiku, ko turpināja Helmūts Šmits. Tad tika likti Eiropas enerģētiskās alianses pamati, no Sibīrijas uz Eiropu tika izbūvētas liela diametra cauruļvadu trases. Vācija projektā ieguldīja lielu naudu, bet tās partneris ieguva vācu tehnoloģijas.

ŠRĒDERA UN PUTINA ROMĀNS

Gorbačovs – tā ir Berlīnes sienas krišana. Jeļcins – tā ir karaspēka izvešana, bet Kols – tā ir nauda Krievijai. Visbeidzot, Putina un Šrēdera – citādi nepateiksi – romāns. Vācijas kanclers nevis vienkārši atbalsta – viņš ir vienīgais no redzamākajiem Eiropas politiķiem, kas bez ierunām atbalsta Krievijas prezidentu.

– Vai kanclera kungu nedara bažīgu Putina pārstāvētā "vadāmā demokrātija", arvien stingrākas un stingrākas varas vertikāles būvēšana?

– Līdz noteiktam laikam, kā redzams, ne. Viņš acīmredzot apzinās Putinam risināmo problēmu mērogus, apzinās sabrukumu viņa pārmantotajā Krievijā, apātiju, valsts nostiprināšanas nepieciešamību. Pārspīlējumi, protams, ir bīstami, taču pagaidām autoritārisma pazīmes tiek uztvertas kā likumsakarīga reakcija uz haosu.

Tomēr nepavisam ne visi – varētu pat teikt, nu, ļoti ne visi – ir tik toleranti. Šrēdera pozīcija drīzāk ir izņēmums nekā raksturīgs stāvoklis pat viņa kolēģu sociāldemokrātu vidē. Kancleru atbalsta nevis politiskā elite, bet gan Vācijas biznesa sabiedrība, kurai īpaši nerūp demokrātijas stāvoklis Krievijā.

– Jūsu piedāvātā skice liecina, ka Krievijas un ES attiecībām ir, maigi izsakoties, pretrunīgs raksturs.

– Šo attiecību īslaicīgās perspektīvas ir vienkārši bēdīgas. Kad Krievija bija vāja, Eiropa un ASV demonstrēja cieņu – aicināja piedalīties "lielajā astoņniekā". Taču tas nebija nekas vairāk kā aizbildnieciska pliķēšana Jeļcinam uz pleca. Tagad, kad valsts ir nostiprinājusies, no tās baidās. Krievija itin loģiski uzsver, ka tik liela valsts ietekmē visa kontinenta likteni un ar to ir jārēķinās. Krievija klauvē pie Eiropas Savienības durvīm, prasa, lai tā mīkstinātu vīzu režīmu. Turpretī ES nav gatava auglīgam dialogam, tomēr kaut kas ir jāsaka. Tā radās četru mijiedarbības telpu koncepcija. Runa ir par brīvības, drošības un tiesiskuma telpu; par ārējās drošības telpu; par ekonomisko telpu; par zinātnisko pētījumu un izglītības telpu, kurā ietilpst arī kultūras aspekti. Politkorekti tiek runāts par kaut kādu "eiropeisko vērtību apmaiņu". Visās Eiropas Savienības valstīs, izņemot Vāciju, Franciju un Itāliju, virsroku gūst egoistiski apsvērumi.

Bet Krievijai patiešām vēl nav pa spēkam nodrošināt attiecības starp ES un Āziju. Putina mājā valda juceklis: demogrāfiskās problēmas pamīšus ar ekonomiskajām, identitātes meklējumi nedemokrātiskā un tāpēc bažas (un pat bailes) izraisošā valstī, globalizācijas ietekme bez jelkāda caurspīdīguma.

No vienas puses, pasaule pamazām sāk rēķināties ar atjaunoto Krieviju. No otras puses, Krievija nav atbrīvojusies no superlielvalstij raksturīgās impēriskās ideoloģijas, kaut gan tagad visu nosaka viena vienīga superlielvalsts – ASV. Japāna grib atgūt salas. Ķīna vairs nav jaunākais brālis un tiecas kļūt par vecāko. Šajā situācijā Krievija izdara likmes tā, it kā no tās patiešām būtu atkarīgs visas pasaules liktenis, tā, it kā tā vienmēr zinātu, kā labāk izrīkoties ar šo likteni. Rezultātā tā riskē un pat upurē pati savas intereses. ASV prezidenta vēlēšanu kampaņas laikā Putins atļāvās atklāti atbalstīt Bušu. Bet uz Ukrainu pirms pēdējām prezidenta vēlēšanām Krievija raudzījās kā uz tādu prāvāku Kurskas guberņu.

– Tas nozīmē, ka Jaltā noteiktās pasaules kārtības gals, robežlīniju izzušana kontinentā – un tieši tā var uztvert tik vērienīgu ES paplašināšanos – uz Krieviju neattiecas? Starp citu, 60 gadu šogad ir apritējis ne tikai kopš uzvaras pār nacismu, bet arī kopš Jaltas vienošanās.

– Jaltā iedibinātās pasaules kārtības gals Krievijai ir izraisījis šoku. Un vēl jau notiks Eiropas Savienības tālāka paplašināšanās. Telpā, kurā nonāks, piemēram, Bulgārija un Rumānija, Krievijai nebūs vietas.

– Kur tad, jūsuprāt, meklējama perspektīva, kas apmierinātu abas puses? Jo Krievija taču patiešām ir Eiropas daļa. Arī mazliet lielāka nekā tās Kurskas guberņa.

– Es saskatu tikai vienu ceļu – tuvināšanos, izmantojot biznesa attīstību.

KRIEVIJAS PREZIDENTS BALTIJĀ

– Baltijai, kura, starp citu, pagaidām ir vienīgā ES postpadomju daļa, attiecību sakārtošana ar Krieviju nekādi nevar būt trešās šķiras uzdevums vai abstrakta perspektīva. Kaut vai tādēļ, ka šīs attiecības tieši ietekmē Baltijas krievvalodīgos iedzīvotājus.

– Jūs nevarējāt neiestāties ES un NATO: jūs virzīja ģenētiskas bailes. Par ko gan mēs varam runāt, ja Meri, cik atceros, ir pārdzīvojis piecpadsmit arestus. Tomēr jums iestāšanās procesa laikā nelika šķēršļus ne tikai tāpēc, ka juta līdzi un saprata. Jaunās NATO un Eiropas Savienības dalībvalstis – pirmām kārtām Polija un Baltija – ir ASV piektā kolonna Eiropā. Šīs valstis politiski vājina ES. Jūs atdodat parādus, aiz pateicības karojot Irākā. (Starp citu, šajā jautājumā vairākums vāciešu piekrīt pacifistam Šrēderam, viņi pret Irākas karu izturas kritiski.)

Taču tā vai citādi jūs jau esat tajā Eiropā, kur robežlīnijas ir izdzēstas. Eiropeiskās identitātes formēšanās ir realitāte. Gan Baltijas valstis, gan Krievija varētu ņemt vērā šo faktu un novilkt svītru zem saviem rēķiniem.

– Tomēr, tieši pretēji, notiek savstarpējo rēķinu iesniegšana. Iestāšanās ES un NATO šajā procesā ir kļuvusi nevis par bremzi, bet gan impulsu. Jūsu Latvijas kolēģe Ilze Ostrovska, kas arī nodarbojas ar politoloģiskiem pētījumiem un piedalās šīs grāmatas tapšanā, ierosina pārsvītrot Molotova – Ribentropa paktu ar jaunu Krievijas un Vācijas paktu, nosacīti to nosaucot par Lavrova – Fišera paktu. Tas Baltijas valstīm dotu pārliecinošākas drošības garantijas, nekā pašlaik spēj piedāvāt NATO.

– Nedod, Dievs, mums jaunus paktus! Karu atceras astoņdesmitgadīgie. Mana paaudze – esmu dzimis 1959. gadā – ir aukstā kara paaudze. Manus vienaudžus Rietumos nomāc atsvešināšanās no tiem cilvēkiem, kas bija spiesti dzīvot sociālistiskajās valstīs, viņi pret tiem izturas ar zināmu ironiju, pat nicību: sak, mēs attīstījāmies, kamēr jūs studējāt ļeņinismu. Daudzi no viņiem netic, ka kosmosā pirmais lidoja padomju cilvēks Gagarins. Tieši tā daudzi rietumvācieši izturas pret austrumvāciešiem. Tieši tas ir patiešām aktuāli – un nevis attieksme pret karu, ko neviens nepiemin.

Domāju, ka cilvēkiem Baltijas valstīs ir jājūtas pateicīgiem Krievijai par 90. – 91. gadu, kad viņiem izdevās izsprukt no impērijas. Savukārt Krievijas prezidentam, lai veicinātu lūzumu attiecībās, vajadzētu apmeklēt kādu no trim Baltijas valstīm. Tādai vizītei varētu būt principiāla nozīme ne tikai Krievijas un Baltijas valstu attiecībās, bet arī vispārējā Eiropas kontekstā.

Aleksandra Rara autoritāte ir Pēteris I, kuru A.Rars sauc par Pēteri Lielo. Tāpēc, ka politologs un publicists uzskata: Pēteris bija pirmais Krievijas imperators – eiropietis. Viņš tuvināja valsti Rietumiem, maksādams ar tautas ciešanām, taču nākamo paaudžu vārdā. Pēteris Lielais tāpēc arī ir liels, ka pirmais apzinājās: Krievija un Eiropa nevar dzīvot viena bez otras.

Aleksejs Arbatovs, *vēstures doktors, Krievijas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis, Krievijas ZA Pasaules ekonomikas un starptautisko attiecību institūta Starptautiskās drošības centra vadītājs, Maskavas Kārnegi centra Zinātniskās padomes loceklis.*

Aleksejs Arbatovs:
”TIK UN TĀ EIROPA NESPĒS NOROBEŽOTIES NO KRIEVIJAS”
MASKAVA NAV TREŠĀ ROMA

– Vai varam teikt, ka pēc ES paplašināšanās prognozētā Krievijas un Eiropas Savienības tuvināšanās pagaidām nenotiek?

– Diemžēl tā tas ir, un tam ir divi svarīgi iemesli. Ja runājam par Krieviju, tad tur ir pietiekami vareni spēki – un pēdējā laikā tie ir nostiprinājušies vēl vairāk –, kas nevēlas, lai Krievija reāli integrētos ES.

– Tikai politiskie spēki, biznesa vide ne?

– Biznesā arī ir spēki, kuri ir apmierināti ar šābrīža valstiski monopolizēto un kriminalizēto kapitālismu, viņi dzīvo, nevis balstoties uz likumiem, bet gan uz zagļu sapratni, uz politiskās lojalitātes un klanu solidaritātes principiem. Viņi nevēlas konkurēt ar Eiropu, nevēlas atvērtību, nevēlas citas, caurspīdīgas un uz likumības principiem balstītas attiecības ar varu.

Vēl lielāku pretestību izrāda politiskā elite, tās visai daudzskaitlīgā daļa, kas nevēlas, lai Krievija attīstītos par normālu demokrātisku, eiropeisku valsti, lai arī neglābjami atpalikdama no citām valstīm. Viņi atkal un atkal atgriežas pie idejas par Krievijas īpašo ceļu, par Maskavu kā trešo Romu.

– Jūs runājat par apvienību “Rodina”, Žirinovski un komunistiem?

– Protams, par viņiem un arī par lielu daļu “Vienotās Krievijas”. Tieši šis politiskais grupējums pašlaik nosaka virzienu. Tas ieņem nacionālistiskākas, konservatīvākas pozīcijas nekā prezidents. Neuzskatu Putinu nedz par demokrātu, nedz liberāli, taču salīdzinājumā ar prezidentu viņi ir daudz rūdītāki reakcionāri, eirāzieši jeb, izsakoties precīzāk, aziopieši. Tā vietā, lai mūsu tautai beidzot radītu cilvēcīgus dzīves apstākļus (ko tā pelnījusi tieši tāpat kā šādos apstākļos sen jau dzīvojošie rietumnieki), viņi pūlas atrast mistisku Krievijas lomu cilvēces vēsturē.

Eiropas Savienībā tas vieš bailes no Krievijas, kurā turklāt ir vesels bezdibenis neatrisinātu problēmu, un īpaši asas tās kļuvušas pēc ES paplašināšanas. Bez tam jāmin arī kāds principiāls apstāklis, ko Eiropa nesaprot: tik un tā no Krievijas norobežoties nav iespējams, labāk ieskicēt vismaz kaut kādas integrācijas perspektīvas – tās var būt ilglaicīgas, taču tām noteikti jābūt apzinātām, reālām, ar skaidri redzamiem mērķiem. Lai rezultātā Krievija kļūtu par tādu pašu Eiropas daļu, kāda ir Vācija, Francija, Polija, Ukraina. Valsts ir liela iedzīvotāju skaita ziņā, nemaz nerunājot par teritoriju. Vācijā ir 80 miljoni iedzīvotāju. Krievijā, ievērojot pašreizējās demogrāfiskās tendences, pēc gadiem 30 būs nedaudz vairāk par 100 miljoniem. Taču Krievijas IKP ir salīdzināms ar Eiropas valstu – lai arī pagaidām tādu kā Holande – rādītājiem. Krievija spēj būtiski pastiprināt Eiropas kontinenta drošību.

– Jūs par Krieviju runājat kā par buferzonu, kas, atbilstoši Eiropas Savienības viedoklim, stāv ceļā islāma fundamentālismam?

– Nē. Starp citu, šis viedoklis ir tikai ļoti sena ilūzija, kas sakņojas mongoļu–tatāru iebrukuma vērtējumā, un ar šo ilūziju sevi ir mānījuši arī atsevišķi vēsturnieki un diži rakstnieki. Krievija nekad nav bijusi Eiropas buferzona – ne pret musulmanisko pasauli, ne pat pret klejotāju ciltīm. Kopš Romas impērijas krišanas līdz pat turku osmaņu iebrukumam visi iekarotāji Eiropā ienāca no dienvidiem. Tas bija daudz ērtāk un ātrāk nekā pārvarēt bezgalīgos neizbraucamos Krievijas plašumus. Turpretim es uzskatu, ka Krievija ir gigantiska krātuve, kur koncentrēti 40% pasaules izejvielu un enerģētisko resursu. Ja Krievija kādreiz kļūs par ES dalībvalsti – un es neredzu citas organizācijas, kurā tā varētu iekļauties –, šie resursi nonāks ES rīcībā. Un Eiropai tas būs labums, nevis slogs. Tā vairs nebūs atkarīga no Persijas līča, Ziemeļāfrikas un Dienvidāfrikas reģiona enerģētiskajiem un izejvielu resursiem. Varēs atbrīvoties no piespiedu attiecībām ar nestabiliem, bīstamiem pasaules reģioniem. Labumu iegūs arī Krievija – apgūstot savus resursus, tā varēs saņemt impulsu ekonomiskajai un tehnoloģiskajai attīstībai, valstī paaugstināsies dzīves līmenis.

Bet pašlaik dominē savstarpēja atgrūšanās – Eiropa atgrūžas vienu, Krievija citu motīvu dēļ. Un abas puses ļoti veikli spēlē, “neapturot bumbu”. Kad Krievija saka, ka tai ir īpaša misija, ka tā vienmēr paliks impērija, Rietumi atbild: kā gan mēs šo ziloni varam ielaist trauku veikalā? Mums pietiek savu problēmu: ienāk arābi, turki, albāņi, imigranti plūst no Balkāniem, Ziemeļāfrikas un Centrālāfrikas, Tuvajiem un Vidējiem Austrumiem. Un tad vēl šurp metīsies miljoni krievu un musulmaņu...

– Jūsuprāt, tas notiks, ja tiks ieviests bezvīzu režīms, praktiski – kad Krievija iestāsies ES?

– Runāt par to var, aplūkojot tālāku perspektīvu. Bet tuvākajā laikā varam runāt tikai par atvieglotu vīzu režīmu. Turcijai ar ES nav bezvīzu režīma, tomēr Vācijā dzīvo miljoni legāli

iebraukušu turku. Tad jau labāk uzņemt darbaspēku, kas nāk no slāviskām, kristīgām, mentalitātes un kultūras ziņā tuvākām valstīm, kas tomēr nāk no tās pašas civilizācijas, lai arī nedaudz atpalikušas. Eiropa saka: nē, mums jau tāpat pietiek problēmu ar ienācējiem. Bet runa jau nav tikai par to. Galvenais: Eiropa baiļojas, ka Krievija negrib atbilst tās vispārpieņemtajiem standartiem.

NE DEMOKRĀTIJAS, NE VADĀMĪBAS

– Nevarētu teikt, ka tam nav pamata – laikā, kad pastiprinās "vadāmās demokrātijas" tendences...

– Es neredzu šādu pastiprināšanos – nedz demokrātijas, nedz vadāmības. Jā, ir radīta kārtējā centralizētā sistēma, tā ir sākusi švirkstēt pa visām vīlēm, iekšēji ieplaisājusi. Tādā veidā šodienas sabiedrību vadīt nav iespējams. Sistēma, kas veidojas pēdējos gadus: tāds parlaments, tāda valdība, tādas varas partijas, – šādai sistēmai iespējams eksistēt tikai apstākļos, kad tautas nevar iziet ielās.

Staļina laikā cilvēki nevarēja iziet ielās – viņus tūdaļ pat apšautu. Savukārt katrs, kas kaut iepīkstētos par nodomu iziet ielās, tūdaļ pat nokļūtu Lubjankā. Pašlaik veidojas kaut kas nedaudz līdzīgs, bet ar dažiem demokrātijas atribūtiem un citā līmenī. Tomēr šis modelis nav darboties spējīgs. Nāksies būt konsekventiem: ja jau ceļam reālu vienpartijas sistēmu, praktiski bez varas dalīšanas, reģionus stingri pakļaujot centram, nedodot tiem nekādu patstāvību, tad tas nozīmē, ka jābūt valsts ekonomikai, kurā itin visu nosaka ierēdņi. Tad viss nostāsies savā vietā. Atkal jāveic ekonomikas nacionalizācija, un politiskajai iekārtai jābūt atbilstošai.

Bet to vairs nav iespējams izdarīt. Krievija vairs nav vakarējā, nav iespējams atgriezties kādreizējā noslēgtībā, neviena no apkārtējām valstīm nav izvēlējusies šo ceļu. Bet mēs pa to vienreiz jau esam devušies, un vēl ne 15 gadi nav pagājuši, kopš iegāzāmies bedrē. Cilvēki nebūs ar mieru atkal nostāties uz ceļa, kas noved pie tiesību zaudēšanas. Tomēr jāatzīst, ka daudzi piekristu upurēt tiesības, ja valsts to vietā garantētu kādu materiālu labumu.

– Tieši tāpat, kā tas ir bijis iepriekšējos gados, tikai tagad pašreizējā prasību līmenī.

– Taču valsts neko nevar dot.

– Kā tad tā – vai Putins un Kremlis to visu nesaprot?

– Manuprāt, viņi tiešām to nesaprata. Domāja, ka tagad, kad parlamentā nav reālas opozīcijas, tas paklausīgi štancēs visus likumus. Notika orientēšanās uz Pinočeta variantu, kas paredz cietsirdīgas, bet vajadzīgas ekonomiskās reformas, lai stingra autoritāra režīma apstākļos valsti paceltu jaunā ekonomiskās un tehnoloģiskās attīstības līmenī. Šāds režīms neļauj opozīcijai bāzt sprunguļus riteņos.

Sociālo atlaižu sistēmas aizstāšana ar monetizāciju parādīja, ka šī sistēma ir sabrukusi. Liktos, bez liekām diskusijām deputāti pieņēma likumu un izklīda brīvdienās. Bet cilvēki izgāja ielās. Tā ir lietas viena puse: tā kā nav attīstītas pilsoniskās sabiedrības, cilvēkiem nav citas iespējas izteikt savu viedokli. Tomēr situācija skaidrāk par skaidru parādīja, ko īsti nozīmē tas, ka pie mums nav reālas varas dalīšanas. Izrādījās, ka nav parlamentārā filtra, caur kuru vajadzēja izlaist to, ko savārījuši ierēdņi. Tik un tā pat viskompetentākie, visprofesionālākie ierēdņi, neviena ministrija nespēs formulēt ideālu likumu, kas tūdaļ pat sāks automātiski īstenoties un visi ar to būs apmierināti – sevišķi tik milzīgā valstī, kāda ir mūsējā. Likumiem – jo īpaši tādiem, kas skar miljoniem cilvēku vitālas intereses – jāiziet ļoti nopietns aprobācijas process, tie vispirms ir asi un daudzpusīgi jākritizē. Un tam ir jānotiek parlamentā.

Desmit gadu laikā, kopš strādāju Valsts Domē frakcijas "Jabloko" sastāvā, esmu desmitiem reižu piedalījies tamlīdzīgu likumprojektu apspriešanā. Opozīcija parasti ierosināja grozījumus, kas varētu samazināt kaitējumu, izravēt negatīvo būtību, vai arī likumu vienkārši izgāza. Un, kad autoriem nekādi neizdevās likumu "izsist cauri", tika radītas samierināšanas komisijas, kas simtiem reižu šā un tā grozīja likumprojektu, lai pielāgotu to ekonomiskajai, sociālajai un politiskajai realitātei. Turpretim tagad, būdams brīvs no šā nepieciešamā darba, parlaments ir sakleķējis to, ko tam lika, bet cilvēki izgāja ielās. Tas pats varētu notikt ar militāro reformu, ar pensiju reformu, ar dzīvokļu un komunālās saimniecības reformu, ar situāciju medicīnā, izglītībā. Sistēma, kad Kremlī spiež pogu un Vladivostokā vienā mirklī tiek sasniegts vajadzīgais efekts, vairs nedarbojas.

Man šķiet, Putins un viņa apkārtne tagad ir sākuši šo to saprast. Piemēram, ka opozīcija vajadzīga ne jau tāpēc, lai Rietumiem parādītu: pie mums ir demokrātija. Opozīcija vajadzīga kā līdaka – lai karūsa neaptaukotos.

– Kur jūs saskatāt sapratnes pazīmes? Monetizācijas korekcijas taču tiek veiktas tāpēc, ka dzīve piespiedusi to darīt.

– Jā, dzīve ir piespiedusi. Man liekas, ka tēriņi, kuru dēļ nācās grozīt budžetu, lai salāpītu caurumus un nomierinātu cilvēkus, pašlaik jau pārsniedz monetizācijas rezultātā plānoto ekonomiju. Tādā situācijā lētāk un labāk bija atstāt atlaižu sistēmu. Pastāvīgās inflācijas dēļ naudiskas kompensācijas nemitīgi jāindeksē. Un naudas masas palielināšana inflāciju veicina. Tātad kompensācijas jāpalielina vēl vairāk. Tagad to ir pamanījusi arī vara, kas cenšas izkļūt no

apburtā loka, griezties atpakaļ. Piemēram, pensionāriem saka: jūs tagad pirksiet vienotu braukšanas karti un par to jāmaksā tik, cik liela bija kompensācija, ko jūs iepriekš saņēmāt. Tad kāpēc bija jāatceļ atlaižu sistēma? Pensionāram bija grāmatiņa, tagad būs braukšanas karte. Sanāk tas pats plus izdevumi citam papīram un braukšanas karšu drukāšanai. Vārdu sakot, ieslēgta atpakaļgaita, tomēr tas nenotiek pietiekami skaidri, jo vara cenšas saglābt savu seju. Lai rīt ielās neizietu citi. Teiksim, 10 miljoni studentu, ja viņiem turpmāk vairs neatliks iesaukšanu obligātajā karadienestā.

Putins ir sācis saprast, ka "vadāmā demokrātija" jeb prezidentālā vertikāle pašreizējā sabiedrībā nedarbosies. Sabiedrībā, no kuras viņš pats turklāt gaida ekonomisko attīstību, ekonomisku iniciatīvu, apzinātu dalību valsts lietās. Varbūt nav vajadzīga bezgalīga demokrātija, varbūt jānotiek pakāpeniskam procesam. Cilvēku, kas badojies desmitiem gadu, nedrīkst uzaicināt uz konditoreju un teikt: ēdiet kūkas, cik lien. Tā viņu var arī nobeigt.

– Demokratizāciju, kas notika Jeļcina laikā, jūs neskaitāt?

– Tā ir atsevišķa tēma. Viss bija atļauts, taču neviens neko nespēja panākt. Kā zinām, gandrīz neviens. Viss tika izlemts ārkārtīgi savādā veidā. Šobrīd viens no galvenajiem uzdevumiem – pat obligāts attīstības nosacījums – ir izbeigt tendenci, kuras dēļ teju vai 30% augstāko posteņu federālajās un reģionālajās varas struktūrās ieņem represīvo orgānu un specdienestu bijušie darbinieki. Tas noteikti ir jāizdara, pat ja runa ir par cilvēkiem, kas savā kādreizējā jomā bijuši augstākās klases speciālisti: viņi nav sevi apliecinājuši kā lieliski menedžeri un kristālskaidri cilvēki. Ir vairāk nekā simptomātiski, ka publiski, valdības sēdē šo domu pauda tieši premjers Fradkovs, kas nepavisam nav nedz tribūns, nedz cīnītājs. Tomēr viņš darīja zināmu: pietiek drošībniekus vilkt varas struktūrās. Tieši darīja zināmu, jo Fradkovs nav tas cilvēks, kas kaut ko tādu pateiks tāpēc, ka pats izdomājis, tātad tas viņam bija pateikts priekšā.

Bet arī tas ir tikai atsevišķs gadījums, un varam vērot, ka acīmredzot tomēr sāk nobriest sapratne, ka ir vajadzīga nevis fiktīva, bet īsta opozīcija, gan kreisā, gan labējā. Tomēr bažas nezūd.

– Vai Putins ir sācis saprast: slikti, ka jūs neesat pārstāvēti Domē? Ne jau jūs personīgi, protams...

– Es sapratu jautājumu. Domāju, ka tā ir. Ne velti ir sākušās runas par to, ka laikam gan reāla izeja no situācijas varai būtu sašķelt "Vienoto Krieviju", nošķirot no tās nelielu liberālu grupu. Sak, ja jau ārpus parlamenta sienām opozīcija nekādi nespēj savā starpā vienoties, izveidosim to paši.

– Tomēr tas atkal ir tikai kārtējais Kremļa projekts. Bet vai jūs domājat, ka notiks patstāvīgs liberālās opozīcijas apvienošanās process?

– Domāju, ka šis process noteikti risināsies, taču ļoti smagi. Personisko faktoru pēc un tāpēc, ka reāli pašlaik pastāv divas liberālas partijas: "Jabloko" un Labējo spēku savienība (LSS), un pēdējā problēma ir tā, ka to vada Čubaiss, augsta valsts amatpersona un Putina līdzgaitnieks. Tātad tā pēc definīcijas nevar būt opozicionāra liberāla partija. Tā var bilst kādu vārdu, taču nespēj konsekventi rīkoties. Tāpēc LSS nevar apvienoties ar "Jabloko": mēs nevēlamies pārvērsties par galminieku, ākstu partiju.

Turpretim reģionālā līmenī apvienošanās notiek pilnā sparā. Vēlēšanās tiek veidoti kopīgi saraksti, un ārpus tā LSS cilvēki vienkārši nāk uz "Jabloko". Mēs šodien – pat vakar – esam gatavi sadarboties ar Hakamadu, bet viņas partiju pagaidām praktiski nemana. Būs partija– nebūs problēmu apvienoties jebkurā formā: izveidosim koalīciju, saplūdīsim – tas nav tik svarīgi, it īpaši šodien. Taču partijas nav nedz Hakamadai, nedz Ņemcovam, nedz Rižkovam, lai cik laba būtu mana attieksme pret viņu, nedz Zadornovam. Tātad apvienoties pagaidām varam tikai vienā veidā – viņiem iestājoties "Jabloko". Bet to viņi nevēlas.

– Kā jūs vērtējat Kasjanova signālu par to, ka viņš neizslēdz iespēju piedalīties 2008. gada prezidenta vēlēšanās?

– Jebkurā gadījumā pozitīvi – atšķirībā no dažiem maniem kolēģiem "Jabloko" vadībā. Ļoti labi ir tas, ka šādi opozīcija spēs izkustēties no sava vienpolaritātes stāvokļa. Tai vairs nebūs tikai divas iespējas: vai nu palikt mūžīgi neapmierinātai, vai arī ļaut iedzīt sevi stūrī. Opozīcija kļūs daudzpolāra, tā varēs brīvāk manevrēt, un tādēļ tai radīsies lielākas iespējas.

– Tomēr, ja "Vienotajai Krievijai" uzradīsies liberāla "meitiņa", opozīcijas konsolidācija kļūs vēl problemātiskāka? Kā izkļūt no pata situācijas?

– Protams, ja šajā lauciņā uzradīsies vēl viens spēlētājs, situācija sarežģīsies. Tomēr es gandrīz nešaubos, ka nebūs daudz tādu, kas šādai partijai noticēs. Atcerieties, kā Jeļcins no Černomirdina un Ribkina partijām gribēja izveidot divpartiju sistēmu? Dabiski, no tā nekas nesanāca. Tādiem mākslīgiem veidojumiem nav bāzes.

– Loģiski jums it kā ir taisnība. Tomēr, ja jau polittehnologi būtībā ne no kā ir iztamborējuši "Vienoto Krieviju", kāpēc gan viņi nevarētu radīt "kabatas" opozīciju?

– "Vienotā Krievija" ir izveidota, izmantojot administratīvo resursu. To sadalīt divās daļās nepavisam nav vienkārši, jo tad jāizsūta norādījumi pa visiem reģioniem: tik un tik balsu vajag par

"Vienoto Krieviju", tik un tik – par opozīciju. Nāksies riskēt un milzīgos apmēros viltot vēlēšanu rezultātus.

– Ciktāl vispār, spriežot pēc jūsu pieredzes, sniedzas polittehnologu resursi?

– Tie nav absolūti, tomēr pietiekami lieli. Pēdējās parlamenta vēlēšanās kādus septiņus vai astoņus, bet varbūt arī visus 10 procentus balsu varēja mainīt, vienkārši milzīgos apjomos iemetot urnās "papildu" biļetenus. Bet šī biļetenu mētāšana kļuva iespējama, pateicoties tam pašam administratīvajam resursam. Tāpat kā masīvā ideoloģiskā manipulēšana un plašsaziņas līdzekļu monopolizēšana. Tāpēc apvienība "Jabloko" vēlēšanu rezultātus ir apstrīdējusi tiesā.

NEGRIBĒTA DĀVANA?

– Kā Krievijas liberālā opozīcija skatās uz Krievijas un ES attiecībām pēc paplašināšanās? Konkrēti, kā, jūsuprāt, transformējas mūsu valstu attiecības?

– Baltija savu brīvību ir ieguvusi, pateicoties Krievijas demokrātiem. Tai nenācās iet Čečenijas ceļu. Var jau būt, ka tās nav īsti salīdzināmas situācijas, tomēr atcerēsimies, ka jebkuras analoģijas ir relatīvas. Latvijas, Lietuvas un Igaunijas tautām nenācās savu brīvību atkarot ar ieročiem rokās. Bija traģiskās epizodes Viļņā un Rīgā, mēs tās atceramies. Tomēr, ja nebūtu Krievijas demokrātijas, kuras priekšgalā tolaik atradās Jeļcins, tik vienkārši, uz paplātes, Baltija savu brīvību vis nesaņemtu. Bet, saņēmusi brīvību, Baltija sāka uzvesties pavisam savādāk, nekā gaidīja gan šie demokrāti, gan triju valstu krievvalodīgie iedzīvotāji, kas bija uzstājušies pret padomju impēriju. Priekšplānā izvirzījās klajš nacionālisms, vēlēšanās atriebties par pagātni, acīmredzot apmierināt zināmu nepilnvērtības kompleksu.

It kā varēja gaidīt, ka to slāpēs iestāšanās ES un NATO, tomēr tas nav noticis. Kāds psihologs man reiz teica, ka ir tāds sindroms. Ja jūs par kaut ko izmisīgi cīnāties, par kaut ko sapņojat un tad pēkšņi to ļoti viegli iegūstat, jūsos paliek dziļas neapmierinātības sajūta. To, kas jums ir pasniedzis šo negaidīto dāvanu, jūs sākat aktīvi neieredzēt. Viņš jums nav ļāvis cerēto iekarot un justies kā varonim.

Es nevēlos aizskart baltiešus, taču man šķiet, ka tur – it sevišķi Latvijā un Igaunijā – tomēr kaut kas tamlīdzīgs notiek. Visādā gadījumā politiskajā vidē noteikti. Politiķi bija noskaņojušies ilgam un sarežģītam brīvības cīņas procesam, kura sekmīgajā noslēgumā viņus rotātu uzvarētāju lauru vainagi. Taču Krievijas demokrāti viņiem pateica: jūsu brīvība ir arī mūsu brīvība. Un neapmierinātības sajūta sākumā skāra Baltijas krievvalodīgos. Bet pēcāk viņi vispār kļuva par bandiniekiem politiskajās spēlītēs.

– Vai no Krievijas demokrāta viedokļa nebūtu pareizi, ja Krievija pateiktu Baltijai un tādējādi arī visai pasaulei, ka Molotova – Ribentropa pakts, par kuru Krievija nav atbildīga, ir licis pamatus daudzus gadus ilgušajai vēsturiskajai netaisnībai?

– Es uzskatu, ka tas bija jāizdara. Tomēr varbūt jau pirms kāda laika. Šobrīd to uztvers kā vājuma pazīmi: Baltijas valstis iestājas NATO un Eiropas Savienībā, un Krievija uzreiz atlien ar kājstarpē iežmiegtu asti. Tomēr, no otras puses, es nedomāju, ka to nebūs iespējams pateikt nekad. Jāatrod formula, kas ļautu skaidri saprast, ka Krievija nav atbildīga par staļinistu noziegumiem. Šos noziegumus nav pastrādājusi krievu tauta, kas pati cieta visvairāk. Tā bija komunistiskā partija, padomju nomenklatūra, kurā ietilpa visu, arī Baltijas tautu pārstāvji. Bet Krievija kā šīs valsts radītāja, protams, nožēlo notikušo. Un no tās puses vairs nekad nenāks nekādi draudi. Šādi, manuprāt, ir traktējami Putina vārdi, ko viņš pateica Bratislavas sammitā ar Bušu. Prezidents pauda cieņu to cilvēku viedoklim, kas Otrā pasaules kara beigas saista ar savu valstu neatkarības zaudēšanas traģēdiju.

– Kādas jaunas nianses jūs kā drošības problēmu speciālists saskatāt pēc Baltijas valstu iestāšanās NATO?

– NATO paplašināšana ir vēl vairāk sarežģījusi Krievijas un Ziemeļatlantijas alianses attiecības. Baltijas valstu tieksme iestāties Eiropas Savienībā bija saprotama, toties NATO ir militārs bloks. Tomēr tagad, kad tas jau ir noticis fakts, jādomā par to, kā mazināt no jauna izraisīto rīvēšanos. Tādēļ Baltijas valstīm vajadzētu pievienoties adaptētajam Līgumam par bruņojuma samazināšanu Eiropā. Mums jāgūst pārliecība, ka šajās valstīs netiks izvietoti lieli karaspēka kontingenti, kam nav nekāda sakara ar cīņu pret terorismu. Atkal pievēršoties nesenajai vēsturei, teikšu: ne jau tikai Baltijai ir tiesības pieprasīt drošības garantijas. Krievija, kas ir devusi brīvību Baltijas valstīm, tieši tāpat ir tiesīga prasīt tām garantijas savai drošībai.

KRIEVIJA UN ČEČENIJA: IR JĀATROD SARUNU PARTNERIS

– Putins reiz izdarīja mājienu par teju vai vēlmi redzēt Krieviju NATO sastāvā. Tomēr sakarīga pozitīva reakcija nesekoja.

– Tas ir ļoti sarežģīts, daudzšķautnains jautājums. Krievijai jātiek skaidrībā, kādas ilgstošā perspektīvā būs tās attiecības ar NATO. Lai NATO mums beigu beigās skaidri un nepārprotami

pasaka, kādi būs NATO bruņotie spēki pēc desmit gadiem. Kādiem mērķiem tie būs paredzēti, kur plānots tos izvietot? Kādi ir aliansē notiekošās militārās reformas mērķi? Ja NATO bruņotie spēki kaut kādā mērā ir paredzēti pret Krieviju, šo tēmu iespējams pārrunāt. Krievija no savas puses veiktu darbības, lai mazinātu bloka bažas, bet tas savukārt pacenstos mazināt Krievijas bažas. Ja pats par sevi vai jaunu sarunu rezultātā kļūs skaidrs, ka partneru spēki pilnībā ir orientēti jaunu uzdevumu veikšanai – miera uzturēšanai, cīņai pret terorismu – Krievija varēs droši virzīties uz NATO vai arī tiks izveidoti kopīgi karaspēka kontingenti kopīgu uzdevumu veikšanai, Krievijai formāli neiestājoties NATO.

Tas ir otršķirīgs jautājums, bet galvenais ir noteikt, kādā virzienā ir vērsts NATO militārais potenciāls. To zinot, mēs varam izlemt, kādai jābūt mūsu attieksmei pret NATO tālāku paplašināšanos un mūsu valsts iestāšanos blokā. NATO nedeg nepacietībā mūs pieņemt, norādot, ka Krievijai ir milzīga teritorija, kam ir nedrošas dienvidu un austrumu robežas, kam blakus atrodas Ķīna un bažas rada arī citi apstākļi. Tā ka laikam gan vienkāršāk būtu būvēt attiecības, formāli paliekot ārpus bloka. Ir taču valstis, kas lieliski sadzīvo ar NATO, nebūdamas alianses locekles, – Zviedrija, Somija.

– Apvienība "Jabloko" Čečenijas jautājumā ir paudusi diezgan neortodoksālu pozīciju. Kāds ir jūsu – gan kā opozīcijas pārstāvja, gan kā drošības problēmu speciālista – redzējums?

– Čečenijai ir jāpaliek Krievijas Federācijas sastāvā, un tas ir bezierunu noteikums. Par visu pārējo var kaulēties un veikt pārrunas. Taču jārunā ne jau ar tiem, ko mēs paši esam ielikuši par Groznijas pārvaldniekiem: ko ar viņiem runāt – vakar mēs viņus iecēlām, rīt atcelsim. Jārunā ar bruņotās opozīcijas līderiem, bet ne ar tiem, kas tieši piedalījušies terora aktu plānošanā, organizēšanā un īstenošanā. Ja tie ir vieni un tie paši cilvēki, ar viņiem runāt nav iespējams. Bet droši vien ir arī citi. Droši vien citi vēl nāks. Aktīvi jāstrādā arī šajā virzienā.

Runāt iespējams ar bruņoto opozīciju – izņemot tos cilvēkus, kas ir piedalījušies terora aktos pret mierīgajiem iedzīvotājiem. Skaidrs, ka nedrīkst runāt ar tādiem kā Basajevs. Karadarbība nav tas pats, kas terorisms. Ar bruņotās pretošanās dalībniekiem federālajai varai vajadzēja sākt sarunas. Tāda ir starptautiskā prakse. Turpretim tie, kas īstenojuši terora aktus pret mierīgajiem iedzīvotājiem, ir nevis partneri, bet gan noziedznieki.

Par savu autoritāti politikā Aleksejs Arbatovs uzskata vienu no ASV prezidentiem Frenklinu Rūzveltu. Viņš izveda valsti no krīzes, izglāba to gan no fašisma, gan komunisma. Lielās depresijas laikā abas šīs radikālās kustības bija kļuvušas ļoti aktīvas. Vāciju no depresijas izveda nacisms, PSRS – komunisms, turpretim Amerikas prezidents savu valsti prata aizvest pa citu ceļu. Rūzvelts nebaidījās iesaistīt ASV Otrajā pasaules karā, ar Amerikas līdzdalību šajā karā tika panākta uzvara.

Senākā pagātnē A.Arbatovs min pēc Napoleona kariem izveidotā Nāciju konventa līderus: austrieti Mēternihu, lordu Keselriju no Lielbritānijas un Krievijas diplomātu Gorčakovu.

Starp mūsdienu politiskajiem darbiniekiem A.Arbatovam vistuvākais ir Henrijs Kisindžers: "Mani viņš sajūsmina gan kā vēsturnieks, gan kā starptautisko attiecību teorētiķis, gan kā praktiķis."

Ilze Ostrovska, *filozofijas doktore, politoloģe.*

Ilze Ostrovska: "MĒS TĀ ARĪ NEESAM SAPRATUŠI, KAS NOTIEK PAŠU MĀJĀS"

LAMATAS LATVIJAI

– "Mazas valsts lielās dilemmas jeb Vai pastāv nepārvarami šķēršļi nacionālās attīstības stratēģijas veidošanai?" – tā jūs nosaucāt savu rakstu grāmatai, ko Baltijas forums izdeva pirms Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā. Vai jūsu šaubas ir saglabājušās?

– Tās ir padziļinājušās. Un vainīga nav Eiropas Savienība, es joprojām uzskatu, ka Latvijai bija lietderīgi iestāties ES un NATO. Runa ir par to, ka mēs nespējam noteikt savu vietu Eiropā, tāpēc ka neapzināmies, ko īsti gribam. Galvenais šķērslis ir tas, ka mēs nedz agrāk sapratām, nedz arī tagad apzināmies, kā sistēmiski saprast sevi un savu ceļu. Mēs plūcam mūsu politiskās elites principiālas kļūdas augļus. Šo kļūdu elite ir izdarījusi ceļā uz ES, piedāvājot iestāšanos nevis kā līdzekli, bet gan kā mērķi. Turklāt elite šo mērķi padarīja par savu misiju. Tā pārspīlēja plusus, cenzdamās radīt iespaidu, ka Eiropas nauda plūdīs straumēm, un pati ieņēma pirmās vietas rindā

pēc šīs iedomātās naudas. Tā centās ar retorikas palīdzību samazināt iespējamos mīnusus vai arī vienkārši par tiem nerunāja. Sasniegtajam mērķim bija "jānoraksta" visas kļūdas un nejēdzības. Tieši šīs politikas dēļ elites ilgdzīvotāja – partija "Latvijas ceļš" – izgāzās Saeimas vēlēšanās.

Mēs neesam tikuši skaidrībā, kurus ceļus izvēlēsimies, lai valsts politiskais profils nepaliktu izplūdis un neskaidrs. Līdz šai baltai dienai nav skaidrs, kurp mēs sliecamies – uz keiniānismu, kas akceptē būtisku valsts regulējošo lomu, vai uz monetārismu – tirgu bez rāmjiem. Eiropa mums nevar pateikt priekšā vienīgo iespējamo atbildi: tā pati ir izvēles priekšā, taču – atšķirībā no mums – to apzinās un risina nopietnas diskusijas. Turpretim mēs izdarām konvulsīvas kustības. Konkurence un globalizācijas saasināšanās mūs noskaņo par labu sūrai formulai: strādāt labāk, saņemt mazāk. Spēcīgās sociālās aizsardzības tradīcijas Vecajā pasaulē atgādina: lai arī Eiropa nav visbagātākā, toties vislaimīgākā. Protams, arī tur neviena izvēle nav mūžīga. Tomēr vismaz ir skaidri saskatāmi spārni – liberālais un sociāldemokrātiskais.

– Tas saistīts ar to, vai Eiropa izvēlēsies "divu ātrumu" ceļu?

– Jārunā par vēl tālejošākām sekām. Ja ES izvēlēsies "divu ātrumu" ceļu, tas nozīmēs, ka valstis, kas pašlaik ir ekonomiskie līderi, turpinās virzīties ar pilnu jaudu, darbinot visu savu vareno potenciālu, bet pārējās kulsies, kā varēs. Tas nozīmēs arī to, ka ES būs tikai konfederatīvs "lietussargs" nacionālo valstu savienībai. Turpretim federatīvi iekārtotā Eiropā divi ātrumi ir nonsenss. Un te slēpjas lamatas Latvijai. Jo mūsu izvēle pašlaik nenotiek vis starp neoliberālismu un sociāldemokrātiju, šī izvēle mums vēl priekšā. Pašlaik mūsu domāšana ir iestrēgusi dilemmā: nacionāla valsts vai iekļaušanās federatīvā Eiropā? Taču ES savu izvēli jau būtībā ir izdarījusi, tai vairs neeksistē vārdiņš "vai". Es, piemēram, esmu piedalījusies lielā konferencē, ko rīkoja Eiroparlamenta labējo grupa (tajā ietilpst arī Latvijas deputāti) un politologi. Nevienā no šīs konferences 12 sekcijām nepiedāvāja neko citu kā vien federatīvās iekārtas ideju. Tika apspriestas vienīgi detaļas.

Tādā kārtā sanāk, ka mūs teju vai šantažē. Jūs vēlaties nacionālu valsti? Tātad divi ātrumi. Bet mēs jau arī vienā ātrumā, piekrītot federatīvas ES variantam, pašreizējo vidējo Eiropas IKP līmeni uz vienu cilvēku spēsim sasniegt tikai 2030. gadā. Šodien šis rādītājs Latvijā nav augstāks par 40% no veco ES dalībvalstu IKP. Te vietā atgādināt, ka vēl astoņdesmito gadu beigās mūsu IKP uz vienu iedzīvotāju bija ap 60% no Somijas rādītājiem. Cilvēkiem dzīve ir smaga, politiķiem par to ir visai miglains priekšstats, viņi ir šausmīgi tālu no tautas. Pavisam nesen es domāju, ka man šāds priekšstats ir – vismaz dzīvoju Pārdaugavā un uz centru braucu ar trolejbusu. Un tikai tad, kad sāku pētījumus fokusa grupās, iedziļinājos intervijās par ikdienas situācijām, man atklājās patiesā aina.

– Vai jūs novērojat, ka cilvēki sāk vilties ES?

– Vilšanās nevar nepalielināties.

BIĶERIS NAV IZTUKŠOTS LĪDZ GALAM.

– Es nemudinu filozofijas doktori sniegt padomus ekonomikā. Tomēr kurp mēs, jūsuprāt, varam virzīties no tā krustojuma, kur esam nonākuši: vai mums būtu ar zobiem un nagiem jāturas nacionālās valsts pozīcijās vai tomēr būtu jāpieņem Eiropas federālisma koncepcija? Un vai iespējams kļūt par eiropiešiem, neatsakoties pašiem no sevis?

– Par šiem jautājumiem notiek nopietnas diskusijas pašā Vecajā pasaulē. Un atkal jāsaka, ka šajā ziņā viņi principiāli atšķiras no mums. Lai arī mēs atrodamies daudz sarežģītākā situācijā, tomēr mūsu politiskā elite vēl nav izaugusi līdz situācijas izpratnei, un arī galva šai elitei sāp pavisam citu iemeslu pēc. Eiropas kopienas attīstības loģika perspektīvā virza uz eiropeiskas identitātes, uz eiropeiskas pilsoniskās sabiedrības, uz Eiropas politiskās nācijas veidošanos. Skaidrs, ka ne jau šā procesa primitīvā izpratnē: kontinents taču nesāks runāt jaunesperanto valodā. Runa ir par vērtībām, kopīgu nākotni globālajā pasaulē. Eiropieši apzinās, ka process ir sarežģīts un pretrunīgs – ES taču jau apvieno 25 valstis. 25 identitātes, ja skaitām tikai pamatnācijas, kas devušas nosaukumus valstīm.

Savu mērķu sasniegšanai vecā Eiropa jau sen un visai sāpīgi meklē un atrod pilnīgi atšķirīgus psiholoģiskos mehānismus. Vācijā kādus 15 gadus tiek kultivēta pieeja "mēs esam eiropieši". Šī pieeja nozīmē atgrūšanos, atsvešināšanos no valsts nacistiskās pagātnes. "Mēs esam tādi paši eiropieši kā visi citi." Francūži sevi uzskata par Eiropas "sāli", ir pārliecināti par savu civilizācijas nesēju misiju, viņi ir devuši kontinentam Napoleona kodeksu, bet Marianna ir Eiropas pirmā sieviete. Britānija cieši turas pie savas salinieku filozofijas, pie britu vērtībām, britu savdabības un brīdina: ja mūsu cilvēki referendumā izteiksies pret Eiropas konstitūcijas federatīvo versiju, tad, iespējams, *good bye, EC*. Ždanoka savam elektorātam piedāvā teritoriālu skatījumu, kas ļauj ieskandināt krievisko noti: Eiropa plešas no Atlantijas okeāna līdz Urāliem. Diezgan populārs ir arī piedāvājums eiropeisko identitāti balstīt uz vispārējām kristietības vērtībām. Ļoti svarīgi ir tas, ka, lai kādas idejas tiktu piedāvātas, tām visām ir sava garīgā dimensija, tajās atrodams mēģinājums piedāvāt dzīves jēgu – lai nabagiem mērķis nebūtu tikai izdzīvošana, bet bagātajiem tikai nemitīga naudas pelnīšana.

Mūsu situāciju sarežģī tas, ka Latvija nav līdz galam iztukšojusi nacionālās suverenitātes biķeri. Citas valstis savus biķerus ir iztukšojušas vēl 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados, kad Vācija nonāca pie nacionālsociālisma, cieta krahu, un Eiropa nomierinājās. (Starpnacionālie konflikti postkomunistiskajā laikmetā ir pavisam cita tēma.)

– Vai Igaunijas un Lietuvas biķeros palicis mazāk lāšu nekā mūsējā?

– Mazāk. Multiidentitāti veido dzīves līmenis, izglītība, eiropeiskās identitātes kā problēmas apzināšanās. Aplūkosim, piemēram, Šveici. Esmu pārliecināta, ka ļoti augstais dzīves līmenis šajā valstī lielā mērā ietekmē starpnacionālās saskaņas klimatu. Vienkāršojot varam teikt, ka mūziku pasūta bankas, tomēr klausīties to ir patīkami jebkurā kantonā. Labklājība kā drošinātājs un stabilizators. Starp citu, "Parex" bankas sauklī "Mēs esam tuvāk nekā Šveice" es saskatu ne tikai reklāmu. Es redzu, ka Latvijas banku sistēmas līderu domu gaita pieder kvalitatīvi pavisam citai paaudzei. Tā ir neatkarīgāka un pakāpi augstāka nekā mūsu politiķu domāšana.

Igaunija un Lietuva arī nepavisam nav Šveice, tomēr dzīves līmenis tur ir augstāks nekā pie mums. Ļoti svarīgi ir tas, ka igauņu politiskā elite konsekventi nodarbojas ar eiropeiskās identitātes veidošanu, šī tēma pēdējos gados ne uz brīdi nepazūd no viņu retorikas arsenāla. Par to runāja Meri, runāja Ilvess. Baltijas mērogos par negaidīti spilgtu notikumu kļuva S.Hantingtona grāmatas "Civilizāciju sadursme" igauņu tulkojuma atvēršana, uz kuru bija ieradies arī grāmatas autors. Islāma fundamentālisma radīto draudu analīze pasvītroja igauņu nācijas piederību Rietumu pasaulei.

LAVROVA – FIŠERA PAKTS

– Vai jūs nedomājat, ka līdz galam neiztukšotā biķera sindromu mūsu politiķi – atšķirībā no kaimiņu kolēģiem – spītīgi kultivē, tādā veidā zvejojot vēlētāju balsis?

– Protams, politiķi nodarbojas ar spekulācijām, dažādiem paņēmieniem turoties iekarotajās pozīcijās, jo viņiem taču ir ko zaudēt. Tomēr arī objektīvi mūsu kaimiņi atrodas vienkāršākā situācijā: Lietuvā, salīdzinot ar Latviju, ir nesamērojami mazāk cittautiešu, bet Igaunijā cittautieši ir koncentrējušies ziemeļaustrumos. Turpretī Latvijā cittautieši ir vairākumā praktiski visās lielākajās pilsētās. Cilvēki nav atbrīvojušies no sajūtas, ka Krievija mūs apdraud.

– Vai tiešām arī pēc iestāšanās NATO latviešu vecmāmuļa nevar gulēt mierīgi? Vai tad ne par drošības garantijām mēs Ziemeļatlantijas alianses budžetā iemaksājam 2% no IKP?

– Kādas gan garantijas var būt zemē, kas kopš Pētera I laikiem nemitīgi ir pārgājusi no vienām rokām citās?

– Jūs arī šodien neizslēdzat tiešas militāras agresijas iespēju?

– Absolūti neizslēdzu.

– No Krievijas puses?

– Ne tikai. Globalizācijas mērogi jau tagad ir pilnīgi neiedomājami. Vienas pašas korporācijas *"General Motors"* gada apgrozījums ir lielāks nekā, piemēram, Saūda Arābijas vai Polijas IKP. ES vienlaikus ir gan globalizācijas dalībniece, gan arī projekts, kas paredzēts cīņai pret globalizāciju. Pastāv teorētiska iespēja, ka visa Eiropas Savienība globalizētajā pasaulē izrādīsies pārāk maza un to sāks kontrolēt, teiksim, ASV un Dienvidaustrumāzijas valstu alianse. Tā, protams, ir spekulācija, turpretim starptautiskā terorisma draudi var izrādīties itin reāli.

– Tomēr jebkurā gadījumā govi labāk slaukt nekā sadalīt gabalos.

– Tik racionāla ir ekonomika. Politiskie līkloči pārāk bieži ir fantastiski neloģiski.

– Bet vai šodien jūs pati, filozofijas doktore, politoloģe Ilze Ostrovska, savu biķeri esat iztukšojusi līdz galam?

– Mana dzīves pieredze ļauj saskatīt situācijas pretrunīgumu. Manī rit tāds asiņu sajaukums, ka, ja kāds subjekts uzstājas pret kādu tautību, sanāk, ka viņš uzstājas arī pret mani. Trīs gadus mācījos aspirantūrā Maskavā, gadu Lielbritānijā, regulāri uzturos savu kolēģu vidē Rietumos, un uzskatu, ka esmu piemērota eiropeiskajai identitātei. Tajā pašā laikā pār manu ģimeni ir brāzusies tā pati vēsturiskā viesuļvētra, ko piedzīvojuši arī citi latvieši, kas nekad nav emigrējuši, vienkārši labāku dzīvi meklēdami, kā to darīja, piemēram, lietuvieši. Vienmēr mūs ir piemeklējušas politiskas kolīzijas: 1905. gads, Pirmais un Otrais pasaules karš... Mana mamma līdz pat 1990. gadam no manis slēpa, ka Amerikā man ir brālēns. No otras puses – ir jāatceras cilvēki, kas atgriezušies no Sibīrijas, no Staļina nometnēm, no izsūtījuma. Ar salauztiem likteņiem, sabojātu veselību, bez labas izglītības.

– Kādas garantijas jums būtu pietiekamas, lai jums būtu skaidrs: jauns Molotova – Ribentropa pakts nav iespējams?

– Man vajag, lai garantijas sniedz tās pašas puses, Vācija un Krievija. Nosauksim to analoģiski, minot šo valstu pašreizējos ārlietu ministrus, par Lavrova – Fišera paktu. Iesniegt finanšu pretenzijas Krievijai ir bezjēdzīgi, Vācija kaut ko tomēr ir kompensējusi. Taču galvenais, lai šāds pakts garantētu, ka šīs valstis nepieļaus Baltijas valstu okupēšanu un neļaus to darīt arī citām valstīm.

– Jums tas liekas pārliecinošāk nekā atrašanās NATO?

– Psiholoģiski – bez šaubām.

– Bet kā ar Latvijas proamerikānisko orientāciju – vai tā jums liekas pamatota?

– ES pastāv savdabīga "darba dalīšana": labējie ir par sadarbību ar ASV, kreisie dažās valstīs ielaižas diplomātiskās spēlītēs ar Krieviju. Latvijā labējie uzskata, ka Krievija mūs apdraud, kreisie saka, ka ne, bet centrs klusē. Situācija Irākā Eiropu nostādīja alternatīvas priekšā. Latvijā tas laika ziņā sakrita ar Valsts prezidenta vēlēšanām, un kandidāte izmantoja iespēju piedāvāt radikālu politisku risinājumu. Es novērtēju pamatoto Širaka ironiju, sakot, ka mēs esam palaiduši garām labu iespēju paklusēt. Tomēr uzskatu, ka mēs izdarījām pareizu izvēli. Huseina režīms bija noziedzīgs, esmu pārliecināta, ka kaut kur īsti austrumnieciskā viltībā tomēr ir paslēpti ķīmiskie ieroči un ka vienošanās ar agresīvo fundamentālismu nav iespējama.

Bet vēl svarīgāk ir tas, ka latvieši izmantoja izdevību atgādināt sev Saules kaujas fenomenu. Es runāju par to, ka pēc tolaik izcīnītās uzvaras pār krustnešiem latvieši turpmāk vienmēr ir cietuši zaudējumus, un zaudētāja komplekss saglabājies paaudžu paaudzēs. (Pašlaik es nerunāju par neatkarības cīņām, kad Latvija un Igaunija veiksmīgi izmantoja Krievijas un Vācijas vājumu). Paraugieties, ar kādu sajūsmu tauta uztver Latvijas sportistu uzvaras. Tās izvēršas visas tautas svētkos, valsts karoga un himnas slavinājumā, tādos brīžos neviens nedomā par to, cik daudz starp hokejistiem un futbolistiem ir krieviski runājošu puišu.

DZĪVS AIZSLIETNIS STARP KRIEVIJU UN EIROPAS SAVIENĪBU

– Tas, protams, ir patīkami, taču ceļā uz eiropeisko identitāti mums tomēr nāksies izdomāt, kā mūsu etnopolitiskajā situācijā izveidot Latvijas politisko nāciju.

– Integrācija ir notikusi jau sen, beigusies tā nav tikai politiskā līmenī. Vajadzētu skaidri izprast, kas īsti ir mūsu krievvalodīgie iedzīvotāji tieši šodien, Krievijas un ES attiecību lauciņā. Vietējais, pārsvarā krieviskais bizness sadarbojas ar Krievijas biznesu, izlaiž caur Latvijas bankām tā naudas plūsmas, palīdzot dubultoties Krievijas kapitālam. Mūsu bankās glabājas Krievijas valsts kontrolei nesasniedzama Krievijas biznesa struktūru nauda. Ir notikusi krievu biznesa ekspansija Jūrmalā. Krievijas biznesam Latvija lielā mērā ir tāda kā ārzona. Šāda divu biznesu alianse par menedžeri pieņem pilnvarotu latvieti un dzīvo pilnīgā saskaņā ar mūsu politisko eliti.

Krievija stāvēja pašā bezdibeņa malā, un no kritiena to izglāba Primakovs, kas kļuva par premjeru pēc lielās krīzes. Putins turpināja stingro kursu, atbrīvodams ekonomiku no kriminālajiem elementiem, "ieceldams" vainīgos oligarhus. Viņš, manuprāt, cenšas, cik vien iespējams, kontrolēt biznesu, un Krievija acīmredzami pūlas izsekot "galus", kas ved uz Latviju, vajadzības gadījumā šos "galus" arī nocērtot.

Acīmredzams ir arī tas, ka, lai parādītu pasaulei savas intereses Baltijā un pirmām kārtām Latvijā, Krievijai ir ļoti izdevīgi dažādos veidos apspēlēt krievvalodīgo iedzīvotāju tiesību ierobežošanas tēmu. Tas ir visnotaļ saprotams politiskais aizsegs. No Krievijas interešu viedokļa būtu vieglprātīgi nemēģināt savus tautasbrāļus, kas dzīvo Latvijā, padarīt par "piekto kolonnu" Eiropas Savienībā. Piemēram, neizmantot situāciju ap skolu reformu. Acīmredzot politiskie tehnologi balstījās uz pieņēmumu, ka Rīgā PCTVL ir pietiekami stipras pozīcijas un šīs apvienības panākumus iespējams attīstīt. Taču, kā parasti, Krievija pārcentās. Uz saukli "Krievi nāk!" pašmāju radikāļi atbildēja ar "Latvieti, nepadodies!" To, kas notika tālāk, parāda Eiroparlamenta vēlēšanu rezultāti.

Arī ES ir izdevīgi izmantot šejienes krievvalodīgos, lai varētu sekmīgāk attīstīt savas intereses Krievijā, pirmām kārtām tās neaptveramajā tirgū. Apspriežot šo cilvēku problēmas, vienmēr var šo to izdiņģēt. Tomēr, ja Eiropa sāks pārspīlēti apspēlēt krievvalodīgo problēmas, pūloties tās pacelt cilvēktiesību līmenī, var iestāties bumeranga efekts, kas novedīs pie Latvijas nacionāli radikālo spēku konsolidācijas. Mūsu politikai jābūt elastīgai, ir jāsadarbojas ar abām pusēm. Tikai šāda pieeja ļaus krievvalodīgajiem iegūt daudzmaz pieņemamu statusu. Turpretim Eiropas politiskās nācijas veidošanai būs vajadzīgi 50 – 60 gadi.

Mārgareta Tečere ir Ilzes Ostrovskas cienītākā politiķe. M.Tečere nebaidījās īstenot apstrīdamus, smagus risinājumus, nebaidījās pieņemt lēmumus, kas nerada tūlītēju atsaucību. Viņa vienmēr cieši ievēroja savus principus. M.Tečere izvirzīja ļoti auglīgu tēzi: "Small is beautiful", mazs ir skaists. Šī pieeja deva varenu impulsu mazā biznesa attīstībai.

Semjuels Hantingtons ir Ilzes Ostrovskas cienītākais politologs: viņš precīzi pareģoja, ka civilizāciju sadursme būs 20. gadsimta otrās puses un 21. gadsimta sākuma galvenais konflikts.

Ilze Ostrovska negrasās pārkvalificēties no politoloģes par politiķi – kaut vai tāpēc, ka uzskata: mīlēt politiku kā mākslu ir iespējams tikai tad, ja politiķis ar to nenodarbojas naudas dēļ. Tas ir īpaši svarīgi pašreizējā stipri korumpētajā politiskajā vidē. Protams, naudas nekad nevar būt par daudz, un I.Ostrovska uzskata par pietiekamu kapitālu, kas ļautu nestrādāt tā īpašnieka pēcnācēju trim paaudzēm. Viņai tik lielas naudas nav.

– Vai tas nozīmē, ka Baltijas vienotības perspektīva ir nodota arhīvā?

– Nē, nepavisam. Ļoti attālā perspektīvā – domājams, ne mūsu dzīves laikā, ES, kā jau jebkura impērija, sabruks. Vēsture to apliecina gadsimtu garumā. Un uz kādreiz varenas savienības atlūzām radīsies jaunas valstis. Vienai no tām nosaukums jau ir – Baltija.

Vello Petai *ir uzaudzis igauņu emigrantu vidē ASV. Maģistrantūru un doktorantūru absolvējis Ņujorkā, Kolumbijas universitātē. Nodarbojies ar sovetoloģiju, apguvis krievu valodu. Kopš 1997. gada pastāvīgi dzīvo Igaunijā. Tartu universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Politisko zinātņu departamenta profesors. Vairākus mēnešus, dzīvodams Rīgā, pētījis Latvijas politisko dzīvi. Prot lasīt latviešu valodā.*

Vello Petai: ”IEGUVUŠI VARU, IGAUŅI NOMIERINĀJĀS”

NEATKARĪGO PRETNOSTATĪJUMS

– Par savas doktora disertācijas tēmu jūs izvēlējāties Igaunijas pilsoņu komiteju un Tautas frontes pretnostatījumu. Mūsu valstīs šis cīkstiņš netiek apspriests kopš neatkarības atjaunošanas laikiem, to pat nepiemin.

– Tieši šā pretnostatījuma rezultātam – līdz neatkarībai mūs atveda Tautas fronte, bet pēc tam virsroku guva pilsoņu komiteju ideoloģija – bija izšķirošā nozīme jautājumā, kādu valsti mēs galu galā iegūstam. Nevis ceļam jaunu republiku, bet gan atjaunojam Pirmo. Tas izpaudās galvenajos principos: sākot no pilsonības jautājuma risināšanas līdz pat restitūcijai. Domāju, ka Igaunijā komitejas bija ietekmīgākas nekā Latvijā. Tās paspēja uztiept savu darba kārtību vēl pirms pirmajām brīvajām Augstākās padomes vēlēšanām.

– Latvijā Pilsoņu komitejas aicināja neatzīt Augstāko padomi: vēlēšanās, kā viņi uzsvēra, piedalījās okupācijas karaspēka virsnieki. Nedaudz vēlāk viņu līderi pat to “aizmirsa”, iekļuva valsts parlamentā un tagad ir arī starp Eiroparlamenta deputātiem.

– Komitejas izmantoja ļoti vienkāršu, skaidru un, daudzuprāt, spēcīgu loģiku. Bija okupācija, tātad nepieciešama deokupācija. Komitejām morālu un finansiālu atbalstu sniedza ievērojama daļa igauņu emigrantu. Tomēr galvenos jautājumus izlēma pašā Igaunijā. Domāju, ka daudzi tautfrontieši sirdī bija kopā ar pilsoņu komitejām. Taču viens baiļojās, jo īsti nezināja, kā attīstīsies notikumi tolaik vēl eksistējošajā PSRS, cits saprata, ka vajadzīgs kompromiss, sarunas ar Maskavu... Bet pēc 1991. gada augusta jau varēja dzīvot nevis kā varēja, bet kā gribēja.

– Vai šīs ideoloģijas turpinājumu nevaram redzēt arī šodien? Baltijas valstis ir kļuvušas par NATO un ES dalībniecēm. Liekas, tagad, kad sagruvusi Jaltā iedibinātā pasaules kārtība, vairs nav pamata bailēm. Tomēr Baltijas valstis Eiropā atgriezās, prasīdamas nosodīt komunismu un okupācijas, iesniegdamas rēķinus Krievijai.

– Jā, tas ir mēģinājums attīstīt tās pašas pozīcijas, tikai nu jau visas Eiropas līmenī. Tomēr Krievijai iesniegto rēķinu īstā jēga ir iespēja izmantot šo retoriku iekšzemē. Toties attiecību sakārtošanu tie nekādi neveicina.

– Jūsu kolēģis Juris Rozenvalds intervijā šai grāmatai, manuprāt, itin pamatoti saka: būtu labi, ja Krievija dotu mājienu, ka ir gatava mainīt attieksmi pret Molotova – Ribentropa paktu un 1940. gada notikumiem Baltijā.

– Tā, protams, ir. Tomēr nav redzams, ka Putins būtu sasaistījis 60 gadu jubileju uzvarai pār nacismu ar Jaltā iedibinātās pasaules kārtības galu. Turpretim Baltijā dzīvojošo nacionālo minoritāšu aizsardzības kārti tagad, kad mūsu valstis jau ir iestājušās ES, Krievija sāk izspēlēt arvien aktīvāk. Arī pašā Krievijā pastiprinās antidemokrātiskās tendences. Eiropas Savienībā

spēcīga ir Berluskoni un Šrēdera līnija, kas paredz pilnīgu atbalstu Putinam. Tomēr eksistē arī stingrāka – Skandināvijas un Baltijas valstu līnija.

– Tomēr nedz Krievijas pretenzijas, nedz pretrunas ES iekšienē neatrisinās krievvalodīgo iedzīvotāju problēmas mūsu valstīs. Kā uz šīm problēmām būtu jāreaģē ES?

– Bet mēs jau esam tur, Brisele mūs šajā ziņā vairs nevar izrīkot.

PIE APAĻĀ GALDA

– Krievijas ārlietu ministrs Lavrovs apgalvo, ka mēs nepildām tieši ES akceptētos Kopenhāgenas kritērijus, kuri nosaka demokrātijas attīstības līmeni. Skaidrs, ka Maskavai nav nekādu tiesību izrīkot Briseli. Taču gan Krievija, gan Eiropas – tostarp Baltijas – valstis ir pārstāvētas Eiropas Padomē. Mēs varam redzēt, cik dažāda ir Latvijas un Igaunijas attieksme pret Vispārējo konvenciju par mazākumtautību aizsardzību. Latvijā tikai tagad tiek debatēts par tās ratifikāciju, turpretim jūs to izdarījāt pirms 10 gadiem. Taču attiecinājāt to tikai uz pilsoņiem. Spriežot pēc politiķu paziņojumiem, arī mēs rīkosimies tieši tāpat, lai gan, atgriezušies Eiropā, mēs varējām būt arī konsekventāki.

– Acīmredzot noturīgu ideoloģisku klišeju ietekmē politiķi uzskata, ka nevar to atļauties. Lai gan konvencijas gars, starptautisko tiesību principi virza uz to, lai konvenciju attiecinātu uz visiem tiem valsts iedzīvotājiem, kas nav piederīgi pamatnācijai. Lennarta Meri laikā es viņu pārstāvēju prezidenta izveidotajā Apaļajā galdā nacionālo minoritāšu jautājumos. Kad pēc konvencijas ratifikācijas mēs Eiropas Padomei rakstījām pirmo ziņojumu par to, kā tiek īstenoti konvencijas principi, mums ieteica izanalizēt minoritāšu piedalīšanos politiskajā procesā, nešķirojot krievvalodīgos pilsoņos un nepilsoņos. Savās nostādnēs mēs būtībā pūlējāmies šo politiķu pieņemto šķirošanu apiet, skatīties plašāk nekā viņi.

– Pie jums Igaunijā ir lielāks pamats runāt par cittautiešu piedalīšanos politiskajos procesos nekā Latvijā. Nepilsoņiem ir tiesības balsot pašvaldību vēlēšanās, krievvalodīgie deputāti, lai arī skaitliski nedaudz, ir pārstāvēti parlamentā igaunisku partiju sastāvā. Un, no otras puses, skolu reforma nav kļuvusi par politisku problēmu, premjers Parts ir paziņojis, ka viņa valdība saglabās krievu skolas. Valsts informatīvajam portālam ir krieviskā versija. Tallinas dome finansē Krievu kultūras centru.

– Skolu reformu Igaunijā bija iecerēts sākt jau 2000. gadā, tomēr mēs tai nebijām pietiekami gatavi un neesam gatavi arī tagad. Tā ka līdz 2007.gadam mēs raudzīsimies, kā sanāks jums, Latvijā. Ja ņemam vērā potenciālo elektorātu, krievu partiju Latvijā ir pārāk daudz. Pilsonība piešķirta 40% visu krievvalodīgo valsts iedzīvotāju, un krievu partijas sāk zaudēt ietekmi. Igauņu partijas veikli prata piesaistīt daļu šo vēlētāju, tostarp ar viņiem zināmu un pievilcīgu personību palīdzību. Šajā lietā iesaistījās, piemēram, parlamenta deputāts, Savisāra Centriskās partijas biedrs rakstnieks Vladimirs Velers.

– Jūs domājat, ka, salīdzinot ar Latviju, maigāka vai, precīzāk sakot, pragmatiskāka etnopolitika Igaunijā ir skaidru programmatisku darbību rezultāts?

– Drīzāk to nosaka reālā dzīve. Igauņi uzbūvēja tādu neatkarības atjaunošanas modeli, kādu gribēja, un, ieguvuši visu varu, nomierinājās. Tajā pašā laikā krievvalodīgo iedzīvotāju politiskās mobilizācijas līmenis tomēr nav augsts, naturalizācijas process ir lēns, 80% pilsoņu ir igauņi. Viņiem mūsu krievi reāli nekādi netraucē, aktuālākas ir sociālās problēmas. Manuprāt, ar skolu reformu vispār neviens negrib nopietni nodarboties. Vārdu sakot, starpnacionālo attiecību izraisītu sadursmju nav, tomēr arī par paradīzi to nevarētu nosaukt.

– Viss jūsu teiktais nepavisam neatceļ radikālāko retoriku, par kuru mēs runājām.

– Retorika gandrīz nekad nesakrīt ar reālpolitiku.

VESTERNIZĀCIJAS BIOGRĀFIJA

– Vai etnopolitiskā situācija atbilst eiropeiskās identitātes veidošanās procesam?

– Šeit nacionālo īpatnību izraisītās atšķirības ir jūtamas. Cilvēki, kas par savu orientieri izmanto Krievijas televīziju, nedzīvo eiropeiskajā telpā. Pat ne tādēļ, ka Krievijas TV ļoti bargi un spekulatīvi kritizē Igauniju un Latviju. Galvenais ir tas, ka šie cilvēki nedzīvo tajā gaisotnē, kas valstī ir kļuvusi dabiska. Ministri, pildot Briseles mājas uzdevumus, mācās būt eiropeiski, politiķi tādā veidā kļūst pieaugušāki. Bet vienkāršie cilvēki pieaug, iepazīstoties ar jaunumiem no tās pašas Briseles.

– Savā arhīvā uzgāju interviju ar Marju Lauristinu. Šai intervijai ir visnotaļ simptomātisks virsraksts: "Igaunijas vesternizācijas biogrāfija". Par šo procesu, kura strauju attīstību veicināja kaimiņattiecības ar Somiju, viņa runāja jau tajā laikā, kad Igaunija tikai nule bija uzaicināta sākt iestāšanās sarunas ar ES. Bet nedaudz vēlāk jūsu Ilvess sāka aizstāvēt šādu koncepciju: Igaunija ir nevis Baltijas, bet gan Ziemeļu valsts, Baltijas vienotība ir postpadomju mīts, no kura laiks atteikties.

– Temperamentīgais Rietumu izcelsmes politiķis tiecās paātrināt eiropeizāciju. Viņš uzskatīja, ka Baltijas vienotības formula ja ne gluži velk atpakaļ, tad noteikti traucē strauju virzību uz priekšu. Cilvēku "no ielas" šī teoretizēšana neko daudz neuztrauc. Atsvešinātība no varas ir ļoti dziļa. Eiroparlamenta vēlēšanās piedalījās mazāk par 40% pilsoņu. Tajā pašā laikā tuvo Rietumu – Zviedrijas, Somijas – ietekme biznesa veidošanās procesā un vienkārši ikdienas dzīvē nav apstrīdama, un sevišķi skaidri tas redzams galvaspilsētā. Galu galā – šī ietekme taču sākās līdz ar somu tūristu pārpilnību mūsu ielās.

– Tātad jūs Ilvesam drīzāk nepiekrītat?

– Esmu pārliecināts, ka eiropeisko identitāti var iegūt, nezaudējot baltisko, latvisko, igaunisko. Turklāt Eiropas Savienības sastāvā mums ir parādījušies pilnīgi reāli kopīgi uzdevumi. Piemēram, mūsu valstis solidarizējas, sakot, ka ES nav vajadzīga vienota nodokļu politika, ka katrai valstij ir tiesības to veidot patstāvīgi.

ILVESA PERSONĪGAIS REKORDS

– Tie paši Igaunijas pilsoņi, kas vēlēja Eiroparlamentu, nodrošināja sociāldemokrātu triumfu. Igaunijas sociāldemokrāti Eiroparlamentā ieguva trīs no sešām vietām, toties valdošā premjera partija – nevienu. Vai tas nozīmē, ka cilvēkus ir nogurdinājusi, kā, citējot Rietumu sociologus, izteicās Lauristina, ilgstošā "pacietības ekonomika"? "Tur, kur vērtības nav pretrunā pārmaiņām," viņa teica, "cilvēki ir iecietīgāki."

– Runa nepavisam nav par sociāldemokrātiskās filozofijas triumfu. Tas ir spožs Ilvesa personiskais triumfs. Igaunijas vēlēšanu sistēmā cilvēks balso par kandidāta personību. Eiroparlamenta vēlēšanās Igaunijas sociāldemokrāti ieguva gandrīz 37% vēlētāju balsu, un no tām 95% balsu bija par Ilvesu personīgi. Viņam priekšroku deva 33% no visiem, kas piedalījās vēlēšanās. Ļaudis uzskatīja, ka Briselē valsti vislabāk varēs pārstāvēt cilvēks, kam piemīt rietumniecisks tēls, cilvēks, kas prot valodas, bijušais ārlietu ministrs, kolorīta figūra.

Savukārt par ekonomiskajām nostādnēm jāsaka, ka Igaunijas politiskajā un biznesa elitē tās neapšaubāmi ir liberālas. Vērojama orientēšanās nevis uz veco Eiropu, kura vairs nespēj izturēt sociālo programmu slogu, bet gan uz ASV, kur darba vietu attīstīšana notiek bez apdrošināšanas un sociālām priekšrocībām. Pat sociāldemokrāts Šrēders ir spiests iet sociālo programmu apcirpšanas ceļu. Jaunās ES dalībvalstis, šajā jomā par paraugu ņemot ASV, savienībā ienes atjaunotnes tēmu.

– Bet vai tad tas ir aktuāli mūsu valstīs, kur ir tādas sociālās problēmas un tik liela ieinteresētība solidaritātē?

– Igaunijas labējie, bez šaubām, ir noskaņoti ļoti liberāli.

– Kā jums liekas, vai Baltijai ASV kalpo par pozitīvu piemēru arī Irākas kampaņas dēļ?

– Vai gan ceļā uz iestāšanos NATO mums bija cita izvēle? Šrēders, protams, varēja kareivīgi pretoties, Širaks varēja atļauties pateikt, ka mēs esot palaiduši garām iespēju paklusēt. Tomēr patiesībā citas iespējas mums nebija.

– Bet kā izskaidrot to, ka premjera Parta pārstāvētā valdošā partija "Res Publika" vispār neiekļuva Eiroparlamentā? Viņus taču dēvēja pat par neuzpērkamajiem.

– Kā vienmēr pirms vēlēšanām, cilvēki savas cerības saistīja ar jauniem (arī gadu ziņā) politiķiem, un tā ir – izņemot pašu Partu – trīsdesmitgadnieku paaudze. Tomēr šīs partijas politika ir samērā neskaidra, un likumsakarīgi, ka kopš iekļaušanās reālajā varā tās tēls ir stipri pabalējis. "Res Publica" ir līdzīga jūsu Repšes partijai, tikai pats premjers ir līdzsvarotāks politiķis nekā jūsu "Jaunā laika" līderis.

Uz jautājumu, vai viņam nācās grūti kopā ar ģimeni uz visiem laikiem pārcelties no ASV uz Igauniju, 36 gadus vecais profesors atbild tā: "Nekad nesaki "nekad" un nesaki "uz visiem laikiem". Bet, nopietni runājot, Igaunijā esmu apmeties uz ilgu laiku. Eiropeiskos procesus, kas risinās Igaunijā, daudz interesantāk ir pētīt Eiropas kontekstā. Šo procesu vērošana un pētīšana no "iekšpuses" sniedz man to profesionālās dzīves kvalitātes līmeni, kādu es nekad nesasniegtu Amerikā. Es ļoti augstu vērtēju kontaktus ar zinātnisko vidi, braucienus pa Eiropu, tostarp arī pie jums uz Latviju; notikumiem jūsu valstī es turpinu sekot līdzi arī ar jūsu preses starpniecību un apmeklēdams konferences, ko rīko kolēģi no Latvijas Universitātes."

Vitālijs Tretjakovs, *Krievijas Ārlietu ministrijas Maskavas Valsts starptautisko attiecību institūta profesors, žurnāla "Poļitičeskij klass" redaktors.*

Vitālijs Tretjakovs: ”BALTIJA – KRIEVIJA: VADĀMS KONFLIKTS”

VĒSTURES ABSURDS UN LOĢIKA

– Tretjakova kungs, mūsu saruna, kas notika “divos piegājienos”, manī radīja diezgan divējādu iespaidu. Kad Baltijas forums īstenoja projektu, kas bija veltīts Molotova – Ribentropa pakta 65. gadadienai, es vācu Krievijas labāko politologu komentārus, un jūsējais izrādījās laikam gan visdziļākais, izsvērtākais un tolerantākais. Manuprāt, tas vērtējams kā visai produktīvs piedāvājums Latvijas un Krievijas attiecību attīstīšanai. Savukārt mūsu dialoga otrā daļa notika 9. maija priekšvakarā. Un šoreiz manā sarunas biedrā bija visai grūti atpazīt cilvēku, kas pirms tam bija konsekventi pacēlies virs cīkstiņiem. Gribētos saprast, kā ir transformējusies jūsu pozīcija.

– Es gribētu sākt ar man personīgi principiālām pieejām, kas veido “ietvaru”, kam, manuprāt, pilnīgi loģiski atbilst arī attieksme pret paktu. Pirmām kārtām jāsaka, ka starpvalstu attiecību formātā esmu kategoriski pret jebkādu restitūciju, respektīvi, pret materiālu zaudējumu kompensēšanu. Būtu labi, ja pasaules sabiedrība spētu vienoties par zināmu nulles variantu, kas stātos spēkā, teiksim, nākamajā 1. janvārī. Vēlreiz precizēšu: es, protams, runāju nevis par morālo vērtējumu, bet gan tikai par to, ko var aptaustīt ar rokām, pārbīdīt no vienas vietas uz otru – vai tās būtu teritorijas vai kultūras bagātības.

Tā mēs novērsīsim iespēju provocēt visus pret visiem. Jo neviens taču nevar pateikt, cik dziļai ir jābūt restitūcijai. 10 – 20 – 30 – 40 gadu? Varbūt 55? 60? Un kāpēc ne 160 vai 260? Viena lieta, ja pēc militāra konflikta tajā iesaistītajām pusēm tūdaļ pat uz karstām pēdām izdodas izšķirt strīdu. Bet te ir pavisam cita lieta, jo tagadējās paaudzes grib noskaidrot vēstures gaitu, nevis gribēdamas to izzināt, bet gan cerēdamas “ieviest kārtību” mūsdienu realitātē un atjaunot taisnīgumu pēc savas saprašanas.

No filozofijas un vēstures zinātnes viedokļa tas ir pilnīgs absurds. Tā mēs varam atgriezties mūsu ēras sākumā. Kādēļ tā laika karte, kad Krievzeme, starp citu, bija pavisam neliela, ir mazāk taisnīga nekā mūslaiku? Vai arī cits piemērs. Taisnīguma izjūta it kā prasa: pirms Krievija atgrieztu Vācijai tās kultūras vērtības, mums jāatgūst viss, ko nolaupījuši nacisti. Arī mana ģimene ir starp tām, kas cietušas no fašistu rokas. Taču esmu gatavs atteikties no jelkādām kompensācijām, lai pieliktu punktu un virzītos tālāk. Turpretim, ja nepārstāsim domāt par restitūciju, nāksies rēķināt, ko kura valsts rezultātā ir zaudējusi un ko – ieguvusi. Un mēs, piemēram, redzēsim, ka Lietuva pakta rezultātā ir zaudējusi neatkarību, bet būtiski palielinājusi teritoriju, cita starpā iegūstot arī Viļņu. Tie paši lietuviešu politiķi, kas cenšas Krievijai iesniegt rēķinu par 20 miljardiem dolāru “par okupācijas desmitgadēm”, par šo tematu nerunā ne vārda.

Protams, nekādā ziņā ne attaisnojot paktu, bet tikai ar skaidru galvu apzinot vēsturi, nākas konstatēt, ka vēsture nepazīst tīru, ideālu politiku. Visu cilvēces vēsturi diemžēl var reducēt līdz faktam, ka vienmēr ir bijušas valstis, kas ir kontrolējušas citas valstis un tautas vai pat tām uzkundzējušās. Un vienmēr ir bijušas valstis, ko kontrolējušas citas. Pasaulē vienmēr ir bijis minimāls skaits valstu, kas baudījušas maksimālu suverenitāti. Tāda ir vēstures gaita, lai gan kāds cits teiks: tā gribējis Dievs Tas Kungs vai Providence, vai liktenis. Ļoti žēl, ka nevaru teikt: sak, totalitārie monstri – hitleriskais reihs un staļiniskā PSRS nav raksturīgi vēstures procesam. Ir gan. Impēriski veidojumi vienmēr ir pakļāvuši, apspiduši, šķēluši mazas tautas. Un, protams, vieniem un otriem attieksme pret vēsturi ir krasi atšķirīga.

Atgādināšu: lai gan PSRS ļoti ilgi noliedza gan pakta slepeno protokolu esamību, gan to, no kā rokas gāja bojā poļu virsnieki Katiņas mežā, pasaule jau sen ziņāja patiesību, tomēr dzīvoja, ievērojot Jaltā un Potsdamā noteikto pasaules kārtību. Rūzvelts un Čērčils pilnībā leģitimēja pakta sekas. Bet ASV, lai arī pēckara gados runāja par Baltijas valstu inkorporāciju, tajā pašā laikā uzskatīja PSRS par pilntiesīgu pasaules sabiedrības locekli, ne tikai par ANO, bet arī par tās Drošības Padomes dalībvalsti.

– Liksim mierā restitūciju un runas par kompensācijām. Kāds, jūsuprāt, patlaban, nacisma sakāves 60. jubilejas gadā, ir Baltijas notikumu morālais vērtējums?

– No Baltijas tautu skatpunkta notika acīmredzama un bezkaunīga netaisnība. Savukārt man liekas netaisni tas, ka Ukraina – visādā ziņā Harkova un jo vairāk Krima – neietilpst Lielajā Krievijā. Tas pats attiecas uz Ziemeļkazahstānu. Uzskatu, ka Krievija pēc PSRS sabrukuma rīkojās nepareizi, tomēr pat domās nejūtu kārdinājumu sākt teritoriju pārdalīšanu. Bet, ja Ukraina un Krievija kādreiz noslēgtu līgumu par nosacījumiem, kuru rezultātā Krima atgrieztos Krievijā, es šādu vienošanos, bez šaubām, atbalstītu.

Jāpiezīmē, ka vēsturiski impērijas veidojās ap varenu apgaismotu centru. Metropole kolonijām nesa civilizāciju, tā tas bija arī ar Krieviju, kas nesa gaismu Sibīrijai, Kaukāzam, Centrālāzijai, vairākām tautām deva rakstību. Krievija bija maigāka par daudzām citām impērijām, tā nesa kristīgās, eiropeiskās vērtības.

Baltijai šī austrumu gaisma nebija vajadzīga. Padomju impērijā iežņaugtām, šo valstu tautām tomēr izdevās saglabāt savdabību. Šīm tautām tas ir vājš mierinājums, tomēr viss varēja būt daudz ļaunāk. Staļins savās vīzijās PSRS skatīja kā unitāru valsti, kurā eksistē nacionālās un kultūras autonomijas. Tomēr virsroku guva ļeņiniskā savienoto republiku koncepcija. Tā nu Baltijas valstīm bija "savi" parlamenti, valdības un "savas" kompartijas vienpartijas sistēmas apstākļos. Tās nepiemeklēja vienā mirklī par autonomijām Krievijas sastāvā kļuvušās Karēlijas – Somu republikas un Tuvas liktenis. Ja kas tāds būtu noticis ar Baltijas valstīm, tad neatkarību tās varētu atgūt, tikai rīkojot bruņotu sacelšanos. Tā vairs nebūtu dziesmotā revolūcija, tā būtu Čečenija...

Ne mazāk graujoša Baltijas valstīm Otrā pasaules kara priekšvakarā būtu orientēšanās uz nacistisko reihu. Tad Baltijas valstu vadītājus tiesātu kā nacistiskos noziedzniekus, bet par tautu likteni es pat nerunāšu.

Atrast mazāko ļaunumu patiešām ir ārkārtīgi grūti un reizēm pat neiespējami. Tomēr pakta reālo neatzīšanu no Krievijas politiskās vadības puses praktiski atceļ tas, ka šī pati Krievijas politiskā vadība bez ierunām atzīst Baltijas valstu neatkarību. Baltijas valstu neatkarības centienus atbalstīja Krievijas demokrātiskā inteliģence, tad nebija nedz aizvainojuma, nedz pretenziju, toties bija pasaules sapratnē balstīta solidaritāte, un to es lieliski atceros no savas pieredzes.

SARUNAS BIEDRA DINAMIKA

– "Krievvalodīgās minoritātes pašreizējās problēmas nevar nesarūgtināt. Un jo vairāk tāpēc ir jānovelk svītra." Šādus vārdus jūs teicāt mūsu pirmās sarunas laikā. Jūs esat ļoti jūtami pavirzījies: no sarūgtinājuma līdz ievērojami radikālākai pozīcijai.

– Tas, kas notiek ar krievvalodīgajiem cilvēkiem Latvijā, ir viņu izspiešana, maigais genocīds, modernās formās ietērpts rasisms. Tāda ir mana attieksme pirmām kārtām pret skolu reformu. Laikā, kad tiek svinēta 60. jubileja kopš uzvaras pār nacismu, nacistu advokātu lomā uzstājas tikai Baltijas valstis – pirmām kārtām Latvija. To neatļaujas neviena cita Eiropas valsts. Turklāt es personīgi uzskatu, ka Baltijas valstu okupācija tiešām ir notikusi. Lai gan tajā laikā ievērojama daļa iedzīvotāju atbalstīja Baltijas pievienošanos PSRS. Un kādi režīmi kara priekšvakarā sadarbojās ar nacistiem? Totalitārais, staļiniskais un autoritārie, kas valdīja Baltijas valstīs. Par pēckara pasaules kārtību jāsaka, ka Staļins gan Jaltā, gan Potsdamā varēja atļauties spēcīgākajiem Rietumu līderiem Rūzveltam un Čērčilam diktēt savus noteikumus. Bet kādēļ par to būtu jāatbild šodienas Krievijai? Es uzskatu, ka Latvijas prezidente rīkojas nepiedodami, bet rūpīgi pārdomāti, tāpēc Krievijas politiskās vadības vietā es noteikti atsauktu viņas ielūgumu uz 9. maija svinībām Maskavā.

– Jūs sakāt, ka bijusī PSRS, Vācija, ASV, Lielbritānija ir atbildīgas par Baltijas likteni. Šī doma neapstiprina citu domu, ko jūs izteicāt mūsu iepriekšējā sarunā: par to, ka starptautiskās konferences ideja jums liekas, citēju: "Visai derīga. Vēlreiz mēģināsim tikt skaidrībā, kas īsti ir noticis." Jo sarunai patiešām vajadzēja būt nevis par restitūciju, bet gan, pirmkārt, par vēstures traktēšanu bez aizspriedumiem un, otrkārt, tieši par morālo atbildību.

– Ja no Latvijas puses ar "traktēšanu" sāks nodarboties tie paši autori, kas sarakstījuši Latvijas 20. gadsimta vēstures grāmatu, kurā Salaspils vietumis tiek dēvēta par koncentrācijas nometni, bet cituviet – par labošanas darbu nometni, tad labāk lai iztiek bez manis. Tomēr atzīšos, ka kopumā viss, kas šobrīd notiek Latvijā, manī izraisa domas nevis par konferencēm, bet gan par ekonomiskajām sankcijām.

– Jūs labi zināt, ka tādā gadījumā cietīs – un, iespējams, pirmām kārtām – mūsu lielo pilsētu krievvalodīgie iedzīvotāji.

– Es to vienmēr paturu prātā. Tomēr ir daudz labāk, ja jūs, aizstāvēdams cilvēku no huligāna, esat viņam netīšām izmežģījis roku, nevis nelaimē atstājis vienu. Taču tā ir mana personiskā nostāja. Bet lielās Krievijas politika gan valsts, gan sabiedrības līmenī ir nepiedodami pasīva. Kad sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados PSRS tika rīkotas demonstrācijas Āfrikas koloniālo tautu aizstāvībai, cilvēki to darīja no sirds. Ja 100 tūkstoši Maskavas studentu būtu pacēluši dibenus – tā arī rakstiet – un sarīkotu demonstrāciju, aizstāvot krievu skolas Latvijā, arī Eiropa būtu spiesta pacelt dibenu. Valstiskā līmenī dzirdam tikai asus paziņojumus, lai gan ar protestiem pret krievvalodīgo iedzīvotāju apspiešanu vajadzētu nepārtraukti vērsties visās Eiropas cilvēktiesību aizsardzības struktūrās un citās starptautiskajās organizācijās.

Kad Eiropas Savienība un NATO uzņēma postpadomju valstis, radās cerība, ka ES un ASV liks Baltijai uz krievvalodīgajiem iedzīvotājiem attiecināt Eiropas standartus. Taču izrādījās, ka šīs cerības attaisnojušās par 10 – 25%. Redzot Rietumu attieksmi pret Krieviju, tas ir likumsakarīgi.

“EIROPAS SAVIENĪBA UN NATO PIEKRĀPA KRIEVIJU”

– Kāda tad, jūsuprāt, ir šī attieksme?

– Attieksme ir ļoti vienkārša. Apvienotā Eiropa ar Krieviju apvienoties negrib, tā no Krievijas baidās. Veido sanitāro kordonu. Rietumiem nav svarīgi, kādu iemeslu pēc Ukraina un Baltkrievija distancējas no Krievijas, viņiem svarīgi, ka tas vispār notiek. Krievija Eiropas Savienībai ir tāds kā kordons, kas aizšķērso ceļu islāma fundamentālistiem. Un vēl Krievija ir izejvielu avots. ES un NATO piekrāpa Krieviju, kad, runājot par paplašināšanos, ieskicēja pavisam citādas perspektīvas. Eiropas Savienība norobežojas no partnera, risinot Kaļiņingradas problēmas. NATO izvērš savas bāzes postpadomju telpā, turklāt, kā zināms, alianse arī bombardēt atļaujas, nerēķinoties ar citu viedokli.

Savukārt attiecībās starp Krieviju un Baltiju Rietumi veicina vadāmu konfliktu, saglabājot iespēju manipulēt ar abām pusēm, izdarīt spiedienu uz jebkuru no tām savu savtīgo interešu vārdā.

Profesors Vitālijs Tretjakovs negribētu par savu autoritāti saukt kādu konkrētu personību. Viņš saka, ka, neatbalstot amerikāņu politiķu stratēģiskos mērķus, no viņiem varētu aizgūt stingrā egoisma pieredzi, ignorējot jebkuru citu valstu intereses, tiklīdz tās nonāk kaut mazākajā pretrunā ar pašu valsts nacionālo interešu jēdzienu. Šajā ziņā konsekvences piemērs ir visi ASV valsts sekretāri vienībā ar Pentagona ģenerāļiem un specdienestiem.

Brigita Zepa, *socioloģijas doktore, Baltijas Universitātes Sociālo zinātņu institūta direktore, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes profesore. Vadījusi pētnieciskus projektus "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību". Pēc Baltijas foruma pasūtījuma Baltijas Sociālo zinātņu institūts pētīja sabiedrisko domu pirms referenduma par Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā.*

Brigita Zepa: "SABIEDRĪBU NEVAJAG INTEGRĒT. TO NEVAJAG DEZINTEGRĒT"

KONVENCIJAS ROBEŽAS

– Sociologa pozīcija pietiekami skaidri izpaužas viņa pētītajās problēmās, vēl jo vairāk – šo pētījumu rezultātu interpretācijā. Tomēr īsi pirms Latvijas krievu skolu pārkārtošanās darbam izglītības reformas noteiktajos apstākļos jūs uzskatījāt par vajadzīgu parakstīt atklātu vēstuli valsts pirmajām personām. Šī vēstule nebija vienkāršs aicinājums liberalizēt izglītības reformu, tā vairāk uzskatāma par valsts etnopolitikas kritisku analīzi.

– Mūsu Baltijas Sociālo zinātņu institūta ilggadīgie pētījumi starpetnisko attiecību jomā pārliecinoši apstiprina, ka etnopolitika ir atkarīga no politiskās konjunktūras un politiskām spekulācijām. Situācijai trūkst perspektīvas, un tā ir bīstama. Profesionālā analīze neļauj man uz to pievērt acis, tāpēc es atsaucos aicinājumam parakstīt atklāto vēstuli.

– Kas tieši jūs visvairāk satrauc?

– Pirms jaunā mācību gada sākuma reformas apstākļos mēs veicām pētījumu "Cittautiešu jaunatnes integrācija Latvijas sabiedrībā izglītības reformas kontekstā". Pētījumu, starp citu, finansēja Eiropas Savienība. Vai šāda reforma veicina sabiedrības konsolidāciju? Mēs ieraudzījām pretēju ainu: tā raisa konliktus. 70% latviešu nav apmierināti ar to, ka "krievvalodīgie negrib mācīties latviešu valodu". Savukārt 60% krieviski runājošo nav apmierināti ar to, ka "latvieši spiež mums mācīties latviešu valodu". To parādīja arī Eiroparlamenta vēlēšanas. Ārvalstu eksperti saka, ka pati likuma norma – 60% mācību priekšmetu jāmācās valsts valodā, 40% var mācīties dzimtajā, liecina par likuma zemo kvalitāti. Nav gudri likuma mērķus formulēt skaitliskos rādītājos. Taču vēl svarīgāk un bēdīgāk, ka tieši pēdējā pusgadā pirms reformas īstenošanas 20% krievu skolu skolēnu apgalvoja, ka viņu "attieksme pret vienaudžiem latviešiem ir pasliktinājusies".

Tajā pašā laikā vērojama arī cita tendence: 84% latviešu un 82% citu tautību cilvēku atbalsta viedokli par to, ka mums jāveido vienota Latvijas sabiedrība. Šo viedokli apstiprina citi, ilggadīgi pētījumi, tajā skaitā pēdējais – "Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konfliktu risinājuma meklējumi". Lielum lielajam vairākumam ir normālas attiecības privātajā dzīvē, kolēģu vidū. Jaukto laulību īpatsvars nesamazinās kopš padomju laikiem. Šis sabiedrības noskaņojums politiskajai elitei būtu jāuztver kā sociālais pasūtījums, taču tā konsekventi turpina polarizāciju, izmantojot to, ka tai – tieši tāpat kā tās politiskajiem pretiniekiem – joprojām lielā mērā izdodas manipulēt ar cilvēkiem.

Ideju vakuums labējo partiju lauciņā liek tām atkal un atkal uzdoties par nacionālo vērtību aizstāvēm. Taču ārpus tām neredzēt neko citu nozīmē strupceļu. Pašlaik visnotaļ simptomātisku situāciju var saskatīt kustībā ap Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību. Lai arī Latvija šo konvenciju ir parakstījusi pirms desmit gadiem un kreisās partijas jau sen pūlas panākt tās ratifikāciju, labējie tam ir piekrituši tikai nupat. Ārlietu ministrs šādu gatavību apliecināja Eiropas Padomes augstajam komisāram nacionālo minoritāšu lietās Alvaro Hilam Roblesam.

Konvencijā ir vairāki panti, kuru būtība Latvijā vienmēr ir bijusi saistīta ar konfliktu iespējām. 14. pantā teikts, ka nacionālajām minoritātēm ir tiesības iegūt izglītību dzimtajā valodā. 15. pants runā par to, ka tām ir tiesības piedalīties sabiedriskajā dzīvē, ko varam tulkot arī kā tiesības vēlēt pašvaldības. No vienas puses, varam paredzēt asas diskusijas parlamentā. Taču, no otras puses, ar tādu pašu pārliecību varam prognozēt, ka šīs diskusijas caurvīs dogmatisms un tās pārvilks krustu iespējai attīstīt konvencijas patieso saturu, tās garu.

– Tāpēc, ka politiskā elite nav pēkšņi pēc desmit gadiem attapusies un nav pietiekami nobriedusi, lai saprastu konvencijā pausto pieeju etnopolitikai, tomēr Eiropas spiediena rezultātā ir spiesta to ratificēt. Tas pats notika ar Vēlēšanu likumu, kad labējie ilgi ignorēja kreisos, tomēr bija spiesti kapitulēt, lai novāktu šķēršļus Latvijas uzņemšanai NATO.

– Jā, un patlaban Rietumu izdarītais spiediens acīmredzot ir kļuvis tik spēcīgs, ka tam vairs nav iespējams pretoties, kaut gan vienmēr pastāv iespēja konvenciju pieņemt ar atrunām. Labējie baidās, ka konvencija būs šķērslis viņu īstenotās nacionālās politikas ceļā. Savukārt nacionālās minoritātes pārspīlē šīs konvencijas nozīmi, cerēdamas, ka tā atrisinās visas viņu problēmas.

Manuprāt, tā vietā, lai problēmu nopietni apspriestu pēc būtības, sanāks tikai kārtējais politizētais cīkstiņš. Ar šādu pieeju problēmas netiks risinātas, tās tikai tiks "izvilktas" tribīnēs un vēl vairāk saasinātas.

– Problēmas tiek radītas mākslīgi. Labējie politiķi saka: pirms ratificējam konvenciju, jādefinē, kas tā tāda – nacionālā minoritāte. Sholastikas mērķis ir acīmredzams: pēc iespējas vairāk sašaurināt to personu loku, uz kurām attieksies konvencijas darbība.

– Skaidrs, ka tā ir sholastika. Kāda ir konvencijas būtība? Tā runā par dažādu etnisko grupu dzīves harmonizēšanu konkrētā valstī, konkrētā sabiedrībā. Kad kāds nevēlas iedziļināties būtībā, viņš izgudro visvisādus aizbildinošus "argumentus". Dažs runā par jēdzieniem un definīcijām, bet ārlietu ministrs – par to, ka jāformulē, kas ir imigranti.

– Cilvēka tiesību un etnisko pētījumu centra direktore Ilze Brands-Kehre šai grāmatai paredzētā sarunā ar mani vērsa uzmanību uz kādu simptomātisku apstākli: pašā konvencijā nav atrodamas šādas definīcijas, tā ir orientēta uz reālo situāciju katrā valstī un uz veselo saprātu. Un veselais saprāts, manuprāt, saka: atruna par to, ka plāksnītes ar ielu nosaukumiem paliks tikai valsts valodā, varētu būt vajadzīga, lai nebaidītu latviešus ar jaunas rusifikācijas draudiem, toties aizliegumam izmantot krievu valodu iestādēs, kas atrodas vietās, ko kompakti apdzīvo krieviski runājošie, nav pamata. Kam gan vajadzīgs, lai vecmāmuļa pašvaldībai kaut kur Latgalē lūgtu pabalstu tikai un vienīgi valodā, kuru viņa vairs neiemācīsies? Turklāt ES dalībvalstī Latvijā nepilsoņiem nav tiesību piedalīties pašvaldību vēlēšanās.

– Tas vienkārši ir absurds, akla pakļaušanās pašu rakstītajam burtam. Latgales iestādēs ir daudz nelatviešu. Lai kādas būtu likuma normas, apmeklētājs un ierēdnis tik un tā turpinās runāt krievu valodā. Bet, ja jau ir skaidrs, ka norma netiks īstenota, kādēļ varai vajag vairot neuzticību pašu valstij, kādēl vajag palielināt atsvešinātību no šīs valsts, stiprināt sabiedrībā jau tā spēcīgo tiesisko nihilismu?

KAIMIŅIEM NĒKLĀJAS VIEGLĀK, VIŅI VIENKĀRŠI IR GUDRĀKI

– Igaunija mums kārtējo reizi rāda daudz pragmatiskākas politikas piemēru. Tur konvenciju ratificēja tūlīt pēc tam, kad valsts to parakstīja, pirms desmit gadiem. Tiesa, ar atrunu, ka tā attiecas tikai uz pilsoņiem – tolaik tas acīmredzot bija nepieciešamais kompromiss ar turienes labējiem.

– Turklāt jāņem vērā, ka Igaunijas Pilsonības likums ir liberālāks nekā mūsējais, tur nepilsoņiem ir tiesības balsot pašvaldību vēlēšanās. Tartu Universitātes politoloģijas profesors Vello Petai pie Igaunijas prezidenta izveidotā Apaļā galda nacionālo minoritāšu jautājumos pārstāvēja pašu Lennartu Meri. Intervijā šai grāmatai viņš man teica, ka savu uzdevumu saskata iespējā samiksēt politiķu lēmumus tā, lai konvencijas reālo darbību varētu attiecināt arī uz nepilsoņiem, jo ir kaitīgi šķirot krievvalodīgos tādos, uz ko konvencija attiecas, un tādos, uz ko tā neattiecas. Rezultātā Igaunijas krievu partijas, kas izveidotas, balstoties uz nacionālām pazīmēm, palika ārpus parlamenta.

– Jā, igauņi uzvedas pragmatiskāk, turklāt dara to konsekventi. Igaunijas partijas ir mācējušas ieinteresēt krieviski runājošo vēlētāju un ļoti pozitīvā virzienā ir mainījies parlamenta sastāvs. Valdošajā koalīcijā ietilpst arī nacionālo minoritāšu pārstāvji, tādā kārtā viņi piedalās diskusijās nevis kā opozīcija, kam nav reālas ietekmes, bet gan kā procesa pilntiesīgi dalībnieki. Tas viss ir veicinājis arī to, ka skolu reforma tur ir atlikta līdz 2007. gadam. Tuklāt sakarā ar to ne tikai nav noticis nekas slikts, bet gan tieši otrādi – sabiedrība ir nomierinājusies, tā neiet pa bezjēdzīgas kaislību kurināšanas ceļu, ko esam izvēlējušies mēs.

Turpretim mūsu partijas, kas pārstāv minoritātes, nekad nav pieņemtas valdošajā koalīcijā, tās vienmēr ir palikušas opozīcijā. Tā kā mūsu politiskās kultūras tradīcijām vispār nav raksturīga ieklausīšanās opozīcijā, visas problēmas, kas tieši skar nacionālo minoritāšu intereses, izlemj tikai latviešu partijas. Pastāvot ideju vakuumam, apstākļos, kad nav izstrādāta jauna politiska filozofija, kad partijas nespēj piedāvāt vērtību sistēmu, kurai piekristu gan latvieši, gan krievi, notiek bezgalīga spekulēšana ar nacionālām vērtībām, visas labējās partijas sacenšas ar TB/LNNK.

Interesanti, ka tad, kad "Latvijas ceļš" cieta sakāvi Saeimas vēlēšanās un Andri Bērziņu vairs nesaistīja koalīcijas disciplīna, arī viņš parakstīja mūsu pieminēto atklāto vēstuli par skolu reformu. Tā bija atbrīvošanās no politiķiem uztieptās etniskās polarizācijas, ko sabiedrība, ne pārāk atzīdama sadzīvē, joprojām uztur politiskā līmenī. Paziņojusi par savu multinacionālo orientāciju, pieņēmusi savā parlamenta frakcijā piecus pārbēdzējus no TSP (mēs pašlaik neapspriežam šo cilvēku rīcības motīvus), Pirmā partija tika šaustīta par nepietiekamu nacionālo garu. Kā tad tā – nacionālās taisnprātības dzelzs aizkarā pēkšņi parādījusies plaisa.

ELITE NOSKAŅOJAS KONFLIKTIEM

– Kā šīs grāmatas lappusēs izsakās politoloģe Ilze Ostrovska, lieta tāda, ka latviešu tauta nav līdz galam iztukšojusi savu rūgto biķeri, tur vēl palikušas dažas lāses. Latvijas atšķirību no Lietuvas viņa saskata demogrāfiskajā situācijā. Vai, jūsprāt, tas ir noteicošais apstāklis? Igaunijā taču stāvoklis ir līdzīgāks Lietuvai.

– Mani vienmēr ir pārsteidzis un saviļņojis daudzu vecu, daudz cietušu un tiešām līdz galam savu rūgto biķeri iztukšojušu cilvēku viedums. Viņi to ir iztukšojuši līdz pašam dibenam, atmiņā viss ir noglabāts, tomēr rūgtums palicis pagātnē. Tagad par realitāti. Protams, etnopolitika orientējas uz okupācijas seku likvidēšanu. Kā mēs, vēloties situāciju ietekmēt, šajos apstākļos raugāmies uz situāciju, kādus mērķus gribam sasniegt? Labējās partijas uztraucas tikai par varas noturēšanu savās rokās, barojot elektorātu ar vieniem un tiem pašiem lozungiem. Pilnīgi nekādas domāšanas par perspektīvu, nekādas stratēģijas, nekādi netiek izvērtēti no daudzu tautību cilvēkiem sastāvošās sabiedrības resursi. Kas tad ir valsts bez cilvēku resursiem? Nekas. Politiķi ne tikai neizmanto šos resursus, viņi noskaņo tos uz konfliktiem. Arī demogrāfiskās situācijas vērtējumā prevalē spēcīga demagoģija, kas balstās uz pavisam vājām zināšanām par reālo situāciju un ar to saistītajām tendencēm pašu valstī.

Tostarp notiek pakāpeniskas, taču acīmredzamas un būtiskas pārmaiņas. Nedaudz vairāk kā desmit gadu laikā skolēnu skaits krievu skolās ir samazinājies par 15%, respektīvi, ik gadu viņu skaits samazinās vidēji par vairāk nekā 1%. 1992. – 1993. mācību gadā latviešu skolās mācījās 54% bērnu un jauniešu, krievu skolās – 46%. 2003. – 2004. mācību gadā latviešu skolās mācījās 70%, krievu skolās – 29% bērnu. Vēl 1% bērnu mācījās kādā citā valodā. 1989. gadā 34,4 tūkstoši nacionālo minoritāšu pārstāvju par dzimto valodu nosauca latviešu, 2000. gadā tādu bija jau 72 tūkstoši. 1989. gadā krievu valodu par dzimto nosauca 227,7 tūkstoši nacionālo minoritāšu pārstāvju, 2000. gadā tādu bija par tūkstoti mazāk. No visiem Latvijas iedzīvotājiem 1989. gadā latviešu valoda bija dzimtā 52%, krievu valoda – 42%. 2000. gadā latviešu valodu par dzimto sauca jau 62% Latvijas iedzīvotāju, bet 32% kā dzimto uzrādīja krievu valodu. 18 – 20% latviešu slēdz laulību ar citu tautību pārstāvjiem. 25 – 30% bērnu dzimst jauktās ģimenēs. Agrāk viņi parasti mācījās krievu skolās, bet tagad – pārsvarā latviešu. Notiek lēns, ar neapbruņotu aci nesaskatāms asimilācijas process.

– Un tas, jūsuprāt, ir labi?

– Es tagad nerunāju par to, vai tas ir labi vai slikti, bet gan par to, ka tā ir realitāte. Cilvēki grib dzīvot Latvijā, grib pielāgoties situācijai. Tomēr agresīvie, spēka metodes lietojošie skolu reformas aizstāvji šo realitāti neņem vērā. Bet tas, ka jaukto laulību procents nemainās kopš padomju laikiem, liecina: ikdienas līmenī integrācijas procesi nav pamiruši. Baltijas sociālo zinātņu institūts pēdējo desmit gadu laikā ir veicis divus pētījumus "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību". Skaidri redzams, ka sabiedrība saglabā stabilitāti, tikai pateicoties tam, ka latvieši, krievi un citu tautību cilvēki ir pieraduši dzīvot kopā un reālajā dzīvē viņi saglabā augstu tolerances līmeni. Pētījumu rezultātā mēs varam secināt, ka cilvēkiem ir ļoti liela tolerances rezerve. Ļaudīm ir ne tikai normālas savstarpējās attiecības, bet pat aizspriedumi attiecībā uz potenciālajiem citu ādas krāsu imigrantiem viņiem ir kopīgi. Sabiedrību būtībā nevajag integrēt. To vienkārši nevajag dezintegrēt. Tomēr ir grūti atrast pazīmes, kas liecinātu, ka politiķi veicina sabiedrības konsolidāciju. Ar savām manipulācijām viņi samazina šīs tolerances rezerves vērtību. Varam atkal gaidīt konfliktu saasināšanos un padziļināšanos.

– Jūs runājat pirmām kārtām par situāciju ap skolu reformu un tās sekām. Tādā gadījumā – vai nesalīdzināmi labāk nebūtu attīstīt bilingvālo izglītību?

– Tā ir ļoti interesanta un efektīva metode. Taču tā nozīmē arī atbildības cauraustu eksperimentēšanu, ar to jānodarbojas konsekventi, vajadzīgi labi sagatavoti pedagogi, monitorings, izglītības profesionāla ekspertīze. Tas prasa lielus līdzekļus un lielas pūles. Politiķi bija pārliecināti, ka vienkāršāk ir forsēt reformu, viņi nedomāja, ka tie, uz ko šī reforma attiecas, to uzskatīs par spiedienu. Radikāļi, tajā skaitā Krievu skolu aizsardzības štābs, šo netālredzīgo politiku ļoti sekmīgi izmanto.

– Kaut gan patiesībā bērni uz ielas, nevis skolā nozīmē politiķu fiasko. Tajā pašā laikā atsevišķi ārvalstu eksperti, kas pabijuši Latvijā "skolu dumpja" laikā, apgalvo, ka tā veidojas normāla pilsoniska pašapziņa.

– Jā, arī Roblesa kungs runāja apmēram tādā garā. Varam pieminēt studentu nemierus sešdesmitajos gados Francijā. Mūsdienu jaunatne attīstās ātrāk, vecāko klašu skolēni šodien visnotaļ atbilst gandrīz četrdesmit gadus senas pagātnes studentiem.

– Un tomēr ar viņiem neapšaubāmi manipulēja.

– Arī mūsu pētījumi to apstiprina. Ne jau velti organizētāji plānoja akcijas stundu laikā, nevis pēc mācībām. Un tomēr, no otras puses, arī tādā veidā patiešām formējas pilsoniska sabiedrība, tiek gūta prasme savu interešu paušanā un aizstāvēšanā.

– Situācija ar reformu, ar uzaicinājumu Baltijas valstu prezidentiem piedalīties 9. maija svinībās Maskavā – tas un daudz kas cits ir tikai kārtējie posmi spriedzes palielināšanā attiecībās ar Krieviju. Kādām, jūsuprāt, jābūt šīm attiecībām?

– Mūsu politiķi ir ieciklējušies pagātnē. Lai mūsu valstu vēsturnieki pēta un novērtē okupācijas faktu un laiku. Savukārt politiķiem nevajadzētu vis rakstīt rēķinus, kurus neviens nekad neapmaksās, bet gan

domāt par to, kā veicināt valsts attīstību, virzoties uz priekšu, nevis nemitīgi atskatoties pagātnē. Tostarp arī attiecībās ar kaimiņiem. Valstij tieši tāpat kā cilvēkam ir jābalstās uz pozitīvām nostādnēm.

CERĪBAS UN ŠAUBAS

– Kad un kādēļ, jūsuprāt, politiskā elite spēs vai būs spiesta transformēties, izbeigt tik spekulatīvu nacionālo vērtību akcentēšanu? Beigsies valsts īpašuma pārdale, politiķi caur Saeimu sāks medīt jaunās lielgabalgaļas balsis, bet nu jau ES apstākļos, pavisam svešas imigrācijas draudu ēnā. Un tad pieprasīta kļūs eiropeiskā identitāte, tolerance, savstarpēja sapratne starp šeit sen dzīvojošiem cilvēkiem.

– Scenārijs, kas saistīts ar privatizācijas beigām, var ietekmēt politiku. Zināmas cerības tāpat varam saistīt ar politiķu paaudžu maiņu. Acīmredzot jaunie cilvēki nacionālajā jomā būs tolerantāki. Par spīti tam, ka pašreizējie skolēni kopumā krievu valodu prot sliktāk, tomēr komunikācijas darbojas, process nav vērtējams vienpusīgi. Daļa latviešu skolēnu izvēlas krievu valodas apgūšanu. Vareno krievu kultūru latviešu jaunieši uztver caur krievu popmūziku, dziedātājiem, kino, kā tas, piemēram, notika ar manu meitu, kaut gan tad, kad mēs dzīvojām Lielvārdē, skolā krievu valodu viņa saprata daudz sliktāk. Turpretī universitātes Juridiskajā fakultātē viņai krievu valoda bija vajadzīga, lai varētu lasīt papildliteratūru.

Taču problēma slēpjas citur. Mani studenti Latvijas Universitātē ir veikuši pētījumu partiju jaunatnes sekcijās. Noskaidroja motīvus, kāpēc jauni cilvēki savu dzīvi vēlas saistīt ar politiku. Izrādījās, ka absolūti dominē intereses, kuras, maigi izsakoties, varētu saukt par pragmatiskām: ar partijas palīdzību domāju taisīt karjeru, aizbraukt un ārzemēm, vispār kaut ko saņemt. Nav nekādu politiskās filozofijas pazīmju, nav domas par valsts interesēm, viss tiek reducēts uz savtīgumu. Rodas šaubas, vai mēs nelolojam tukšas ilūzijas, cerot, ka jaunā politiķu paaudze būs labāka. Vai viņi nemantos pašreizējās elites motivāciju? Viņiem nenāk ne prātā domāt par valsti pēc divām vai trim Saeimām. Viņiem ir jāsaglabā iegūtais stāvoklis šodien, jārūpējas, lai to nepazaudētu rīt. Tomēr iespējams, ka pēc pāris Saeimām parādīsies jauni, ne tik materiālistiski stimuli, par kuriem mēs šodien varam tikai nojaust un uz kuriem būs vērstas personīgās ambīcijas, parādīsies jauni pašizpausmes veidi. Jo tiekšanās uz politisko varu pati par sevi nav slikta un nosodāma, jautājums ir – kā vārdā?

– Vai jaunā paaudze kļūs par politiskās nācijas sastāvdaļu? Jo šodien šis jēdziens nefigurē pat kā stratēģisks mērķis. Vai mēs vispār jelkad kļūsim par Latvijas tautu? Vai politiķi apzināti izvairās no jēdziena "politiskā nācija"? Kā šī problēma saistīta ar eiropeiskās identitātes veidošanos?

– Šo jēdzienu mēs vairs nesastopam kopš deviņdesmito gadu sākuma. Domāju, politiķi daļēji apzināti to ir izslēguši no sava diskursa. Iemesls tas pats: kāda gan politiskā nācija, ja nemitīgi jābaidās izskatīties nepietiekami latviskam? Turklāt politiķi nav pietiekami zinoši vai, teiksim, nav īpaši erudīti, tāpēc šo jēdzienu neizmanto. Tomēr lietas būtība, protams, ir apstāklī, ka viņiem nav tāda stratēģiska mērķa. Un Eiropas kontekstā problēma patiešām kļūst arvien aktuālāka, sarežģītāka un interesantāka.

IDENTITĀTE – ZAUDĒTĀ UN NEIEGŪTĀ

Savus pētījumus par attieksmi pret Eiropu mūsu institūts veica pārsvarā nelatviešu vidē. Cilvēki nejūtas kā ES iedzīvotāji, jo viņu dzīves līmenis ir absolūti nepieņemams. Viņi jūtas tuvāki Austrumeiropai. Viņi nepieder Krievijai, saka, ka, aizbraucot uz turieni, jūtas atgriezušies 10 – 15 gadus tālā pagātnē, tomēr arī piederību Rietumiem mēs sāksim izjust pēc tikpat vai pat vairāk gadiem. Ar latviešiem notiek praktiski tas pats. Atšķirība tikai tā, ka viņi gandrīz visi ir pilsoņi, viņiem ir vienkāršāk ceļot pa Eiropu. Tomēr piederību Eiropai izjūt ne vairāk kā 15% latviešu un vēl mazāk nelatviešu.

– Īsi pirms referenduma par attieksmi pret Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā jūsu institūts pēc Baltijas foruma pasūtījuma veica pētījumus fokusa grupās. Baltijas forumu interesēja pirmām kārtām nevis tas, vai pilsoņi un nepilsoņi, kas kopīgi dzīvo šajā valstī un tagad arī ES, ir vienādā mērā "par" vai "pret", bet gan kādēļ cilvēki ir "par" vai "pret". Kā tendences, ko jūs atklājāt toreiz, attīstās tagad?

– Mēs esam pateicīgi Baltijas forumam par iespēju veikt šo pētījumu. Jo arī mūs pirmām kārtām interesē "kāpēc?". Bez tiešiem jautājumiem par attieksmi pret ES mēs aptaujā iekļāvām arī jautājumus, kas ļauj saprast, kādā kontekstā cilvēks dzīvo un domā, tostarp arī to, kāda ir viņa attieksme pret šejienes valodu problēmām. Pētījuma rezultātus mēs pastāvīgi izmantojam, salīdzinot tos ar turpmāko analīzi. Cita starpā mēs pamanījām, kā veidojas Latvijas krieviski runājošo iedzīvotāju identitāte. Tas ir interesants fenomens. Šī identitāte balstās uz kontrastiem, pretstatiem. Cilvēki salīdzina pagātni un tagadni, Krievijas un Latvijas attieksmi pret sevi.

Varam runāt par Latvijas krievvalodīgo identitātes krīzi. Jo identitāti veido, no vienas puses, tas, ko cilvēks pats domā par sevi, un, no otras puses – tas, ko par viņu domā citi. Un, lūk, šis citu viedoklis ir kļuvis krasi negatīvs. Krievijā viņiem saka: jūs domājat savādāk,

runājat savādāk, jūs vairs neesat mūsējie, jūs esat citi, neesat no Krievijas. Bet, tā kā daudziem no mums nav pilsonības, arī šeit mēs esam sveši. Un atkal jāsaka, ka tā drīzāk tiek uztverta valsts, nevis latviešu vairākuma attieksme. Parādās slimīga atšķirība starp cilvēka esamības ikdienu un politisko pusi. Cilvēki glābjas pašu veidotā identitātes konstrukcijā, kurā tiek apvienots viss, kas parāda viņu reālo saikni ar Latviju: ģimene, mājas, draugi, darbs, ierastais dzīvesveids, vārdu sakot, biogrāfiskā identitāte. Tā ir ļoti spēcīga, ļoti pozitīva. Atšķirībā no negatīvās, uz ārējiem faktoriem balstītās identitātes. Atklājās ļoti interesanta šķautne tām divām stratēģijām, kuras Latvijas krievvalodīgie izmanto, lai veidotu savu identitāti. Viena stratēģija balstās uz mēģinājumu oponēt tam, ko valsts uzspiež politiskā līmenī. Mēs visi dzīvojam vienā valstī, mums un latviešiem ir kopīgas intereses, mēs tāpat kā viņi gribam, lai te attīstītos ekonomika, lai visiem celtos dzīves līmenis, – kopīgo interešu apzināšanā arī izpaužas opozīcija uzspiestajai "ģenerālajai līnijai". Otra stratēģija nozīmē distancēšanos no nepieņemamā. Te ir mana privātā dzīve, un man vienalga, kāda te politika un vara. Manuprāt, saskatīt šīs divas stratēģijas ir ļoti būtiski.

– Bet tās abas pamatojas atsvešinātībā. Viena no tām gan paredz mēģinājumu šo atsvešinātību pārvarēt. Acīmredzot tieši no tās piekritēju vidus nāk jaunie pilsoņi. Citi valstiskajai piederībai ir atmetuši ar roku. Viņi veido nepilsoņu armiju.

– Katrā gadījumā abas stratēģijas ir veidojusi konflikta sajūta. Tāpēc jādomā par to, kādā virzienā attīstīsies situācija. Protams, gribētos, lai tā mainītos uz labo pusi, lai minoritātes sajustu, ka par tām interesējas. Baltijas foruma pasūtītais pētījums skaidri parāda, ka negatīvajai attieksmei pret Eiropas Savienību pamatā ir negatīva attieksme pret savu varu, pret jebkuru tās soli. Politiskā elite aicina iestāties ES? Jau tas vien ir iemesls protestam. Un cilvēks domā tālāk ar sev piemītošo konsekvenci. Ja es nevaru uzticēties savai varai, nav garantijas, ka Eiropas vara ir labāka. Visi viņi tur, augšā, ir vienādi.

– Vai nevaram saistīt cerības ar "eiropeisko audzināšanu"?

– Šādas cerības ir ļoti, ļoti nedaudziem. Tiesa, vienu brīdi tiem, kas cerēja, ka Brisele liks visiem dot pilsonību, bija zināmas ilūzijas. Reālistiskāk domājošie saprata, ka tas nenotiks, ka ES valsts pilsonība ir ļoti izdevīga. Viņi arī sacēla naturalizācijas procesa vilni.

– Ko rāda pētījumi, kas veikti pēc iestāšanās ES?

– Cilvēki solidarizējas ar eiroskeptiķu prognozēm. Viņi redz, kā ik uz soļa aug cenas un katra diena nāk ar jauniem cenu celšanās draudiem. Cilvēks dzīvo uz zemes, Eiropa viņam atklājas veikalos. Ko valsts saņems no Eiropas fondiem, kad un kam tiks šī nauda – tā nav viņa pasaule. Un arī tie, kam tas būtu jāzina, bieži vien nokļūst nejēdzīgā stāvoklī. Piemēram, Labklājības ministrijai, kura risina mūsu svarīgākās sociālās problēmas, eiroierēdņi atvēlēja tikai mēnesi, lai tā sagatavotu dokumentus, kas nepieciešami ļoti lielas naudas saņemšanai. Kad eirobirokrātija šā vārda sliktākajā nozīmē tiek reizināta ar mūsējo, kuras kvalitāte ir tikpat bēdīga, rezultāts ir iepriekš paredzams.

– Kādi ir jūsu personiskie eiroiespaidi?

– Es arī iepērkos veikalos. Tajā pašā laikā es redzu, ka valstī ienāk nopietna nauda. Ievērojami līdzekļi novirzīti zinātnei. Ceru, ka sūrajā cīņā, kas notiek katrā konkursā, kaut kas atleks arī mūsu institūtam. Tā ka es tomēr saskatu arī pozitīvas lietas. Tomēr etnopolitikas jomā manas prognozes nav pozitīvas. Baidos, ka "dzelžainie nacionāļi" – izglītības un integrācijas lietu ministri – izraisīs vēl vienu konflikta saasinājumu, iespējams pat vēl vienu valdības krīzi, un, vēlreiz izgājusi tai cauri, vara atradīs kādu kopromisu ar tās politisko un "ielu" opozīciju.

– Starp citu, kā jūs vērtējat izglītības ministra, filoloģijas profesora, principiālo atteikšanos runāt krievu valodā?

– Ļoti naivs dogmatisms.

– Vai jūsu, socioloģijas profesores un pilsones Brigitas Zepas personīgā vērtību skala atstāj pietiekamu manevra brīvību vēlēšanās?

– Etnopolitikā atbalstu iecietību pret daudzveidību, prasmi un vēlēšanos saskatīt tajā mūsu nabadzīgās valsts bagātību. Kopumā orientējos uz labēji liberālām vērtībām, taču bez Latvijas labējiem raksturīgās ieciklēšanās nacionālajā konservatīvismā. Sev tuvu politisko filozofiju es neatrodu nevienā partijā, tomēr, lai arī negribīgi, vēlēšanās piedalos vienmēr. Bet par iestāšanos ES balsoju nešauboties. Es – un, spriežot pēc viena no jūsu jautājumiem, domājams, arī jūs – tomēr uzskatu, ka atrašanās ES mums liks mainīties uz augšu. Taču acīmredzams ir arī kas cits: viena lieta ir tur iestāties formāli – slēgt sadaļas un pat nobalsot "par" referendumā –, bet pavisam cita – sajust personīgu dalību. Tāpēc kā pilsone vēlēšanās es centīgi meklēju Eiropas vērtībām kaut cik tuvu partiju, lai gan ik reizi viļos. Bet kā pētniece es noteikti turpināšu mēģinājumus tikt skaidrībā, kādā mijiedarbībā Latvijā atrodas dažādu tautību cilvēku identitāte un tā eiropeiskā identitāte, ko mēs kādreiz izveidosim un kas ļoti dažādi veidojas arī pašā Eiropā.

Neapstrīdamas autoritātes Brigitai Zepai ir pēckara Rietumvācijas politiskie līderi Erhards un Adenauers, kuri spēja mobilizēt tautu, lai spētu pacelt valsti no fiziskām un morālām drupām. "Es vienmēr viņus atceros," saka B.Zepa, "un salīdzinu ar mūsu politiķiem un mūsu situāciju, kas izveidojās pēc PSRS sabrukuma un neatkarības atjaunošanas. Mums nebija un nav sava Erharda un Adenauera."

Andruss Sārs, *filoloģijas doktors, Igaunijas Biznesa skolas un Tartu Universitātes profesors, Socioloģisko un tirgus pētījumu institūta "Saar poll" (Sāra komanda, Tallina) direktors.*

Andruss Sārs: "PAVASARA KRĪZE NEILGST VISU MŪŽU"

TALLINAS – HELSINKU MEGAPOLE

– Ceļā uz Eiropas Savienību Igaunija gāja pa priekšu Latvijai un Lietuvai, tā pirmā saņēma uzaicinājumu sākt iestāšanās sarunas. Kas, jūsuprāt, šajā lietā ir visbūtiskākais sasniegums un kas raisa bažas? Vēlos precizēt: mani interesē ne tik daudz jūsu institūta pētījumi, cik jūsu personiskā nostāja.

– Igaunija un visa Baltija ir saņēmusi apdrošināšanas polisi. NATO ir izsniegusi polisi mūsu drošībai, ES apdrošinājusi attīstības iespējas. Aprakstīšu tās, minot tikai vienu prognozi, ko vairs neuzskata par fantastisku. Agrāk vai vēlāk mēs nonāksim pie tā, ka Tallina un Helsinki kļūs par vienotu pilsētu. Uz to virza ekonomiskie, kultūras, cilvēciskie kontakti, infrastruktūras attīstība. 70 kilometri nozīmē stundu uz prāmja, 20 minūtes helikopterā.

– Kāds varētu būt šādas pilsētas politiskais statuss?

– Eksteritoriāla megapole.

– Kad, jūsuprāt, tāda varētu izveidoties? Kaut vai ļoti aptuveni...

– Manuprāt, pēc kādiem 20 – 30 gadiem.

– Atvainojiet, bet vai tā domā ne tikai Igaunijā, bet arī Somijā? Un vispār, vai Somijai joprojām ir Igaunijas "vecākās māsas" loma? Vai arī jūs paši veidojat vecākā un jaunākā brāļa attiecības? Vienas attiecības veidojas tad, kad vienam brālim ir 16 gadu, bet otram pieci. Pavisam citas, kad abi jau sen ir pieauguši.

– Par megapoles perspektīvu domā abas puses. Somija pakāpeniski atsakās no "lielās māsas" lomas, un iestāšanās ES veicina to, ka "Eiropas vēdeklis" veras arvien plašāks. Bet attiecības ar Somiju Igaunijai attīstās jau ļoti sen. Taču šā procesa gaitā nenovēršami pastiprinās, manuprāt, satraucoša tendence: zūd vai vismaz nenovēršami izplūst nacionālā identitāte. Globalizācijai ir gan pozitīvā, gan negatīvā puse, un atrašanās Eiropas Savienībā stimulē tās abas.

Valstis un cilvēki kļūst atvērtāki, dinamiskāki, iecietīgāki, pagātnē aiziet provinciālais nacionālisms, pateicoties tam samazināsies konfrontācija starpnacionālajās attiecībās un pasaulē kopumā. Taču pamazām zudīs arī nacionālā identitāte.

– Cik ātri, jūsuprāt, notiks nenovēršamas, kvalitatīvas un neatgriezeniskas pārmaiņas?

– Domāju, pēc divām paaudzēm.

VĒRTĪBAS: PARALĒLES UN PĀRRĀVUMI

– Vai varam runāt par to, ka Latvijas un Igaunijas demogrāfiskā situācija, attiecības starp pamatnāciju un krievvalodīgajiem iedzīvotājiem eiropeiskās identitātes veidošanās gaitā ir ieguvušas zināmu specifiku? Mūsu valstīs taču nav izveidojusies politiskā nācija un nevar pat teikt, ka process ir sācies. Kas ir mainījies pēc iestāšanās ES?

– Mūsu pētījumi par igauņu un krievvalodīgo iedzīvotāju attieksmi pret Eiropas Savienību samērā skaidri uzrāda tendences, kas raksturīgas abām pusēm. Interesanti, ka krievvalodīgie iedzīvotāji eiropeiskumam laikam gan ir tuvāk nekā igauņi. Pateicoties jaunajām darba, mācību, daļēji arī pastāvīgās dzīves iespējām, Krievija viņiem vairs nav galvenais un nepavisam ne vienīgais "sapņu" centrs. Notiek skaidri sajūtama vērtību pārorientēšana. Turklāt agrāk igauņi savus plānus saistīja galvenokārt ar Somiju, bet tagad vienādi pievilcīgas viņiem liekas visas Skandināvijas valstis. Toties krievvalodīgie savus plānus labprātāk saista ar Eiropas gigantiem – Vāciju, Angliju, Franciju.

Igauņos vairāk vērojama vērtību paralēla uztvere: gan interese par Eiropu, gan savas valsts piederības sajūta. Tomēr šī sajūta pakāpeniski nostiprinās arī krievos. Kopš deviņdesmito gadu beigām un divtūkstošo gadu sākuma tuvinās arī valdības un parlamenta vērtējums. Un pašlaik neigauņi valsts varas institūcijas jau vērtē augstāk, šī iedzīvotāju daļa kļuvusi mazāk kritiska, to

vairāk apmierina pārmaiņas.

– Tātad notiek reāla integrācija?

– Bez šaubām, tā notiek, un to veicina Eiropas Savienība. Taču, dzīvodams Latvijā, jūs labi zināt, cik daudzšķautnains ir šis process. Starp krievvalodīgajiem cilvēkiem ir gan Igaunijas, gan Krievijas, gan citu – pārsvarā postpadomju – valstu pilsoņi, gan arī nepilsoņi. Vismazāk integrēti ir Krievijas pilsoņi, un šajā vidē īpaši izpaužas atšķirības starp viņu vērtību skalu un valsts realitāti. Godīgi sakot, bieži vien viņi pāriet naidīguma robežu. Ukrainas, Baltkrievijas, Lietuvas pilsoņiem pret Igauniju ir pozitīvāka un visādā gadījumā tolerantāka attieksme.

Un, lai cik tas būtu savādi, šāda attieksme ir arī pusei nepilsoņu. Acīmredzot viena nepilsoņu puse nekad neintegrēsies, neapgūs igauņu valodu, turpretim otra puse grasās to darīt. Lai būtu vienkāršāk adaptēties valstī, ceļot pa Eiropu, lai gūtu iespēju dienēt armijā.

– Ar ko Igaunijas armija saista jauniešus?

– Tur apgādes līmenis ir krietni augstāks nekā daudziem civilajā dzīvē. Un nākas pat sekot tam, lai krievvalodīgie puiši no valsts ziemeļaustrumiem pārlieku nekoncentrētos noteiktās karaspēka daļās: tad viņiem palielinās problēmas ar igauņu valodu.

– Vai Igaunijai ir raksturīga informatīvo telpu dalīšana, kas Latvijā ir acīmredzama?

– Jā, tā tomēr ir raksturīga. To ietekmē gan valsts valodas zināšanas, gan skaidri izteiktās atšķirības vērtību sistēmā. Pētījumi, piemēram, rāda, ka pavisam niecīgs skaits cilvēku lasa gan igauņu, gan krievu presi. Taču noteikti jāpiebilst, ka plašsaziņas līdzekļi paši formē normas, kas veicina un rada atšķirīgās vērtību sistēmas.

PREZIDENTA IZVĒLE UN TAUTAS IZVĒLE

Tomēr principā nacionālās barjeras pamazām zūd. Par spīti tam, ka rodas tēmas, kurās sabiedrības viedoklis polarizējas, tās tomēr neliecina par jaunas un nesagraujamas barikādes veidošanos. Diskusijas ap 9. maiju uzrādīja divus absolūti pretējus viedokļus par prezidenta izvēli. Mūsu aptauja parādīja, ka absolūtais vairākums igauņu atbalstīja Rītela lēmumu nebraukt uz Maskavu. Turpretim vairāk nekā 90 procentu krievvalodīgo šim lēmumam kategoriski nepiekrīt.

– Un jūs šajā faktā nesaskatāt ilgstošas starpnacionālās spriedzes pazīmes?

– Nekādā gadījumā. Ir bijuši daži politiķi, kas apgalvoja: sabiedrība ir sašķelta, par kādu gan integrāciju mēs varam runāt? Patiesībā tā nav sašķeltība, tas tikai parāda, kā mēs vērtējam savu pagātni. Lai no kuras puses skaties, vēsture vienmēr satur zināmu daļu mitoloģijas. Taču pēc 9. maija būs 10. Nemaz nerunājot par to, kā šo datumu uztvers pēc 30 gadiem.

– Lai arī pēc 30 gadiem to uztvers kā Sarkanās un Baltās rozes karu, tomēr tas neatceļ problēmas, kas eksistē "šeit un tagad". Vai tad situācija neietekmē Igaunijas un Krievijas attiecības?

– Netieši. Vairāk nekā puse igauņu un neigauņu uzskata, ka attiecībām starp mūsu valstīm jābūt labām. Neviens nopietns sociologs Krievijā jums neteiks, ka turienes cilvēki mūsu valstis uzskata par ienaidniekiem.

– Pēc Latvijas prezidentes vārdiem par vodku, voblu uz avīzes un častuškām 90% aptaujāto krievzemnieku bija par to, lai ielūgums V.Vīķei-Freibergai tiktu atsaukts.

– Es saprotu, ka šie vārdi varētu viņus aizskart. Taču paši par sevi šie dati man neko neizsaka: aptaujām internetā un radioklausītāju zvaniem nav nekāda sakara ar socioloģiju.

– Arī visai pazīstami, neatkarīgi un toleranti Krievijas politologi, jūsu kolēģi šajā grāmatā ir vienkārši šokēti par to, kas notiek mūsu valstīs. Viņi ar rūgtumu runā par nepārvaramu nepilnvērtības kompleksu. Un par to, ka, ieguvušas neatkarību būtībā no jaunās Krievijas rokām, mūsu valstis varēja uzvesties savādāk.

– Bet šo nepilnvērtības kompleksu taču ir radījusi pati Krievija. Desmitiem gadu mēs dzīvojām bez nākotnes cerībām.

– Jūs nesaskatāt atšķirību starp PSRS un Krieviju?

– Nekādas atšķirības nav. Šodien nav. Krievija ir PSRS ideoloģiskā, mentālā mantiniece. Tā pati impēriskā varas apziņa. Mazām valstīm šādas apziņas nemaz nevar būt. Un mazai tautai nacionālisms ir pavisam kas cits nekā lielai tautai. Vai tad mēģinājumi 9. maiju sasaistīt ar robežlīgumu parakstīšanu nav impēriskā spiediena amorāla izpausme? Krievijai būs vajadzīgi vismaz 20 gadi, lai no šā impērisma atbrīvotos. Un pat tad, kad Putins runā vienu, Krievijas reālpolitikā mēs redzam pavisam ko citu.

Iestāšanās Eiropas Savienībā mums ir devusi vajadzīgo pašpārliecību. Mēs esam sākuši runāt par pirmskara Igaunijas pirmā prezidenta autoritārismu. Par Tartu noslēgto līgumu ar Krieviju. Mēs atceramies, kas tur rakstīts, bet tajā pašā laikā neprasām mums atgriezt teritorijas pie Narvas. Mums šīs zemes un to krieviskie iedzīvotāji nav vajadzīgi, tāpat kā Latvijai nav vajadzīga Abrene.

– Turklāt tā mēs iedurtu dunci mugurā Lietuvai, rosinot aktualizēt Viļņas piederības tēmu.

– Tieši tā. Tomēr, kad Igaunija neatgādina Krievijai Tartu līgumu, tā parāda savu labo gribu. Bet kā atbilde seko ar robežlīgumu saistīts spiediens. Tas, ka šī lieta jau ir nesena, tomēr pagātne,

ka par līguma būtību vairs nav nekādu pretrunu, nepavisam nav Krievijas nopelns, to ir panākusi mūsu nepiekāpīgā pozīcija. Divkāršie tarifi, eksporta kvotas un nodevas – arī tie ir politiskā spiediena elementi.

Bet pateikties Krievijai par neatkarību ir nedaudz komiski. Baltiju atbalstīja Rietumi. Mēs neatgriezeniski nostājāmies uz ceļa, kas noveda pie izstāšanās no PSRS, un ir skaidrs, ka arī citos apstākļos mēs būtu izdarījuši to pašu izvēli, lai arī tad būtu nepieciešami vēl kādi pieci gadi.

– Bet vai šāda iznākuma iespējamā asiņainā cena jūs nemulsina? Un, ja tas iespējams, sakiet, lūdzu, kāda ir jūsu personiskā attieksme pret Rītela lēmumu nebraukt 9.maijā uz Maskavu? Maskavā jūs aizstāvējāt doktora disertāciju, stāstījāt man, ka regulāri sadarbojaties ar Krievijas sociologiem, un nākamajā dienā pēc mūsu tikšanās, kā jūs nupat man teicāt, jūs braucat uz Maskavu pie politiski pilnīgi brīva kolēģa Jurija Levadas.

– Jā, personisko un lietišķo kontaktu ziņā man nekas nav mainījies. Taču es saprotu, ka tur sastopams noskaņojums, kas raksturīgs pamestam laulenim: kāpēc gan es nebiju tas, kas spēra izšķirošo soli? Tas kļuvis par statusa jautājumu.

Par Rītela lēmumu. Sākumā domāju, ka prezidentam labāk būtu braukt uz Maskavu, ka citādu lēmumu pasaulei būs grūti izskaidrot, jo runa taču ir par nacisma sagrāves gadadienu. Taču, kad prezidents nolēma palikt Tallinā, es sāku domāt par to, ka jēga ir arī citādai pieejai: tā mēs cenšamies izskaidrot pasaulei savu specifisko vēstures izpratni, kas nav plakana, tikai savādāk krāsota. Šādā nozīmē es augstu vērtēju Latvijas prezidentes pozīciju. Bet personīgi Rītels, kurš padomju laikā ieņēma visaugstākos amatus, galīgo izvēli izdarīja, neriskēdams vājināt savas pozīcijas.

Galu galā tas, kas notika pēc viņa tikšanās ar Putinu, pārkāpj visas pieļaujamās robežas. Rītels pateica, ka ar Krievijas prezidentu esot apspriedis iespēju atzīt Molotova – Ribentropa paktu par spēkā neesošu. Tas, protams, būtu pozitīvs signāls. Taču Krievijas puse oficiāli paziņoja, ka tas neatbilst patiesībai. Un Igaunijas prezidents tika nostādīts meļa lomā.

IENAIDNIEKS PALĪDZ?

– Un tomēr. Ja jau jūs sakāt, ka dažādi vēstures vērtējumi nedrīkst radīt nepārvaramus šķēršļus, kā mūsu valstis varētu normalizēt attiecības ar Krieviju?

– Sākšu ar to, ka pirmām kārtām ir jāpacenšas saprast otro pusi. Ja jau esi iecerējis uzturēt ar viņu attiecības. Es neatbalstu retoriku par Krievijas kompensācijām okupācijas sakarā. Kalendārais datums ir pagājis, un akadēmiskā, politoloģiskā, bet pēc tam arī politiskā vide var mierīgi atgriezties pie Otrā pasaules kara seku tēmas.

– Šāda pieeja saskan ar Baltijas foruma projektiem, mēs arī saskatām šādas perspektīvas. Tomēr ar to nepietiek, lai divas valstis – turklāt kaimiņienes – veidotu pilnvērtīgas attiecības.

– Iespējams, kad mēs kļūsim partneri, mums nāksies izmantot kādu jaunu interešu sadursmi pasaules mērogā. Varbūt mums pat izrādīsies kopīgs ienaidnieks. Šāds kopīgs ienaidnieks ir starptautiskais terorisms, tomēr tas acīmredzot neizskatās tik draudīgs, lai liktu apzināt kopīgās intereses. Negatīvās lietas vajadzētu apkopot vienā kanālā, pozitīvām atvēlēt citu.

– Un kā būtu, ja par kopīgajām interesēm domātu, balstoties uz pozitīvām lietām? Par tādu pamatu it kā bija jākļūst, piemēram, jaunajam posmam ES un Krievijas attiecībās. Tomēr mūsu valstu pirmie mājieni par attiecību iespējamo virzību ir pavisam citādi.

– Domāju, ka tās tomēr ir pārejas posma paliekas. Pavasara krīze 9.maija priekšvakarā. Dalībai ES tomēr ir jāveicina Baltijas un Krievijas attiecību harmonizēšana. Tīri teorētiski varētu pieņemt, ka Brisele un Maskava par kaut ko varētu runāt, Rīgai, Viļņai un Tallinai nezinot. Tomēr es neticu, ka realitātē tā varētu notikt. Sadarbībai tiek radīti jauni apstākļi, lai arī tie būtu kaut vai jauni konkurences nosacījumi šāda formāta ekonomiskajā telpā. Piemēram, Krievijā ir ārkārtīgi liberāla nodokļu politika, un ir jūtama mūsu biznesa aizplūšana uz turieni. Tādā kārtā Krievija kļūst par Eiropas Savienības konkurenti.

– Tajā pašā laikā daudzi Krievijas uzņēmumi pielāgojas Eiropas līmenim. Saņēmuši ES atzītus sertifikātus un licences un tiekdamies ienākt Eiropas tirgū, tie savu biznesu pārceļ uz mūsu valstīm.

– Visu tamlīdzīgu procesu rezultāts ir labdabīgs, tieši šie procesi liek meklēt kopīgu valodu. Turklāt ir redzams, ka intensīvākas kļuvušas Igaunijas un Krievijas kultūras saites. Ja ekonomiskā un kultūras sadarbība ir izdevīga un interesanta, tā ir jāattīsta, un šai attīstībai nedrīkst traucēt diskusijas par okupāciju, jo tās taču var ilgt gadiem. Nav pareizi mūsu valstu intereses padarīt atkarīgas no tādu cilvēku bagāžas, kas traucē visiem citiem.

– Tādu pieeju viens no šīs grāmatas dalībniekiem, Stratēģisko vērtējumu institūta direktors Sergejs Oznobiščevs nosauc par dalītu dienas kārtību, kas dialogu varētu ievirzīt dinamiskā gultnē.

– Ja abas puses saprot, ka mīti un aizspriedumi eksistē un ietekmē, un saprot arī to, ka šai ietekmei nedrīkst pakļaut visas attiecības, tad tā ir saprātīga pieeja.

– Cik aktuāla kļūst Baltijas valstu vienotības tēma – gan ģeopolitiskā (ieskaitot attiecības ar Krieviju), gan ekonomiskā nozīmē?

– Sāksim atkal ar to, ka mūsu kopīgo vēsturi nevajag nedz nonievāt, nedz mitoloģizēt. Baltijas valstu jaunākajā vēsturē ir ļoti daudz kopīga, tomēr, ja tajā iedziļināmies, kļūst redzamas reliģiskās, kultūras, mentalitātes un pat ekonomiskās atšķirības. Šodien mūsu kopīgā interese ir ES kopumā, kā arī mūsu reģionālās intereses: *Via Baltica*, enerģētikas tirgus. Tās nosaka gan sadarbību, gan konkurenci.

ESAM NEATKARĪGI PAT DOMĀS

– Vai varam uzskatīt, ka demokrātijas veidošanas ziņā Igaunija ir apsteigusi abas pārējās Baltijas valstis? Daudzi jūsu kolēģi – šīs grāmatas dalībnieki domā, ka Latvijas politisko procesu režisē ne tik daudz partijas, cik biznesa grupējumi. Vai kas tāds raksturīgs arī jūsu valstij?

– Pašlaik drīzāk nē nekā jā. Politiskais process kļūst caurspīdīgāks, tīrāks. Atbalsts parasti ir publisks. Mēs nevaram teikt, ka X biznesa grupa finansē Y partiju. Taču vērojama cita tendence: bizness cenšas salikt olas visos tam interesantos grozos.

– Vai par demokrātijas attīstības apliecinājumu var uzskatīt faktu, ka krievu partijas Igaunijā praktiski ir zaudējušas ietekmi? Varbūt sabiedrība drīzāk attālinās no partiju arhaiskā modeļa, kas paredz nacionālā principa dominanti? Vai arī šīs partijas tiek izstumtas ar kaut kādu politisko tehnoloģiju palīdzību?

– Tas ir pilnīgi dabisks, likumsakarīgs process, krievu partijas neviens nav nedz grāvis, nedz izstūmis. To līderi ir pārgājuši uz igauņu partijām. Es runāju daudzskaitlī – nevis uz kādu vienu partiju, bet daudzām: gan centristu, gan reformistu, gan republikāņu. Kopā ar līderiem aizgāja liela daļa elektorāta. Rezultātā krievu deputāti ir pārstāvēti parlamentā.

– Šodien, ieradies Tallinā, lai tiktos ar jums, nopirku krievu avīzes "Molodjož Estoņii" eksemplāru un "paklupu" pār sludinājumu: galvaspilsētas domes kanceleja izsludina konkursu uz Krievu kultūras centra direktora vietu. Tātad Tallinas pašvaldība šo centru finansē. Jūsu nepilsoņiem jau sen ir tiesības vēlēt pašvaldības. Naturalizācijas likums ir samērā liberāls. Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību ir ratificēta pirms desmit gadiem, bet pie mums par to joprojām notiek diskusijas. Skolu reforma ir atlikta līdz 2007. gadam, un nav runa par mūsu 40 un 60 procentiem līdzīgām piespiedu proporcijām. Jūsu kolēģis, Tartu universitātes profesors Vello Petai šajā grāmatā saka, ka tas drīzāk ir nevis speciāli formulētas etnopolitikas, bet gan valsts un sabiedrības konsekventas attīstības rezultāts.

– Kolēģim ir pilnīga taisnība. Dominē sociāli ekonomisko problēmu konteksts. Tas skar visu sabiedrību, visus iedzīvotājus, tas nosaka politisko izvēli, un etniskā puse netiek īpaši akcentēta. No otras puses, neviena krievu partija nespēja "nosegt" visu manis pieminēto krievvalodīgo iedzīvotāju grupu intereses.

– Jūs varētu saukt par visnotaļ zinošu, prasīgu vēlētāju. Protams, es nejautāšu, par ko jūs balsojat. Jautājums cits: vai jums ir par ko balsot?

– Tas ir ļoti personisks jautājums.

– Atvainojiet, varbūt jūs mani īsti nesapratāt. Atkārtoju: es taču nejautāju, par ko jūs balsojat.

– Nē, es jūs sapratu. Labi, es paskaidrošu savu attieksmi pret šo jautājumu.

– Varbūt izslēgt diktofonu?

– Nevajag. Kā sociologam man jābūt maksimāli tālam no jebkurām interesēm, lai varētu saglabāt pilnīgu brīvību un neatkarību. Man jābūt neatkarīgam pat savās domās. Sen sen, kad politiskās kustības vēl tikai veidojās, es izpētīju to popularitāti. Viena no tām man likās ļoti simpātiska. Es nodomāju, cik labi būtu, ja tā iegūtu ļoti daudz balsu, un tūdaļ pat pieķēru sevi pie domas: kaut nu manas simpātijas zemapziņas līmenī neietekmētu manis veikto rezultātu interpretāciju. Un tūdaļ pat sevi apturēju.

Andrusa Sāra autoritātes nemitīgi mainās, taču profesors apgalvo, ka viņa politiskā pašnoteikšanās ir attīstījusies, padziļināti interesējoties par liberālismu. Šādā kontekstā viņš min Entoniju Īdenu. A.Sārs uzskata: E.Īdena relatīvisms izpaužas tādējādi, ka sabiedrības problēmas viņš aplūkoja no visdažādākajām pusēm. Interesanta ir E.Īdena liberālisma izpratne, no vienas puses, un viņa uzskati par sociālo taisnīgumu, no otras. Turklāt Īdena pārliecība izpaudās ne tikai viņa uzskatos, bet arī reālajā darbībā, atrodoties Lielbritānijas premjerministra postenī.

Vladimirs Meņšikovs, *socioloģijas doktors, profesors, Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes dekāns, DU Sociālo pētījumu institūta direktors.*

Vladimirs Meņšikovs: “EIROSKEPTIĶU PILSĒTA PĀRTOP ES AUSTRUMU ROBEŽAS GALVASPILSĒTĀ?”

ANO NOVĒRTĒTA INOVĀCIJA

– Aizgājušais gads pētnieciskajam kolektīvam, kurā esat iesaistījies arī jūs, atnesa ANO Attīstības programmas balvu nominācijā “Inovācijas”. Atklāsim lasītājam, ka runa ir par ANO ikgadējo pārskatu “Latvijas tautas attīstība”. Šādus pārskatus iesniedz vairākums Apvienoto Nāciju Organizācijas dalībvalstu. Par inovatīvu tika atzīta jūsu piedāvātā tēma “Cilvēka drošība”. Vienkāršoti varētu pieņemt, ka jūsu pieeja un tās novērtējums ir saistīts ar 2001. gada 11. septembri un augušajiem starptautiskā terorisma draudiem. Taču pārskata autori uzskata, ka Latvijai aktuālākas ir citas problēmas.

– Terorisma draudu tēmas aktualitāti vienkārši nav iespējams apstrīdēt. Tomēr mēs pārbīdījām akcentus ekonomiskās drošības virzienā. Tieši šo pieeju ANO Attīstības programmas vadītāji novērtēja kā inovāciju. Starptautiskā sabiedrība saprot, ka globālais līdzsvars un globālā drošība pasaulē galu galā milzīgā mērā ir atkarīga no visas cilvēces ekonomiskās drošības. Ja kādai daļai trūkst dzīvei visnepieciešamākā, ja kāda grupa dzīvo badā vai izmirst, acīmredzami izpaužas planetāra mēroga drošības problēma. Valsts ekonomiskā drošība tieši ietekmē un pat nosaka politisko drošību. Tajā pašā laikā valsts ekonomiskā drošība nozīmē arī cilvēka drošību.

DRAUDI UN BAILES

Pārejas sabiedrībai ir kāda specifiska iezīme: blakus plaukstošai biznesa videi un politiskajai elitei diezgan daudzi cilvēki atrodas sociālās anomijas, kultūras traumas stāvoklī, kļūst par margināļiem un pat par lumpeniem. Izsisti no ierastajām sliedēm, viņi nav mācējuši sev radīt jaunus apstākļus. Valsts viņiem neko daudz palīdzēt nevar, un tai arī īpaši nerūp viņu liktenis. Politiskā elite domā par lielo privatizāciju, biznesa grupējumu interešu sadursmi. Un šādos apstākļos drošības problēmu loks parasti tiek sašaurināts līdz dalībai NATO.

Projekta “Cilvēka drošība” ietvaros veiktie socioloģiskie pētījumi Latvijā un Daugavpils Universitātes Sociālo pētījumu institūta organizētā analoģiskā aptauja mūsu pilsētā uzrāda 63 draudu veidus, ko Latvijas iedzīvotāji un daugavpilieši uzskata par tādiem, kas visvairāk ietekmē indivīda drošību. Tie ir narkotiku izplatība (91% no aptaujātajiem), organizētā noziedzība draudīgos mērogos (88%), AIDS izplatība (tie paši 88%), straujais cenu kāpums (84%). Skaidri redzams, ka par pēdējo faktoru satraukto cilvēku skaits pēc iestāšanās Eiropas Savienībā ir būtiski palielinājies, bet cīņa pret narkotikām, noziedzību un AIDS ir tieši atkarīga no skopā finansējuma.

Šajā sarakstā visretāk respondenti izvēlējās iespējamas Latvijas suverenitātes daļējas zaudēšanas draudus, iestājoties ES, iekšējās nekārtības valstī, militāru konfliktu tās teritorijā, Latvijas okupāciju, etniskos konfliktus. Rīdzinieki ir nedaudz vairāk politizēti nekā daugavpilieši, tomēr kopumā cilvēkus vismazāk uztrauc politiskā un militārā drošība. Turpretim ekonomiskās drošības situācija negarantē, ka rīt vai parīt tā nepāraugs valsts drošības apdraudējumā – piemēram, sakarā ar straujo iedzīvotāju aizplūšanu no jau tā mazapdzīvotajiem pagastiem pie Latvijas austrumu robežas.

Baiļu faktoru analīze skalā “nebaidos – ļoti baidos” rāda, ka līderes ir bailes no nabadzības. Drošības apdraudējuma sajūta par vienu trešdaļu ir atkarīga no ekonomiskajiem parametriem, un tas nav raksturīgs tikai mazturīgiem cilvēkiem. Baidās arī cilvēks, kam šodien ir pietiekama rocība: kas notiks, ja rīt saslimšu vai zaudēšu darbu? Kā rāda “baiļu audits”, cilvēkus vismazāk satrauc Latvijas hipotētiska okupācija vai zemes izpārdošana ārzemniekiem. Un atkal jāsaka, ka rīdzinieki vairāk uztraucas par politiku, toties no nabadzības baidās mazāk nekā daugavpilieši.

Jaunās maģistres Inta Ostrovska un Vera Boroņenko, pamatojoties uz materiālu, kas iegūts divos Daugavpils rajona pagastos, ir izpētījušas jauniešu ceļu no izglītības līdz darba tirgum. Jauno cilvēku panākumu stratēģiju – atšķirībā no viņu vienaudžu izdzīvošanas stratēģijas – izšķirošā nozīmē nosaka nauda un vecāku sakari. Aina ir drūma, tā atklāj sociālā sākumkapitāla izcelsmi, rādot, ka mēs dzīvojam kvazifeodālā valstī un sabiedrībā.

Drošības sajūtu veicina ģimene, draugi, pašu rīcība, reliģija. Visretāk ļaudis min Eiropas Savienību, valdību, pašvaldības, plašsaziņas līdzekļus, NATO.

NEUZTICĪBAS REKORDS

– Savu rakstu grāmatai "Dienas kārtība Latvijai – 2004", ko Baltijas forums laida klajā pirms referenduma par iestāšanos ES, jūs esat nosaucis "Neofeodālisma alternatīvas". Vai Eiropas Savienība ir spējīga kļūt par vienu no alternatīvām?

– Skaidri jāapzinās, ka mums jāspēj un jāmāk kļūt citādiem, nekā esam tur nonākuši. Un stāvoklis mūsu pilsētā to ļoti skaidri parāda. Referenduma rezultāti reģionā uzrāda tā konkurētspēju globalizācijas apstākļos. Depresīvo teritoriju iedzīvotāji nespēj konkurēt nedz nacionālā, nedz starptautiskā līmenī. Tāpēc cilvēki izvēlas noslēgtību. Viņi, no vienas puses, joprojām apelē pie valsts pienākuma aizsargāt savus pilsoņus. No otras puses – viņi vairs netic ne valstij, kas aicināja stāties ES, ne Eiropai. Tās ir sekas tam, ka valsts ir atteikusies risināt sen nobriedušās un arvien augošās problēmas, kas saistītas ar reģionālo disproporciju un reģionālo attīstību. Pietiek minēt faktu, ka pašvaldību attīstības plānošanai valsts piešķir 440 tūkstošus latu gadā – apmēram tikpat liels ir, piemēram, Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes budžets. Arī ES diemžēl mūsu varasvīrus šajā jautājumā nekādi nav ietekmējusi. Eiropas komisārs Ferhoigens bija atbraucis uz Daugavpili, lai pārliecinātu tautu par ES priekšrocībām, taču tā drīzāk bija aģitācija.

Ir pilnīgi nenormāli, ka divas trešdaļas no valsts IKP dod Rīga, kurā dzīvo tikai trešdaļa valsts iedzīvotāju. Turpretim Latgale saražo tikai mazliet vairāk par 5% no IKP. Nozaru investīciju nacionālā programma drīzāk pastiprina disbalansu: Rīgas reģions no tās saņem ap 60%, Latgale – 10%. Rīga arvien vairāk dominē valsts ekonomikā. Uz galvaspilsētu tiecas arī lauvas tiesa ārvalstu investīciju, jo naudas aprite šeit notiek daudz ātrāk. Teritorijas pierobežas raksturs turklāt sekmē "ēnu ekonomikas" īpatsvara palielināšanos: degvielas un automobiļu kontrabanda u.tml. Rezultātā iedzīvotāju skaita ziņā otra lielākā pilsēta Latvijas ekonomiskajā kartē ieņem tikai ceturto vietu, saražojot 3,1% no valsts IKP. Daugavpilī tikai 0,06% pievienotās vērtības tiek radīti pilsētas augsto tehnoloģiju uzņēmumos. Latvijā vidēji šis rādītājs ir 3,4%, kas gan arī nav diezcik augsts.

Tajā pašā laikā iestāšanās Eiropas Savienībā skaidri rāda, kuras tendences pilsētai ir degradējošas, kuras impulsu ir ieguvušas ilgi pirms iestāšanās ES un prasa konsekventu attīstību un kuras atrodas "dīgļa" stāvoklī. Un rezultātā top vairāk vai mazāk skaidrs, kādos apstākļos depresīvā reģiona galvaspilsēta var izpildīt nosacījumus, kas ļautu tai kļūt par visa Eiropas Savienības austrumu pierobežas reģiona galvaspilsētu. Jo no šādas pievilcīgas perspektīvas atteikties nav saprātīgi.

PĀRMAIŅU STRATĒĢIJA

– Uz konkursa pamata, pildot pilsētas domes pasūtījumu, Daugavpils Universitātes Sociālo pētījumu institūts jūsu vadībā ir izstrādājis Daugavpils attīstības stratēģiju turpmākajiem 25 gadiem. No kāda mantojuma būtu jāatsakās pirmām kārtām?

– Sāksim ar neapšaubāmo: pilsēta ir izsmēlusi savas iespējas un turpmāk vairs nevar būt Latgales rūpniecības centrs. Runa, protams, nav par to, ka šeit nevarētu rasties jauni uzņēmumi. Runa ir par to, ka Daugavpils ir izsmēlusi iespējas būt par lielu padomju rūpnīcu. Par šo tendenci es kopā ar kolēģiem rakstīju pirms 15 gadiem grāmatā "Pilsētas sociālās attīstības optimāla modeļa meklējumi". Tad PSRS sabrukums un tirgus ekonomikas perspektīvas bija tuvākās nākotnes realitāte. Grāmata mums noderēja pat tagad, izstrādājot stratēģiju. Pilsētas jaunā misija sāka iegūt vaibstus astoņdesmito gadu beigās un deviņdesmito gadu sākumā. Pilsēta kļuva daudzfunkcionāla. Tajā ir sastopama arī rūpniecība – no 56 uzņēmumiem 54 ir privāti, tur strādā 25% no Daugavpilī nodarbinātajiem cilvēkiem, viņi saražo 16% no pilsētā topošās pievienotās vērtības. Taču šodien pakalpojumu sfēra vairs nav tikai rūpnīcas "piekabe". Izglītība – pirmām kārtām augstākā – ir nopietni attīstījusies. Formāli mums ir struktūra, kas atbilst informācijas sabiedrībai: pakalpojumu joma saražo 70% pievienotās vērtības. Apmēram tāda pati struktūra ir Vācijā un Francijā.

Problēma ir šo pakalpojumu līmenis: pasaules tirgū tie nav konkurētspējīgi. Bet šodien nav iespējams izdzīvot ar to, ka pilsētas potenciāls ir orientēts tikai uz tās iedzīvotājiem un cilvēkiem no piepilsētas pagastiem. Tā investorus nepiesaistīsi. Tajā pašā laikā pēc iestāšanās ES situācija ir tikai aktualizējusies. Taču tranzīts pāri Eiropas Savienības austrumu robežai, pat ņemot vērā tik izdevīgo ģeogrāfisko stāvokli, šodien diemžēl pārsvarā ir preču, nevis pakalpojumu tranzīts.

JAUNĀ MISIJA

– Kā tieši varētu īstenoties jaunā misija?

– Lai notiktu atdzimšana – reģenerācija, visiem ekonomikas sektoriem jākļūst pašpietiekamiem: sākot ar rūpniecību, kas daļēji ir izdzīvojusi, pateicoties gudram, mūsdienīgam menedžmentam, līdz pat visām jaunajām nozarēm. Tajā skaitā ir arī pakalpojumi, kas nav pietiekami attīstīti: finanšu, informatīvie, juridiskie, tirgus pētījumi. Tas viss izraisa nepieciešamību pārstrukturēt cilvēku resursus. Pārejas laiks ir radījis bifurkācijas – dubultošanās zonu. To raksturo darbaroku pārpilnība aktīvajā iedzīvotāju daļā, tās marginalizācija, bet tajā pašā laikā cilvēkiem saglabājas diezgan augstas prasības komforta ziņā. 78% aptaujāto cilvēku par

pašvaldības galveno uzdevumu uzskata jaunu darba vietu radīšanu.

Ir cilvēki, kas īsteno jaunas ambīcijas, un ir tādi, kam tas neizdodas. Taču glābiņš meklējams faktā, ka pilsēta nemirst: 15 gadu laikā tās iedzīvotāju skaits samazinājies pavisam nedaudz un ne tik strauji kā Rīgā. Un, kā būtu teicis Ļevs Gumiļovs, pasionārie cilvēki joprojām ir. Cita lieta, ka ne vienmēr ir skaidrs, ciktāl viņu pasionārisms atbilst tikumiskajam līmenim. Citēšu atziņu, ko ANO pārskatā sniedzis mācītājs Juris Rubenis: "Manuprāt, cilvēka iekšējā stabilitāte ir tā, no kuras var tālāk veidoties stabila sabiedrība, un ne otrādi. Jo vairāk būs iekšēji sakārtotu cilvēku arī ļoti nesakārtotā sabiedrībā, jo ātrāk sabiedrībā notiks pārmaiņas."

Tātad bifurkāciju var pārvarēt, arī attīstot un veidojot savu biznesa eliti. Turklāt šiem cilvēkiem noteikti ir jāpārvar noslēgtības sindroms, jo viņu aktivitāte pagaidām parasti neiziet ārpus pilsētas robežām. Šajā ziņā varenu impulsu varētu izraisīt klasterizācija. Tas ir objektīvs un spontāns process, ko rada pati uzņēmējdarbības vide. To nevar atļaut vai neatļaut, to var tikai saskatīt, un tas ir pētnieku uzdevums. Bet to stimulēt jau ir varas struktūru uzdevums. Klasteris ir jēdziens, ko ieviesis Hārvarda universitātes profesors Maikls Porters, pasaulslavenās grāmatas "Konkurence" autors. Runa ir par kādu biznesu vai vairākiem biznesiem, kuri stihiski kooperējas nevis uz juridiskiem pamatiem, bet gan izveidojot savdabīgu līderu kopu. Šī kopa nosaka reģiona ekonomisko un attiecīgi arī sociālo klimatu, "velk" reģionu sev līdzi, radot sinerģētisku efektu. Īpaši uzskatāms ir M.Portera piedāvātais biznesu kūļa tēls. Šis ASV profesors, starp citu, ir lasījis lekcijas Rīgas Ekonomiskajā augstskolā.

Mūsu pilsētas iespējamie klasteri ir tranzīts – īpaši tas attiecas uz attīstītu autopārvadājumu biznesu. Tekstilrūpniecība – ekskluzīvu apģērbu ražošana, jo plaša patēriņa preču lētumā mēs vairs nevarēsim sacensties ar Ķīnu. Mums ir ražošana, arodskola, kurā gatavo drēbniekus, dizaina un modelēšanas skola. Kā iespējamu klasteri varam aplūkot arī informatīvās sistēmas Baltijā un ārpus tās robežām. Latvijas Ekonomikas ministrija, cik man zināms, to lobē. Diemžēl pilsēta šajā jomā pagaidām vēl nevar lepoties ar lieliem panākumiem, kaut gan iestrādnes ir. Jāsaka, ka tas ir izaicinājums arī Daugavpils Universitātei.

MĀCĪTIES, MĀCĪTIES, MĀCĪTIES

– Tāpat esmu pārliecināts, ka gan valstī, gan mūsu pilsētā nepieciešams attīstīt augstāko izglītību. Nepiekrītu izglītības ministram, kurš apgalvo, ka Latvijā ir pārāk daudz augstskolu. Tā ir tiesa tikai tad, ja orientējamies tikai uz iekšējā tirgus vajadzībām. Taču mums ir iespēja apvienot kvalitāti ar pieņemamām cenām. Mēs saņemam priekšlikumus mācīties mūsu maģistrantūrā un doktorantūrā. Piemēram, mans kolēģis profesors Vorobjovs saņēma priekšlikumu no amerikāņiem, kuri interesējas par mūsu sociālās psiholoģijas doktorantūru. Turklāt augstskolu attīstīšana ļaus valstij saglabāt tās intelektuālās potences. Protams, tas atkal ir saistīts ar servisu – sākot ar dienesta viesnīcām. Bet daļa no mūsu augstskolu absolventiem – ārzemniekiem, paliekot Latvijā, mīkstinās mūsu demogrāfisko situāciju. Jo pat optimistiskākās prognozes pareģo, ka no 1998. līdz 2055. gadam Latvijas iedzīvotāju skaits samazināsies par pusmiljonu. Turpretim te – valstī adaptējušies, izglītoti cilvēki, kas šeit sākuši strādāt jau studiju gados, apprecēsies, iekārtos dzīvi... Pie mums brauks jebkurā gadījumā, tad nu izvēlēsimies labākos, nevis sliktākos. Domāju, ka tas ir vissaprātīgākais risinājums – attīstīties, attīstot izglītību. Vispār Latvijas augstskolu attīstības tēmai es gatavojos veltīt atsevišķu pētījumu.

– No jūsu teiktā – gan par varas nevērību pret reģionālajām problēmām, gan par augstskolu, gan par klasteru rašanās veicināšanu – varam secināt, ka tirgus ekonomika neizslēdz valsts un municipālās varas regulējošo lomu?

– Jā, bez šaubām. Ar valsts palīdzību vajadzētu, piemēram, izveidot oficiālu lobistu institūtu, kuri to pašu klasteru intereses aizstāvētu nevis zem segas, bet atklāti. Valsts politikai – tostarp reģionālajai – ir jācenšas kompensēt globalizācijas negatīvās sekas. Piemēram, investīcijas ienāk un vienā mirklī var arī aiziet, tātad valsts uzdevums ir izveidot investīciju stabilitātei un drošībai labvēlīgu klimatu. Bet valsts universitātes un pašvaldības sadarbības rezultāts ir kaut vai tā pati pilsētas attīstības stratēģiskās programmas izstrādāšanas ideja. Esmu pārliecināts, ka tā noderēs arī biznesam. Tajā taču ir paredzēta arī vidēja termiņa daļa – septiņiem gadiem.

TIKAI VIENĀDMALU TRIJSTŪRIS

– Kādas korekcijas, jūsuprāt, jāveic valsts kopējā politikā pēc iestāšanās ES?

– Domāju, ka politiskā elite vēl nav apzinājusies to, ka prioritāšu reitingu spēlītei pienācis gals. Jā, starp ASV un Eiropu ir savas pretrunas, jā, viss vēl nav sakārtots un nebūt ne viss skaidrs Krievijas un ES attiecībās. Taču šodien, kad, iestājoties ES un NATO, galvenie politiskie uzdevumi ir atrisināti, mums ir ērti, izdevīgi un, esmu pārliecināts, mums vajag uzturēt labas attiecības ar visiem gigantiskajiem spēlētājiem. Mums jāiegūst ES dalībvalsts cieņa, mēs nedrīkstam ļauties mirklīgam un neperspektīvam kārdinājumam "draudzēties pret kādu". No šādas pieejas mēs nevaram gūt nekādu politisku labumu. Bet mūsu mazās valsts biznesa vide ir visai

raiba gan interešu, gan mentalitātes, gan kultūras ziņā. Nevajag tai traucēt. Tāpēc mums nepietiek ar Eiropas Savienības iekšējām attiecībām. Tiesa, tikai no ES – ja vien mums būs smadzenes – mēs varam saņemt resursus, taču šos resursus mēs varam izmantot arī attiecībās ar citiem globālajiem spēlētājiem. Kādam ir lieli finansiālie, citam – enerģētiskie resursi. Mums jāorientējas tikai uz vienādmalu trijstūri. Mums ir unikāla iespēja palielināt gan ekonomisko, gan demokrātisko potenciālu, tā ir mūsu priekšrocība, mūsu stiprā puse. Turpretim attiecību pasliktināšanās ar jebkuru no trijstūra pusēm neglābjami pasliktina mūsu stāvokli. Politiskajā diskursā mums fatāli pietrūkst apziņas, ka nepieciešams veidot harmoniskas attiecības.

Referendumā, kurā Latvija ar 67% balsu pateica "jā", tam piekrita tikai 31% daugavpiliešu. Būtībā viss Latgales reģions sauca "SOS", bet varai daudz svarīgāks laikam bija tai vajadzīgais kopējais rezultāts.

Vladimiram Meņšikovam pievilcīga šķiet Ādama Smita personība. Ne tikai tādēļ, ka Ā.Smits ir klasiskās politekonomijas radītājs, bet arī tādēļ, ka, runājot mūsdienu terminu valodā, viņš bija arī politologs, sociologs un savas ētiskās koncepcijas autors. Profesoram Meņšikovam interesants liekas arī Džons Keinss, jo, būdams veiksmīgs komersants, viņš biznesu apvienoja ar dziļiem teorētiskiem meklējumiem. Un uzskatīja, ka valstij ir jāsaglabā sava regulējošā loma.

Romualds Povilaitis, *vēstures doktors, profesors, Lietuvas Lauksaimniecības universitātes (Kauņa) Kulturoloģijas un filozofijas departamenta vadītājs.*

Romualds Povilaitis: ”LIETUVAS PROVINCE: CILVĒKS SAMIERINĀS VAI DUMPOJAS”

ATSVEŠINĀTĪBAS EPICENTRS

– Kādā starptautiskā konferencē es klausījos jūsu ziņojumu un zinātniskā žurnālā lasīju jūsu rakstu par atsvešinātību. Filozofisks jēdziens ir ieguvis visai aktuālu dimensiju: "Lietuvas provinces iedzīvotāju sociālā atsvešinātība kā viņu politiskās uzvedības faktors".

– Atsvešinātību es uzskatu par vienu no mūsdienu nopietnākajām problēmām. Atsvešinātība tieši un nereti dramatiski ietekmē cilvēka likteni. Gadās, ka tā noved pie cilvēka pašiznīcināšanās, turklāt arī burtiskā nozīmē. Lietuva pašnāvību skaita ziņā ieņem bēdīgas vadošās pozīcijas: šajā ziņā tās vienīgā sāncense laikam gan ir Latvija. Narkomānija, alkoholisms...

Atsvešinātība apdraud valsts stabilitāti un demokrātijas stāvokli. Īpaši aktuāla tā ir pārejas sabiedrībā, tās transformācijas posmos. Sākumā atsvešināšanās padziļinājās, valstij aizejot no sociālistiskās telpas, bet tagad – sakarā ar adaptēšanos Eiropas telpā. Vēl problemātiskāka ir kļuvusi postkomunistiskā province, kur dzīvo trešdaļa valsts iedzīvotāju. Demokrātijas asni mums vēl ir samērā trausli, ļaužu domāšana, psiholoģija lielā mērā palikusi autoritāra, pat totalitāra. Tas arī nosaka politiskās kultūras līmeni.

– Gan iedzīvotāju, gan pašu politiķu?

– Jums ir pilnīga taisnība, tas attiecas gan uz vairākumu "cilvēku no ielas", gan uz lielāko daļu politiķu. Politiskās kultūras līmenis ir saistīts ar cilvēka motivāciju un izvēli. Var teikt, ka mūsu provinces iedzīvotāji ir kļuvuši par pašu vājāko un nabadzīgāko sociālās struktūras daļu. Pārmaiņas sabiedrībā notiek daudz straujāk, nekā mainās vērtības, rīcības motīvi, prasmes. Tas izraisa psiholoģisku nestabilitāti un dezintegrāciju. Provincē šie procesi ir vēl dziļāki, vēl pretrunīgāki. Pār provinci sabiezējusi sociālās marginalizācijas ēna. Informācijas sabiedrības attīstības un eiropeiskās integrācijas kontekstā sociālās atsvešinātības tēma kļūst jo aktuālāka, rodas jauni draudi.

Kultūras, ekonomiskās un politiskās atsvešinātības epicentrā atrodas tikai daļa sabiedrības. Tomēr atsvešinātības draudu mobilitātes loks ir daudz plašāks. Cilvēki dažādi uztver savu stāvokli: vieni samierinās, citi dumpojas. Taču jebkurā gadījumā viņu uzvedībā pārsvaru gūst

negatīvais: apātija, pasivitāte, nošķiršanās no sabiedrības, neuzticība tai, žūpošana, vardarbība, ekstrēmisms. Cilvēks samierinās vai dumpojas. Politiskajā laukā tas viss veicina radikālisma un populisma nostiprināšanos. Tāpēc ka atsvešinātība nozīmē pienākumu pārsvaru pār tiesībām, ierobežotas iespējas izvēlēties un pieņemt lēmumus.

SAPARD: DIVDOMĪGS EFEKTS

– Kas īsti provincē nav tā, kā vajadzētu?

– Ja situāciju vērtējam ļoti vispārīgi, tad jāsaka, ka lielas pilsētas nav atsvešinātas, atsvešināta ir īstā province, turklāt atsevišķi ciemi – pilnīgi. Šis process sākās reizē ar kolhozu likvidēšanu, un noslāņošanās turpinās. Laukos bez darba ir katrs septītais, bet starp jauniešiem, kas jaunāki par 24 gadiem, – katrs trešais. Absolūts vairākums saimniecību ir sīkas, zem nabadzības sliekšņa atrodas gandrīz 30% laucinieku. Šis rādītājs ir gandrīz trīs reizes augstāks nekā pilsētās vispār un četrkārt augstāks nekā lielajās pilsētās. Diezin vai jūs Polijā varēsiet nopirkt Lietuvas ābolus, toties Lietuva un arī Latvija ir burtiski pārpludināta ar poļu augļiem un dārzeņiem. Bet mēs daļēji paši esam aizlaiduši postā dārzus, nojaukuši siltumnīcas. Atpakaļceļa gandrīz vairs nav. Lūk, lēti āboli no Polijas, ziedi no Holandes... Sociālā politika procesu mīkstina, bet diferenciācija to saasina. Nabadzība dzemdina atsvešinātību, atsvešinātība – nabadzību.

Protams, pretējā polā atrodas fermeri, kuri ir iegādājušies simtiem tūkstošu litu vērtu un pat vēl vērtīgāku tehniku. Kaut kas tāds agrāk nebija vērojams, kādam bija, teiksim, vecs padomju traktors.

– Vai virzīšanās uz Eiropas Savienību ir kaut kā ietekmējusi situāciju?

– Vieglāk nav kļuvis, problēmas nav nedz pazudušas, nedz kļuvušas mazākas. Precīzi novērtēt, kas noticis, un vēl jo vairāk – atklāt tendences pirmajā gadā vēl ir sarežģīti. Kad mēs gatavojāmies stāties ES, vara apgalvoja, ka iestāšanās noteikumi ir labi, lai gan tik veiksmīga kā Polijai šī tirgošanās vis nebija. Taču ir pilnīgi skaidrs, ka SAPARD programma, kas bija paredzēta kandidātvalstu agrārā sektora sagatavošanai integrācijai Eiropas Savienībā, vairākumam ir likusi vilties, un tikai pavisam mazskaitlīgu mazākumu tā ir stipri iepriecinājusi. Kaut gan ir loģiski, ka nopietnu naudu saņēma tie, kas spēja aizstāvēt savus projektus, tātad vinnēja tas, kas jau tāpat stingri stāvēja uz kājām un rādīja, ka viņam ir un viņš prot. Tādu fermeru bija pavisam maz, miljonus saņēma, piemēram, gaļas pārstrādes kombināti. Pārējiem tika drupačas. Lietuvai kopumā Eiropas Savienība palīdzēja: nauda valstī ienāca. Taču sociālā noslāņošanās kļuva vēl izteiktāka.

Sociālo atsvešināšanos izraisa arī cilvēku nošķiršana no augstāka izglītības līmeņa un tātad no informācijas sabiedrības. Optimizācija jeb, vienkāršāk sakot, skolu un kultūras iestāžu tīkla samazināšana provincē tiek aizbildināta ar mērķtiecību. Bet izglītības līmenis taču ir atkarīgs no dzīves līmeņa un otrādi.

Vitāli svarīgi ir nodrošināt nevis bagātību, bet gan pastāvīgus ienākumus, iespējas nopelnīt savu maizes riecienu. Tad cilvēks vairs "neizkritīs" no sociālās struktūras. Tāpat ir nobriedusi vajadzība attīstīt pašvaldības – līdz pat ciema kopienai. Tas palīdzētu ne tikai risināt tīri ekonomiskus jautājumus, bet arī ietekmēt politisko kultūru, kurā izšķir trīs tipus. Patriarhālais, uz ģimeni, dzimtu, ciemu, kopienu orientētais. "Pavalstnieka" tips. Un dalībnieka tips. Transformējot provinci, elitei bija darīšana ar "pavalstniekiem". Savukārt kopiena – gan formālā, gan neformālā –, kontaktējoties ar varu, cilvēkam spēj sniegt psiholoģisko atbalstu. Mēs esam kopā, mēs esam novadnieki, mēs esam savējie.

– Grāmatā "Dienas kārtība Latvijai – 2004", ko Baltijas forums laida klajā neilgi pirms referenduma par iestāšanos ES, Latvijas Pašvaldību savienības priekšsēdētājs Andris Jaunsleinis runāja par to, ka pienācis laiks kaut vai pakāpeniski mainīt proporcijas: pašlaik vairāk nekā 80% valsts budžeta veido centrālais budžets un tikai nepilnus 20% – pašvaldību budžeti. Mums vēl ļoti tālu līdz Skandināvijas valstīm, kur šī proporcija ir 50% – 50%, un ir nepieciešams to mainīt kaut vai par 3 – 5% gadā.

– Mūsu pašvaldībām ir divas problēmas, un jo vairāk tās redzamas ES kontekstā: pilnvaras un finansējums. Kauņas rajons (bez Kauņas pilsētas) ir otrs lielākais Lietuvā aiz Viļņas rajona, un tā budžets ir 80 miljoni litu uz vairāk nekā 80 tūkstošiem iedzīvotāju. Gandrīz 60% budžeta tiek tērēti skolu uzturēšanai. Valsts vienkārši deleģē pašvaldībām noteiktas funkcijas, un rezultātā pašvaldība pēc saviem ieskatiem var sadalīt pavisam nelielu naudu.

GAIDĪŠANAS KRĪZE

– Kā sociālā atsvešināšanās ir saistīta ar politisko izvēli, tostarp attieciībā uz ES?

– Mēs veicām pētījumu tipiskā lauku kopienā Čēkiškē Kauņas rajonā. Šajā kopienā ir augsts bezdarba, bet zems – uzņēmējdarbības aktivitātes līmenis. Pētījums tika veikts divās fokusa grupās: vietējā elitē un starp "ierindas" lauciniekiem. Izanalizējām, kādi tur bija prezidenta vēlēšanu un referenduma par Lietuvas iestāšanos ES rezultāti, izpētījām datus, kas iegūti socioloģiskajā aptaujā par elektorālo uzvedību. Izgaismojās īpatnējas tendences. Cilvēki acīmredzami tiecas nomainīt varu. Viņi balsoja ne tik daudz par Paksu, cik pret Adamku, kurš

nespēja viņiem nodrošināt labklājību. Lai gan tas neietilpst prezidenta kompetencē un pilnvarās. Paksu lauku rajonos bija atbalstījuši par 20% vairāk vēlētāju nekā lielajās pilsētās. Politisko tehnoloģiju pamatā ir īpašuma izraisītā pretnostatījuma eskalācija. Tika veiksmīgi radīts ienaidnieka tēls un tādējādi sagatavota arēna nākotnes konfliktiem.

Savukārt referendumā dominēja pozitīvas nostādnes: cerība, ka palielināsies tiešie maksājumi lauksaimniecības produkcijas ražotājiem, ka tiks piešķirti līdzekļi no struktūrfondiem. Kaut arī tā bija balsošana "uz parāda", izvēle notika racionāli. Turklāt lielās pilsētas un provinci šoreiz tuvināja rietumnieciskā ģeopolitiskā orientācija, vienota attieksme pret drošības faktoru.

Pētījumi fokusa grupās prezidenta krīzes laikā parādīja, ka sabiedrības polarizācija ir kļuvusi vēl izteiktāka. Provinces cilvēki neuztvēra kritiski nedz Paksa populismu, nedz jauno populistu Uspaskihu, viņi atkal un atkal gaida jaunus līderus. Lietuva jau ir pārdzīvojusi "trīs kritienus atpakaļ", gaidīšanas krīzes izraisītas krasas izmaiņas vēlētāju noskaņojumā, kas (saskaņā ar Hantingtonu) raksturīgas postautoritārām sistēmām. Tad pie varas var nākt absolūti neprognozējams līderis. Lai saprastu, kā politiķi manipulē ar cilvēkiem, pietiek atcerēties viņu lozungus. Paulauska "10 baušļi Lietuvas iedzīvotājiem", Paksa "Diktatūra pret mafiju", "Kārtība būs", "Un visā Lietuvā būs tā" kā Kēdaiņos, kur plaukst Uspaskiha bizness. Eiroparlamenta vēlēšanās viņa Darba partija bija pirmajā vietā, iegūdama piecus mandātus no 13, lai gan šīs partijas cilvēki ir vismazāk sagatavoti darbam Eiroparlamentā. Taču visu veco partiju autoritāte ir nokritusi ļoti zemu, arī tās nespēja nekārdināt vēlētājus ar populismu. Solīja bezdarba samazināšanu un pensiju palielināšanu, lai gan tā nav Eiroparlamenta kompetence.

– Vai varam prognozēt sociāldemokrātiskas virzības nostiprināšanos Lietuvas valdībā, kurā premjers ir Aļģirds Brazausks, saimniecības ministrs – Viktors Uspaskihs, lauksaimniecības ministre – Kazimira Prunskiene?

– Nav pamata runāt par ekonomiskā kursa radikālu maiņu. Uspaskiha partijā bez viņa paša ir tik daudz bagātu cilvēku ar savām itin skaidrām interesēm, ka jau pats nosaukums – Darba partija – ir populisms. Tomēr, kad notika tirgošanās par valdības veidošanu, Uspaskihs uzvedās ļoti pragmatiski, neprasīja maksimumu, kas viņam it kā pienācās, ja rēķinām viņa partijas iegūtās balsis, piekrita "samaksāt par ieejas biļeti", akceptējot Brazauska noteikumus, lai nenāktos savu triumfu vispār izmest pār bortu. Turpretim labējo apetīte izrādījās neadekvāta, kaut gan ar viņiem koalīcijas veidošanas iespējas Brazausks apsprieda agrāk.

Bet vispār domstarpības starp labējiem un kreisajiem Lietuvā neietekmē reformas, jo vairāk tagad, kad Lietuva ir iestājusies ES. Starp citu, nacionālajā jautājumā pilsēta ir nedaudz labējāka par laukiem, toties tā ir daudz liberālāka attieksmē pret ekonomiku. Robežšķirtne ir Austrumu – Rietumu attiecības. Brazausks prot un viņam patīk uz politiskajām klavierēm spēlēt ar abām rokām, turpretim Landsberģis spēlē ar vienu, labo roku. Ar šo roku viņš arī iesniedz Krievijai rēķinu par okupāciju. Ja Landsberģis būtu premjerministrs, viņš rīkotos nedaudz citādi. Turklāt arī viņam ir "sava" Krievija, teiksim tā, "antiputina" Krievija. Taču to cilvēku loks, ar kuriem var runāt, Brazauskam ir daudz plašāks. Jāpiezīmē, ka labējie, kārtējo reizi saskatījuši "Maskavas roku", ļoti centās, lai panāktu Paksa impīčmentu.

– Vai jūs uzskatāt, ka Pakss nebija pelnījis impīčmentu?

– Pakss, protams, nav nekāds eņģelis, un populisma ziņā viņam konkurentu nebija, pat Uspaskihs šajā ziņā viņam nestāv klāt. Tomēr viņš nav arī nekāds pekles izdzimums, par kādu tika iztēlots. Daudzi politiķi tagad manī – un ne tikai manī – izraisa vilšanos un neuzticību. Pašā Paksā gan es neesmu vīlies: viņš nekad nav bijis mans elks. Vilties lika tie, kas ar pavisam nekorektām metodēm meklēja Paksa acī baļķi. Domāju, ka eksprezidentam lielā mērā bija taisnība, apgalvojot, ka ar viņu ir izrēķinājušies tie, kas izmantoja iespēju jebkādiem līdzekļiem noslaucīt no politiskās skatuves bīstamu politisko konkurentu, piedēvējot viņam visus nāves grēkus. Tiesa, bija daži cilvēki, kas arī pirms impīčmenta procedūras bija ārkārtīgi negatīvi noskaņoti pret Paksu. Bēdīgākais tas, ka politiskā krīze ir nevis saliedējusi sabiedrību, bet gan padziļinājusi tās šķelšanos.

MĪLI MANI, KĀ ES TEVI

– Ja bez spekulācijām – kā Lietuvai vajadzētu veidot attiecības ar Krieviju?

– Nevar noliegt nedz vēsturiskās bailes, nedz šodienas neuzticību pret lielo un ne visai demokrātisko kaimiņu. Tomēr nevajag taisīt no Krievijas biedēkli, tas mums nav izdevīgi pirmām kārtām ekonomiski. Mēs no Krievijas daudz saņemam un varētu saņemt vēl vairāk. Taču ir pietiekami daudz cilvēku, kas, pat atskatoties uz NATO, jūtas nemierīgi, redzot militārā potenciāla koncentrēšanos Kaļiņingradas apgabalā, un politiķi šo nemieru izmanto. Nevar aizliegt just līdzi čečenu separātistiem, tomēr nevar arī attaisnot cietsirdību nedz no kaujinieku, nedz federāļu puses. Starp citu, čečenu bēgļu pie mums nav daudz, bet viņi sagādā lielas raizes. Var saprast Krieviju, kuru kaitina tas, ka Lietuvā darbojas saits "Kavkaz–centr".

Ir vajadzīga netendencioza informācija, vajadzīga analīze, bet mums virsroku gūst emocijas. Ko nozīmē NATO kā drošības garants, kas izmainījies, iestājoties aliansē, – to tauta nemāk

pateikt. Jo vairāk tāpēc, ka referendums par šo jautājumu netika rīkots. Starp citu, būtu ļoti interesanti izpētīt, ko zina un domā Ziemeļatlantijas alianses valstu iedzīvotāji. Līdzīgs piesaista līdzīgu. Būtu patīkami redzēt, kā tuvinās Krievija un ES. Tuvinās, Krievijai nevis kopējot, bet gan atzīstot demokrātijas principus. Mums galvenais ir nevis Krievijas iekšpolitiskā demokratizācija, bet gan tāda Krievijas ārpolitika, kas nedara raizes tuviem un tāliem kaimiņiem.

Domāju, ka interesanti ir salīdzināt Lietuvas attiecības ar Krieviju un tās attiecības ar Poliju. Kopš brīža, kad Lietuva 1990. gadā pieņēma neatkarības atjaunošanas deklarāciju, Polijas attieksme pret mums vienmēr ir bijusi draudzīga, jo vairāk tagad, kad mēs kopā esam gan ES, gan NATO. Tas ir svarīgi, atceroties, ka mums aiz muguras nav tie labākie laiki. Turklāt jau neatkarīgajā Lietuvā bija brīdis, kad daļa Lietuvas poļu pauda separātisku noskaņojumu, kas gan nebija politiski atklāti deklarēts. Turpretim vietējie krievi nekad nav bijuši separātiski noskaņoti. Lai gan Krievijas politika reizēm raisa bažas.

Runājot par lietuviešu un viņu kaimiņu vēsturisko atmiņu, es atcerējos kādas interesantas aptaujas rezultātus, par kuriem lasīju, viesodamies Polijā. Pirmais jautājums: ko poļi domā par saviem kaimiņiem? Vislabāk viņi domā par čehiem, pēc tam – par slovākiem, trešajā vietā ir lietuvieši. Otrs ļoti interesants jautājums: ko, poļuprāt, par viņiem domā kaimiņi? Poļiem liekas, ka par viņiem vislabāk domā čehi, pēc tam – slovāki, un atkal trešajā vietā ir lietuvieši. Gandrīz tajā pašā laikā tāda pati aptauja tika veikta Lietuvā. Izrādījās, ka lietuvieši par poļiem ir daudz sliktākās domās, nekā domā paši poļi. Lūk, jums vēsturiskās atmiņas fenomens. Izrādās, lietuviešiem visvairāk patīk krievi. Atsevišķiem politiķiem tas bija negaidīti un likās dīvaini. Vēl interesanti, ka par vissliktākajiem lietuvieši uzskata paši sevi.

– Ļoti svarīgi, ka Lietuva diasporās nesaskata dažādu tautību cilvēku vēsturiskās dzimtenes emisārus, "piekto kolonnu".

– Jā, tas ir atkarīgs gan no politiskajām, gan psiholoģiskajām nostādnēm, ar kurām viena otru baro elite un elektorāts.

– Vai jūs, būdams augstskolas profesors, esat apmierināts ar to, kā jūsu studenti pārvalda lietuviešu valodu?

– Es dzirdu, ka studente nosauc savu vārdu: Inese Gončarova, un tikai tad saprotu, ka viņa visdrīzāk ir krieviete.

– Vai akcenta dēļ?

– Ļoti reti. Toties parādījusies jauna problēma: lietuviešu studentiem grūti lasīt papildliteratūru krievu valodā.

– Tā gan! Tie ir jaunās izglītības sistēmas augļi. Jūs esat jau otrs profesors, kas šīs grāmatas lappusēs konstatē ko tādu. Bet vēlreiz par to, par ko jūs jau runājāt, – par Poliju. Vai tā pašlaik uzņēmusies Lietuvas vecākās māsas lomu? Vai jūs kopīgi tiecaties uz ASV?

– Lietuva arī pati ir vairāk orientēta uz ASV nekā Eiropu: to ietekmē emigrācija, tajā skaitā arī prezidents Adamkus... Francija un dažas citas "vecās" Eiropas valstis jau ir atradušas veidu, kā parādīt, cik ļoti viņus kaitina mūsu vēlēšanās sēdēt vienlaikus uz diviem krēsliem. Lietuva ir kļuvusi uzmanīgāka un diplomātiskāka. Skaidri jāapzinās, kādas ir pretrunas starp Ameriku un Eiropu, un jāturas Eiropas pusē. Šādā klubā ienākot, nevajag sākt šķeltnieku misiju.

Profesoram Paulauskam autoritatīvu personību vieglāk būtu nosaukt jaunības gados. Tas varētu būt Napoleons, varētu būt Če Gevara. Turpretim tagad nākas iegrimt pārdomās: "paziņu" loks ir paplašinājies, bet kritēriji kļuvuši daudz stingrāki...

EKONOMIKA. BIZNESS

Raita Karnīte, *ekonomikas doktore, Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekle, LZA Ekonomikas institūta direktore.*

Raita Karnīte: "TIKAI EKONOMIKAS AUGŠUPEJA VAR NOSARGĀT IDENTITĀTI"

EIROPAS SAVIENĪBAI MĒS ESAM VAIRĀK VAJADZĪGI NEKĀ VIŅI MUMS

– Karnītes kundze, jūs pašlaik dzīvojat Eiropas Savienības dalībvalstī, pērkat pienu ES dalībvalsts veikalos. Un, būdama ekonomikas doktore, Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekle, LZA Ekonomikas institūta direktore, pētāt procesus, kas saistīti ar Latvijas ienākšanu ES. Ko varat teikt par jūsu uzskatu evolūciju?

– Es ļoti daudz laika pavadu tieši Eiropā, jo piedalos dažādos starptautiskos projektos, oficiālos un neoficiālos kontaktos. Tās ir lieliskas zāles pret provinciālismu – šāds skatpunkts ļauj gan redzēt plašu panorāmu, gan saprast, kur īsti atrodas atskaites punkts. Acīm redzams, ka Eiropas Savienībai mēs esam vairāk vajadzīgi nekā viņi mums. Latvijas iekļaušana lielajos ekonomiskajos veidojumos nav sākusies vakar vai šodien un pat ne dienu vai gadu pirms *perestroikas*. Tieši šie lielie veidojumi nosaka mūsu attīstības virzienu.

– Vai Gorbačova reformatora potenciāls no ārpuses tika izmantots, lai panāktu Baltijas aiziešanu no PSRS?

– Bez šaubām. Teiksim tā, bija nosprausts mērķis: iegūt izeju uz Baltijas jūru vai – tieši pretēji – ierobežot kādam piekļūšanu šai jūrai. Globalizācijas procesa piramīdas virsotne ir pasaules mēroga struktūras – Pasaules Banka, Starptautiskais valūtas fonds. Pakāpi zemāk atrodas starpvalstu veidojumi, tādi kā Eiropas Savienība. Lai nostiprinātu savas pozīcijas konkurences cīņā, ES bija izdevīgi iegūt desmit Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu. Un tikai pēc tam mēs varam teikt, ka tas bija arī mūsu interesēs.

– Izdevīgi, par spīti jaunpienācēju ekonomiskajai atpalicībai?

– Jā, tāpēc ka šīs valstis arī ir tirgus attīstības telpa, ES mērogu palielināšanas līdzeklis. Un lai valdītu labklājība un miers. Vienotā Eiropas ekonomiskajā telpā ir vieglāk sasniegt tai raksturīgo viendabību, viseiropas mentalitāti, eiropeisko identitāti. Tajā pašā laikā šī situācija vēl vairāk saasina sociālās drošības problēmu. Par to pašlaik Eiropā tiek ļoti daudz diskutēts. Ekonomiskie procesi ir globāli, turpretim sociālie – nacionāli. Te slēpjas pagaidām neatrisināta dziļa pretruna. Konkurētspējas palielināšana prasa maksimālu atbrīvošanos un tirgus spēku attīstību. Taču sociālās aizsardzības augstā pakāpe, kas raksturīga Eiropai, maksā ļoti dārgi. Šodien tiek diskutēts par iespēju sociālo problemātiku nodot Eiropas Savienības struktūru kompetencē – ņemot vērā vienoto tirgu un vienoto valūtu, arvien aktuālāks kļūst jautājums par izlīdzināšanu sociālajā jomā. Bet kā to izdarīt, pēc iespējas nesamazinot konkurētspēju?

– Vai tas nozīmē, ka diskusijas notiek pirmām kārtām jauno valstu interesēs?

– Jā, to valstu, kas cieš no globalizācijas, un sevišķi Latvijas interesēs. Jo mēs esam visvājākais, visproblemātiskākais ES posms. Mūsu institūts piedalījās ļoti prestižas organizācijas – Pasaules ekonomiskā foruma – pētījumu veikšanā. Šis pētījums aptvēra 104 valstis, un tā rezultātā tika konstatēts, ka, lai arī kopumā mēs esam kaut kur pa vidu, taču gadu no gada arvien vairāk atpaliekam valsts pārvaldes kvalitātes ziņā. Te slēpjas vēl viena pretruna, taču šoreiz tā meklējama mūsu pašu mājās. Pārvalstiskie procesi kopumā nekādi nav atkarīgi no Latvijas. Mūsu politiskajai elitei nedz pasaulē, nedz ES nav nekāda reāla svara, tomēr šī elite varētu un tai vajadzētu precīzi, laikus un maksimāli kritiski uztvert no ārpuses nākošos impulsus un koncentrēties uz rūpēm par savu tautu. Visas postkomunistiskās valstis ieviesa sertifikātus, veica privatizāciju, cīnās pret korupciju, izmantojot vienas un tās pašas rietumu dotās receptes, taču mēs šajos apstākļos atpaliekam no visām ES dalībvalstīm, tostarp arī no saviem Baltijas kaimiņiem.

– Kāpēc?

– Tāpēc, ka vajag mazāk zagt. Savtīgu mērķu sasniegšana prasa laiku un pūles, kuras patiesībā vajadzētu veltīt kopējai lietai un tautai. Acīmredzot elites cilvēkiem ir problēmas ar intelektu un izglītību. Starptautiskās konferencēs un diskusijās puse dalībnieku parasti ir politiķi, otra puse – profesionāli eksperti. Uzmanības centrā ir diskusija par nākotni. Institūts ir iekļauts lielā

starptautiskā pētnieku tīklā, kuru citu starpā finansē arī ES. Ar sarūgtinājumu jāatzīst, ka mūsu ļaudis – arī es to skaitā – pastāvīgi esam vājāki par ārzemniekiem. Tāpēc, ka visas normālās valstis konceptuālām izstrādnēm piesaista akadēmiskās aprindas.

– Bet jūs jau arī esat cilvēks no akadēmiskajām aprindām.

– Nē, jo man jānodarbojas ar lietišķajiem pētījumiem, lai nopelnītu naudu, lai institūts varētu izdzīvot – tas taču ir privāts. Valsts līmenī ar stratēģiska rakstura izstrādnēm neviens nenodarbojas, politiķi tikai špiko no eiropiešu vakardienas burtnīciņām. Attiecinot to uz cilvēku ikdienu, jāsaka, ka tirgus attīstība labvēlīgi ietekmē visu sociālo jomu. Ielas ir tīras, pagrabos žurkas neskraida, darba vietas kļuvušas ērtākas un skaistākas. Tas nāk par labu i bagātajiem, i nabagajiem, i vidusšķirai. Taču ir cilvēki, kurus tas neskar, sabiedrības polarizācija pieaug, un ir arī citi, kuriem par 100 latiem mazāka naudas vienība nemaz neeksistē.

CERĪBĀ UZ EIROPAS ĶEMMI

– Kur tad jūs saskatāt perspektīvu? Un kā izveidot civilizētāku politisko un biznesa vidi?

– Cerības, jāsaka, atkal ir saistītas ar Eiropas ķemmi. ES liks darīt – atradīsim naudu medicīnai. Un vēl cerības saistās ar Rietumu biznesu. Ar to, ka šis bizness pārvarēs valsts pārvaldes, atvainojiet, trulumu. Jo vietējo kompāniju pārdošana ārvalstu investoriem, varam teikt, iet kā pa konveijeru. Bet šie cilvēki vēlas strādāt tādos apstākļos, pie kādiem viņi ir pieraduši un kādus mēs esam solījuši.

– Tātad jūs uzskatāt, ka Latvijas kompāniju totālā izpārdošana ir tikai un vienīgi pozitīvs process? Vai tad nacionālās buržuāzijas formēšanās jums neliekas aktuāla?

– Tā neliekas aktuāla nevis man, bet gan tai pašai valstij. Normāla valsts noteikti pacenstos izpētīt šo procesu, taču pie manis šajā jautājumā neviens nav vērsies. Tāpēc ne par kādu nacionālās buržuāzijas veidošanos mēs šobrīd nevaram pat runāt. Eiropa šeit ienāk, mēs redzam, ka šis attīstības lauciņš tiek "apsēts". Bet kādēļ mūsu jaunie kapitālisti, ne tuvu ne pusmūža cilvēki, vai nu iet atpūsties, vai arī sāk jaunu biznesu? Mans kolēģis institūtā Pēteris Guļāns ir izpētījis ārvalstu investīciju būtību. Ārvalstu investors šeit atstāj nodokļus un algas, turpretim peļņu var tiklab atkal investēt Latvijā kā vienkārši izvest – tāpēc arī eksistē ārvalstu investīcijas, lai nodrošinātu abas šīs iespējas. Lielākais ieguvējs vienmēr būs īpašnieks, tomēr peļņas aizplūšanas gadījumā vairāk zaudē mūsu valsts, un arī tas padziļina polarizāciju. Varam, protams, cerēt, ka ārvalstu firmu dzīlēs nobriedīs kaut kādas biznesa šūniņas, ko radījuši vietējie jaunie un izglītotie uzņēmēji: ar laiku, iespējams, tās varētu atdalīties un likt pamatus nacionālajai buržuāzijai.

– Tomēr, ja rīt, teiksim, mūsu "Lido" tīkls ieies Ukrainā, vai tad tā nebūs Latvijas investīciju ekspansija ārvalstī?

– Jā, un peļņu šī kompānija, visticamāk, vedīs uz Latviju. Īpašnieks savu pamatražotni, zinātnisko un inovatīvo potenciālu, peļņas pamatmasu parasti tur mājās. Viņš strādā tās valsts labā, kurā dzīvo. Un vispār kapitāla aizplūšanu no Latvijas nav jēgas pat salīdzināt ar to, kā ārvalstu bizness mūsu valstī iekaro vienu pozīciju pēc otras.

– Tātad tāda problēma kā kapitāla izvešana no valsts nemaz neeksistē?

– Atkal jārunā par procesa izpētes problēmu, par procesa tīrību un kultūru. Vai, teiksim, kāds ir pētījis īstos iemeslus, kādēļ Latvijā tik strauji aug tirdzniecības tīkli? Ja atceramies iztikas minimuma un pensiju skaitļus, gribot negribot rodas doma par valstī klejojošu "pelēko" naudu.

TROJAS ZIRGU BARĀ

– Liekas, Latvijai nepietiks ar Eiropas ķemmi vien. Politiskā elite, sākot no pirmās personas, ir ļoti jūtīga ne tikai (un pat ne tikdaudz) pret signāliem no Briseles, cik no Vašingtonas.

– Jā, arī es bažījos, ka jaunajām ES dalībvalstīm ir uzspiesta Eiropas Savienību vājinošu Trojas zirgu loma. Ikvienai jaunajai, salīdzinājumā ar vecajām ES dalībvalstīm vājajai valstij iekala: jūs esat mūsu visuzticamākais partneris cīņā pret terorismu. Katra valsts priecīga, ko tādu dzirdot. Eiropiešos tas vieš bažas. To, ka Latvija sūta savus karavīrus uz Irāku, es uzzināju, būdama Seviljā. Auditorija, kurā es uzstājos, neslēpa šoku. Mēs uzņēmāmies ne jau to labāko lomu. Mums nevajadzēja, tikko tur ienākušiem, dot savu artavu pēckara gados pirmajai Eiropas šķelšanai. Nekad Latvija nav bijusi tik ļoti militarizēta kā šobrīd, un ieroču žvadzināšana ir uzmācīga un kaitinoša.

– Starp citu, Čehija NATO budžetā iemaksā tikai 1,4%, nevis 2% kā mēs.

– Viss liecina par to, ka politiskā elite stratēģiskos jautājumus nerisina pati, bet detaļās iedziļināties negrib un nemāk. Es esmu latviete, mīlu Latviju, nevēlos dzīvot nekur citur, izņemot Latviju, esmu pārliecināta, ka vajag sargāt atgūto neatkarību.

PREMJERA ĀDĀ

– Laikam gan tik kritiski noskaņotai jums nav viegli atrast partiju, par kuru jūs būtu gatava balsot?

– Bet es arī nebalsoju.

– Tomēr bija situācija, kad jūs satuvinājāties ar kādu no politiskajiem spēkiem, šis spēks pat izvirzīja jūsu kandidatūru Ministru prezidenta amatam, ja vēlēšanas tam būtu beigušās ar grandiozu uzvaru. Ja tas notiktu, ko jūs darītu?

– Mani ir aicinājusi ne viena vien partija, taču man ir dārga mana neatkarība, un es nemainu pozīciju, tikai to precizēju, saskaņojot ar jaunu informāciju un apstākļiem. Mani gandrīz neinteresē, ko par mani domā kāds cits: vai es spriežu pareizi vai nepareizi. Viena no manām privilēģijām šajā dzīvē ir domāt, ko es domāju, un teikt, ko uzskatu par vajadzīgu. Es nešaubījos par to, ka man nav izredžu kļūt par Ministru prezidenti, taču man bija un joprojām ir priekšstats par to, ko es darītu, ja nonāktu šajā amatā. Protams, es izvērtētu to jauno informāciju, kas man nav pieejama patlaban, tomēr arī bez tās man ir skaidrs, ar ko es sāktu. Es pacenstos atrisināt pilnīgi nepieņemamo situāciju, kas izveidojusies medicīnā. Kad Eiropas auditorijās nosaucu mūsu skaitļus, cilvēki brīnās. Tikai 2,5% no IKP tik nabadzīgā valstī – to nepieļauj nevienā Āfrikas valstī. Māsterplāna ieviešana ir ilgstošs process. Bet galvenais, ka arī šis plāns ir izstrādāts normālas Eiropas valsts apstākļiem. Nav taisnība, ka mums ir par daudz ārstu, par daudz slimnīcu. Jo mūsu tautas veselība nepavisam nav rietumnieciskā līmenī, tā ir vienkārši kritiska. Visus atjaunotās neatkarības gadus veselības aizsardzību ir vadījuši ārsti, kam apnikusi niecīgā alga, apnicis riskēt, ņemot aploksnītes, tāpēc viņi ir devušies politikā. Patiesībā šo nozari uz kājām vajadzētu nostādīt gudram ekonomistam menedžerim.

Premjera vietā es beigu beigās tiktu skaidrībā ar neredzamajām un gandrīz neredzamajām algām valsts sektorā, skaidri pasakot: kas, cik un par ko saņem. Man nav vajadzīgs sociālisms, taču neskaitāmo padomnieku un līgumstrādnieku darba samaksas lietās pašlaik valda pilnīgi nesaprotams ķīselis. Pavisam nesen es pabeidzu pētījumu, kurš parāda: funkciju ziņā līdzīgās struktūrās vieniem vadītājiem alga ir trīsreiz lielāka nekā citiem – atkarībā, teiksim tā, no neatlaidības un personiskajiem sakariem. Viena lieta, ko es noteikti nepieļautu, – tie ir starptautisko tiesu procesi, kuros Latvija ir zaudējusi desmitiem miljonu.

LAI RUNĀTU AR KRIEVIJU, NEPIETIEK AR KRIEVU VALODAS PRASMI

– Vai, raugoties no pētnieka ekonomista pozīcijas, vēl ir saglabājies kāds saturs jēdzienam "Baltijas vienotība", vai arī Eiropas mērogos šis jēdziens sevi ir pilnībā izsmēlis?

– Domāju, ka šā jēdziena nozīme palielinās. Mēs jau runājām par to, ka valstij jāuzņemas vismaz kaut kāda atbildība par to, kā mēs pēc iespējas sekmīgāk varētu iekļauties lielajā ES sistēmā, kā mēs tajā varētu sevi labāk aizsargāt. Nacionālai valstij ir jāatrod shēma, kā pēc iespējas efektīvāk mijiedarboties ar šo sistēmu. Taču mazai valstij ir ļoti grūti aizstāvēt savas intereses, un tieši šeit meklējama augsne Eiropas reģionalizācijai, dažādiem valstu grupējumiem. Mazie pret lielajiem, Ziemeļi pret Dienvidiem, jūras valstis pret tādām, kam nav izejas uz jūru. Mēs atrodamies Baltijā, Baltijas jūras valstu un Ziemeļvalstu reģionā, un tas ir visspēcīgākais no visiem grupējumiem. Visas reģiona valstis – izņemot Norvēģiju – ir iestājušās ES, un arī Norvēģija solidarizējas ar kaimiņiem, ja runa ir par kontinentālo politiku, un cieši sadarbojas ar Eiropas Komisiju.

– Vai, jūsuprāt, Latvijai un Rīgai piemīt kas īpašs, raksturīgs?

– Latviju un Rīgu, Baltijas reģiona lielāko pilsētu, no ārpuses uzmanīgi vēro, vērtējot to konkurētspēju. Tā ka atkal nākas atgriezties pie jautājuma par elites kompetenci. Man visnotaļ imponē agresīva ekonomiskā politika, tās sekmes ir acīmredzamas. Tā ka arī attiecībā uz valsti es neesmu bezcerīga pesimiste.

– Kā, jūsuprāt, Latvijai pēc iestāšanās Eiropas Savienībā vajadzētu mainīt attiecības ar Krieviju.

– Tas ir ļoti interesants jautājums. Man šajā ziņā ir viens otrs uzmetums, skice, taču ļoti gribētos gūt iespēju šā jautājuma izpētei ķerties klāt nopietni. Un es noteikti meklēšu šādu iespēju. Arī te neder provinciāla pieeja, jo runa ir par ļoti nopietnām Krievijas un Eiropas Savienības attiecībām. Pasaules lielākos ekonomiskos spēlētājus – un Eiropas Savienību pirmām kārtām – ļoti interesē Krievijas dabas bagātības. Viņi vienmēr ir gadījuši brīdi, kad Krievija galīgi novājināsies, lai tad sāktu ekonomisko ofensīvu. ES pastāv arī emocionālais faktors – arī Krievija ir daļa Eiropas. Putina laikā ir sākušies procesi, kam pagaidām vēl nav redzamas perspektīvas, nav saprotams, vai tie ir pozitīvi vai negatīvi. Taču ir skaidrs, ka Krieviju ietekmēt nebūs vis tik vienkārši – tā bez būtiskiem zaudējumiem ir pārcietusi zemāko kritiena punktu, un pirāti ir nokavējuši. Ar sava IKP pieaugumu, ar savu ekonomisko potenciālu Krievija kļūst arvien interesantāka kā sadarbības partneris. Tieši uz šo faktu mums jābalstās, ja vērtējam ES un Krievijas attiecības. Baltijas reģions ir tikai kārts viņu spēlē, tāpēc uzvesties vajag saprātīgi, neitrāli, cenšoties kļūt par cienījamu partneri.

– Daudzi mūsu politiķi, nepavisam nejuzdami draudzību pret Krieviju, tajā pašā laikā apgalvo, ka mēs esam lielākie Krievijas eksperti, jo, lūk, protam runāt krievu valodā...

– Rietumos ir eksperti, kas Krieviju ir izpētījuši visos sīkumos, turpretim Latvijā, lai cik tas būtu dīvaini, Krieviju pazīstam ļoti vāji. Nepietiek prast krievu valodu, ir jāmāk arī pateikt īstos vārdus. Jādod sabiedrībai – pirmām kārtām uzņēmējiem – pilnīgu, politiskās konjunktūras nesakropļotu informāciju par Krieviju. Es nezinu nevienu ES valsti, kurā nebūtu pieejama izsmeļoša informācija par kaimiņiem. Iespējams, šajā stāvoklī, kad ir kāds, kam izdevīgi sacelt informatīvo troksni, izpaužas spēļu kārts liktenis. Šo trokšņu cēlāju vidū var gadīties gan pati Eiropas Savienība, gan Krievija, kas izspēlē savas attiecības, izmantojot mūsu krievvalodīgos. Krievija saka, ka ES viņi ir jāaizsargā, savukārt ES pārmet Krievijai, ka tā spekulē ar viņu stāvokli Latvijā. Īstenībā es nedz no Latvijas, nedz Krievijas puses nesaskatu pamatu saprātīgām savstarpējām pretenzijām, bet nesaprātīgas pretenzijas var izdomāt kaudzēm.

– Vai jums bija interesanti pētīt Latvijas un Krievijas attiecības, sadarbojoties ar Baltijas foruma ekspertiem, kas pārstāv dažādas valstis?

– Protams, apspriest šādu projektu ir ļoti interesanti.

Identitāti, tajā skaitā kultūru un valodu, iespējams nosargāt tikai ekonomiskās augšupejas apstākļos. Ar ekonomiskās neatkarības zaudēšanu mēs maksājam par šo augšupeju, par iekļaušanu varenā sistēmā, tomēr nepavisam nav obligāti pilnībā zaudēt mēra sajūtu un savu seju.

Aplūkojot Latvijas demogrāfisko situāciju, Raita Karnīte prognozē, ka valstij būs vajadzīgs papildu darbaspēks. Ekonomikas doktore uzskata, ka jaunie imigranti nāks pārsvarā no Krievijas. Ukrainas, Baltkrievijas.

Voicehs Kosidovskis, *ekonomikas doktors, Nikolaja Kopernika Toruņas Universitātes profesors, Daugavpils Universitātes goda doktors; šajā universitātē regulāri lasa lekcijas par reģionālo ekonomiku.*

Voicehs Kosidovskis: “ILGAIS CEĻŠ NO PEKLES LĪDZ SVĒTLAIMEI”

NO ROMAS IMPĒRIJAS LĪDZ EIROPAS SAVIENĪBAI

– Profesora kungs, saskaņā ar vispārpieņemto viedokli Eiropu Austrumos un Rietumos sadalīja “dzelzs priekškars”, kas kontinentā tika uzcelts pēc Otrā pasaules kara un bija šā kara sekas. Starptautiskā konferencē man gadījās dzirdēt jūsu ziņojumu “Starp Eiropu un Krieviju. Pārejas sabiedrības valstu attīstības stratēģija”. Nekādi nemazinot “dzelzs priekškara” lomu, jūs nonākat pie secinājuma, ka Eiropas Rietumi un Austrumi nošķīrās daudz agrāk. Un tas ir visai svarīgi, lai izprastu pašreizējo situāciju.

– Eiropa nekad nav bijusi vienota, mēs esam tikai ceļā uz kontinenta jauno stāvokli. Nemitīgas šķelšanās un dalīšanās Eiropas vēsturē vērojamas kopš Romas impērijas laikiem. Valstis, kas atradās šīs impērijas robežās, parasti attīstījās ātrāk un labāk. Rietumu un Austrumu ģeogrāfiskais dalījums ne vienmēr sakrīt ar politekonomisko, tomēr par šo dalījumu liecina neformāla robežlīnija: kopš seniem laikiem attīstības ziņā ir atšķirušās Čehija un Slovākija, Rietumpolija un agrārā Austrumpolija. Būtiska nozīme bija kristietības sadalīšanai Romas katoļu un bizantiskajā virzienā, kam Balkānos un Bulgārijā vēl arī nācās izjust islāmiskās Otomaņu impērijas ietekmi. Starp citu, robeža starp latīņu un bizantisko pasauli sadalīja arī Latviju. Merkantilisma dzimšana 16. gadsimtā (tajā varam saskatīt pirmo finanšu instrumentu rašanos), tirgus – un it īpaši ārējās tirdzniecības – attīstība ir raksturīga tieši Rietumeiropai. No kurienes, ja ne no Rietumiem, nākušas jūras lielvalstis – Anglija, Spānija, Nīderlande? Ne Krievija, kura vēlāk izcirta logu uz Eiropu, ne Polija. Pie jums Kurzemes hercogistē gan kaut kas jau bija.

Un pirmais mūsdienīgais efektīvais integrācijas mēģinājums arī notika pēckara Rietumeiropā, kad Vācija un Francija spēja pacelties virs pagātnes konfliktiem, vienoties un padarīt savu attīstību ātrāku un sekmīgāku.

KURP VARĒJA DOTIES AUSTRUMU "SĒRDIENE"?

– Polija ir secinājusi, ka arī tai perspektīvāk ir iestāties ES. Lai gan valstī, kurā teju ceturtdaļa iedzīvotāju ir zemnieki, nebūt ne visi tā domāja.

– Zemnieki pēc iestāšanās saņēma pusi no tā, ko saņem Eiropas Savienības valstu laucinieki, taču arī tas nepavisam nav maz. Tā ka pēc enerģiskas un viņiem izdevīgas tirdzniecības neapmierinātības uzliesmojumu draudi pazuda. Kas attiecas uz alternatīvām, esmu aplūkojis vairākus teorētiski iespējamus variantus. Kurp varēja doties postkomunistiska "sērdiene", kas ideoloģiski pametusi Austrumus, bet ir tālu no Rietumu ekonomikas?

Pirmā versija: kā atgūtās politiskās suverenitātes turpinājumu iegūt arī ekonomisko suverenitāti. Uz atbrīvošanās viļņa šai versijai ir savi piekritēji, kuri vienā balsī runā par Briseles diktātu, kas esot nācis Maskavas diktāta vietā. Taču šāds priekšstats par suverenitāti ir palicis 19. gadsimtā un ir pilnīgi nederīgs globalizācijas un agresīvas konkurences apstākļos.

Otrā versija, tikpat nepieņemama: jaunā veidolā atdzimst kaut kas līdzīgs SEPP. Taču tam nevar būt nekāda sakara nedz ar Poliju, nedz Baltijas valstīm. Arī Krievijas mēģinājumi radīt kopīgu ekonomisko telpu ar Ukrainu un tās nesaprotamajām perspektīvām, ar Baltkrieviju un tās pašreizējo politisko režīmu, kā arī ar Kazahstānu izraisa vienlaikus gan sapratni, gan skepsi.

Trešā versija. Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu integrācija bez Krievijas, Ukrainas un Baltkrievijas. Ir pat paraugs, Višehradas četrinieks – Ungārija, Polija, Čehija un Slovākija. Un brīvās tirdzniecības līgums starp šīm valstīm ar šim līgumam pievienojušos Slovēniju, Bulgāriju, Rumāniju. Taču salīdzinājumā ar ES vērienīgo paplašināšanos arī šis variants nav aktuāls un visādā ziņā ir apšaubāms. Jo šīs valstis ir spiestas konkurēt savā starpā, un katrai no tām efektīvāk to darīt ir ES ietvaros. Tikai tur mums paveras iespēja ar laiku pārvarēt atpalicību civilizācijas līmeņa ziņā.

NE JAU EIRONAUDA DARA LAIMĪGU

– Tātad vienu gadu un vienu mēnesi mēs esam kopā Eiropas Savienībā. Kādi, jūsuprāt, ir mūsu būtiskākie uzdevumi?

– Protams, pats galvenais ir pēc iespējas ātrāk samazināt distanci starp vecajām un jaunajām ES valstīm. Šodien vidējais IKP līmenis uz vienu iedzīvotāju jaunajās ES valstīs ir nedaudz virs 40% no veco ES valstu IKP. Un tikai vienai valstij starp desmit jaunpienācējām – Slovēnijai – šis rādītājs (77,4%) ir augstāks nekā nabadzīgākajai no vecajām ES valstīm Grieķijai (67%). Ja IKP pieaugums Polijā būs 5 – 6% gadā, bet vecās ES valstis saglabās savu 2 – 3% pieaugumu, veco valstu vidējā dzīves līmeņa sasniegšana Polijā kļūs reāla ap 2030. gadu. Polijas iedzīvotāju skaits atbilst 10,1% no vecās Eiropas iedzīvotāju kopskaita, bet tās IKP ir tikai 2,2% no Eiropas Savienības kopējā IKP pirms paplašināšanās. Igaunija mūs pārspēj, Lietuva un Latvija atpaliek.

Lai saprastu situāciju, svarīgi ir beigt sevi mānīt ar ilūzijām un apzināties, ka piebarošana ar Eiropas Savienības naudu nepavisam nav galvenais ekonomikas attīstības faktors. Pat ne tādēļ, ka, teiksim, jūsu un mūsu uzņēmējiem pie šiem līdzekļiem tikt klāt nemaz nav tik vienkārši. Šīs naudas vispār nav necik daudz. Katrai valstij ir jāieskaita ES budžetā 1,27% no tās IKP. Turklāt vēl ir dažādi nodokļi un nodevas. Pat ja pieņemam, ka tie tiek maksāti kārtīgi – bet, maigi izsakoties, gluži tā vis nav –, vecās ES gada budžets nepārsniedz 2 – 2,5% no tās dalībvalstu budžetu summas. Tie ir 95 miljardi eiro. Salīdzinājumam: Polijā – ar tās gandrīz 40 miljoniem iedzīvotāju un nepavisam ne attīstītāko ekonomiku ES – gada budžets ir 40 miljardi eiro.

REĢIONS AR "BUFERA" RAKSTURU

– Tātad – tieši tāpat kā visur citur – paļauties vajag pirmām kārtām uz sevi. Kādā veidā, jūsuprāt, tam jānotiek?

– Domāju, ka mums ir vairāki savstarpēji saistīti iespējamie maģistrālie attīstības virzieni. Un pats pirmais, pats galvenais – jāprot gūt labumu, izmantojot jauno ģeopolitisko situāciju, izmantojot mūsu reģiona "bufera" raksturu. Mūsu ģeogrāfiskais stāvoklis nav mainījies – mēs joprojām atrodamies starp veco Eiropu un Krieviju. Taču, iestājušies ES un NATO, mēs esam nonākuši reģionā, kas būtiski transformējas. Atrodoties kaimiņos Krievijai, mēs vēsturiski esam bijuši pakļauti pārdalēm, konfliktiem, dažādiem sarežģījumiem un reizēm pat lāstiem. Pirmo reizi vēsturē kaimiņattiecības ar Krieviju var kļūt par svētību. Tilts starp Rietumiem un Austrumiem – Krieviju, Ukrainu, Baltkrieviju un citām NVS valstīm, tiek droši aizsargāts, un tagad ir svarīgi, vai mēs pratīsim nodrošināt šā tilta efektīvu funkcionēšanu.

– Vai tas nozīmē, ka arī no Krievijas puses jūs neredzat šķēršļus "bufera" reģiona attīstībai?

– Polijas un Krievijas attiecībās spriedzes kulminācija jau ir pagātnē, lielākā spriedze bija laikā, kad gruva Padomju Savienība un visa sociālisma nometne. Poļi ar sapratni un atzinību uztvēra nozīmīgo notikumu, par kādu kļuva Jeļcina atvainošanās par staļinistu noziegumiem Katiņas mežā pie Smoļenskas. Šo noziegumu fakta atzīšana, tāpat arī atzīšana, ka gadu gadiem tas ir ticis falsificēts, ļāva poļu vēsturniekiem piekļūt Krievijas arhīviem, bet Polijas prezidenta kundzei Jolantai Kvasņevskai – piedalīties nošautajiem poļu virsniekiem veltītā memoriāla atklāšanā netālu no Tveras. Laiks, kad pašā Polijā politika izdarīja spiedienu uz ekonomiku, ir gandrīz garām. Piemēram, Polijā iestāšanās ES laika ziņā sakrita ar ļoti asu politisko krīzi, taču bizness turpināja dzīvot, it kā nekas nebūtu noticis.

Tiesa, ekonomiskās attiecības ar Krieviju pagaidām vēl nav diezcik nopietnas, tomēr šā gada laikā, kopš Polija ir ES dalībvalsts, neliela dinamika jau ir vērojama, tas pats sakāms par biznesa kontaktiem ar Baltkrieviju. Es domāju, ka dinamika pakāpeniski palielināsies, mums adaptējoties ES, kā arī pēc Krievijas iestāšanās PTO. Cik intensīvas būs Polijas un Krievijas ekonomiskās attiecības, protams, ir atkarīgs arī no tā, kas vispār notiks Krievijā. Sagaidīt, ka arī Krievija iestāsies ES, varēs ja nu vienīgi mūsu mazbērni. Taču no tā, vai Krievija ies pa "vadāmās demokrātijas" ceļu vai tomēr izvēlēsies gan demokrātiju, gan tehnoloģisko modernizāciju, protams, ir atkarīgi ekonomisko un politisko attiecību padziļināšanās tempi. Mājās man nav iespējas skatīties Krievijas televīziju, bet, regulāri būdams Latvijā, redzu: gandrīz pusē no Krievijas ziņām ir Putins – Putins vada reģionus, sportu, kultūru. Ekonomiskie skandāli, kuru centrā nonākuši mūsu oligarhi, vedina uz Krieviju. Taču tā vai citādi, ātrāk vai lēnāk jaunās ES valstis ar Krieviju sadarbosies. Un šajā ziņā, starp citu, Polija un Latvija ir konkurentes.

– Vai jums kā pazīstamam reģionālās ekonomikas speciālistam būtu interesanti nopietni pievērsties Krievijas un, teiksim, Polijas un Baltijas valstu ekonomisko attiecību stāvokļa un perspektīvu pētīšanai?

– Man ir ideja par starptautisku projektu, kurā piedalītos ekonomikas sfērā strādājošie zinātnieki no visām reģiona valstīm, kas robežojas ar Krieviju – tajā skaitā arī no Somijas. Un ļoti gribētos, lai šajā projektā piedalītos arī pašas Krievijas zinātnieki.

VĀCIJA BAIDĀS NO POĻU INVĀZIJAS

– Kādi īsumā ir pārējie maģistrālie attīstības virzieni?

– Savas ģeopolitiskās nišas apgūšana mūsu "bufera" reģionā palīdzēs pielāgoties globalizācijas megatendencēm. Mūsu valstīm nenovēršami rodas problēmas, kas saistītas ar izdzīvošanu un attīstību gigantisku transnacionālu kompāniju pasaulē. Tieši no šīm pozīcijām jāvērtē valsts ārējās tirdzniecības dinamika. Bet ārējās tirdzniecības dinamiku – un pirmām kārtām eksporta pieaugumu – izšķiroši ietekmē tiešās ārvalstu investīcijas. Es nedomāju, ka to pieaugums ir saistīts ar iestāšanos NATO. Turpretim ar valstī notiekošajām ekonomiskajām reformām un iestāšanos ES šis pieaugums ir saistīts pilnīgi noteikti.

Un, visbeidzot, mums nāksies apgūt un apzināt citus jaunus izaicinājumus un jaunas iespējas visā to kopsakarā. Kas vēl būtu jāizdara, lai samazinātu disproporciju starp jaunajām un vecajām ES dalībvalstīm? Transformējot ekonomiku, mūsu valstu kopīgs uzdevums ir ekonomikas struktūras radikāla maiņa. Polijai tas nozīmē krasi samazināt izejvielu ieguves sektora un lauksaimnieku produkcijas īpatsvaru. Privatizēt atlikušo izejvielu ieguves rūpniecību, enerģētikas sektoru, dzelzceļu. Mūsu kopīgie uzdevumi ir gan mūsdienīgu zinātnes ietilpīgu rūpniecības nozaru, gan spēcīga servisa attīstība, kas nozīmē ne tikai veikalus, restorānus un tūrismu, bet arī tranzītu, loģistiku, banku un apdrošināšanas sektoru. Sevišķi aktuāli tas ir Krievijas kaimiņvalstij Latvijai, kurai nav savas industrijas, kas saistīta ar dabas resursiem (izņemot mežu).

Tieši par ekonomikas diversifikāciju es ieteicu domāt arī Latvijā. Tādu secinājumu esmu izdarījis pēc četru valstu reģionālās ekonomikas izpētes, ko es veicu kopā ar kolēģiem no Daugavpils Universitātes. Runa ir par Poliju, Lietuvu, Latviju un Baltkrieviju – trim valstīm, kas ir ieviesušas tirgus attiecības, un vienu, kur dominējošā ir plānveida ekonomika. Turklāt pavisam nesen biju viens no ekspertiem, kam uzticēja novērtēt, kā tiek izstrādāta Daugavpils attīstības ilgtermiņa (nākamajiem 25 gadiem) stratēģija.

Problemātisks – turklāt ne tikai jaunajām ES dalībvalstīm – ir darba tirgus. Vecajā Eiropas Savienībā bezdarba līmenis ir 9%, ASV tas tuvojas 5%, Japānā turas virs 3%. Vācieši prognozēja, ka tikai pirmajā ES paplašināšanas gadā vien Vācijā ieradīsies 450 tūkstoši darbu meklējošu ieceļotāju no postkomunistiskajām valstīm, turklāt 280 tūkstoši nāks no Polijas. Pēc 10 gadiem tādu cilvēku Vācijā būšot trīs miljoni, pēc 15 gadiem – četri miljoni, un puse no viņiem būšot poļi. Tādēļ Vācijā ir ieviesti pagaidu ierobežojumi maniem tautiešiem, kas šajā valstī mēģina iekārtoties darbā. Tiesa, prakse, manuprāt, rāda, ka vāciešu prognozes ir stipri pārspīlētas.

Lai nu kā, situācija liek intensīvāk strādāt arī vācu tautības algotajiem strādniekiem. Turklāt viņus apdraud ražošanas pārcelšana uz valstīm, kurās ir lēts darbaspēks. Un bieži vien tie ir ne tikai draudi. Lielās autokompānijas *"Adam Opel AG"* maksātās algas strādniekiem šā uzņēmuma filiālē Polijas pilsētā Glivicē ir tikai 15% no tā, ko saņem "*Opel*" strādnieki Vācijas rūpnīcās.

Piemēram, automobiļa durvju montētājs Glivicē, strādādams 40 stundas nedēļā, saņem 700 eiro pirms nodokļu nomaksas, bet viņa kolēģis Vācijas pilsētā Bohumā par to pašu darbu 35 stundas nedēļā saņem 2900 eiro. Kur tad te paliek ES deklarētais solidaritātes princips?

PAVISAM NEDAUDZ ĢEOPOLITIKAS EKONOMISTA SABIEDRĪBĀ

– Polijas Seims gandrīz vienbalsīgi ir pieņēmis dokumentu, iesniedzot Vācijai 640 miljardu dolāru lielu rēķinu par Otrajā pasaules karā zaudētajiem 40% nacionālās bagātības.

– Tā ir tīra deklarācija bez juridiskām sekām. Tā vienkārši ir politiska rekomendācija VFR valdībai izvērtēt tos vāciešus, kas grasās vērsties tiesā ar prasību atgriezt viņiem pēc kara zaudētās Polijas zemes. Domāju, ka Baltijas valstu un Krievijas savstarpējie rēķini arī nav nekas vairāk kā deklarācijas.

– Jūsu kolēģe, Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta direktore Raita Karnīte šajā grāmatā, balstoties uz personīgo pieredzi, apgalvo, ka "vecajā" Eiropā Latviju dēvē par ASV Trojas zirgu Eiropas Savienībā. Plašākā traktējumā jauno ES valstu līdera lomu ASV ir uzticējušas Polijai.

– Situāciju var aplūkot arī no citas puses. Jaunās valstis vēlas kaut ko likt pretī Vācijas un Francijas monopolam. Vai tad tas ir slikti, ka tās cenšas neapjukt, atrodoties blakus Eiropas gigantiem?

– Kāda ir jūsu attieksme pret versiju, ka Lietuva arvien vairāk orientējas uz Poliju un ka tai Baltijas solidaritātes nozīme arvien samazinās?

– Nezinu, kā tur ir ar Baltijas solidaritāti, taču domāju, ka blakus jūsu ieskicētajai iespējamai tendencei atrodama arī kāda cita: lietuvieši baidās no poliskošanas. Bet Lietuvas poļi laiku pa laikam apgalvo, ka viņiem Lietuvā esot zināmas problēmas. Un šie apgalvojumi ir tikuši apspriesti Polijas Seima līmenī.

– Tomēr diezin vai tas traucē abu valstu politiskajām elitēm plānot kopīgas perspektīvas. Bet vai, jūsuprāt, Baltija saglabāsies kā ekonomiskais reģions? Un, ja saglabāsies, vai tas spēs konkurēt, piemēram, ar Centrāleiropu vai Dienvideiropu, kā to ir prognozējis viens no šīs grāmatas dalībniekiem?

– Šaubos, vai sāncensība virzīsies pa šo ceļu. Domāju, ka ES iekšienē savā starpā konkurēs nevis reģioni, bet gan valstis.

> *Lielās vācu autokompānijas "Adam Opel AG" maksātās algas strādniekiem šā uzņēmuma filiālē Polijas pilsētā Glivicē ir tikai 15% no tā, ko saņem "Opel" strādnieki Vācijas rūpnīcās. Piemēram, automobiļa durvju montētājs Glivicē, strādams 40 stundas nedēļā, saņem 700 eiro pirms nodokļu nomaksas, bet viņa kolēģis Vācijas pilsētā Bohumā par to pašu darbu 35 stundas nedēļā saņem 2900 eiro.*

Alfs Vanags, *Baltijas starptautiskā ekonomiskās politikas studiju centra (Baltic International Centre Of Economic Policy Studies, BICEPS) direktors. Dzimis 1942. gadā okupētajā Rīgā, kā norādīts dzimšanas apliecībā, Ādolfa Hitlera ielā (tagad – Brīvības iela). 1944. gadā ģimene atstāja Latviju. Izglītību ieguvis Londonas Ekonomikas augstskolā un Kembridžā. Nodarbojies ar pētījumiem, konsultēšanu, bijis pasniedzējs Anglijā, Austrālijā, Kanādā, Dānijā, Īrijā, Ķīnā, Šrilankā. No 1994. gada dzīvojis "starp Rīgu un Londonu", 1997. gadā izveidojis BICEPS, kopš tā laika pastāvīgi strādā Rīgā.*

Alfs Vanags: "POLITIĶI VĒL NAV IZAUGUŠI LĪDZ PĒTNIEKU PALĪDZĪBAI"

LATVIJAS FENOMENS

– Vienā no Baltijas foruma diskusijām par vienu no visaktuālākajām tēmām: kā vajadzētu attīstīties valstij pēc tās uzņemšanas ES, vēlēdamies mudināt auditoriju apspriest

tieši attīstības stratēģiskos virzienus, es jums uzdevu jautājumu, vai iestāšanās ES Latvijai ir mērķis vai līdzeklis. Jūs atbildējāt, ka iestāšanās ES ir nepieciešamība. Es jūs sapratu tā: tas ir gan mērķis, gan līdzeklis. Mums vairs nepietiek ar to, ko piedāvā politiskā elite tādā kā mantras formā: valstij jāiekļūst (pēc tam – tā ir iekļuvusi) NATO un ES...

– Ja Latvija nebūtu iestājusies Eiropas Savienībā, to piemeklētu mazas ārzonas valsts liktenis. Tās neattīstītās ekonomikas un nenobriedušās demokrātijas dēļ šai valstij laikam gan nebūtu nekāda spožā loma. Pašlaik valsts politiku un politisko partiju pausto ideoloģiju pārlieku ietekmē biznesa grupējumi. Un tas notiek apstākļos, kad sabiedrība totāli neuzticas varai. Tā ka visnotaļ reāla būtu iespēja, ka pie varas nokļūst viens, visspēcīgākais grupējums, kas sola kārtību un svētlaimību. Vai arī kāda jauna stiprā roka, kas vēlas izbeigt to haosu, kas izcēlies iepriekšējo grupējumu vainas dēļ. Kaut ko līdzīgu Latvija taču jau ir piedzīvojusi 1934.gadā. Mūsdienu Eiropas telpā ko tādu izdarīt ir daudz sarežģītāk vai pat vispār nav iespējams.

Te jau tāpat partijas top Rietumu cilvēkam nesaprotamā veidā. Klasiskā interešu dalīšana te neeksistē. Visam pamatā ir biznesa grupējumu intereses, un ar to arī izskaidrojama sabiedrības neuzticēšanās politiķiem. Tomēr šī neuzticēšanās ļauj raksturot ne tikai politiķus, bet arī pašu sabiedrību. Gan sabiedrībai, gan elitei ir jāmainās kopā.

– Jūs, balstoties savā rietumnieciskajā dzīves un pētījumu pieredzē, zināt, ka arī tur politika nepavisam nav brīva no biznesa ietekmes. Vai runa ir par šīs ietekmes mērogiem?

– Šeit tā ir teju vienīgā ietekmēšanas svira. Nav otras nepieciešamās sviras – pilsoniskas sabiedrības. Turklāt nevar teikt, ka cilvēki kaut kā izjūt tās trūkumu. Joprojām dominē uzskats: mēs tik un tā neko nevaram ietekmēt...

Liktos, ka tieši valsts struktūru ieinteresētība valsts attīstībā varētu nodrošināt – un tai būtu jānodrošina – no konjunktūras un grupējumu ietekmes brīvu, zinātnisku šīs attīstības analīzi. Daudzus gadus strādādams dažādās valstīs, esmu pamanījis, ka šo pilnīgi loģisko secinājumu apšauba tikai Latvijā. Mūsu centrs Ekonomikas ministrijas uzdevumā izpētīja iespējas palielināt ekonomisko studiju potenciālu. Viena no alternatīvām un, manuprāt, vislabākā ir nopietna ekonomiskās analīzes institūta izveidošana. Vismaz viens tāds institūts ir jebkurā Rietumu valstī.

Turpretim kāda ir šejienes cilvēku domu gaita? Ja jau tas ir valsts institūts, tad valsts to noteikti ietekmē. Kā var būt neatkarīgs, ja barojas no valsts rokas? Šāda domāšana ir pilnīgi pretēja rietumnieciskajai. Rietumos ir skaidrs: institūts rada sabiedrībai vajadzīgu produktu, un, ja šīs produkts ir nekvalitatīvs, ja tas radīts atkarības apstākļos, tātad sabiedrībai tas nav vajadzīgs. Ņemot vērā pašreizējo neuzticību valstij, Latvijā kas tāds šķiet neiespējams.

BEZ PASŪTĪTĀJA NOTEIKTIEM TABU

– Ja runa būtu par privātu institūtu, šīs bažas būtu vēl lielākas. Cilvēki ir pārliecināti, ka Latvijā valda totāla korupcija.

– Jā, kaut gan pastāv aprobēti kritēriji, saskaņā ar kuriem valsts izveidoti vai ar valsts līdzdalību dibināti pētnieciskie centri darbojas pilnīgi neatkarīgi. To valdē jāietilpst pietiekami autoritatīviem speciālistiem, tostarp noteikti arī no ārvalstīm –šādi speciālisti ir apriori neatkarīgi. Bet viņu pētījumu rezultātiem noteikti un bez izņēmuma jābūt atklātiem. Pasūtītājs nedrīkst ierobežot pētījumu absolūto publiskumu. Pētījumu pasūtījumu var pieņemt tikai ar šādiem noteikumiem.

– Tad, kad tiek pētīts tas ekonomikas sektors, kurā iesaistās valsts?

– Nē, tas vienādā mērā attiecas uz jebkuru pasūtītāju, arī uz privātu.

– Un, ja kompānija vēlas saglabāt komercnoslēpumu, tad tai jāsamierinās ar iekšējo analītisko dienestu?

– Jā, vai arī jāvēršas privātā pētnieciskā birojā, kam nav tāda statusa, kāds nepieciešams atzītam zinātnes līderim, kuram ir tiesības un pienākums sniegt ieteikumus valsts ekonomiskās politikas veidotājiem.

– 1990. gadā Getingenē Egils Levits, kas tolaik strādāja vienā no VFR parlamenta un valdības izveidotajiem un finansētajiem pētnieciskajiem institūtiem, mani iepazīstināja ar šā institūta darbību. Viņš vēl pirms neatkarības atjaunošanas runāja par nepieciešamību izveidot šādu institūtu arī Latvijā, protams, pieticīgākā veidolā. Droši vien jūs piekritīsiet Raitai Karnītei. Būdama Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta direktore, viņa intervijā šai grāmatai ir spiesta konstatēt, ka valsts līmenī ar stratēģiskiem pētījumiem neviens nenodarbojas, politiķi noraksta no Eiropas vakardienas burtnīcām.

– Kolēģei ir pilnīga taisnība. Pašreizējo ekonomisko pētījumu praksi pat nevar nosaukt par sistēmu. Tai raksturīga sašķeltība, niecīgi mērogi, īslaicīgi un neefektīvi projekti. Par ko gan mēs nopietni varam runāt, ja šīs programmas ietvaros ministriju pasūtītajiem projektiem paredzētais vidējais finansējums ir 3500 – 4200 latu. Rekordists ir 2003. gads: pirms iestāšanās ES starp šiem projektiem nebija neviena, kura finansējums pārsniegtu 5000 latu. Tieši šādā gaisotnē, kad atbildīga ekonomiskā politika, ekonomiskā modelēšana nav patiesi pieprasīta, palielinās varbūtība,

ka tiek finansēti tādi "pētījumi", kuros būs atrodami ietekmīgiem grupējumiem izdevīgi "atklājumi".

Mēs esam formulējuši četrus galvenos kritērijus, kas nosaka ekonomiskās politikas pētījumu kvalitāti: objektivitāte, uzticamība, efektivitāte, aktualitāte. Mēs piedāvājam arī trīs alternatīvas rezultāta sasniegšanai. Esam paskaidrojuši, kādi plusi un mīnusi, kādi riski slēpjas katrā no tām. Esam aprēķinājuši, kādas ir iespējas katrā konkrētā gadījumā piesaistīt privātu kapitālu.

Var, protams, izvēlēties visvienkāršāko ceļu: palielināt jau esošo struktūru potenciālu. Tas ir ne tikai visvieglākais ceļš, bet arī rada spēcīgu konkurenci. Tā mīnusi: nav koordinācijas, nezūd pētījumu fragmentārisms, tiem tiek piešķirta lielāka nauda, bet kvalitāte nepalielinās. Netiek radīta augsti kvalificētu pētnieku "kritiskā masa", netiek izraisīts sinerģētiskais efekts, nepieciešamais potenciāls palielinās lēni.

Otra alternatīva: pasūtījumu sistēmas pilnveidošana. Arī šis ceļš nav sarežģīts. Tā laikā pasūtījumu "grozs" tiek konsolidēts, kļūst iespējama koordinācija. Tomēr visas iepriekšējā varianta vājās vietas paliek, respektīvi, arī šajā gadījumā netiek izraisīts sinerģētiskais efekts.

– Acīmredzot trešā alternatīva, jūsuprāt, patiesībā ir pirmā, tāda, kam dodama jūsu jau minētā priekšroka.

– Es nešaubos par to, ka, labākais ceļš ir valsts – vai vismaz ar valsts līdzdalību – izveidots ekonomiskās analīzes institūts. Efektīva saikne starp valsts struktūrām un pētniekiem likvidē sadrumstalotības problēmu. Intelektuālais kapitāls koncentrējas vienā zinātniskajā telpā. Rodas labvēlīga vide jaunu zinātnieku formēšanai. Institūts – līderis veicina pētnieciskā potenciāla integrāciju starptautiskajā zinātniskajā sabiedrībā. Tas palielina iespējas piesaistīt ES fondu finansējumu. Ekonomiskās politikas izstrādņu ilgtermiņa plānošana kļūst reālāka. Sinerģētiskais efekts tiek izraisīts jebkurā gadījumā.

Mīnusi: šajā jomā samazinās konkurences iespējas. Pastāv risks, ka pētnieciskais potenciāls varētu tikt monopolizēts. Tāpat pastāv risks, kas saistīts ar valsts pārvaldes nekonsekvenci: kādam tur, "augšā", pēkšņi var rasties šaubas par ilgtermiņa finansēšanas nepieciešamību. Un mēs atskaitē par šo darbu rakstām to, par ko jau runājām. Jo pastāv arī uzskats, ka Latvijā nav iespējams nodrošināt neatkarīgus pētījumus, un, ja jau tā, tad institūta reputācija un ticība tā pētījumiem sašķobīsies.

– Vai šajā variantā nepieciešams ieguldīt lielākas finanses nekā divos citos?

– Praktiski ne. Mazāk efektīvajos variantos pirmajā gadā jāiegulda katrā 87 000 latu, bet trešajā, labākajā – 100 000. Turklāt jāņem vērā, ka šajā gadījumā jau pirmajā gadā ekonomiskās analīzes institūts spēs izpildīt darbus par 75 tūkstošiem latu. Turklāt to var veidot uz kādas pašlaik jau strādājošas pētnieciskās struktūras bāzes– un nav obligāti, lai tā būtu valsts struktūra, ja vien valsts kļūst par tās līdzīpašnieci.

ĪRIJA: 16 GADI PIRMS EIROPAS SAVIENĪBAS

– Vai jūs esat gatavs attīstīt savu ideju, ja tai radīsies pieprasījums?

– Mēs esam gatavi spert šādus soļus: pētījumu par ekonomisko pētījumu potenciālu transformēt koncepcijā, tostarp institūta organizācijas koncepcijā. Un pēc tam reāli piedalīties institūta veidošanā. Domāju, ka sākotnēji vajadzētu izvēlēties trīs programmas. Makroekonomiskās modelēšanas programma. Darba tirgus pētījumu programma. Nodokļu politikas analīzes un novērtēšanas programma.

– Atzīstot par pelnītu un likumsakarīgu kritiku, ko izpelnījusies politiskā elite, tomēr atzinīgi jānovērtē Ekonomikas ministrija, kas ir formulējusi vajadzību pētīt problēmu.

– Protams, tas ir nepieciešams priekšnoteikums. Aktuālu, pareizi formulētu jautājumu ierēdņi izvirzīja, kad ministrs bija Juris Lujāns. Mūsu sarunas laikā šo krēslu ieņem citas partijas pārstāvis. Kas šajā krēslā atradīsies grāmatas iznākšanas brīdī, mēs nezinām, un arī pašai elitei mūsu apstākļos tas nav skaidrs.

– Tā tas ir, jo vairāk tādēļ, ka laikā starp mūsu sarunu un Baltijas foruma 10. konferenci, kam pieskaņota šīs grāmatas iznākšana, notiks pašvaldību vēlēšanas, kas varētu grozīt valsts politisko karti. Tāpēc ļoti svarīgi saprast, vai jums ir kāds arguments, kas būtu patiešām nozīmīgs jebkuram ministram un vispār jebkurai atbildīgai varai?

– Bez tiem, domāju, pietiekami pārliecinošajiem argumentiem, ko jau esmu nosaucis, tiešām minēšu vēl vienu. Mēs ļoti daudz un bieži runājam par mums noderīgo Eiropas Savienības valstu pieredzi, un sevišķi mūs iedvesmo lēciens, ko ir veikusi Īrija. Raugiet, Īrija ES iestājās 1976. gadā, bet Ekonomiskās un sociālās pētniecības institūts (*Economic and Social Research Institute*, ESRI) tur tika izveidots 1960.gadā. Pamati institūtam tika likti, pateicoties Forda fonda grantam. Bet, kad šī, pat tiem laikiem ne visai lielā nauda, 250 000 dolāru, bija iztērēta, finansējumu uzņēmās valsts. Lūk, kā ir formulēta institūta misija: "Veikt Īrijas ekonomiskajai un sociālajai attīstībai būtiskus augstas kvalitātes pētījumus, lai dotu ieguldījumu politikas veidošanā un padziļinātu sabiedrības izpratni." Bez valdības un politiķu ietekmes– tas tika atrunāts uzreiz. Bez pasūtītāja noteiktiem "tabu" pētījumu rezultātu publiskošanai.

Šodien ESRI štatos ir vairāk nekā 90 līdzstrādnieku, un trešdaļu finansējuma tas saņem valsts piešķirtu grantu formā, bet pārējos gandrīz 10 miljonu eiro lielos gada ienākumus nodrošina pasūtījumi, konsultācijas, publikācijas, sponsoru nauda. Turklāt visa peļņa tiek ieguldīta institūta attīstībā. Savukārt Somijā vispār būtu grūti noteikt, kurš no daudzajiem institūtiem visnopietnāk ietekmē politikas veidošanu. Tur ir pilnīgi izslēgts monopols un nodrošināta konkurence.

IERĒDNIS UN EIROPAS SAVIENĪBA: PIRMS UN PĒC IESTĀŠANĀS

– Man radies iespaids, ka pēdējā laikā mūsu politiķi un ierēdņi sākuši vairāk saprast vai pat asāk izjust, ka viņiem Briselē nav ko teikt, nemaz nerunājot par to, ka viņi varētu kaut ko ierosināt. Mūsu ierēdņi vienkārši klusē un reizēm pat izvairās parādīties tur, kur viņiem vajadzētu parādīties. Par to sākusi rakstīt arī Latvijas prese.

– Kā tad viņi glāba situāciju laikā, kad Latvija gatavojās stāties ES un Briselē slēdza vienu sadaļu pēc otras?

– Viņiem prasīja tikai mājas darba izpildi. Kāds tas ir, kas jādara – tas viss bija sarakstīts pa pozīcijām, ar sīkiem norādījumiem.

– Procesa pamatā bija politisks lēmums attiecībā uz jaunienācējiem. Tagad, kad pētnieki un, kā jūs apgalvojat, arī politiķi un ierēdņi kaut vai daļēji ir sākuši to saprast, – kas ir visbūtiskākais?

– Bez šaubām, tā ir izglītība. Mēs visi, apgūstot tirgus ekonomiku, vēl ne tuvu neesam atbrīvojušies no padomiskās domāšanas.

– Jūs drīzāk runājat par pasniedzējiem, nevis par jaunajiem cilvēkiem?

– Gan par vieniem, gan otriem. Par pieeju, par kultūru. Par to, ka pasniedzēji gandrīz neko neprasa no studentiem un tie gandrīz neko nezina. Tādēļ universitātes dienas nodaļas students jau pirmajā kursā var strādāt uz pilnu slodzi visu dienu. Es saprotu, cik grūta viņam dzīve. Tomēr kad tad viņš mācīsies? Ar Zviedrijas karaliskās ģimenes palīdzību izveidotajā Ekonomikas augstskolā sākotnēji to neļāva, bet nu arī tur ir samierinājušies ar šejienes tikumiem. Latvijā students var vienkārši neaiziet uz eksāmenu, var to pat atlikt. Anglijā, kur es mācījos un ilgi nodzīvoju, kaut kas tāds nav iespējams. Ja nav apliecinājuma, ka vainojams veselības stāvoklis, students ir spiests gaidīt nākamo gadu. Savukārt te visi izturas kaut kā nenopietni, spēlē spēlītes. Patiesībā procesam trūkst galvenā: mēs slikti mācām, kā domāt, kā analizēt. Tāpēc labi, ka jaunieši mācās Rietumos. Jo vismaz daļa no viņiem atgriežas. Jautājums gan – kāda daļa.

– Vai jūs pats arī pasniedzat?

– Nedaudz. Vadīju speciālo kursu universitātes Eirofakultātes maģistrantiem. Pūlos parādīt, kā jāveic pētījumi. Ļoti priecājos, ka daži jaunie cilvēki ir kļuvuši par maniem kolēģiem pētniekiem.

– Kas jums sevišķi iekrita acīs kā projekta "Demokrātijas audits" dalībniekam?

– Vispārzināms, ka īpaši bēdīgā stāvoklī ir veselības aizsardzība. Visi Latvijas rādītāji šajā jomā ir sliktākie Eiropā. Šeit visi zina, ka pie ārsta jāiet ar "aploksnīti". Man ir nācies kontaktēties ar dažādu valstu ārstiem. Nevienam no viņiem pat prātā nenāk doma par jelkādu piemaksu. Es nespēju saprast, kas šeit notiek. Un kā domājat jūs: vai tas ir padomju mantojums?

– Domāju, ka mēs pagaidām atrodamies tajā bēdīgajā stadijā, kad vissliktākais no padomju laikiem ir saplūdis ar vissliktāko, kas piemīt mežonīgajai tirgus ekonomikai. Vai jums te, vēsturiskajā dzimtenē, ir misijas apziņa? Jo pasaulē ir daudz valstu, kurās jums ir bijusi izdevība strādāt, tomēr Latvijā jūs esat "aizkavējies" nu jau astoņus gadus.

– Neesmu nacionālists, kaut gan Latvija man nepavisam nav tikai valsts citu valstu starpā, kur nācies strādāt. Protams, savu iespēju robežās gribētos šejienes situāciju ietekmēt pozitīvi. Kad izgudrojām šo abreviatūru – BICEPS, domājām par Latvijas "muskuļiem". Tomēr man šeit būtu vienkāršāk izlikties par ārzemnieku. Latvija ir vienīgā valsts, kur esmu sastapies ar dokumentu, kas saucas "nodošanas – pieņemšanas akts". Visā pasaulē pietiek ar līgumu. Kādēļ, piedaloties cenu aptaujā, ir jāiesniedz vesels lēvenis dokumentu? Kad es runāju par šādām ne visai glaimojošām lietām, nereti dzirdu atbildi: kā tev nav kauna, tu taču esi latvietis, kālab kritizē savējos?

EIROPAS SAVIENĪBĀ SAVĒJO NAV

– Jā, par "savējiem". Lieli Latvijas uzņēmēji, neatkarīgi no tautības un cits no cita, intervijās šai grāmatai apgalvo, ka valstij ir jāveicina nacionālās buržuāzijas veidošanās. Ka atšķirībā no ārvalstu investoriem viņi jūt saistību ar valsti, vairāk rūpējas par infrastruktūru, vairāk nodarbojas ar labdarību. Un neizved no valsts peļņu, bet lielākoties investē to pašu valstī. Turklāt, ja netaps nacionālā buržuāzija, tad neizveidosies arī pašmāju vidusšķira. Un ES iekšējās konkurences apstākļos pašmāju ekonomika vairs nespēs pacelties.

– Jūs taču zināt, ka no Eiropas Savienības likumdošanas viedokļa tam visam nevar būt pilnīgi

nekādas nozīmes. Jo arī latviešu uzņēmēji var ieguldīt naudu ārvalstīs, ja vien viņiem tas ir izdevīgi. Un vai mazums ir tādu ārvalstu kompāniju, kas šeit nodarbojas ar sponsorēšanu? Dabiski, Latvijas bizness pamatoti baidās no Eiropas Savienības iekšējās konkurences. Taču konkurence paredz vienādus nosacījumus. Tādēļ, no otras puses, esmu pret nodokļu vai kādu citu atlaižu piešķiršanu ārvalstu investoriem.

– Tomēr ES standarti neizslēdz zināmus psiholoģiskus faktorus, valsts, tās politisko nostādņu īpatnības. Piemēram, vai Latvijas biznesu joprojām varam dalīt latviešu un krievvalodīgo biznesā? Vai viņiem ir dažādas attiecības ar vietējiem politiķiem, ar darījumu aprindām Krievijā?

– Jā, to visu būtu interesanti izpētīt.

– Jūsu kolēģe Raita Karnīte intervijā šai grāmatai saka, ka tāpat būtu interesanti izpētīt, kāpēc Latvijas biznesmeņi mēdz pārdot plaukstošus uzņēmumus, kas cits pēc cita nonāk ārvalstnieku īpašumā.

– Domāju, ka šis process ir izskaidrojams pavisam vienkārši. Vietējie uzņēmēji, lai arī būdami ļoti nopietni Latvijas mērogos, nespēj savu uzņēmumu attīstībā ieguldīt tik, cik var atļauties jaunie īpašnieki. Pārdevēji un pircēji ir sastapušies Eiropas telpā un laikā, kad darījums ir izdevīgs abām pusēm.

– Vai Latvijai ekonomiskās attiecības ar Krieviju ir perspektīvas?

– Normālu politisko attiecību apstākļos, protams. Es uzskatīju, ka pēc mūsu iestāšanās ES spriedze mazināsies. Krievijai nāksies izturēties pret Latviju kā pret ES valsti, tomēr arī Latvijai nāksies izturēties pret Krieviju tāpat kā citām ES valstīm. Tas ir princips, taču pagaidām tā īstenošanu traucē dažāda pieeja vēsturiskajam kontekstam. Ilgākā perspektīvā tas, kas būs labāk Krievijai, būs labāk arī Latvijai.

– Vai atrašanās Eiropas Savienībā saasinās konkurenci starp Baltijas valstīm, starp jaunajām un vecajām ES dalībvalstīm?

– Es, protams, esmu iepazinies ar koncepcijām, kurās aplūkota reģionu un valstu savstarpējā konkurence Eiropas Savienībā, pirmām kārtām ar Hārvarda universitātes profesora Maikla Portera slaveno grāmatu "Konkurence". Tomēr es pats uzskatu, ka savā starpā konkurē ne tik daudz reģioni un valstis, cik uzņēmumi. Par konkurenci mūsu valstu starpā vairs netiek runāts.

Kas ir kopīgs un atšķirīgs Rīgas, Tallinas un Viļņas ekonomiskajā politikā, kādai jābūt Baltijas valstu galvaspilsētu īstenotajai investīciju piesaistīšanas stratēģijai, kurai būtu jāaizpilda tas tukšums, kas šobrīd rēgojas sistēmas vietā? Kā izskatās un varētu izskatīties trīs galvenās pilsētas konkrētā reģionālā vienībā? To visu pēta BICEPS Eiropas Savienības projekta *Interreg III* ietvaros, sadarbojoties ar galvaspilsētu pašvaldībām.

Savukārt, ja aplūkojam mūsu valstu konkurenci ar "veco" Eiropu, jāatceras, par kādiem mērogiem ir runa. Es ne reizi vien esmu pārliecinājies par to, ka Baltiju pasaulē uztver kā vienotu reģionu, un mums nav nekādas vajadzības mākslīgi kliedēt šo priekšstatu. Pagaidām raksturīgs ir šāds dialogs. Ārvalstīs, uzzinot, ka esmu no Latvijas, sarunas biedrs vaicā: kā jums tur, Lietuvā, attīstās ekonomika? Konkurence ar "veco" Eiropu jau ir sākusies sakarā ar lielajām atšķirībām darbaspēka apmaksā un šā darbaspēka pārvietošanos. Lielās algas samazināsies, mazās – augs.

– Vai iespējams runāt par to, ka arī tirgus apstākļos nepavisam nav obligāti privatizēt visu pēc kārtas, bet valsts spēj būt efektīvs īpašnieks? Un ko, jūsuprāt, tas vispār nozīmē – iespējamā valsts regulējošā loma?

– Ne vienmēr privatizācija izrādās neapšaubāmi sekmīga. Piemēram, Lielbritānijā dzelzceļa privatizācija bija galīgi neveiksmīga. Valstij praktiski nācās atgriezt savā īpašumā infrastruktūru. Valstij ir jēga saglabāt savā īpašumā dabiskos monopolus.

Un valstij neapšaubāmi jāsaglabā savā pārziņā nevis īpašnieka, bet gan prātīga, ieinteresēta pasūtītāja loma tajā ekonomiskās modelēšanas procesā, par kuru mēs jau runājām. Teiksim, politiķi ir iecerējuši grozīt kādu nodokli. Viņi saka pētniekiem: iesniedziet jauninājumu ietekmes scenāriju. Nesen tika grozīts peļņas nodoklis, bet kādas tam bija sekas, nav skaidrs. Vai, piemēram, izplatīts principā pareizs apgalvojums, ka informācijas tehnoloģiju jomā tiek radīta augsta pievienotā vērtība. Bet kas notiks, ja rīt visa pasaule sāks nodarboties ar informācijas tehnoloģijām? Tā var rasties tēma: vai lēmums tiek pieņemts laikus vai arī ar nokavēšanos, pakļaujoties mūsdienu mītam? Vārdu sakot, politiķiem un ierēdņiem ir jāsaprot savas intereses: ar pētījumu palīdzību viņiem ir iespēja pieņemt daudz pamatotākus lēmumus.

Jautāts par autoritātēm, Alfs Vanags nenosauca nedz kādu ekonomikas klasiķi vai mūsdienu ekonomistu, nedz politiķi. Viņš jūt lielu interesi un cieņu pret Naumu Čomski, izcilu ASV zinātnieku. Alfs Vanags ir vienisprātis ar viņu jautājumā par Amerikas lomu mūsdienu pasaulē. Nosodot nedemokrātiskos režīmus, ASV savā

attieksmē pret tiem izrāda tieši tās īpašības, pret kurām pašas kategoriski protestē. Turklāt ne tikai vārdos.

Aleksandrs Milovs, *inženierzinātņu doktors, holdinga kompānijas "Latvijas Novitātes komplekss" padomes priekšsēdētājs. Rīgas Krievu drāmas teātra garantu biedrības loceklis, Rīgas Ebreju biedrības Uzraudzības padomes loceklis.*

Aleksandrs Milovs: "IN OPTIMA FORMA"

IZRĀDĪJĀS, KA IR TĀDS VĀRDS – "HOLDINGS"

– Milova kungs, nedomāju, ka būs īpaši pārspīlēts, ja teikšu, ka jūsu vadītā holdinga kompānija "Latvijas Novitātes komplekss" (LNK) iestājās Eiropas Savienībā jau tad, kad valsts vēl tikai virzījās pa šo politisko kursu. Pirms dažiem gadiem holdingā ietilpstošā sabiedrība "Latvijas Tilti" uzvarēja ES izsludinātā konkursā par karadarbības rezultātā sagrauta Dņestras tilta rekonstrukciju. Tam sekoja pasūtījums tiltam Rumānijā. LNK ir viens no retajiem piemēriem tam, ka no zinātniskās vides nākuši cilvēki ir spējuši izveidot plaukstošu biznesu, turklāt turpinot nodarboties ar savu lietu – tikai principiāli jaunos apstākļos.

– Vārda "holdings" nozīmi es uzzināju kādus piecus gadus pēc tam, kad izrādījās, ka tas, ko mēs ar kolēģiem bijām izveidojuši, esot holdings. Es vadīju Materiālu izturības problēmu laboratoriju, kas darbojās Civilās aviācijas zinātniski pētnieciskā institūta struktūrā un veica lidmašīnu un helikopteru izmēģinājumus dabā. Atšķirībā no automobiļa vai aršanai paredzēta traktora lidmašīnu reālos apstākļos, gaisā, nepārbaudīsi: tas ir nepieļaujami liels risks. Tāpēc tiek konstruēti simulatori, lai veiktu "lidojumus" uz zemes. Ar to es arī nodarbojos. Tas ir diezgan sarežģīts tehnoloģiskais process. Kādreiz mēs noslogojām lidmašīnas spārnus, lai noskaidrotu to izturību, ar smilšu maisiem, un tikai pašās padomju ekonomikas norieta beigās ienāca datoru tehnoloģijas. Taču uz datoriem balstītas sistēmas PSRS neražoja, tāpēc tās iepirka nopietnās Rietumu firmās. Bet es iedomājos: ja būtu mana teikšana, varētu organizēt uzņēmumu, kas ražotu izmēģinājumu kompleksus. Niša bija brīnišķīga, jo aviācijas rūpniecība PSRS pati par sevi attīstījās bez aizķeršanās.

Kooperatīvu kustības sākumā es sapratu, ka ir iestājusies "X stunda". Tolaik visiem kooperatīviem statūtos noteikti bija jāraksta "kooperatīvs izveidots, lai sniegtu pakalpojumus iedzīvotājiem". Arī es sava kooperatīva nosaukumā ierakstīju: iedzīvotāju apkalpošanas kooperatīvs – zinātniskā ražošanas apvienība "Latnaučkompleks". Uz izpildkomiteju reģistrēt kooperatīvu atnācu padomju civilās aviācijas formā, ar uzplečiem un zeltītām uzšuvēm, un dzirdu: jūs ko, kā tad "Latnaučkompleks" var apkalpot iedzīvotājus? Arguments bija jāatrod momentā, un es saku: jūs taču zināt, ka ir tāda rokgrupa "Mašina vremeņi" (Laika mašīna), bet tā taču nav mašīna, tas ir muzikāls kolektīvs. Visa komisija iesmējās un piekrita.

Mums bija vajadzīga nopietna ražošanas bāze. Bet tās nebija vispār, bija tikai zinātniskās iestrādes. Un mēs izgudrojām tādu veidojumu, kā VKU – valsts kooperatīvais uzņēmums. Ja bija jāizgatavo hidrocilindri, atradām rūpnīcu, nomājām cehu, organizējām otro maiņu, strādniekiem maksājām paši, un sanāca VKU "Gidromaš". Bija vajadzīga vadības elektronika – veidojām VKU "Elektromaš". Bija vajadzīgi speciāli gultņi – strādājām kopā ar rūpnīcas RER pulvera metalurģijas biroju. Vārdu sakot, izrādījās, ka mūsu radītā kompleksa nosaukums ir "holdings". Mūsu izmēģinājumu vadības sistēmu pircēji bija vareni padomju konstruktoru – Tupoļeva, Antonova, Jakovļeva – biroji, slavenais CAHI – Centrālais aerohidrodinamiskais institūts. Šā iemesla pēc mēs bijām, domāju, pasaulē vienīgais kooperatīvs, kurā darbojās tā dēvētā pirmā nodaļa, kuras uzdevums bija – nepieļaut valsts noslēpumu izpaušanu: bez pielaides valsts noslēpumiem nebija iespējams iekļūt pasūtītāja uzņēmumā.

Tajā laikā mēs sākām pelnīt arī sviestam, ko smērēt uz maizes, – ražojām deficītās "Žiguļu" rezerves daļas. Vēl pirms PSRS sabrukšanas mums jau bija parādījusies eksporta produkcija un attiecīgi nedaudz valūtas. Nācās risināt nu jau jaunās ekonomikas problēmas: kā, saglabājot kvalitāti, nezaudēt rentabilitāti? Tostarp valstī sākās privatizācija. Savus ietaupījumus mēs izmantojām, lai iegādātos īpašumus, kas mums bija nepieciešami tajās jomās, kur mēs jau bijām iemācījušies kaut ko darīt un varējām izmantot savu intelektuālo potenciālu. Piemēram, mēs iemācījāmies taisīt hidrauliskās ceļamiekārtas lidmašīnu izmēģinājumiem un, to darot, sapratām, ka varam izmantot savu pieredzi, lai radītu sistēmas ne tikai lidmašīnu, bet arī citu kravu pacelšanai. Sākām meklēt piemērotu uzņēmumu, lai to privatizētu un īstenotu šo projektu. Tā nu šobrīd sekmīgi attīstās uzņēmums "TTS-AVIA Transporta tehnoloģiskās sistēmas", tā produkciju – pacēlējus, transportēšanas lentes – pērk Vācijā, Dānijā, Zviedrijā, Lielbritānijā.

Savukārt šāda veida produkcija vajadzīga arī celtniecībai, un mēs pievērsām uzmanību arī šim virzienam un ar to saistītajam nekustamajam īpašumam. Tā mūsu interešu sfērā iekļuva "Latvijas Tilti". Turklāt tiltu stiprības aprēķini pēc būtības līdzinās lidmašīnu izturības aprēķinu tehnoloģijai.

Bet ar aviāciju, no kuras esam nākuši, ir saistīta mūsu izstrādne, kas tapusi pēdējos padomju gados, – automātiskā aviobiļešu rezervēšanas sistēma "Sirēna". Vairs nepārsteidz tas, ka, neizejot no savas mājas ASV, cilvēks var pasūtīt biļetes, piemēram, maršrutā Denvera – Ņujorka – Maskava. Taču neviena Rietumu aviokompānija, neviena tūrisma aģentūra nespēj, saglabājot to pašu biļešu rezervēšanas komforta līmeni, piedāvāt ko līdzīgu, teiksim, maršrutam Rīga – Sanktpēterburga– Naberežnije Čelni. Tā ir iespēja, ko sniedz tikai un vienīgi sistēma "Sirēna", kas nodrošina iespējas rezervēt biļetes jebkuram aviomaršrutam NVS un Baltijas valstīs. Ekskluzīvas tiesības rīkoties ar šo sistēmu pieder vienai no mūsu holdinga sastāvdaļām – tūrisma aģentūrai "Irbe". Visas pārējās aviokompānijas un tūrisma aģentūras var būt tikai tās subaģenti. Tas nozīmē, ka tirgū mums ir priekšrocības.

PIRMO MĪLESTĪBU NEAIZMIRSTAM

– Un kā tas, ar ko holdings sākās – lidmašīnu izmēģināšana? Cita ekonomika, aviotehnika no citas valsts, kura Latvijā vairs neliks izveidot pirmo nodaļu...

– Lai nu kā, bet mēs, pārdzīvojuši ekonomisko kritienu Krievijā, atkal izmēģinām Krievijas lidmašīnas TU un helikopterus MI. Darbojas divi unikāli poligoni – viens zem jumta, otrs zem klajas debess. Tā ka varu teikt: pirmo mīlestību neaizmirstam. Ir pamats domāt, ka pavisam drīz mums "atlidos" pasūtījumi arī no Eiropas.

Vispār jau tas, ko es saucu par nemateriālajiem aktīviem – tīras zināšanas –, ir izšķiroši ietekmējuši holdinga veidošanās procesu un tā seju. Mums ir solīdi īpašumi, ir izkristalizējusies struktūra. Varam izšķirt četrus galvenos virzienus: izmēģinājumi un pētījumi; ražošana un celtniecība; tranzīts un loģistika; nekustamie īpašumi. Pašlaik, atskatoties uz 15 attīstības gadiem, varam teikt, ka mūsu holdings – tas ir aptuveni pusotra desmita kompāniju, kopējais darbinieku skaits drīz sasniegs 1500, pie mums strādā vairāk nekā desmit zinātņu doktoru. Holdinga lozungs – latīņu izteiciens "*In optima forma*" – mums patiešām ir darbības principu pamatā. Mēs cenšamies atrast labāko iespējamo risinājumu visdažādākajām un vissarežģītākajām problēmām, saliekot kopā visu holdingā ietilpstošo kompāniju potenciālu.

NOGREMDĒTAIS FLAGMANIS

– Tātad es sarunājos ar zinātņu doktoru, ar sekmīgas, ilgi pastāvošas holdinga sabiedrības pirmo personu. Tik tiešām ilgi pastāvošas, jo 15 veiksmīgi gadi pilnīgi jaunos ekonomiskajos apstākļos, bez partijas, komjaunatnes, VDK, bandītu naudas, nebalstoties uz filozofiju, kas sliktākajā gadījumā postulē "nozodz – pārdod", labākajā "nopērc – pārdod", bez piedzīvojumiem, gandrīz nepievēršot (un, ja tomēr, tad tikai labvēlīgu) preses uzmanību – tas tiešām ir ilgi, ļoti ilgi. Kā tur īsti ir aviācijā: gads tiek ieskaitīts par diviem vai trim? Domāju, jūs esat ārkārtīgi kompetents sarunas biedrs, lai sniegtu atbildi uz jautājumu: vai mēs nevarējām ieiet Eiropā, mazliet labāk saglabājušies? Vai tiešām bija obligāti ekonomiku nolīdzināt līdz ar zemi, lai to atjaunotu no nulles? Vai ir normāli, ka jūsu pieredze ir unikāla? Pastāv, piemēram, tāda versija: rūpniecības iznīdēšanai savulaik bija ideoloģiski iemesli, jo rūpnīcu krievvalodīgie kolektīvi bija pateicīga augsne interfrontes ideoloģijai. Cita versija – visa Latvijas lielā rūpniecība tolaik bija tikai viens cehs padomju militāri rūpnieciskajā kompleksā.

– Es pilnībā noraidu ideju par politikas noteicošo lomu. Jā, "Komutators", "Alfa", daļēji arī VEF tik tiešām bija padomju militāri rūpnieciskā kompleksa cehi. Turpretī Vagonu rūpnīcai vai RER nu noteikti ar to nebija nekāda sakara, bet RVR sāk atgūties tikai tagad. Galvenais noteicošais faktors ir tas, ka visa padomju plānveida ekonomika bija pilnīgi nenormāla, bet tirgus domāšana mums vēl nepiemita. Atceraties, cik neapstrīdama mums likās doma par mikroautobusu RAF vispasaules popularitāti? Valdīja pārliecība, ka pret "rafiņiem" mēs varēsim iemainīt visus pasaules labumus. Dominēja naturālajai saimniecībai raksturīga domāšana, finansiālās asinsrites vēl nebija. Protams, nebija iespējams saglabāt VEFā 16 tūkstošus darba vietu, ja pat vācu elektronika nespēj sacensties ar japāņu. Tomēr, lai arī pagaidām nelielos apjomos, Latvijā vēsturiski tradicionālā radiotehnika pakāpeniski atdzīvojas, un tas, protams, priecē.

Vai grūšanas procesu varēja ietekmēt valsts? Principiāli ne, tomēr mīkstināt šo procesu tā varēja. Piemēram, lietuvieši saglāba lielāko daļu savu uzņēmumu, jo, sākuši strauju privatizāciju, viņi šos uzņēmumus sadalīja, atstādami dzīvotspējīgos fragmentus. To pašu VEF vai "Alfu" kaut nelielos apjomos varēja izmantot "Lattelekom", piemēram, telefonizējot laukus. Taču nedz valstij, nedz toreizējai rūpnīcas vadībai nebija jēdzīgu ideju, bet "Lattelekom" VEFā nesaskatīja partneri.

Deviņdesmito gadu sākumā man lūdza rūpnīcu parādīt amerikāņu "Lattelekom" – pasaulē

lielākās telekomunikāciju kompānijas "AT&T" – viceprezidentam. Toreiz amerikāņu interese par VEF likās visnotaļ iespējama. Pašā vizītes sākumā, kad amerikānis viesojās vienā no vadošajiem kabinetiem, tā saimnieks pakāpās uz krēsla un piespieda pie sienas ierīkotu pogu. No tās sāka izbīdīties panelis ar, jādomā, bijušā flagmaņa maketu, taču pusceļā panelis iestrēga. Izsauca divus strādniekus, kas paneli izvilka ar rokām. Pēc tam mēs ļoti ilgi vizinājāmies pa milzīgo teritoriju, lai parādītu viesim "dzīvo" ražošanu. Piektajā stāvā kāpām pa kāpnēm – lifts bija atslēgts, lai taupītu elektroenerģiju. Kāpjot varēja labi redzēt, ka četros stāvos nenotiek nekas. Savukārt piektajā stāvā pavērās brāļu Strugacku fantastikas cienīgs skats. Ēka vairākus gadus netika apkurināta, grīdas bija uzpūtušās, darbgaldi stāvēja dažādos dīvainos leņķos. Pēc kāda laika saņēmām mūsu viesa parakstītu korektu vēstuli, kurā viņš informēja, ka kompānija nolēmusi atturēties no turpmākajiem kontaktiem.

Vārdu sakot, mēs redzējām – un ne vienu reizi vien – ne tikai un ne tik daudz valsts, cik personības lomu mūsu nesenajā vēsturē. Lūk, vēl viens, manuprāt, ļoti daiļrunīgs piemērs. Kādreiz kaimiņos bija divas padomju sanatorijas. "Ķemeri" atradās arhitektoniski brīnišķīgā namā ar ļoti cienījamu vēsturi un ārstnieciskajām dūņām blakus. "Jaunķemeri" – padomju kārba, uz kuru ārstnieciskās dūņas nācās vest diezgan tālu. Varētu teikt, ka "Jaunķemeru" galvenais ārsts Mihails Malkiēls privatizēja bēdu leju, par kuru viņam, godīgi sakot, vēl piemaksa pienāktos. Bet viņš sanatoriju izvilka, pat ārzemniekus piesaistīja, piedāvādams demokrātiskas cenas. Turpretim "Ķemeros" kādreizējā spožuma vietā parādījās tukšums, izsisti logi un panīcis parks. Labi būs, ja "Ķemerus" beigu beigās reanimēs un tajos ienāks Kempinskis.

NETAISI SEV ELKU

– Bērnišķīgā mītrades slimība mums pāriet tikai tagad. Pēc mīta par mikroautobusiem nāca – gan jāatzīst, realitātē vairāk balstīts, bet tomēr – mīts par tranzītu. Protams, valsts ģeogrāfiskais stāvoklis tieši virza uz domu par tranzīta mērķtiecību, bet Latvijā attīstītais banku sektors arī ir tranzīta paveids. Taču mēs no tranzīta esam uztaisījuši ekonomisko elku un pielūdzām to, kamēr "truba" neizsusēja. Jo veselajam saprātam it kā atbilstošais mīts balstījās uz faktu, ka mums pieder Ventspils osta. No tā tika izdarīts ne visai korekts secinājums, ka mēs saviem kaimiņiem varam izvirzīt jebkurus noteikumus, kādi vien mums tīk. Mēs vairāk izmantojām tilta tēlu nekā pašu tiltu.

Tajā pašā laikā jaunā ekonomika pakāpeniski attīstījās, laiku pa laikam sagādājot pārsteigumus, kas, kā vēlāk izrādījās, pilnībā saskanēja ar pareiza, respektīvi, dabiska tirgus veidošanās loģiku. Piemēram, es prognozēju labas perspektīvas metālapstrādei, un mēs jau ceļam jaunu rūpnīcu. Un, protams, tīrs tirgus ekonomikas produkts, kas lieliski parāda tās mehānisma mērķtiecību, ir mūsu acu priekšā notiekošais celtniecības bums. Tajā brīdī, kad veco padomju laika dzīvokļu cena cieši pietuvojās jaunbūvju vērtībai un pat pārsniedza to, kad šajā situācijā bankas sāka piedāvāt pievilcīgus hipotekāros kredītus, dzīvokļu celtniecībā notika burtiski izrāviens. Un, no otras puses, celtniecība sāka strauji attīstīties plecu pie pleca ar biznesu. Augstas klases speciālisti ātri apguva modernās tehnoloģijas, iztiekot bez ārvalstu skolotājiem. Ļoti interesantās formās sāka izpausties arhitekti. Manuprāt, latviešiem arhitekta talants ir ieprogrammēts gandrīz vai ģenētiskā līmenī. Tas arī ir īstais tirgus, un nevis tas, ka Bērziņš ir pateicis Ivanovam: jāsāk būvēt. Protams, es nerunāju par celtniecību, kas tiek finansēta no valsts vai pašvaldības budžeta: mājas Dreiliņos varēja pabeigt arī pirms desmit gadiem, taču to izdarīja tieši iepriekšējais Rīgas domes sastāvs.

– Dome ir varas struktūra. Kā būtu jābūvē attiecības starp biznesu un varu? Kad ir uzkrājusies zināma pieredze, darbojoties tirgus ekonomikas apstākļos, arvien biežāk nākas dzirdēt viedokli par to, ka valsts regulējošā loma Latvijā ir pārāk vāja – Rietumos valsts lomu nekad nav aizmirsuši. Un pretējs viedoklis – sak, neļausim atgriezties sociālismā.

– Otrā sprieduma analfabētisms mani vienkārši šokē, lai gan šo viedokli man ir nācies dzirdēt gan no zinātņu doktoru, gan politiķu mutēm. Tirgus ekonomiku rada privātīpašums, un to jau sensenis ir pierādījis Markss. Sociālisma plānveida ekonomika ir viena lieta. Valsts attieksme pret tirgus ekonomikas sektoriem, valsts līmenī skatīta stratēģiskā perspektīva – kaut kas pilnīgi cits. Eksistē divi sektori, uz kuriem es mūsu valsts līmenī vis neskatītos kā uz pilnībā tirgum piederošiem – tā ir lauksaimniecība, kam, maigi izsakoties, nav daudzsološas nākotnes Eiropas Savienības un mūsu klimata apstākļos. Otrs ir zivsaimniecība. Abas šīs jomas uztur latvisko identitāti, un arī tas ir mūsu nemateriālais aktīvs.

POLITISKAIS BEZPAJUMTNIEKS

– Kā veidojas jūsu kompānijas attiecības ar valsti?

– Tirgus ekonomika Latvijā attīstās labi: mēs valsti gandrīz nemanām. 90% holdinga saražotās produkcijas tiek eksportēti uz Rietumeiropas valstīm. Gandrīz visām holdingā ietilpstošajām firmām jau pirms Latvijas iestāšanās ES bija Eiropas kvalitātes standartu sertifikāti.

– Jūs valsti gandrīz nemanāt. Bet vai valsts politiķu personā pamana jūs?

– Kāds paziņa mani nosauca par politisko bezpajumtnieku. Mēs reizēm esam palīdzējuši partijām, taču tik pieticīgi, ka uz lobēšanu nevaram ij cerēt, un, godīgi sakot, nav bijusi arī tāda vajadzība. Mēs palīdzējām tad, kad šķita, ka partijas filozofija mums ir tuva. Jo mūsu politiskajā spektrā nekādas mērķtiecības nemaz nav. Partijas sauc par labējām, vērtējot to etnopolitiskās nevis ekonomiskās nostādnes. Bet, ja balstāmies uz ekonomiskajiem principiem, tad sanāk, ka TB/LNNK ir katastrofāli kreisie, bet Repšes partija, būdama pie varas, darbojās kā sociālisti. Ja vērtējam tikai programmas, jāsaka, ka man vajadzīga mazliet pa labi no centra stāvoša partija, tāda kā "Latvijas ceļš", ja tā tik ātri nebūtu kļuvusi par birokrātisku priekšnieku partiju. Latviešu vēlētājam ar maniem ekonomiskajiem uzskatiem varētu būt tuva Tautas partija, taču tā no manis ir distancējusies ideoloģiski. Savukārt ideoloģiskajā nozīmē tuva ir Tautas saskaņas partija.

– Bet jums taču ir par ko balsot, – vai arī izvēle ik reizi izvēršas par mokošiem mazākā ļaunuma meklējumiem?

– Tas ir labs jautājums un laba formula: mokoši mazākā ļaunuma meklējumi. Man bija simpātiska Jurkāna partija – pirms tā nebija iesaistījusies PCTVL. Vienu brīdi simpātiski likās "ceļinieki", tad – Pirmā partija, tagad atkal esmu atgriezies pie TSP, kas ir izstājusies no politiskās apvienības PCTVL. Ja "ceļinieku" ekonomisko programmu savienotu ar Jurkāna etnopolitiku...

– Vārdu sakot, kā Gogolim: "Ja Nikanora Ivanoviča lūpas ņemtu un pieliktu Ivana Kuzmiča degunam, pieliktu kaut cik atraisītības, kāda piemīt Baltazaram Baltazaričam, un ja vēl pievienotu tam visam Ivana Pavloviča augstdzimtību – es tūliņ pat izlemtu," tā līgavaiņu labās īpašības ķidāja Agafja Tihonovna.

"SUNĪŠU" SPĒLE AR VILCIENU

– Ko jūs, cilvēks, kas balstās uz eksakto zinātņu loģiku un biznesa lietderīgumu, ieteiktu darīt politiķiem, lai noregulētu Latvijas un Krievijas attiecības?

– Visādā gadījumā nevajadzētu spert soļus, kas jau iepriekš nolemti neveiksmei. Piemēram, skaidrs, ka neviena no pusēm neapmaksās iepriekšējo gadu desmitu rēķinus. Ir tāds izteiciens: bezjēdzīgais ir kaitīgs. Man prātā nāk šāds cilvēka uzvedību raksturojošs tēls. Viņš izkāpa no vilciena, un vilciens sāka braukt bez viņa. Un viņš skrien, skrien, pūloties panākt vilcienu, kaut gan tas ir pilnīgi nereāli un tātad bezjēdzīgi.

AUDZINĀŠANA AR KONKURENCI

– Mūsu sarunas rezumē varētu būt šāds: valsts iekļaušanās Eiropā jūsu kompānijai neatnesa neko principiāli jaunu, ja nu vienīgi jaunas iespējas.

– Šis laiks sakrita ar būtiskām pārmaiņām kompānijas menedžmentā. Man ar tām ir ciešs sakars ne tikai kā padomes priekšsēdētājam. Uz holdingu strādāt ir atnākuši divi mani dēli. Vecākais ir ieguvis robottehnikas bakalaura izglītību Bērševas Universitātē Izraēlā, vienā no ASV prestižākajām universitātēm ir nokārtojis maģistra grādu, iestājies doktorantūrā. Jaunākais dēls ir beidzis Mičiganas Universitātes (ASV) Ekonomikas fakultāti un, izturējis ļoti sarežģītu konkursu, tika uzaicināts darbā "*Deloitte&Touch*" Čikāgas birojā. Abi neatkarīgi viens no otra izlēma, ka nevēlas dzīvot Amerikā, un atgriezās Latvijā, atnākdami uz holdingu. Es varu būt subjektīvs, jo tie taču ir mani bērni. Tomēr ir arī objektīvi rādītāji, kas liecina, ka jaunu, labu izglītību ieguvušu puišu iesaistīšanās ir būtiski pavirzījusi uz priekšu visu kompāniju. Transporta tehnoloģisko sistēmu rūpnīca, kurā padomes priekšsēdētājs ir vecākais dēls, pēdējā pusotra gada laikā ražošanas apjomus ir teju trīskāršojusi, gada apgrozījums no viena miljona tuvojas trim. Rūpnīca ir rekonstruēta, iepirkusi vismodernākās iekārtas, automatizējusi ražošanas vadības sistēmu.

– Biznesa dinastijas veidošanās ģimenei neapšaubāmi nāk par labu. Bet vai eksistē nacionālā biznesa veidošanās problēma?

– Globālā tirgus apstākļos arī nacionālajam biznesam ir jāveidojas dabiskā ceļā. Sniegšu man personīgi ļoti patīkamu piemēru. Rudenī sākās Dienvidu tilta celtniecība. Tas ir Latvijas vēsturē lielākais projekts, kura vērtība ir 85 miljoni latu. Tilta būvē tiek izmantotas jaunās 21. gadsimta tehnoloģijas. Lai īstenotu projektu, ir izveidota nacionālā sabiedrība "Dienvidu tilts", kurā iekļāvušies arī mūsu "Latvijas Tilti". Tiešajiem konkurentiem pietika veselā saprāta, un viņi apvienojās, lai kopīgi paveiktu tik vērienīgu darbu. Horvātijas firma piecreiz sniedza prasību tiesā, cenzdamās apvainot Latvijas pusi dempingošanā. Mūsu tāme patiešām ir par četriem miljoniem latu mazāka, taču tas ir tikai tāpēc, ka vietējās kompānijas, ievērojot savas intereses, solidāri atteicās kļūt par horvātu partneriem, un viņiem nācās rēķināties ar to, ka visu tehniku uz Latviju nāksies vilkt pašiem.

Bet, ja nerunājam tikai par manu biznesu, pateikšu, kuru es uzskatu par ļoti apdāvinātu Latvijas uzņēmēju, lai gan personīgi ar viņu neesmu pazīstams. Tas ir "Lido" tīkla radītājs un īpašnieks Gunārs Ķirsons. Esmu pārliecināts, ka arī Baltijas foruma dalībnieki ir viesojušies Krasta ielas "Lido".

Neapšaubāma autoritāte Aleksandram Milovam ir viņa aizsaulē aizgājušais skolotājs mehānikas profesors Jakovs Panovko. A.Milovs viņu uzskata par izcilu pasaules mēroga zinātnieku. Kad Aleksandrs uzzināja, ka grāmatas "Izcilie ebreji Latvijā" sastādītāji izdevumā ir iekļāvuši arī A.Milovu, viņš kategoriski pateica, ka savu vietu grāmatā atdod Skolotājam.

Juris Savickis, *"Itera Latvia Co. LTD" prezidents, Latvijas Zinātņu akadēmijas goda mecenāts.*

Juris Savickis:
"NEVAJAG BAIDĪTIES NEIET KOPSOLĪ"
"UZMANĪBU! DURVIS AIZVERAS!"

– "Uzmanību! Durvis aizveras!" – tādu nosaukumu jūs esat izvēlējies savam rakstam grāmatā, ko Baltijas forums ir izdevis īsi pirms referenduma par Latvijas iestāšanos ES. Jūs nepārprotami brīdinājāt, ka, jūsuprāt, pārsteidzīga auļošana uz turieni ir bīstama. Vai šā gada laikā, kopš dzīvojam ES, jūsu bažas ir saglabājušās?

– Tām neglābjami bija jāsaglabājas un jāgūst pamatojums. Ne jau tādēļ, ka es pēc dabas būtu dziļš pesimists, bet gan tādēļ, ka es kā uzņēmējs un vienkārši kā pilsonis pavisam savādāk raugos uz to, pa kādu ceļu mūsu valstij vajadzētu iet nākamos 10 – 20 gadus. Tādēļ šis gads varēja tikai apstiprināt manas bažas, nevis tās kliedēt. Joprojām esmu pārliecināts, ka iestāšanās ES bija priekšlaicīga. Tāpēc ka dominējošais kritērijs man nav nedz visu postkomunistisko valstu kolektīvā tiekšanās uz savienību, nedz Briseles slēgto sadaļu skaits, bet gan nacionālās buržuāzijas veidošanās process un kaut vai šā procesa sākumposma noslēgšana. Tieši nacionālā buržuāzija ir valsts ārējās un ekonomiskās – un tātad arī politiskās – neatkarības nosacījums. Un nacionālā buržuāzija ir arī pašmāju vidussšķiras (šā vārda īstajā nozīmē) veidošanās nosacījums. Es runāju tieši par vidussšķiru, nevis par relatīvi pieklājīgi apmaksātiem eiroklerkiem inteliģentu acenēs.

Visbūtiskākais apstāklis, ar kuru es kategoriski nevaru samierināties, ir tas, ka Eiropas Savienība, cik esmu novērojis, izturas pret mums kā pret neokolonizējamu reģionu. Bet vēl bīstamāk ir tas, ka mēs ļaujam pret sevi tā izturēties. Paskaidrošu savu pozīciju, balstoties uz dažiem, manuprāt, raksturīgiem piemēriem. Tie ņemti no pilnīgi dažādām jomām, tomēr visi uzrāda vienādu attieksmi pret mūsu valsti.

Tā kā iestāšanos Eiropas Savienībā mūsu politiskā elite jau sen bija pasludinājusi par stratēģisku mērķi, Rietumu bizness, ņemot to vērā, varēja kalt savus stratēģiskos plānus attiecībā uz Latviju. Somi pie mums atnāca ar Jēkabpils rajonā plānota celulozes kombināta projektu. Kāpēc man, Latvijas pilsonim, būtu jāpriecājas? Tāpēc, ka gadījumā, ja projekts tiks īstenots, kombināts dos 600 tūkstošus kubikmetru celulozes gadā? Tāpēc, ka somi piedāvā iznīcināt Latvijas mežus? Tāpēc, ka ik dienu pa mazu valsti braukalēs 2500 smagie furgoni? Iespējams, valsts ar milzīgu teritoriju – ASV, Kanāda, Krievija – var atvēlēt niecīgu tās daļu izgāztuves ierīkošanai, bet ko Latvijas mērogos nozīmē miljardu dolāru investīcijas, ar ko mūs kārdina? Tās reāli nozīmē visu Latviju padarīt par izgāztuvi.

Kāpēc somi nevēlas būvēt savā valstī? Tāpēc, ka grib arī turpmāk dzert tīru ūdeni no saviem ezeriem. Kāpēc viņi atsakās rūpnīcu būvēt jūras piekrastē? Tāpēc, ka pastāv Baltijas jūras labklājības valstu reģions, ne mazāk labklājīgs Ziemeļvalstu reģions. Abos šajos reģionos Somiju aizsargā Eiropas Savienība un tās vides aizsardzības mehānismi. Turpretim par Daugavu, kas, lai arī daļēji, plūst pa ES valsti, Savienība īpaši neuztraucas. Jo kam pieder Daugava? Krievijai, Baltkrievijai, Latvijai. Protams, ja projektu īstenos, arī Daugava piesārņos jūru, bet, iekams Eiropa tiks līdz šai upei, daudz netīru ūdeņu aiztecēs.

Par mums pašiem es teikšu tā: skumji un sāpīgi redzēt, ka vairāk nekā 15 gadus pēc tam, kad, pateicoties "zaļo" pūlēm, tika slēgts Slokas kombināts, mēs vispār piekrītam diskutēt par šo tēmu. Te izpaužas vēl viens pierādījums tam, ka mēs neesam gatavi būt pilnvērtīgi ES locekļi: mēs nejūtamies kā cienīgi, pašpietiekami, savas intereses aizstāvoši partneri. Un pret mums attiecīgi izturas. Vācu politiķis pozicionē sevi kā Vācijas, nevis Eiropas politiķis. Turpretim mūsējie plātās ar savu eiropieša apziņu, būtībā palikdami provinciāļi, kas kapitulējuši neokoloniālā diktāta priekšā.

– Bet vai tad tie paši somi nevarētu virzīt kombināta projektu arī tad, ja Latvija neiestātos ES?

– Viņi varētu gan, taču nevarētu izdarīt tik ievērojamu spiedienu. Līdzīga situācija rodas arī sakarā ar draudošo perspektīvu būvēt Latvijā elektrostacijas, kas kurināmajam izmanto ogles. Sākumā tādas elektrostacijas pasaulē slēdza ciet, jo to darbība izraisīja ekoloģiska rakstura

problēmas. Tagad vācieši izstrādājuši projektu, saskaņā ar kuru Latvijai piedāvā atgriezties pie šā kurināmā izmantošanas. Bet – piedāvā to darīt tikai mums, nevis sev. Tajā pašā laikā uzstājot, ka jāslēdz Ignalinas atomelektrostacija, kaut arī tās drošības līmenis bažas neizraisa. Respektīvi, Rietumu piedāvātā perspektīva ir šāda: jūs piesārņojat savu vidi, bet mēs izmantosim tīru elektroenerģiju.

Nemaz nešaubos, ka tiešām vajag cīnīties pret naudas "mazgāšanu", korupciju, starptautiskajam terorismam izdevīgu finanšu ceļu veidošanu. Taču šī cīņa jau ir kļuvusi par acīmredzamu ieganstu, lai apgrūtinātu Latvijas banku sistēmas darbību. Tādas īsti lielas naudas mums nav, šāda nauda caur mūsu bankām nāk no Krievijas, Ukrainas, Baltkrievijas. Starptautiskās organizācijas sāk būvēt mākslīgus šķēršļus finanšu tranzīta ceļā, taisa savus "melnos sarakstus". Tās vēlas atgriezt kādreizējās gultnēs tās naudas plūsmas, kas līdz ar neatkarības atjaunošanu sāka nākt caur Latviju. Un tas pilnībā saskan ar to koncepciju, kādu uz mums attiecina: naudai jāplūst uz metropoli, bet provincei tā ir burtiski jāizdīc, izmantojot nepavisam ne vienkāršo pieeju ES fondiem.

Gadu no gada politiķi lemj: ko darīt ar atlikušajiem sertifikātiem? Populārajā TV diskusijā "Kas notiek Latvijā?" politiķi apsprieda šādu koncepciju: visādus "sīkumus, kas pinas pa kājām", atdot par sertifikātiem, bet patiešām lielus pīrāga gabalus pārdot par naudu. Bet kas tad spēj tērēt ļoti lielas summas? Protams, pārsvarā tie ir ārvalstu biznesmeņi. Peļņu viņi parasti izved no Latvijas un saistību ar šo valsti vispār neizjūt. Bet sertifikācijas idejas būtība taču bija pavisam cita: lai katrs gūtu iespēju kļūt kaut vai par nelielu, tomēr īpašnieku, bet valsts no savas puses sekmētu pašmāju īpašnieku slāņa veidošanos. Lai īpašums vērtspapīru formā koncentrētos Latvijas iedzīvotāju rokās un biznesā. Tagad, kad ideja ir pilnībā deformēta, sanāk, ka Latvijas biznesu – it īpaši vidējo, kura rīcībā nav ievērojamu līdzekļu – pašu valsts ir piemānījusi. Lūk, kāda ir patiesā seja tiem "jaunajiem laikiem", ko mūsu politiķi ir tik ambiciozi pieteikuši. Būtībā viņi mudina Rietumu biznesu sekot tām nostādnēm, ar kurām viņi te ieradušies: savākt jaunajā provincē visu krējumu, izvest to uz savām valstīm, bet te – kaut ūdensplūdi.

LATVIJAS RAUSĪTIS

– Tomēr jūs kā cilvēks no Latvijas miljonāru saraksta zināt, ka ne jau tikai ārzemniekiem šeit pieder kapitāls. Un arī to, ka no globālā tirgus neaizbēgsi.

– Cik tad miljonāru ir šajā sarakstā? 500 uzvārdu, un ne jau visi šie miljonāri ir Latvijas pilsoņi, daudziem vienkārši šeit atrodas daļa biznesa. Ja valstij būtu pareiza attīstības stratēģija, mums būtu 10 tūkstoši savu uzņēmēju – miljonāru. Tad ārvalstu ekspansiju līdzsvarotu vietējie biznesmeņi, kas arī būtu globālā tirgus pilntiesīgi dalībnieki.

Ārpus ES nacionālās buržuāzijas veidošanās notiktu ātrāk un dabiskāk. Lai arī tad nāktos risināt sarežģītākas problēmas, tomēr lēmēji būtu mēs paši, nevis Brisele. Cilvēki mācītos patstāvīgi pelnīt naudu, iztiekot bez zivtelēm skopo Eiropas fondu veidā un paši meistarojot savas makšķeres. PSRS Āfrikas valstīm deva "zivteles" – vai tas bija cukurs vai cita "bezmaksas palīdzība". Turpretim ASV tām deva makšķeri, palīdzot radīt pašām savu ekonomiku. Esmu pabijis šādās "trešās pasaules" valstīs – kaut mēs tā dzīvotu.

Turklāt mūsu politiskā elite, politiskā sistēma kopumā nemāk aizstāvēt nacionālās intereses un, godīgi sakot, par tām īpaši neraizējas. Tāpēc, ja Briselē kaut kas īsti neatbilst eirostandartu ailēm, "lieks" var izrādīties gan perspektīvs projekts, gan pat vesela nozare. Pēc 10 – 20 gadiem, nostājušies uz kājām, mēs kļūtu, lai arī par jaunāko, tomēr partneri. Toties tagad mēs neglābjami kļūstam par norādījumu izpildītājiem, turklāt šie norādījumi, maigi izsakoties, ne vienmēr atbilst mūsu interesēm. Un vaina nav tik daudz Eiropas Savienības birokrātiskajā mašinērijā, cik metodēs, ko parasti lieto pret vāju un turklāt vēl arī atkarīgu jaunpienācēju. Saucot lietas īstajos vārdos, tas ir neslēpts spiediens.

Šīs rīcības nopietnākās sekas mūs vēl tikai sagaida. Eiropas Savienība izdara spiedienu uz Krieviju, lai pierunātu "Gazprom" palielināt cenas. Līdz ar Krievijas iestāšanos PTO spiediens acīmredzot pārvērtīsies par ultimātu. Pilnīgi noteikti tas nozīmē cenas celšanos pircējam – "Latvijas Gāzei". Tas savukārt izraisīs vietējo gāzes patērētāju ražotās produkcijas sadārdzinājumu, palielināsies visu valsts iedzīvotāju izdevumi.

– No godprātīgas konkurences viedokļa viss ir pareizi: dempingu pieļaut nedrīkst.

– Tā mums arī skaidro. Taču, ja ES patiešām gribētu, lai "jauniņie" nostājas uz savām kājām, lai viņi mazliet ātrāk nekā pēc 25 gadiem sasniedz Eiropas valstu IKP pašreizējo vidējo līmeni, uz šo problēmu varētu paskatīties arī citām acīm: kā uz sociālās izlīdzināšanas mehānismu. Kur tad paliek ES deklarētais solidaritātes princips? Tas pats sakāms arī par ES direktīvu, kas liek 18% nodokli piemērot siltuma enerģijai. Igaunija, kur dzīves līmenis ir augstāks nekā pie mums, atļāvās nepaklausīt un aplika siltumu ar 5% nodokli. Šāda pieeja dod vairāk labuma nekā birokratizētie Eiropas fondi.

– Jūs esat "Itera Latvia Co. Ltd" prezidents, un jūsu kompānija piegādā Latvijai gāzi, tā ir viens no "Latvijas Gāzes" akcionāriem. Vai jūs baiļojaties par savām komerciālajām

interesēm?

– Mans bizness būs tikai ieguvējs: augstākas cenas – lielāka peļņa. Bet es taču jau runāju par to, ka cilvēki, kas pārstāv nacionālo buržuāziju, jau ir atrisinājuši savas personiskās problēmas, un viņiem ir iespējas koncentrēt spēkus nacionālo interešu īstenošanā.

– Tieši ilgtermiņa stratēģisko nacionālo interešu aspektā – vai valsts var palikt bez stratēģiskā partnera: Krievija neder, ES neder? Mēs redzam, kādu izvēli ir izdarījusi Lietuva un Igaunija, un, neiestājoties Eiropas Savienībā, mēs būtu sevi nolēmuši izolācijai gan pasaulē, gan Eiropā.

– Kāpēc gan? Mēs iestājāmies NATO, garantējām sev drošību un investīciju aizsardzību. Maksājam par šo un to, ko atgādina vēsturiskā atmiņa, NATO budžetā 2% no IKP. Mēs gudri, ar smalku aprēķinu varējām atrasties šūpolēs, spēlēties un apkampties i ar Ameriku, i ar Eiropu, i ar Krieviju, turklāt neaizmirstot paši savas intereses.

– Cik praktiski reāls ir šāds scenārijs? Baltijas foruma iepriekšējā grāmatā ekonomikas doktors Inesis Feiferis arī runāja par to, ka iestāšanās ES bija nedaudz priekšlaicīga, tomēr jau praktiski nenovēršama. Viņa vienkāršais piemērs: vācu uzņēmējs ved kravu no Vācijas uz Krieviju. Ja Latvija nav ES dalībvalsts, tad, šķērsojot Latvijas un Lietuvas robežu, viņš maksā muitas nodevas, kaut gan varētu to darīt tikai vienreiz, uz Krievijas robežas.

– Visas tamlīdzīgas procedūras būtu iespējams sakārtot divpusēju attiecību līmenī. Birokrātisku grūtību nebūtu vairāk – es esmu pārliecināts, ka to būtu pat mazāk – nekā attiecībās ar Eiropas Savienību. Turklāt Latvijas likumdošanu varējām pēc nepieciešamības saskaņot ar ES standartiem un Eiropas Komisijas regulām. Tāpat, kā to izdarīja Norvēģija, kura gan ir NATO locekle, tomēr nav iestājusies ES. Šāds process nozīmētu pakāpenisku virzīšanos uz ES, pieskaņojoties valsts ekonomiskajai un politiskajai attīstībai. Bet, ja jau mēs esam iestājušies Eiropas Savienībā un saņēmuši drošības garantijas no NATO, vajadzētu nevis gaidīt, ka Latvija ar Briseles starpniecību spēs sakārtot savas attiecības ar Krieviju, bet gan veidot apstākļus tā, lai ES būtu spiesta uz Krievijas tirgu izrauties tieši caur Latviju.

– Vārdu sakot, jūs nemaz nemulsina kareivis, kas soļo "nepareizi"?

– It nemaz. Kāpēc gan man jāsoļo ierindā, pielāgojoties tiem, kas mani ved uz pilnīgi nepieņemamu mērķi, tikai tāpēc, ka tur, Rietumos, kāds mums uz šo mērķi ir norādījis?

– Vai Jurim Savickim personīgi ir nācies izjust paša aprakstīto attieksmi no Eiropas biznesmeņu puses?

– Ir nācies. Kad es šādu attieksmi izbaudīju uz savas ādas pirmo reizi, šausmīgi pārskaitos un izdarīju impulsīvu lēmumu. Biznesā šāda pieeja neder, tomēr es to it nemaz nenožēloju. Dāņiem bija autobusu pārvadājumu kompānijas "Nordeka" akciju kontrolpakete. Viņi izgudroja šādu shēmu: kompānija tiek novesta līdz bankrotam, un pēc tam viņi valstij piederošo daļu atpērk par sviestmaizi. Mēs ar partneri šo viņu projektu izjaucām, valsts daļu izpirkām paši, un tagad "Nordeka" pieder mums. Vai man ir vajadzīgs šis bizness, to gan es nezinu. Nāksies konkurēt ar ārvalstu kompānijām, un tas nepavisam nav viegli. Viņi, piemēram, Vācijā palielinās cenas, lai šeit tās samazinātu. Turklāt visā pasaulē autobusu pārvadājumus dotē valsts, nosargāt savas pozīcijas attiecībās ar ierēdņiem kļūst arvien sarežģītāk, bet spēlēt spēlītes ar birokrātiem – vienalga, vai tie būtu no Briseles vai pašu mājām – nemaz nekārojas.

LAI DZĪVO PREZIDENTS!

– Vai jums pret valsti ir tikpat skeptiska attieksme kā pret Eiropas Savienību?

– Tieši valsts taču mani ir ievedusi ES, kā saka, pa galvu pa kaklu. Bet patiesībā ļoti daudz kas un ļoti sen ir palaists garām. Raugiet: 15 gadu laikā kopš neatkarības atgūšanas valstī nav uzbūvēts neviens ievērojams objekts – ne tunelis, ne tilts. Dienvidu tilta projektu tikai nupat sāk īstenot. Burtiski tikko ir parādījušās pirmās Rīgas domes būvētās dzīvojamās mājas, Kuldīgā uzcelta pirmā jaunā slimnīca.

– Jūs uzskatāt, ka iespēju bija daudz vairāk?

– Es par to nešaubos. Es saprotu, ka 85 miljoni Dienvidu tiltam Rīgas mēra naktsskapītī neguļ. Tomēr jebkurš domes sastāvs varēja atrast piecus miljonus, lai Vanšu tilta nobrauktuve vairs nebūtu viens vienīgs korķis. Runa nav par konkrētu gadījumu. Ja atceramies Šķēles domu par to, ka valsts jāvada kā firma, tad jāsaka, ka uz mūsu valsti tas it kā neattiecas. Valsts ir tik neliela, ka tās Ministru prezidents no viena gala līdz otram var aizbraukt dienas laikā, un nedēļas laikā bez jebkādiem padomdevējiem saprast, kas bija jāizdara vakar, kas jādara šodien, kas – pēc gada. Ar precizitāti līdz, teiksim, vajadzīgajam bērnudārzu skaitam. Tomēr pastāvīgi notiek partiju tirgus, kurā visas problēmas tiek "aizrunātas ciet". Notiek nemitīga atklāta un slepena lobēšana, valdības krīzes, krēslu un portfeļu dalīšana.

Mūsu nelielajā valstī pietiek gudru, izglītotu cilvēku, taču varas pārstāvju "smadzeņu" īpatsvars ne tuvu neatbilst šim potenciālam. Jaunie cilvēki, kas papildina elites rindas, piemēram, no Repšes partijas, atgādina komisāru Švonderu no Bulgakova romāna ņa sirds". Sauc sevi par

labējiem, bet paši tik vien grib kā visu atkal "pareizi pārdalīt". Lūkojies uz viņiem TV un redzi, ka viņiem pat manieres vienādas, visi akurāt kā komisāri.

Lēmumi jāpieņem ātrāk un ar lielāku atbildības sajūtu, šaurākā lokā. Ne slepenības nozīmē, bet gan lai saīsinātu birokrātu un padomdevēju ķēdi. Vārdu sakot, jāmaina politiskā sistēma. Es, protams, neesmu par diktatūru, bet par autoritatīvu, apgaismotu līderi gan. Par valsts, nevis partijas vai biznesa grupējuma līderi. Tas nozīmē, ka esmu par visas tautas vēlētu prezidentu un attiecīgi par prezidentāru republiku. Lai valsts galvam ir tik lielas pilnvaras, ka tās izslēdz iespēju valsts efektīvu pārvaldi aizstāt ar politiskām pseidodiskusijām.

– Parlamentam tādā gadījumā paliek tikai sēžu vietas un lēmumu apstiprinātāja funkcija?

– Domāju, ka pamatā jā.

– Vai tas jums neatgādina Putina veidoto varas vertikāli?

– Jā, šādai analoģijai ir pamats. Kopīgas mums ir pārejas posma, postpadomju laika slimības. Īpaši tas attiecas uz Krieviju: ekonomikas kriminalizācija, naudas izvešana no valsts gigantiskos apmēros. Tomēr ir arī atšķirība. Putinam varas vertikāle ir vajadzīga, lai tajā kā skavā nostiprinātu milzīgu valsti. Turpretī Latvijai šī vertikāle vajadzīga, lai neieslīgtu sīkumos, lai neizļodzītu mazas valsts pārvaldi.

– Bet vai jūs varat piedāvāt kandidātus ar tik lielām pilnvarām apveltīta prezidenta postenim?

– Divreiz mums vienkārši paveicās. Es runāju par Gunti Ulmani un Vairu Vīķi-Freibergu. Žēl vienīgi, ka viņiem varas par maz, Satversme Latvijas Valsts prezidentam atvēl tikai reprezentācijas funkcijas. Tomēr, būdami spēcīgas personības, viņi ir diezgan daudz paveikuši valsts labā. Teicams prezidents būtu Ivars Godmanis, akadēmiķis Jānis Stradiņš, no jaunākas paaudzes – Jānis Naglis. Tālāk seko prāva plaisa, bet aiz tās varu saskatīt pagaru rezervistu soliņu, uz kura sēž kādi 20 cilvēki.

Jura Savicka vilšanos un pat sašutumu izraisīja Eiropas Komisijas prezidenta Ž.Barrozu, viņaprāt, amorālā rīcība, uzstājot, ka itāliešiem ir jāatsauc savs eirokomisāra kandidāts R.Butiljone. "R.Butiljone aizstāv dabiskas attiecības starp vīrieti un sievieti, patiesas tradicionālas ģimenes vērtības," saka J.Savickis. "Jācenšas labot dabas pieļautās kļūdas, jāpiedāvā homoseksuālistiem palīdzība, jāārstē. Butiljones gadījumā sanāca tā, ka virsroku guva citas, pretdabiskas vērtības. Bet kādēļ katoliskās Itālijas premjerministrs S.Berluskoni pakļāvās ES spiedienam un kāpēc klusēja Vatikāns, es nespēju saprast."

Latvijas Zinātņu akadēmijas Senāts Jurim Savickim ir piešķīris LZA mecenāta goda nosaukumu. Juris Savickis finansēja ar Rīgu saistītā slavenā ķīmiķa Paula Valdena pieminekļa radīšanu un uzstādīšanu. "Itera Latvija Co. Ltd" ir nodibinājusi apbalvojumus un prēmijas par izcilu ieguldījumu Latvijas zinātnes attīstībā, kā arī stipendijas ainavu arhitektūras specialitātes studentiem.

Pēc akadēmiķa Jāņa Stradiņa ierosinājuma Juris Savickis sponsorē žurnāla "Enerģija un Pasaule" izdošanu. Vērtējot autoru līmeni, valsts un pasaules attīstībai svarīgāko, valsts un pasaules ekonomisko situāciju ietekmējošo svarīgāko zinātniski tehnisko problēmu loku, poligrāfisko kvalitāti, šis izdevums godam pārstāv Latvijas zinātniekus un inženierus. J.Savickis, pats būdams diplomēts inženieris, uzskata, ka dot viņiem tribīni nozīmē veikt derīgu un godprātīgu ieguldījumu – sevišķi tagad, kad Latvijas zinātne pārdzīvo grūtus laikus.

Oļegs Stepanovs, *ekonomikas doktors, holdinga kompānijas "LS&S" (Latvian Shipping & Forwarding) līdzīpašnieks.*

Oļegs Stepanovs: "VALSTIJ UN EIROPAI IR VAJADZĪGS NACIONĀLAIS BURŽUĀ"

KAS VIŅAM NAV VIENALDZĪGS?

– Stepanova kungs, mēs sarunājamies pie kafijas tases jūsu birojā pašā Vecrīgas sirdī; pa logu paveras skats uz Doma baznīcu. Tajā pašā laikā jūsu vārds ir noturīgi saistīts ar Ventspili.

– Tāpēc, ka Ventspilī esmu aizvadījis septiņpadsmit gadus, bet tagad nu jau trīs gadus esmu Rīgā. Tur es strādāju "Ventspils naftas" un "Ventbunkera" padomē, Ventspils Brīvostas valdē, biju Ventspils Tirdzniecības ostas padomes priekšsēdētājs, joprojām esmu padomes priekšsēdētājs Ventspils graudu terminālī *"Ventspils Grain Terminal"*, kas sadarbojas ar Kazahstānu. Vienkārši sakot, tas ir mūsdienīgs elevators.

Bet Rīgā esmu paša izveidotas holdinga kompānijas "LS&F" *(Latvian Shipping & Forwarding)* līdzīpašnieks. Kompānijas darbības joma pilnībā atbilst gan manai iepriekšējai pieredzei, gan manām divām ar jūrlietām saistītajām izglītībām. Abus diplomus esmu ieguvis savā dzimtajā pilsētā Odesā. Pirmo, vidējās izglītības – jūrskolā, otro, augstāko – Jūras flotes inženieru institūtā.

– Jūsu ekonomikas doktora disertācija arī ir par "jūras motīviem"?

– Jā, tās temats ir "Ostas attīstības vadības teorija un prakse".

– Bet vai jūrā jūs esat gājis?

– Gan arodskolā, gan institūtā esmu bijis pusgadu ilgā praksē, apgūstot pirmās klases motorista pienākumus.

– Tātad jūsu holdinga kompānijas darbības joma...

– ... ar jūras pārvadājumiem – mēs fraktējam kuģus – un ostu saistīti pakalpojumi. Tieši šajā kompleksā arī slēpjas mūsu firmas *"know-how"*. Ir pamats domāt, ka nacionālā kompānija spēs konkurēt Eiropas Savienības tirgū.

– Jūs uzsverat apzīmējumu "nacionālā kompānija", nevis sakāt vienkārši – "LS& F" holdings.

– Jā, tieši to es uzsveru, jo uzskatu, ka mums jārisina divējāds uzdevums: mums jāiekļaujas globālajā pasaules un pirmām kārtām ES ekonomikā, tajā pašā laikā saglabājot savu īpatno seju.

– Vai sejas saglabāšana ir prestiža jautājums?

– Prestižam un tēlam biznesā piemīt tikpat liela loma kā privātajā dzīvē. Tikai privātajā dzīvē vienam otram izdodas "izbraukt" ar vārdiska vai burtiska grima palīdzību, turpretīm biznesā prestižu neizveidosi, ja tavs piedāvātais produkts būs sapuvis. Piemēram, mums ir nacionālā kompānija "Latvijas Kuģniecība". Izveidota pirms vairāk nekā 65 gadiem, vēl Pirmās republikas laikā. Tankkuģu flotes jaudas ziņā tā šodien ir viena no pasaules lielākajām kompānijām: tās flotes kopējā kravnesība pārsniedz miljonu tonnu; kompānijai ir visas iespējas ne tikai saglabāt, bet arī paplašināt savu nišu. Bet vai valsts labi apzinās "Latvijas Kuģniecības" iespējas? Spriežot pēc nepavisam ne veiksmīgajiem manevriem kuģniecības privatizācijas lietā, ne visai.

– Vai tad kā patērētājam jums nav vienalga, kur produktus pērk jūsu sieva – Latvijas kompānijas "Mono" vai norvēģu "RIMI" veikalā?

– Kā pircēju mani, protams, interesē tikai cena un kvalitāte. Gan kā saprātīgs mūsdienu cilvēks, gan kā biznesmenis, kas peļņu gūst starptautiskajā tirgū, es ne mirkli nešaubos par kapitāla kosmopolītisko dabu. Taču, analizējot situāciju, es redzu: ja valstī pārejas posmā neizveidosies stabila nacionālā buržuāzija, ja laiks tās veidošanai tiks neatgriezeniski izšķiests, apgrūtināta būs arī normālas sabiedrības sociālā pamata – vidussķiras – formēšana. Rietumu bizness Latvijā ienāk ne tikai ar savu kapitālu, bet arī savu menedžmentu, turklāt ne tikai vadības sistēmas nozīmē: ES apstākļos runa varētu būt arī par daļēju sava personāla izvietošanu i bankās, i tirdzniecības tīklos. Pareizs menedžments, protams, ir jāapgūst, taču mūsu jauniešiem nevajadzētu samierināties ar vienkāršu klerku vai oficiantu, vai "kases meiteņu" likteni. Vairākumā gadījumu tieši pašmāju uzņēmēji labāk izprot, teiksim, Latvijas pensionāru rūpes vai bērnu slimnīcu vajadzības.

"MŪSU KOPĪGĀ SAKĀVE"

– Kas traucē biznesa attīstībai tagad, kad valsts jau ir Eiropas Savienībā? Grāmatā "Dienas kārtība Latvijai – 2004", ko Baltijas forums ir izdevis neilgi pirms Latvijas iestāšanās ES, jūs, uzstādamies kā eksperts, rakstījāt: ja jau liktenis Latvijai lēmis tilta lomu, tā var un tai jāvar savienot divas telpas: Eiropas Savienību un Eirāzijas ekonomisko telpu, ko veido Krievija, Baltkrievija, Ukraina un Kazahstāna. Ar to rēķinās arī Eiropas Savienības politiķi un biznesmeņi.

– Ak vai, uzdevums joprojām ir aktuāls un joprojām neatrisināts. Vēl vairāk: arī pēc iestāšanās ES Latvijas politiskā elite šo uzdevumu nav adekvāti apzinājusies, un šīs šķērsās domāšanas izpausmes nu jau ir kliedzošas. Vai tad ilglaicīgu ekonomisko sakaru attīstībai netraucē mūsu kultūras ministres paziņojums par to, ka viņa nepieņems Baltkrievijas vēstnieku, kamēr šo valsti vada Lukašenko? Vai gan nejauši Latvijas dzelzceļa vadītājs sāka skandināt trauksmes zvanus, redzēdams, ka kravu plūsma no Baltkrievijas draud apsīkt?

– Bet vai jums pašam tur ir biznesa intereses?

– Ir, un pietiekami nopietnas. Viena no mūsu holdingā ietilpstošajām kompānijām caur Ventspils firmu "Kālija parks" nodarbojas ar Baltkrievijas minerālmēslu tranzītu. Protams, man nav ne mazākās vēlēšanās apdraudēt savu biznesu, tomēr arī tad, ja man Baltkrievijā nebūtu nekādu materiālo interešu, diezin vai es spriestu savādāk.

– Tā kā jums ar Baltkrieviju ir nopietnas un senas ekonomiskās attiecības, jūs noteikti esat pazīstams ar bijušo šīs valsts vēstnieku Latvijā Mihailu Mariniču. Redzot gan viņa profesionālo, gan cilvēcisko pusi, regulāri tiekoties ar viņu Baltijas foruma konferencēs, esmu pilnīgi pārliecināts, ka jums ar viņu bija labas attiecības. Pēc tam, kad Mariničs paziņoja, ka viņš kandidēs prezidenta vēlēšanās, viņš nokļuva aiz restēm...

– Nepavisam nevēlos teikt, ka gadījumā, ja es būtu Baltkrievijas pilsonis, noteikti balsotu par Lukašenko. Jums ir taisnība, sakot, ka manas attiecības ar Mihailu Mariniču bija labas un lietišķas. Es nezinu, par ko viņu apsūdz, un novēlu viņam drīz atgriezties brīvībā. Man ir saprotama interese un pat simpātijas pret opozīciju, tāpēc man ir labi saprotama interese par cilvēku, kurš Latvijā ir pazīstams. Tomēr Lukašenko vairāku gadu garumā ir likumīgi ievēlēts prezidents, un, ja principā nav pieļaujama iejaukšanās citas valsts iekšējās lietās, tad jo ļaunāk ir bojāt attiecības ar kaimiņiem. Taču kultūras ministres paziņojumu, kas bija adresēts Balkrievijas vēstniekam (kurš, starp citu, nemaz nelūdza audienci pie ministres), neatsauca nedz Ārlietu ministrija, nedz Ministru prezidents. Tajā pašā laikā Latvija nekritizē autoritāros režīmus atsevišķās Centrālāzijas valstīs, Valsts prezidente viesojas komunistiskajā Ķīnā. Žēl, ka tik nekonsekventa pozīcija ir raksturīga valstij, kas iestājusies Eiropas Savienībā. Žēl, ka provinciālisma un pašapziņas trūkuma līmenis Latvijas politikā nevis samazinās, bet gan palielinās! Izskatās, ka dominē tieksme ziņot "kam vajag": tiks izdarīts! Vienalga, vai tas attiecas uz piedalīšanos karadarbībā Irākā vai kādu citu "vērtīgu norādījumu".

– Jāsaprot tā: jūsu aplūkotā situācija nepavisam nav nejauša. Politiķi ne tikai nepalīdz, bet pat traucē biznesmeņiem būvēt tiltu starp Eiropas Savienību un Eirāziju.

– Par paša biznesu (saglabājot zināmas bažas par Baltkrievijas virzienu) es vairs nemaz neuztraucos. Taču nevis pateicoties politiķiem, bet gan drīzāk viņiem par spīti. Holdinga kompānija jau ir iekļāvusies pasaules tirgū, un es tās attīstībai un stabilitātei, tās pašpietiekamībai neredzu politiska rakstura šķēršļus. Būtu muļķīgi slēpt: es priecājos par to, ka politiskās sviras, kas varētu ietekmēt manu biznesu, ir kļuvušas minimālas. Un, kad es šodien palīdzu kādai no partijām, tad daru to, tikai un vienīgi idejiskas solidaritātes vadīts. Tomēr politķiem joprojām ir ārkārtīgi plašas iespējas pozitīvi vai negatīvi ietekmēt biznesu.

– "Izžuvušais" Ventspils naftas cauruļvads liecina, ka tas nav raksturīgi tikai Latvijai, bet arī, kā redzams, postpadomiskajai telpai kopumā.

– Šī situācija ir lielisks negatīvs piemērs, skaidra ilustrācija tam, kā divu kaimiņvalstu politika traucē uzņēmējdarbībai. Latvijā tranzīta nozare attīstās straujāk nekā kaimiņvalstīs, mēs pirmie esam lielākoties pārorientējušies uz tirgus ekonomiku, veikuši privatizāciju, barojam visu valsti, dodot lauvas tiesu iekšzemes kopprodukta. Tranzītbizness lielā mērā ir uzturējis teju visu politisko partiju spektru un nodrošinājis maizi ar sviestu daudziem jo daudziem termināļu darbiniekiem. Taču nesakārtotās Latvijas un Krievijas starpvalstu attiecības ir krasi samazinājušas nozares iespējas. Krievijas puses oficiālie argumenti – situācijā neesot nekādas politiskās pieskaņas, visu nosakot tikai ekonomika – ir tīra miglas pūšana. Taču arī Latvija ir "godam" pacentusies, izdarījusi visu, lai varētu sekmīgi attīstīties Baltijas cauruļvadu sistēma (BCS).

– Baltijas foruma dalībnieks, ievērojamais Krievijas politiķis un diplomāts Konstantīns Kosačevs vēl pirms BCS nodošanas ekspluatācijā intervijā man teica: "BCS ir mūsu kopīgā sakāve." Bet viņa tautietis, visu Baltijas foruma konferenču pastāvīgs dalībnieks, Stratēģisko vērtējumu institūta direktors Sergejs Oznobiščevs šai grāmatai paredzētā intervijā nāca klajā ar – kā viņš pats to nodēvējis – sadalītās dienas kārtības koncepciju. Risināt atrisināmo, lai savām rokām neradītu strupceļu.

– Man, biznesa cilvēkam ar pragmatisku domāšanu, šī ideja ir ļoti tuva. Tomēr gribot negribot rodas jautājums: kāpēc šī ideja, par spīti tās acīmredzamajam lietderīgumam, netiek izmantota? Latvijas sabiedrība joprojām nav apzinājusi mūsu valsts kā potenciālā tilta iespējas. Vēl pirms divdesmit gadiem pilsētnieki strādāja padomju plānveida ekonomikas sistēmā un ne mazākā mērā nebija atkarīgi no tā, vai viņu ražotā produkcija pasaulē ir pieprasīta vai ne. To pašu "Latvijas Kuģniecību" vadīja Jūras flotes ministrija, kas atradās Maskavā. Arī lauksaimnieku darba augļi eksportam tika vākti centralizēti. Cilvēkam bija pilnīgi vienalga, kā viņa darba rezultāti ietekmē valsts IKP, viņš nejuta nedz zaudējumus, nedz ieguvumus, pat minimālā apjomā nesaskatīja problēmas būtību.

Diemžēl arī šodien nebūt ne visiem jaunajiem cilvēkiem ir izglītība, kas ļauj viņiem iekļauties banku, apdrošināšanas, zinātniskajā darbības jomā, kur nav iespējams darboties, neizprotot kopsakarības.

HALTŪRISTU PSIHOLOĢIJA

– Bet politiķi, tik mērķtiecīgi iedami uz Eiropas Savienību un NATO, vai viņi zina, ko dara? Ja jau viņiem šodien pietrūkst drošības sajūtas un tādēļ viņi cenšas ignorēt tilta eirāzisko pusi, uz ko, jūsuprāt, atliek cerēt?

– Manuprāt, elites darbošanos nedrīkst attaisnot, taču to nav grūti izskaidrot. Elite, protams, ir skaists nosaukums, taču patiesībā politiķu rīcību nosaka psiholoģija, kas raksturīga tiem haltūristiem, kam maksā par nostrādāto laiku, nevis darba rezultātu. Pat tie, kas pārceļas no vienas Saeimas uz nākamo, nav izņēmums. Tiek nemitīgi bīdīta nacionālā ideja, kas ir saprotama un tuva elektorātam, politiķus šī ideja pārsātina, un viņi kļūst par pašu izlolotās politikas ķīlniekiem. Loks noslēdzas – lai gan mēs it kā esam atgriezušies Eiropā, eiropeiska domāšana politiķiem nav raksturīga. Pagaidām politiķi tādā veidā spēj labāk apmierināt savas ambīcijas un sasniegt savtīgos mērķus.

Tomēr es domāju, ka, attīstoties naturalizācijas procesam, pieaugs to pilsoņu īpatsvars, kas nepiekrīt šādai ideoloģijai, un provinciālo uzskatu noiešanu no skatuves veicinās arī sekmīga integrācija ES tirgū. Raugiet: lai gan nacionāli radikālās partijas darbojas arī citās Eiropas valstīs, un dažviet tās ir pat pārstāvētas parlamentā, tomēr sabiedrība tās pārsvarā uztver kā bīstamus margināļus.

Latvijas vēlētāju "ēdienkarte" pašlaik it kā ir plašāka nekā tā, kas tiek piedāvāta krievu vēlētājiem. Taču visi jaunie drīz vien maz ar ko atšķiras no vecajiem, bet galvenais – nav spēcīgas, parlamentā pārliecinoši pārstāvētas partijas, kas nebūtu veidota, balstoties uz nacionālo principu. Igaunija un Lietuva partiju celtniecības jomā jau ir pārvarējušas šo provinciālo barjeru. Būtu derīgi izanalizēt, kā tas ir saistīts ar šo valstu ekonomiskajiem panākumiem.

– Bet jūsu politiskā "ēdienkarte", vai tā jūs apmierina? Nebūt nemēģinu jūs virzīt uz to, lai jūs nosauktu partiju, par kuru balsojat. Vēlos tikai saprast, vai tāda partija vispār ir.

– Es pateikšu, par ko balsoju, – par Tautas saskaņas partiju. Cienu tās līderus Jāni Jurkānu un Jāni Urbanoviču. Domāju, ka šīs partijas idejas drīz kļūs pieprasītākas – tās ir to pelnījušas. Es pats visus šos gadus izdaru tīri idejisku un ētisku izvēli: tā kā TSP nav pārstāvēta varas struktūrās, savtīgas intereses man vienkārši nevar rasties.

– Jādomā, ka, pragmatisku apsvērumu vadīts, jūs esat palīdzējis arī citiem, ietekmīgākiem politiskajiem spēkiem?

– Nemēģināšu jūs pārliecināt par pretējo.

– Protams, nav vērts. Taču būtu labi, ja jūs tikpat vaļsirdīgi atbildētu: kāda ir jūsu attieksme pret krievu un krievvalodīgajiem biznesmeņiem, kas finansē latviskas nacionāli radikālas partijas? Piemēram, esmu lasījis pazīstama, teiksim tā, nelatviešu baņķiera interviju, kurā viņš apgalvo: ja jau radikālai partijai ir pietiekami plašs elektorāts, lai ļautu tai iegūt pārstāvniecību parlamentā, ar to ir jārēķinās.

– Es principiāli esmu pret jebkuru radikālismu, pret to, lai man uzspiestu melni baltu pasaules redzējumu, vienalga, par ko mēs runātu: vai par skolas reformu tās kategorisko aizstāvju un pretinieku redzējumā vai par šauri etnokrātisku politiku. Nacionālradikāļu atbalstīšana, manuprāt, ir amorāla. Tomēr es neaicinu tūlīt pat lādēt un vilkt pie kauna staba to sponsorus, bet gan tikt skaidrībā par šo parādību. Redziet, taisnību sakot, man pašam nākas atzīties grēkā. Ne es pats personīgi, bet mani partneri – tomēr tā bija arī mana nauda – ir atbalstījuši manus tiešos idejiskos pretiniekus – etnopolitiķus. Taču maniem toreizējiem kolēģiem svarīgi bija tas, ka tie paši politiķi, tie paši spēki atbalstīja nacionālās uzņēmējdarbības attīstību, nacionālās buržuāzijas veidošanos. Ir vajadzīga atklāta sabiedriska diskusija, kuras laikā jācenšas izanalizēt vai pat "uzšķērst" politikas un biznesa attiecības, palūkoties, vai mūsu vietējā īstenība atbilst vispārējai Eiropas realitātei, jāatrod krustošanās un atgrūšanās punkti.

PERSONĪBAS TRĪS HIPOSTĀZES

– Par nacionālo buržuāziju. Jūs pilnīgi pamatoti šim slānim pieskaitāt arī sevi. Respektīvi, jūs nevis klausāties asinsbalsī, bet gan balstāties uz "politiskās nācijas" jēdzienu, kas ir vispārpieņemts modernajā Rietumu pasaulē. Ir grūti psiholoģiski nostādīt sevi cita cilvēka vietā. Tomēr uzdrošināšos pieņemt, ka jūsos jāsadzīvo trim identitātēm. Jūs, dzimis krievs, esat uzaudzis Odesā – Ukrainas pusē, bet visa jūsu lietišķā darbība, ģimenes tēva dzīve risinās Latvijā.

– Jūs esat noteicis pareizu diagnozi, es tiešām esmu vairāku identitāšu produkts, bet mūsdienu atklātajā pasaulē tas ir normāli. No savas puses pieņemu, ka jūs jūtaties tāpat.

– Taisnība. Esmu dzimis pašās kara beigās uz Urāliem evakuētu Latvijas ebreju ģimenē. Piedzimt vācu okupācijas apstākļos Rīgā ebreju bērnam bija pavisam nepiedodama "greznība". Pamatā pateicoties tēvam, esmu mantojis interesi par savas tautas vēsturi un kultūru. Tomēr šajā ziņā varu pateikties arī tajos gados PSRS kultivētajam valstiskajam antisemītismam, kurš mani burtiski grūda pretējā virzienā. Esmu ieaudzis krievu kultūrā. Dzimtā zeme man ir Latvija. Minētajā grāmatā politoloģijas profesors Juris Rozenvalds apspriež mūsdienu sašķelto identitāti – Eiropai un pat Eiropas Savienībai raksturīgo blakus

dzimtajai, etniskajai. Tomēr atgriezīsimies pie jums.

– Mana bērnība ir pagājusi Ovidopoles pilsētiņā netālu no Odesas. Tur es beidzu ukraiņu astoņgadīgo skolu. Vēl tagad ukrainiski saprotu visu, varu dziedāt dziesmas, taču iespēju sarunāties ukrainiski sen nav bijis, trūkst prakses. Krievu valoda, krievu kultūra, krievu vēsture, kura mani vienmēr ir interesējusi – tas viss ir bijis, ir joprojām un būs mana dzīve. Bet nu jau divdesmit gadus dzīvoju Latvijā – kopš atbraucu uz Ventspili, norīkots tur darbā pēc institūta beigšanas. Kopā ar mani atbrauca arī sieva Viktorija – mēs mācījāmies vienā augstskolā, viņas specialitāte ir hidrobūvju inženieris. Latviešu valodu es protu, lai arī ne ideāli. Un māju, sava darba sajūta man ir te, Latvijā.

– Vai jūs esat pārliecināts, ka nemānāt pats sevi? Ja jūs būtu vienkāršs atslēdznieks vai santehniķis Stepanovs, jūsu bērni varētu mācīties tikai latviešu valodā, valsts augstskolā, un arī tikai tādā gadījumā, ja jūs spētu par to samaksāt. Turpretim jūsu, biznesmeņa, bērniem ir atvērta teju visa pasaule. Ja skolu reforma viņiem radītu sarežģījumus, uzrastos privātskolotājs.

– Varētu uzrasties – tā būs precīzāk. Bet drīzāk neuzrastos vis: es vēlos, lai mani bērni mācītos paši tikt galā ar savām problēmām. Taisnība, viņi varētu izglītoties ārzemēs. Viens no maniem trim dēliem tur arī sāka savu studenta dzīvi. Tomēr drīz atgriezās Latvijā, jo, būdams tālu no mājām, ārpus savas vides, ārpus draugu loka, bija jutis psiholoģisku diskomfortu. Kas attiecas uz mani pašu, es labi atceros, kā dzīvoju, kad mani ienākumi bija daudz pieticīgāki. Arī tagad – ne mazāk kā pusdienot dārgā restorānā – man patīk iedzert kausiņu alus Doma laukumā vai uzkost "Lido". Man būtu neinteresanti un emocionāli nepietiekami uz pilsētu, kas man kļuvusi tik tuva, skatīties tikai pa limuzīna logu. Es nejūtos psiholoģiski atrauts no cilvēkiem, starp kuriem dzīvoju. Tāpat kā principiālas nozīmes nav manai turībai, tās nav arī manai tautībai. Un vispār – esmu pārliecināts, ka tā ir tāda pašiznīcinoša loģika: raudzīties uz valsti, kurā dzīvo, tikai kā uz vietu, kur taisīt biznesu. Varu atļauties kopā ar ģimeni atpūsties Maldivu salās, tomēr man nav ne mazākās vajadzības justies tā, it kā tur būtu manas mājas. Cita lieta, ka nedz es, nedz jūs ne vienmēr esam apmierināti ar to, kas mūsu mājās notiek. Laikam gan tieši tāpēc Baltijas forums iecerējis izdot jūsu grāmatu, kurā savukārt jūs esat uzaicinājis mani piedalīties.

– Atļaušos paziņkārot: vai jūsu interese par krievu un latviešu augstākās raudzes gleznotāju darbiem ir nākusi kopā ar lielu naudu vai...

– Neturpiniet, jautājumu sapratu. Reizē ar naudu radās iespēja pirkt vērtīgus mākslas darbus. Bet interese atnāca kopā ar manu sievu. Viņai ir ļoti smalki attīstīta gaumes un stila izjūta. Nebūdama šīs jomas profesionāle, viņa ir mūsu mājas un šā biroja dizainere. Pirms apstākļi ļāva mums iegādāties oriģinālus, mēs staigājām pa Rīgas muzejiem un izstādēm, izmantojot jaunās iespējas, apmeklējām Luvru un Prado...

– Vai esmu pareizi ievērojis, ka jūsu labdarība arī ir vērsta tieši uz mākslas cilvēkiem?

– Ja nerunājam par mirkļa untumiem, kas saistīti ar kādu ekstraordināru situāciju, tā tas ir. Bet ir arī regulāras saistības, ko esmu uzņēmies: līdzdalība Krievu drāmas teātra garantu biedrībā (šā teātra pirmizrādēs es bieži tiekos arī ar jums), palīdzība Rīgas bērnu teātrim "Horizonts" un Ventspils latviešu bērnu ansamblim "Jūras akmentiņi".

– Bet kāpēc jūs nestāstāt, ka esat kļuvis par režisora Jevgēņija Paškēviča starptautiskā filmas projekta "Golfa straume zem leduskalna" ģenerālsponsoru?

– Domāju, ka nav pienācis laiks par to runāt, jo filma vēl ir tapšanas stadijā. Paškēvičs pie manis atnāca, pastāstīja par savām iecerēm, un tās man likās interesantas.

– Beigsim mūsu sarunu kā lietišķi cilvēki un atgriezīsimies pie jums tuvās "jūras tēmas". Ko jūs uzskatāt par galvenajām aktualitātēm Rīgas, vienas no Baltijas jūras reģiona galvaspilsētām, attīstībā?

– Tie, bez šaubām, ir apstākļi Rīgas Brīvostā. Nedrīkst ignorēt to, ka dabisko nosacījumu ziņā Rīga apriori zaudē Tallinai. Tallinas osta patiesībā ir koncerns: Vecpilsētas osta, Jaunā osta jeb Mūga un Paldisku osta, kur padomju laikos bija jūras kara flotes bāze. Rīgas ostai – par spīti tās lielajai akvatorijai – ir stipri ierobežotas praktiskās attīstības iespējas: jāievēro ekoloģiskie un kultūrvēsturiskie nosacījumi, ar ostas attīstību saistītais protesta noskaņojums. Uz kurieni ostu pārcelt? Teorētiski to varētu pārcelt uz Bolderāju vai Vecmīlgrāvi. Taču šie projekti prasa gigantiskus ieguldījumus – ap pusmiljardu dolāru. Nesenā pagātnē Ventspils osta baudīja dažādas priekšrocības – sešdesmitajos gados tur sākās naftas pārkraušana, septiņdesmitajos gados ienāca kālija sāls, astoņdesmitajos ierindā stājās "Ventamonjaks" –, bet deviņdesmitajos gados aizejošā PSRS līdzekļus ieguldīja Tallinā. Turpretī Rīga visos laikos nav dabūjusi neko.

Uz šā fona politiķu konstruktivitātes trūkums un neapdomība izskatās vēl briesmīgāk. Visādā ziņā tā uzvedās iepriekšējā sasaukuma Rīgas domes sastāvs, un sevišķi tas izpaudās Repšes valdības laikā. Ministru kabinets un galvaspilsētas pašvaldība atradās atklātas konfrontācijas stāvoklī. Kā mainīsies situācija ostā pēc gaidāmajām pašvaldību vēlēšanām, pagaidām nav skaidrs. Līdz šim politiķi ir pierādījuši, ka viņu šauri partijiskās un savtīgās intereses pašmāju lietās izpaužas tikpat skaidri, kā to varam redzēt starpvalstu attiecībās.

Pagaidām vienīgā tribīne, no kuras tiek nopietni un mierīgi diskutēts par mūsu apspriesto problemātiku, ir Baltijas forums. Pierādījums tam ir šī grāmata, ko forums izdevis.

Oļegs Stepanovs: "Nevarētu teikt, ka saskarsme ar kādu no politiķiem ir atstājusi uz mani kādu īpašu iespaidu. Drīzāk man ir interesantas un dārgas personiskās attiecības ar manu novadnieku Mihailu Žvaņecki vai Vladimiru Pozneru."

Konstantīns Kosačevs, Krievijas Valsts Domes Starptautisko attiecību komitejas priekšsēdētājs: "Baltijas cauruļvadu sistēma ir mūsu kopīgā sakāve."

Jevgēņijs Paškēvičs, topošās filmas "Golfa straume zem leduskalna" režisors: "Filmas projekts virzās uz priekšu, milzīgā, varētu pat teikt, izšķirošā mērā pateicoties Oļegam Stepanovam. Lieta tāda, ka tas ir starptautisks multikulturāls projekts, kurā blakus Latvijai piedalās arī Igaunija, Krievija, Ungārija, Vācija. Šis projekts ir viens no lielākajiem Latvijas kino vēsturē kopš neatkarības atgūšanas. Un, kaut gan tam ir piešķirts nacionālā projekta statuss – tā finansēšanā piedalās Latvijas Nacionālais kino centrs un Valsts Kultūrkapitāla fonds –, piešķirto līdzekļu ir daudz par maz. Bez sponsoru naudas šo filmu (tā tiek veidota pēc Anatola Fransa daiļrades motīviem) vienkārši nevarētu radīt. Nepārspīlējot teikšu: esmu apstaigājis vairākus simtus firmu, pirms iepazinos ar Oļegu Stepanovu. Viņš kļuva par nacionālā projekta ģenerālsponsoru. Manuprāt, viņam bez jelkādas šaubīšanās ir pamats – gan šauri lietišķā, gan ētiskā nozīmē – pārstāvēt nacionālās buržuāzijas intereses."

Edvīns Karnītis, *inženierzinātņu doktors, profesors, Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas Padomes loceklis, kādreizējais Ministru prezidenta un ekonomikas ministra padomnieks, Latvijas pārstāvis Eiropas Informācijas sabiedrības forumā.*

Edvīns Karnītis: "EIROPAS SAVIENĪBA IR TIKAI ATTĪSTĪBAS INSTRUMENTS"

VĒRTĪBA VISOS LAIKOS UN TAUTĀS

– Savu rakstu grāmatā "Nacionālās intereses: formulējuma meklējumos" jūs nosaucāt "Dzīves kvalitāte kā Latvijas nākotnes mērķis".

– Būtība ir tāda, ka es nepiekrītu tiem, kas iestāšanos NATO un ES uzskatīja par mūsu mērķi. Tas nevar būt mērķis. Visu laiku un tautu, visu valstu un visas cilvēces, kā arī jebkura cilvēka mērķis vienmēr ir bijis un, manuprāt, vienmēr paliks – dzīves kvalitātes uzlabošana. Dzīves līmenis, labklājība ir svarīgs, taču ne vienīgais dzīves kvalitātes komponents. Dzīves kvalitāte ir ietilpīgs, sintezējošs jēdziens. Nepavisam nevēlos teikt, ka mans skatījums uz to ir galīgs, tieši otrādi, es labprāt par to diskutētu. Saskaņā ar manu priekšstatu dzīves kvalitāte ir jēdziens, kas apvieno visas cilvēka intereses. Tajā skaitā arī filozofiskās – interesi par dzīves jēgu. Tas attiecas uz Austrumiem un Rietumiem, Ziemeļiem un Dienvidiem, pagātni un nākotni, bagātām un nabadzīgām valstīm. Prioritātes un akcenti var būt dažādi un mainīgi, – pašlaik tie tādi arī ir visās vairāk un mazāk attīstītās valstīs. Ja mēs noteiksim sev skaidru mērķi, varēsim atbildēt arī uz otro stratēģiskas nozīmes jautājumu: kādi ir pieejamie resursi šā mērķa īstenošanai?

Dzīves kvalitāti es redzu kā vienādmalu trijstūri, kurā visas malas ir vienādi svarīgas: labklājība, drošība, ilgtspējība (*sustainability*).

– Eiropas Savienība saskaņā ar jūsu viedokli ir tikai instruments, lai to sasniegtu?

– Varens instruments, taču ne vairāk. Eiropas Savienība ir tieši tāds pats tīklveida sadarbības modeļa paraugs kā daudzi citi.

– Taču tam ir arī filozofiskā dimensija. Grāmatā jūs atgādināt, ka ES izveidošanas pamatā liktie galvenie vārdi ir "*people first*" – "cilvēki pirmajā vietā".

– Tā ir. Jebkura tīklveida modeļa pamatos ir likta kāda filozofija, kāda ideja, kas virza visus dalībniekus.

– Viņiem nepietiek ar "kailu" tehnoloģiju?

– Tehnoloģiju noliekam malā uzreiz. Tehnoloģija ir otrās vai pat trešās kārtas instruments. Tas, ka mūsu nākotni tik bieži savieto ar tehnoloģiju, sakot, ka informācijas sabiedrība nozīmē datoriķus, ir tīrās muļķības, pilnīgi murgi. To jums saka cilvēks, kas pats nāk no datoriķu vides, no Elektronikas un skaitļošanas tehnikas institūta, klasisks tehnokrāts. Tehnoloģija, dators ir tikai instruments, kas dod iespēju piekļūt informācijai, to apstrādāt un uzkrāt, galu galā, to izmantot. Un tikai. Manā Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas direktora mūžā ir mainījusies pati bibliotēku izmantošanas filozofija. No patērētāja skatpunkta galvenais ir nodrošināt piekļuvi jebkurai informācijai, bet no kāda plaukta un no kādas bibliotēkas tā paņemta, viņam ir vienalga. Taču dators nav nekas vairāk kā grāmatas papildinājums, un es pat neklausos sarunās par "bibliotēku nāvi".

Informācijas sabiedrībā galvenais atslēgas vārds ir "zināšanas". Tā ir informācija, ko pārstrādājusi mūsu smadzeņu pelēkā viela, un prasme šīs zināšanas izmantot. Mūsu perspektīva ir akcentu pārbīdē no ekonomikas, kas balstās uz darbaspēka un materiālajiem resursiem, uz ekonomiku, kuras pamatos liktas zināšanas. Tas ir jo aktuālāk, atceroties mūsu demogrāfisko situāciju. Izglītības pieejamība un līmenis šodien vairs nav jautājumi, kas attiecas uz sociālo politiku vien, tā ir kardināla problēma, kas ietekmē valsts attīstību. Zinoši cilvēki būtībā ir mūsu valsts vienīgais ilgtermiņa resurss. Es nedomāju, ka par resursu dzīves kvalitātes uzlabošanai varam uzskatīt Latvijas mežus, kaut gan arī par tiem šajā sakarā tiek bieži runāts.

STIPRAIS PAŅEM VISU?

– Ļoti, iespējams, pat pārāk bieži mēs runājam par mūsu it kā izdevīgo ģeopolitisko stāvokli, tomēr nevar teikt, ka mēs to kaut kā īpaši sekmīgi izmantotu.

– Ģeopolitiskais stāvoklis pats par sevi nevar nest nedz labumu, nedz ļaunumu. Vēsture mums to rāda itin pārliecinoši. Ir ērti atrasties Baltijas jūras reģiona aktīvas darbības zonā, blakus attīstītajām Ziemeļvalstīm, kuru attīstības – tostarp arī zinātnes, rādītāji ir augstāki nekā pasaules vidējais līmenis. Tomēr mūsu uzdevums nav uz mūžīgiem laikiem palikt par nabaga radiniekiem, kuri arī pēc uzņemšanas Eiropas Savienībā tiek turēti ģimenē asociēto locekļu stāvoklī saskaņā ar to pašu pirmsiestāšanās formulu 5+3. Otra "mūžīga" problēma: šeit vienmēr ir bijusi caurstaigājamā sēta, lielu spēlētāju interešu zona, un attiecīgi mums pašiem tas nozīmē riska zonu. Vai mēs nākotnē būsim plusos vai mīnusos, ir atkarīgs no mūsu stratēģiskās un taktiskās prasmes.

– Bet vai tikai tas? Grāmatā jūs apgalvojat, ka 21.gadsimts apgāž principu "stiprais paņem visu". Vai jums šajā ziņā tomēr nerodas šaubas?

– Lieliski saprotu jūsu šaubas un neuzskatu, ka realitāte man izsaka vienus vienīgus komplimentus. Tomēr aplūkosim tendences. Aplūkosim pasauli tās globālajos mērogos un jebkuru darbību iespējamību. Šodien nav jāsūta ziņnesis vai diplomātiskais kurjers, lai pēc nedēļas varētu saņemt informāciju. Ne tikai valsts vai kompānija, bet arī jebkurš cilvēks var dzīvot tīklveida sadarbības režīmā (atšķirībā no pierastā lineārā modeļa) ar jebkuru partneru skaitu. Starpvalstu līmenī šis modelis vispilnīgāk darbojas Eiropas Savienībā, sliktāk – Apvienoto Nāciju Organizācijā. Tīklveida modelī obligāts sekmīgas attīstības nosacījums ir tāds, ka labumu no sadarbības gūst visi partneri. Ja kāds velk tīklu uz savu pusi, viņš to sagraus. Ja valstis un tautas nonāk līdz šai izpratnei, jebkuras puses dominēšanas iespēja tiek izslēgta. Tas skar pilnīgi visu, kas notiek sabiedrībā. Tehnoloģija kļūst par instrumentu pat demokrātijai, kas nespēj attīstīties, ja mazākumam nav dotas iespējas tapt sadzirdētam.

– Kā jūsu koncepcija saskan ar ASV nerimstošo vēlēšanos kļūt par vienīgo superlielvalsti? Turklāt ne tikai pasaules politikā. Jūs pats citējat Bušu vecāko: "Amerikāniskais dzīvesveids nav temats diskusijām."

– Neviena superlielvalsts, sākot jau ar Seno Romu, nevēlējās pazaudēt šo statusu, taču nevienai no tām nav izdevies to saglabāt uz mūžīgiem laikiem. Arī ASV pašlaik atrodami ne jau vieni vienīgi citētās pozīcijas nešaubīgi piekritēji. Esmu iepazinies ar amerikāņu pētnieku izstrādātiem iespējamās notikumu attīstības scenārijiem, un saskaņā ar vienu no tiem valsts nākotnē zaudēs savu dominējošo lomu. Bez šaubām, tas notiks, jautājums tikai – kad? Šodien mēs jau zinām, ka drīz tiks palielināts ANO Drošības Padomes locekļu skaits, situācija gandrīz sešdesmit gadu laikā ir mainījusies. Šīs pasaules vareno, kas diktē savus noteikumus, kļūst mazāk.

– Vai kāds no pieciem pasaules attīstības reģionālajiem centriem – ASV, ES, Japāna, Ķīna, Krievija – konkurences cīņas karstumā, jūsuprāt, nevar sagraut visiem izdevīgo globālo tīklu?

– Jebkuru tīklu veido tā, lai tas radītu priekšrocības tīkla dalībniekiem. Tajā pašā laikā visintensīvākās tirdzniecības un investīciju plūsmas pasaulē vērojamas tieši starp šiem centriem.

– Vai ir radusies īpaša problēma – attiecības starp ES un ASV?

– Eiropas Savienības Lisabonas stratēģija postulē, ka ES jāizveido pasaulē viskonkurētspējīgākā ekonomika, tātad pirmām kārtām attiecībā pret ASV. Baltijas valstīm radās jautājums, kā līdzsvarot nu jau mūsu kopīgās ES vispārējos uzdevumus ar savu, teiksim tā, īpašo attieksmi pret ASV? Jāmācās patstāvīgi un ar cieņu risināt sarežģītas problēmas.

KLUSUMA DRAUDI

– Jūs visnotaļ loģiski pieņēmāt, ka nenoregulētās politiskās attiecības starp atsevišķiem centriem – ES un Krieviju – draud radīt vājas ekonomiskas aktivitātes zonu.

– Jā, ja ir attīstītas divpusējas biznesa vides attiecības, notiek kultūras apmaiņa, tad ir arī normāla kustība. Ja vispusīgas sadarbības nav, rodas klusuma zona.

– Klusuma draudi "krīt" tieši pār Baltiju.

– Tieši tā, apdraudēta ir ES un Krievijas pierobeža. Uzņēmēji sāk bažīties un rēķina, vai vispār ir jēga darboties tādā zonā.

– Jūsu kolēģi, grāmatas līdzautori no Vācijas un Somijas, uzskata, ka ES paplašināšana Eiropā nav likvidējusi robežlīnijas, bet gan tikai pārbīdījusi tās uz Krievijas robežām.

– Vēlreiz uzsvēršu, ka tīklā ar nosaukumu "Eiropas Savienība" labums jāgūst visiem partneriem. Un noteikti piebildīšu: tas ir attiecībā arī pret iespējamiem partneriem, kas nav iekļuvuši šajā klubā. Jums ģimenē ar sievu, bērniem, vecākiem, brāli, māsu ir viena līmeņa attiecības, bet ar kāpņutelpas kaimiņu – pavisam cits līmenis. Un tās var veidoties dažādi. Jums nevajag, lai ar kaimiņiem ir kopīga virtuve, tomēr nav slikti, ja jūs pie kaimiņa varat ieskriet pēc kāda sīpola. Robežlīnija starp diviem tīkliem var izveidoties dažāda. Ja jums kopīgi jāuztur privatizēta māja, jūs jau esat partneri. Turpretim, ja no pretējās mājas zem jūsu logiem met atkritumus, vai gan tādi kaimiņi var būt partneri?

– Baltijas politiķiem ir raksturīgs tas, ka viņi piedāvā sevi Eiropai, uzdodamies par vislabākajiem, viskompetentākajiem ES ekspertiem Krievijā. Turpretim jūsu uzvārda māsa Raita Karnīte šajā grāmatā saka: "Viņi prot krievu valodu, taču viņiem nav ko teikt."

– Visnopietnākā problēma slēpjas apstāklī, ka līdz pat šai dienai no mūsu vērības izslīd pasaulē notiekošo procesu savstarpējā saistība. Mēs joprojām neesam sapratuši, ka pašas par sevi nevar eksistēt cita no citas neatkarīgas tirdzniecības attiecības, politiskās attiecības, kultūras attiecības.

– Tas, par ko runāja Gēte savā "Faustā", – visas pasaules iekšējā saistība?

– Mūsdienu proza jeb, nopietni runājot, informatīvo centru uzbūves teorija, uzskata, ka Baltija patiešām ir visērtākais reģions sadarbībai ar Austrumiem: cilvēki pārvalda krievu valodu, saprot Krievijas iedzīvotāju mentalitāti, te ir ievērojama krievu diaspora. Tomēr pragmatiska skata uz attiecību, notikumu, apstākļu sakarībām nav. Piemēram, visa polemika par 9. maiju neizgāja aiz ārpolitikas rāmjiem. Bet it sevišķi attiecībās ar Krieviju tas ir nepietiekami. Taču visu teikto varam attiecināt arī uz Krievijas attieksmi pret mums. Abas puses pārbauda otras puses reakciju uz galējību izpausmēm. Baltijas un Krievijas radikāļi ir ļoti labi sadarbojušies. Bet klusuma zona nav izdevīga nedz Krievijai, nedz Baltijai. Tā nav izdevīga arī ES, globalizācijas apstākļos tās dalībvalstīm ES vajadzīga kā konkurētspējīgs tīkls.

UN TOMĒR "PEOPLE FIRST"?

– Vai nepastāv pretruna starp konkurenci globālajā pasaulē, uzsvērti liberālu ekonomikas attīstību, paplašinātās ES apstākļos pārāk dārgās sociālās valsts modeļa revīziju un "*people first*" izcelšanu svarīgākās un reāli pastāvošas tēzes līmenī?

– Dzīves kvalitāte aptver ekonomisko, sociālo un politisko sfēru, cilvēka psiholoģisko labklājību, tā uzlabojas, pateicoties zināšanām, pelēkajai vielai. Tātad noteikti "*people first*". Liberālais ekonomikas modelis, protams, nebūt netiek noliegts, taču mežonīgais kapitālisms atstāj skatuvi. Būtiski elementi, kas vērsti uz tirgus regulēšanu visas sabiedrības interesēs, gūst arvien lielāku lomu. Tikai nekādā gadījumā nevajadzētu to sajaukt ar plānveida ekonomiku. Eiropas Savienība ir pieņēmusi galīgu lēmumu piedzīt no "*Microsoft*" 615 miljonus dolāru lielu soda naudu par monopolstāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu, un tas taču ir noticis sabiedrības interesēs. Ļoti būtiska lieta, kas regulē brīvo tirgu radošajā sfērā, ir tā, ka valsts aizsargā intelektuālo īpašumu. Pateicoties tam, patentu, licenču, autora tiesību turētāji likumīgi kļūst par monopolistiem. Rodas acīmredzama neatbilstība Ādama Smita uzskatiem, kurš bija kvēls konkurences aizstāvis un monopolu pretinieks. Viņa laikos dominēja mehāniskais darbs, turpretim bez intelektuālā īpašuma aizsardzības nav iedomājams ekonomikas intelektuālais modelis. Tātad monopols kļūst par impulsu attīstībai.

– Vai tas attiecas arī uz mūsu valsti, uz jūsu reālo praksi?

– Obligāti. Es to redzu un pats ar to nodarbojos kā Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas Padomes loceklis. Komisija regulē pakalpojumus – tostarp šo pakalpojumu tarifus – cilvēkam vitāli svarīgās jomās: elektrība, gāze, siltums, telekomunikācijas, pasts, daļēji arī transports. Tāds vienots regulators mums ir vienīgajiem Eiropā. Faktā, ka valsts nedod brīvu vaļu kompānijām, kas piegādā pakalpojumus, izpaužas tās regulējošā loma. Savukārt man tas nozīmē modelēt ekonomiku, kurā valstij ir piešķirta tāda loma. Valsts zināmās robežās regulē arī finanšu, tostarp banku sektoru. Šodien diezin vai ir iespējama "Bankas Baltija" kraham līdzīga kolīzija. Tāpat valsts regulē arī kompāniju apvienošanās procesu, tādējādi novēršot monopolu parādīšanos un veicinot godīgu konkurenci.

– Vai jūs neietekmē radikālie liberālisma piekritēji, kuri, aizgājuši no padomju plānveida ekonomikas, noliedz valsts regulējošo lomu?

– Noklīstot no ceļa, var iegāzties vienā grāvī un var iegāzties arī pretējā. Padomju ekonomika turējās pēc iespējas tālāk no visatļautības un mežonīgā tirgus. Šaudīties no vienas puses uz otru un atpakaļ ir vieglāk nekā saprātīgi noturēt līdzsvaru.

ĢENERĀLĀ LĪNIJA

– Dzīves kvalitāte. Cilvēku resursi. Faktori, kas jums ir visbūtiskākie. Kā būtu jāizpaužas valsts darbību savstarpējai saiknei, lai ES mums kļūtu par to pašu instrumentu, par kādu Eiropa to ir radījusi savām vajadzībām?

– Nav pamata uzskatīt, ka tuvākajā nākotnē mūsu politiskā sistēma pārveidosies, kļūstot līdzīga britu, vācu vai amerikāņu sistēmai, kur politiskais svārsts dod iespēju daudzus gadus valdīt te vienai, te otrai politiskajai partijai, pārmaiņas notiek tikai kārtējo vēlēšanu rezultātā vai pat retāk. Pie mums joprojām pie varas ir īslaicīgas koalīcijas valdības. Tomēr ir ārkārtīgi svarīgi noteikt ģenerālo līniju ne jau tikai šim vienam gadam. Tātad tai jābūt formulētai un apstiprinātai parlamenta līmenī. Un, ja valdības mainās tik bieži, kā tas pēdējā laikā notiek pie mums, katram jaunam kabinetam jāsaglabā kopējais virziens. Mums taču ir arī pašiem sava pozitīva pieredze: virzība uz NATO un ES bija stabila.

Otrs obligāts attīstības noteikums ir problēmu loka uztveršana pilnā tā sakarību gammā – par to mēs jau runājām. Mums jāsaprot, ka nedrīkst radīt ārpolitisko koncepciju, neatskatoties uz ekonomiku, nedrīkst izstrādāt ekonomisko programmu, to nesaskaņojot ar sociālo problemātiku. Lai, neapjēguši ekonomisko perspektīvu, necenstos būvēt zinātnes un izglītības attīstības koncepciju, lai būtu skaidrs, kam būs vajadzīgi jaunie ļaudis. Lai, radot lauku attīstības programmu, domātu, ar ko vēl, izņemot darbu agrārajā sektorā, varēs nodarboties lauku iedzīvotāji.

Ģenerālajai līnijai, stratēģiskajam skatījumam ir jākonverģē ar visām svarīgākajām savstarpējām sakarībām. Nedomāju, ka tās izstrādāšana un apstiprināšana Saeimā atrisinās gluži visas problēmas. Es stāvu tālu no tiem populistiem, kas sola, ka vidējo ES līmeni valsts sasniegs pēc 10 gadiem, tomēr jāatzīst, ka situācija tad noteikti kļūs skaidrāka, noteiktāka, stabilāka. Ja par mūsu mērķi kļūs dzīves kvalitātes uzlabošana, tuvošanās šim mērķim nevarēs izraisīt nedz labējo, nedz kreiso pretestību. Dūru vicināšana varētu notikt tikai taktikas un instrumentu jautājumā.

– Kāds, jūsuprāt, ir šās vīzijas saturs?

– Katrā "dzīves kvalitātes" trijstūra malā ietilpst daudzas sastāvdaļas. Labklājība nozīmē ekonomisko attīstību, dzīves līmeni, nodarbinātību, izglītību, veselību, mājokli, kultūru, radošo darbību, brīvo laiku, psiholoģisko komfortu.

Drošība nozīmē demokrātijas attīstību, neļaujot nolaisties nedz pie autoritārisma, nedz pie haosa un anarhijas. Tā nozīmē arī citus valsts un personības iekšējās drošības aspektus, valsts ekonomisko drošību, cilvēka sociālo drošību. Valsts un sabiedrības atvērtību, kas sekmē sinerģētisku efektu, veiksmīgu konkurenci – atšķirībā no pasaulei slēgtas valsts un cilvēka. Protams, arī ārējo drošību.

Ilgtspējība nozīmē saprātīgāku un intensīvāku visu materiālo resursu, zemes, infrastruktūras izmantošanu, zemāku slodzi videi, cilvēciskā potenciāla attīstību, reģionu stāvokļa līdzsvarošanu. Tas ir arī problēmu loks: izglītības novecošanās, smadzeņu aizplūšana uz ārvalstīm. Stabila, izsvērta ārpolitika, labas attiecības ar kaimiņiem. Sabiedrības vienotība: mēs esam pārāk maza valsts, lai pieļautu šķelšanos un pretnostatījumu. Identitātes saglabāšana un kultūru bagātināšanās: nepieļaut nedz etnisko izolāciju, nedz globālistisko nivelēšanos, kad visi domā un runā vienādi.

Daudzi faktori skar divas vai pat visas trīs dzīves kvalitātes sastāvdaļas. Tāpēc nevienu no tiem nedrīkst ignorēt, pretējā gadījumā problēma sāk līst ārā kā nagla, uz kuras var viegli savainoties.

NAV IERĒDŅU DARĪŠANA

– Vai Stratēģiskās analīzes komisijas izveidošana pie Valsts prezidenta kancelejas ir būtisks solis tajā ceļā, pa kuru vajadzētu iet?

– Tas ir daudz vairāk nekā nekas. Šī komisija ir panākusi to, ka problēma ir uznesta diskusiju tribīnē, ka parādījušies spriedumi, publikācijas. Tomēr es iedomājos, ka pašlaik vairs nepietiek ar analīzi vien, gribētos redzēt arī sintēzi. Jo analizēt var to, kas ir, turpretim to, ko es apzīmēju ar jēdzienu "ģenerālā līnija", vēl vajag radīt. Tādēļ ar prieku uztvēru ziņu par to, ka Saeimā izveidota Latvijas nākotnes attīstības apakškomisija. Ministru prezidents savā Jaungada uzrunā tautai arī teica, ka nepieciešams perspektīvs redzējums. Prezidenta, Saeimas un valdības līmenī it kā sāk veidoties sapratne par to, kam būtu jānotiek.

– Starp citu, vai premjers tolaik nepāršāva pār strīpu, teikdams, ka mēs no igauņiem atpaliekam par desmit gadiem?

– Stipri pāršāva, un es mierīgu prātu to apliecinu, un to pašu esmu teicis arī pašam premjeram. Igauņi par savām problēmām nekliedz pa visu pasauli. Eiropas inovāciju barometrā parādījās jūtami "uzpūsts" skaitlis: Latvijā pēdējo divu gadu laikā gandrīz 80% firmu esot izlaidušas jaunu produkciju. Pēc trim dienām mūsu statistiķi labo: šis skaitlis esot tikai 18%. Igauņi nemūžam neko tādu nebūtu darījuši. Viņi teiktu: lai jau tā Eiropa domā, ka mēs esam trešajā vietā.

– Bet ir taču vajadzīgs arī reāls pašnovērtējums.

– Vajadzīgs pašu mājās, bet kādēļ jākliedz pa visu Eiropu? Spēcīgu un perspektīvu partneri tīklā taču uztver daudz nopietnāk.

– Atgriezīsimies pie mūsu sarunas būtības. Pazīstamais ekonomists Alfs Vanags cita starpā arī šīs grāmatas lappusēs aizstāv nepieciešamību izveidot Ekonomiskās analīzes institūtu, līdzīgu tiem, kādi ir izveidot Īrijā vai Somijā.

– Vajadzīgs Stratēģiskās analīzes un programmu institūts, kurš nodarbotos ne tikai ar ekonomiku, bet ar visu to kopumu, par kuru mēs runājām. Vienu nacionālās attīstības plānu 2004. – 2006. gadam sagatavoja dažādu ministriju ierēdņi, bet darbu pārraudzīja Finanšu ministrijas ierēdņi. Nākamais plāns top, balstoties uz tiem pašiem principiem, tikai "jumts" tagad ir Reģionālās attīstības ministrija. Tas nekam neder. Ierēdnis pēc definīcijas nav nedz pētnieks, nedz radītājs. Ierēdnis ir izpildītājs. Turklāt nāks jauns ministrs un izrādīsies, ka ierēdnis nav gājis "īstajā" virzienā. Pavisam cita lieta būtu kompetents un neatkarīgs smadzeņu centrs, kurš spētu un būtu pilnvarots formulēt valsts stratēģiju.

"Nevar būt ne runas par to, ka es lasītu romānu uz datora displeja tā vietā, lai paņemtu rokās grāmatu," saka inženierzinātņu doktors, datorspeciālists Karnītis. "Es ļoti daudz lasu uz displeja, tomēr materiālā labāk iedziļinos, ja savā priekšā redzu lappusi. Sevišķi tad, ja strādāju ar 3 – 5 materiāliem vienlaikus."

Autoritāšu vārdus profesors Karnītis nenosauc. Jāmācās no daudziem, viņš uzskata. Tomēr viņi ir jāuztver kritiski, jo nedrīkst no kādas, pat visizcilākās personības pārņemt visu. Cilvēki ir darbojušies dažādos laikos un dažādās sabiedrībās. Ja mēs esam aizgājuši tālu no Smita, tas nenozīmē, ka akli pielūdzam valsts regulējošās lomas apoloģētu Keinsu. Smita laikos dominēja, kā mēs sakām, mehānisks darbs, un intelektuālā īpašuma aizsardzības problēma tolaik vienkārši vēl neeksistēja.

Zalmans Kacs, Ābrams Kleckins: "NEZINĀŠANU VAR PIEDOT, NEVĒLĒŠANOS MĀCĪTIES – NE"

Autora un redaktora dialogs (nobeigums)

BET ŠĶŪNIS JOPROJĀM LIESMĀS...

– Sāksim ar jautājumu par to, kas tevi vispār ir atvedis uz Baltijas forumu. Tu taču vienmēr esi distancējies no piedalīšanās lielajā politikā. Bet ar politisko procesu analīzi vari nodarboties – un to joprojām dari – savā akadēmiskajā nišā. Protams, arī Baltijas forums nepavisam nav tīra politika, taču foruma dalībnieki uz to skatās no attāluma, kas politikai "atrodas" tuvāk nekā universitātes katedra. To interesanti apzināties arī tādēļ, ka daudzi kolēģi šajā grāmatā ar tevi acīmredzot ir vienisprātis. Tiešā veidā politikā viņi neiesaistās, tomēr viņu eksperta līmeņa vērtējumi ir pazīstami un ietekmīgi arī ārpus akadēmiskās vides.

– Tad jau ir jēga paskaidrot, kā izpaužas mana līdzdalība un kā – distancēšanās. Es neesmu iestājies – un negrasos to darīt – nevienā partijā. Tu taču redzi, ka teju visi tavi sarunu biedri uz tām raugās pirmām kārtām kā uz biznesa grupu aizsegu un lobiju. Pavisam cita lieta ir pilsoniskā nostāja. Es vienmēr piedalos vēlēšanās un arī neslēpju, kurā partijā saskatu mazāko ļaunumu.

Tavs jautājums mani mudina atskatīties: izrādās, būtībā pat manas profesionālās dzīves sākumu noteica tieši tieksme veidot un paust pilsonisko nostāju. Universitātē es taču esmu ieguvis filologa diplomu, gribēju nodarboties ar krievu literatūrzinātni. Staļina nāvi un 20. kongresu es toreiz neuztvēru kā atkusni, bet gan kā jauna politiskā klimata iestāšanos. Un, ja jau reiz marksisma kropļošana ir

beigusies, tātad vajag pašam atrast pareizo ceļu un to parādīt arī cilvēkiem. Tā es kļuvu par žurnālistu.

Ilūzijas par iespējām uzlabot režīmu galīgi izgaisa tikai 1968.gada augustā, kad padomju tanki ienāca Prāgā. Tad, lai gan nerakstīju to, kam neticēju, es nolēmu atstāt žurnālistiku un pāriet akadēmiskajā vidē. Kļuva skaidrs, ka režīms nebūs mūžīgs. Tomēr nekādi nevarēju prognozēt, ka izdosies pašam piedzīvot tā krahu.

Jaunajos laikos es sākumā biju diezgan aktīvs, piedalījos vēsturiskā, Atmodu ievadījušā radošo savienību plēnuma dokumentu sagatavošanā. Aktīvi piedalījos Latvijas tautu foruma rīkošanā, kurā par visiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem tika runāts kā par tās pilsoņiem. Bet jau šajā posmā, pat vēl pirms Tautas frontes pirmā kongresa, man radās motīvi šaubām un attiecīgi – iemesli, lai distancētos. Es nesaprotu, kā iespējams pilnībā norobežoties no līdzatbildības par pagātni, ja vien tu, protams, neesi atklāti cīnījies pret režīmu. Kad es to pateicu no tribīnes, pēc manis runājošais cilvēks norādīja, ka viņš negrasās būt atbildīgs kopā ar Kleckinu. Kad jau kuluāros es viņam atgādināju par komjaunatnes prēmijām, par Ļeņinam un Lielajam Oktobrim veltītiem sacerējumiem, cilvēks, kas daudzus gadus bija man labs paziņa, apvainojās. Viņš jau sen darbojas nacionālradikāļu nometnē...

Es centos pierādīt Tautas frontes līderiem, ka nedrīkst paklausīgo tautu vest pretim gaišajai nākotnei, nomainot tikai karogu, bet neiesaistot cilvēkus reālu problēmu risināšanā. Tolaik daudz runāja par migrācijas ierobežošanu. Un es ierosināju katrā rajonā izveidot LTF grupas, kas sekotu tam, lai netiktu sākta ražošana, ja tai jāpiesaista Latvijā no ārpuses ienākošs darbaspēks. Vēl tuvāka man bija ideja par to, lai LTF grupas nodarbotos ar savas apkaimes ekoloģisko inventarizāciju: bija taču iespējams izvērtēt katras upītes stāvokli, bija iespējams redzēt briesmas, kas nāk no katras fermas. Vārdu sakot, es vēlējos, lai cilvēki tieši piedalītos svarīgā darbā, kuru turklāt bez viņiem vispār nebūtu iespējams paveikt. Lai cilvēki varētu balstīties pašu pieredzē un saprast: demokrātijai vajadzīgi nevis vienkārši izpildītāji, bet gan dalībnieki, pat vairāk – savas dzīves saimnieki. Taču man atbildēja: pagaidi, tā nav problēma. Tagad galvenais ir pārņemt varu, galvenais, lai Tautas fronte uzvar vēlēšanās.

– Vai tad tolaik tas tiešām nebija pirmais un galvenais uzdevums?

– Tautas fronte vēlēšanās uzvarētu ar vēl lielāku pārsvaru, ja būtu bijusi izpratne par to, ko nozīmē ne vien neatkarīga, bet arī demokrātiska valsts. Kopš tā laika dzīvojam, it kā mūsu šķūnis vienmēr būtu liesmās. Vai gan nav zīmīgs apstāklis, ka pēc neatkarības atjaunošanas *de iure* Tautas fronte vienkārši sašķīda sīkos gabalos, tā nebija pārstāvēta pat pirmajā jauno laiku Saeimā. Taču tieši tajā laikā sakņojas šodienas neatrisinātās problēmas un neatšķetinātās pretrunas. Nav iespējams kaut ko atrisināt, ja risināšanā netiek iesaistīti tie, uz ko tas attiecas un kā vārdā tas tiek darīts. Nevar uzcelt demokrātisku parlamentāru republiku, atņemot opozīcijai praktiski jebkuras iespējas piedalīties valstiski svarīgu lietu lemšanā. Un nedrīkst pieļaut, lai nacionālais faktors lēmumus padara nedemokrātiskus. Galu galā tas kaitē nācijai, kuras vārdā lēmumi tiek pieņemti.

– Šie apsvērumi bija tavas rīcības pamatā arī daudzus gadus vēlāk, kad, piemēram, kopā ar latviešu un krievu inteliģences pārstāvjiem tu parakstīji atklāto vēstuli, kurā bija argumentēta vajadzība liberalizēt Izglītības likumu.

– Tas ir tikai viens konkrēts gadījums. Gluži vienkārši likumdevēji nedomādami bakstīja vissāpīgāko punktu. Taču šis gadījums raksturo sistēmu, politiskās elites domāšanu. Pilnīgi skaidrs, ka elite nesaprot, kas tā tāda – demokrātija. Un tāpēc tā pati sevi ir iedzinusi nacionālā dogmatisma Prokrusta gultā. Es nevaru tam piekrist nedz kā analītiķis, nedz – pirmām kārtām – kā pilsonis, tāpēc, lai gan neredzu iespēju piedalīties tajā praktiskajā politikā, kāda pie mums ir izveidojusies, jūtu pienākumu meklēt citu pašizpausmes veidu gan savai pilsoniskajai pozīcijai, gan ilgus gadus krātajai intelektuālajai bagāžai. Tu noteikti atceries, ka mēs ne reizi vien esam piedalījušies nevis šauri partijiskos, bet gan sabiedriskos projektos, kas vērsti uz demokrātijas attīstību un sabiedrības konsolidāciju. Un "visilgspēlējošākais", līdz šim visdzīvotspējīgākais ir izrādījies projekts ar nosaukumu "Baltijas forums".

"DAUDZ VAIRĀK NEKĀ NEKAS"

– Šajā trīsdesmitajā, grāmatas pēdējā dialogā mēģināsim apkopot dažus šā cikla rezultātus. Tavs kolēģis gan šajā grāmatā, gan universitātē Juris Rozenvalds runā par trim uzdevumiem, kas valstij bija jārisina vienlaikus: par nacionālās valsts, demokrātisko institūciju un tirgus ekonomikas izveidošanu. Rietumvalstīm šo uzdevumu veikšanai bija nepieciešams ilgs laiks: no vairākiem desmitiem gadu līdz pat diviem gadsimtiem.

– Mums nav tik daudz laika. Mums vajag nevis kopēt, bet gan apgūt Rietumu pieredzi, lai to varētu pielāgot mūsu apstākļiem. Laikā, kad notika cīņa par neatkarības atjaunošanu, politiķiem varēja piedot, piemēram, spriešanu par to, cik ilgā laikā mēs panāksim Somiju, četros vai astoņos gados. Turpretim šodien infantilismu un dogmatismu piedot nav iespējams.

Baltijas foruma prezidents Jānis Urbanovičs šajā grāmatā ir lieliski parādījis, kā sāka risināties parlamentārais trejādais uzdevums: mehāniski atgriežoties Pirmajā republikā. Tādā kārtā atjaunotā Saeima faktiski atteicās no pienākuma pieņemt lēmumus, tā vietā izliekoties, ka kopš dienas, kad Ulmanis 1934. gadā apturēja demokrātiskās konstitūcijas – Satversmes darbību, arī laiks bija apstājies, un tagad tas vienkārši atkal tika ieslēgts, paziņojot, ka Satversme atkal darbojas. Vārdu sakot, vairāk

nekā pusgadsimts tautas dzīvē neskaitās. Tā nu sanāk, ka politiskā elite dzīvo savu dzīvi, bet sabiedrība kopumā un katrs cilvēks atsevišķi pats kaujas ar savām problēmām.

Nu, ļoti skaidri tas izpaudās virzībā uz Eiropas Savienību. Ne tāpēc, ka (kā par to daudz runā eiroskeptiķi) agrāk izlēma Maskava, tagad Brisele. Apzinoties visus "bet", pilnīgi atbalstu iestāšanos. Neiestājušies ES, mēs nonāktu ij ekonomiskā, ij politiskā izolācijā un galīgi novīstu. Atšķirība tā, ka Maskava mums neko neprasīja un mēs nelēmām – kam tad mums tā vajadzīga? Turpretim Brisele nav vainīga, ka mēs esam iestājušies ES, neatšķirdami mērķi no līdzekļiem. Un tikai tagad – kā, piemēram, tavā šīs grāmatas dialogā ar profesoru Edvīnu Karnīti – ir sākusi parādīties patiešām jēdzīga argumentācija. Viņš skaidri parādīja: Eiropas Savienība nav nekas vairāk vai mazāk kā varens attīstības instruments. Nacionālās stratēģijas elements. Bet kur tad tā ir, šī stratēģija?

Padomāsim par kādu lietu: mazāk nekā mēnesi pirms šīs grāmatas nākšanas klajā valsts atzīmēja Neatkarības deklarācijas 15. gadadienu, bet tikai tagad parādās pirmās publikācijas par nacionālajām interesēm. Tavs dialogs ar profesori Žanetu Ozoliņu vismaz ieskicē tēmu.

– Turklāt tikai pašos vispārējos vilcienos. Profesore parāda, kādā veidā attīstītajās valstīs vispār tiek formulētas nacionālās intereses. Tas ir noderīgi, man bija ļoti interesanti iepazīties ar dažādām pieejām. Žaneta Ozoliņa pati spiesta atzīt, ka Latvijā vēl tikai gaidāma diskusija par reālajām valsts interesēm – un tas nepavisam nav akmens profesores dārziņā. Raksturīgi, ka tikai viens no maniem sarunu biedriem, ekonomists Alfs Vanags, kuram ir Lielbritānijā iegūta izglītība un darba pieredze aptuveni desmit valstīs, teica, ka viņš esot piedāvājis valdībai reālu projektu par ekonomiskās analīzes institūta izveidošanu pēc Īrijas parauga. Institūta, kuram būtu ne tikai darbības filozofija, bet arī alternatīvi organizācijas un finansēšanas modeļi un kuram būtu visnotaļ pieņemams budžets. Kā grāmatas redaktors tu strikti noskaņoji mani uz to, lai es izvēlētos tādus sarunu biedrus, kas spētu ieskicēt perspektīvu. Neteikšu, ka tas bija viegli.

– Kad tavs darbs pie grāmatas tuvojās noslēgumam, atceries – tu pavaicāji, kādi ir mani vispārējie iespaidi. Es atbildēju: tie ir 90 procenti no iespējamā, taču tas nenozīmē, ka arī no vēlamā. Jebkurā gadījumā tu un tavi sarunu biedri nonāca pie secinājuma, ka šādu jautājumu uzdošana un risināšana vairs nav atliekama. Profesors Karnītis, runājot par stratēģiskās analīzes komisijas izveidošanu, tev teica: tas ir daudz vairāk nekā nekas. Taču viņš, atceries, iet tālāk, norādot, ka analizēt iespējams to, kas ir, bet vajadzīga sintēze – attīstības stratēģiskā līnija.

APOLITISKĀ POLITIKA

– Domāju, ka problēma ir, lūk, kur. To, ko saprot un redz neangažēti eksperti, politiskā elite nekādi nespēj aptvert. Profesore Brigita Zepa grāmatā stāsta par to, cik ļoti ir pasliktinājušās starpnacionālās attiecības saistībā ar situāciju ap skolu reformu. 70% aptaujāto latviešu apgalvoja, ka "krievvalodīgie negrib mācīties latviešu valodu". Un 60% krievvalodīgo teica, ka viņus "spiež mācīties latviešu valodu". Profesore to sauc par konflikta padziļināšanos. Simptomātiski, ka šo pētījumu ir finansējusi Eiropas Savienība. Par to tai, protams, paldies. Taču vai gan nelielā, maigi izsakoties, ne īpaši bagātā, sociāli stipri noslāņotā valstī starpnacionālajām attiecībām nebūtu jābūt prioritārām?

– Profesorei Zepai ir taisnība, kad viņa grāmatā saka, ka sabiedrība nav jāintegrē, ka politiķiem vienkārši nevajadzētu to dezintegrēt. Process, kas manī viesa bažas jau pirms daudziem gadiem, pēdējā laikā ir gājis plašumā. Ideoloģija, kas paredz atgriešanos Pirmajā republikā, ir sadalījusi cilvēkus pilsoņos un nepilsoņos.

– Interesanti, ka datora programmas redaktors vārdu "nepilsonis" pasvītro ar sarkanu, uzskatīdams to par gramatisku kļūdu. Gramatika nesaskata loģiku pašā "nepilsoņa" jēdzienā.

– Politiķi ir kļuvuši par nacionālās mītrades ķīlniekiem. Balstoties subjektīvi apzinātā personiskajā pieredzē, to ir kultivējusi arī latviešu emigrācija, un neatkarības atjaunošanas agrīnajā posmā tās ietekme bija visai liela. Zīmīgi, ka drīz vien politiķu, teiksim tā, piezemētās, visnotaļ būtiskās intereses vairs neļāva strīdēties par, viņuprāt, ne sevišķi būtiskiem jautājumiem. Politiķi savām rokām padziļināja sabiedrības starpnacionālo šķelšanos. Latviešu un – no otras puses – krievu nacionālradikālisms devalvēja sabiedriskās saskaņas ideju. Var teikt, ka politiskajā diskursā vairs nav pat šāda jēdziena. Ja arī tas tiek lietots, tad tikai saistībā ar kādas konkrētas partijas nosaukumu. Patiesībā saskaņa sabiedrībai tādēļ vajadzīga jo vairāk. Šobrīd, šķiet, pie saskaņas var novest viens vienīgs ceļš.

Nāksies sākt no paša sākuma. Cerības jāsaista nevis ar savā šaurajā partijiskajā lauciņā šiverējošiem politiķiem, bet gan ar sabiedriskās domas veidošanu, ar normālu cilvēku un normālu organizāciju – tostarp arī Baltijas foruma – darbību ārpus parlamenta.

– Apmēram ar to, ko Vāclavs Havels sauca par apolitisko politiku.

– Tieši tā. Un cerības jāsaista arī ar pašreizējo – tostarp jauno, bet jau neatgriezeniski vecāko biedru angažēto – politiķu paaudžu maiņu. Ar mani un tevi, un mūsu līdzpilsoņiem, kas laiku pa laikam balso par "neīstajiem" politiķiem. Es saviem studentiem vienādiņ saku: cik reizes mēs kāpsim uz viena un tā paša grābekļa?

– Ja nu viņu nemaz nav – to, kas spēj saraut šo slēgto apburto loku? Arī tu pats taču esi

spiests samierināties ar mazāko no ļaunumiem.

– Jā apburtais loks ir izveidojies, un to vajag saraut. Savu spēju robežās mēs kopīgi to darām, piemēram, Baltijas forumā. Taču tāpat, kā "iepriekšējā" dzīvē es neticēju, ka piedzīvošu PSRS sabrukumu, arī tagad īpašas ilūzijas neloloju. Savus trīs uzdevumus mēs nespējam atrisināt vēlamajā termiņā. Atšķirība tāda, ka tagad runa ir par slavējamiem mērķiem, ko jau sen ir sasniegušas citas, attīstītās valstis. Un arī attālinoties šī perspektīva nezaudē nedz mērķtiecību, nedz pievilcību.

– Pastāv nereti (tostarp arī šajā grāmatā) pausts viedoklis: šī perspektīva būtiski tuvināsies, kad būs pabeigta lielo uzņēmumu privatizācija. Kad beidzot būs sadalīts valsts un pašvaldību īpašuma "lielais pīrāgs". Tad biznesam jūtami mazināsies motīvi politiķu lobēšanai un korumpēšanai.

– Šis faktors var kļūt būtisks, taču nekādā ziņā tas nevar būt vienīgais. Tik tiešām politiskais apvārsnis paplašināsies, radīsies jauni mērķi. Bet vakar korumpēts politiķis taču nevarēs šodien iegūt jaunus tikumiskos principus.

– Vai varam prognozēt, ka tad sabiedriskā saskaņa kļūs par jaunu kārti politiskajās spēlītēs? Ātrāk vai lēnāk, bet naturalizācija turpināsies. ES spiediena rezultātā nepilsoņi iegūs tiesības piedalīties pašvaldību vēlēšanās.

– Šī tendence ir reāla. Naturalizācijas temps, nebūdams īpaši augsts, tomēr palielinājies pēc iestāšanās ES un būtiski pārsniedz tempus, kādos mūsu krievvalodīgie iedzīvotāji emigrē uz Krieviju un kādos Latvijas iedzīvotāji pieņem Krievijas pilsonību. Šo labvēlīgo konjunktūru nevajadzētu ignorēt. Taču būtība ir tāda, ka vajadzētu nevis savas cerības saistīt ar kārtējām politiskajām spēlītēm, bet gan padarīt saskaņu par sabiedrības un personības vajadzību.

BALTIJAS FORUMA "LIELCEĻU KARTES"

– Sabiedriskā gaisotne pēdējos mēnešos īpaši skaidri parāda, kā Latvijas politikā savijas starpnacionālās un Latvijas un Krievijas starpvalstu attiecības. Pie šīs grāmatas es strādāju tieši šajā laikā – starp reakciju uz skolu reformu un kolīzijām ap 9. maiju. Ļoti iepriecina, ka agresīvais noskaņojums nav skāris gandrīz nevienu no maniem sarunu biedriem. Lai gan tajā nedēļā, ko pavadīju Maskavā, risinādams šai grāmatai iecerētos dialogus, mani sarunu partneri, protams, uzdeva jautājumus par Salaspils koncentrācijas nometni un vodku ar voblu uz avīzes. Kā redzam šajā grāmatā, vispārējā intonācija ir bēdīgs izbrīns.

Laika konteksts ir tāds, ka neviens nemeklē kompromisu. Tikai Krievijai – un vairāk nevienai citai valstij pasaulē – Latvija prasa okupācijas atzīšanu. Ar šo prasību mūsu valsts ir atgriezusies Eiropā, šo prasību tā īpaši kategoriski deklarē 9. maija priekšvakarā. Bet arī Baltija, saka no nacionālradikālisma bezgala tālais profesors Juris Rozenvalds, nevar samierināties ar Krievijas pozīciju "vēsturiska netaisnība 1940. gadā nav notikusi". Pilnīgs strupceļš...

– Politoloģe Ilze Ostrovska šajā grāmatā saka, ka latvieši vēl nav līdz dibenam iztukšojuši savu rūgto biķeri. Pat intelektuāļu līmenī var just nepārvarētu kompleksu. To pilnīgi bez kāda ļauna prieka – tieši otrādi, ar nožēlu – spiesti atzīt tavi sarunu biedri Igors Jurgenss un Aleksejs Arbatovs. Daudziem cilvēkiem vēl līdz galam nav izsīkušas sāpes un aizvainojums, un politiķi to uzsilda arvien no jauna. Valstis nav izrunājušās no sirds, kā to sarežģītās situācijās dara cilvēki, kas viens otram nepiekrīt, tomēr vēlas līgt mieru. Vispirms vajadzētu izrunāties vēsturnieku un politologu, pēc tam – politiskās vadības līmenī. Tā vietā no abām pusēm tiek mētātas agresīvas ideoloģiskas klišejas.

Nē, es nepiekrītu tiem, kas saka: žēl, ka laikā, kad notika cīņa par neatkarības atjaunošanu, gandrīz nemaz nelija asinis. To es saku tāpēc, ka cīņa notika, paldies Dievam, tikai vārdiski. Augstu vērtēju Islandes cēlo žestu, pirmajai atzīstot Latvijas neatkarību. Tomēr ķēdes reakcija, atzīstot neatkarību no Rietumu lielvalstu puses, sākās tikai tad, kad to izdarīja Krievija. Tāpēc ir saprotams Krievijas demokrātu aizvainojums. Mēs tūlīt pat uzgriezām Krievijai muguru un sākām visādi demonstrēt naidīgumu. Taisnība Jurgensam: ja attiecībās būtu cits diskurss un cita tonalitāte, atrastos arī formula, ar kuras palīdzību varētu atzīt neapšaubāmi notikušo vēsturisko netaisnību.

Manuprāt, līdz pakāpeniskai, bet konsekventai Latvijas un Krievijas attiecību normalizācijai varētu nonākt, ja mierīgi, bez paziņojumiem un savstarpējiem apvainojumiem, abas puses vienotos, ka pašreizējā situācija ir pretrunā abu valstu svarīgākajām interesēm. Tas būtu impulss tam, ko Sergejs Oznobiščevs šajā grāmatā, spriezdams, izrādās, man tuvajā mierīgas konstruktivitātes manierē, sauc par dialoga dinamiku.

Par "karu par kara rezultātiem", jāsaka, ka pirms Molotova – Ribentropa pakta bija Minhene, bet pēc tam bija Jalta. Tagad, kad kopš kara beigām apritējuši 60 gadi, jārunā par to, ka nav pieļaujamas amorālas vienošanās – līdzīgas tām, kuru rezultātā tika saplosīta Eiropa. Tāpēc atgādināšu principiāli jauno pieeju, ko šajā grāmatā ir formulējis Jānis Urbanovičs. Forums vērsās pie Latvijas, Krievijas, ASV, Vācijas, Lielbritānijas un Francijas vadītājiem, ierosinot viņiem nākt klajā ar kopīgu paziņojumu, kurā nosodītas pret citām valstīm vērstas vienošanās pagātnē un atzīts, ka tādas nav pieļaujamas nākotnē. Šādam paziņojumam droši vien pievienotos idejai solidārie citu valstu vadītāji.

"ĀTRĀ PALĪDZĪBA" NO BRISELES

– Kā, tavuprāt, Latvijas un Krievijas attiecības varētu ietekmēt mūsu iestāšanās ES? Un vispār, vai, runājot par valsts ārpolitiku, tiek no jauna izvirzīts jautājums par stratēģisku redzējumu? Vai šis redzējums liek mums akli sekot ASV pa to noteikto ceļu?

– Gan Latvijai, gan Krievijai ir radušās iespējas un kārdinājums ES personā saskatīt advokātu. Protams, var nest strīdu uz Eiropas Savienības tiesu. Lūk, arī Igors Jurgenss iespējamo izeju no strupceļa Latvijas un Krievijas attiecībās saskata kādas starpniekvalsts, krīzes menedžera iz ES, iesaistīšanā. To var izmantot, taču uz tādiem pamatiem nedrīkst būvēt ilglaicīgas divpusējās attiecības. "Ātrā palīdzība" no Briseles neizdarīs darbu divu kaimiņu vietā.

Mēs dzīvojam Eiropā, esam iestājušies ES, un mūsu intereses pirmām kārtām ir jaunās Lielās Eiropas intereses, lai gan Eiropas Savienības intereses kopumā ne vienmēr atbilst ikvienas tās dalībvalsts interesēm. Lai nu kā, sevis kā Eiropas daļas apzināšanai ir jābūt principiālai un dominējošai. Taču šai apzināšanai nepavisam nav jāattīstās kā pretsvaram attiecībās ar ASV. Lai gan Amerikai mēs neesam pat bandinieks uz tās ģeopolitiskā šaha dēļa, neesam pat viens no 64 šā šaha dēļa lauciņiem. Esam tikai neliels punkts kādā no lauciņiem. To apzinoties, nav jākož pirkstos, tas vienkārši jāsaprot. Jā, bez ASV svētības mūs neuzņemtu NATO. Bet arī tā pirmām kārtām bija pašas Amerikas ģeopolitisko interešu īstenošana. Tā ka ASV Trojas zirga loma Eiropas Savienībā, kā to grāmatā formulē Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekle Raita Karnīte, ilgākā perspektīvā valstij nemaz nenāks par labu.

* * *

– Latvijas iekšpolitiskā situācija, tās pagaidām vēl drīzāk formālās demokrātijas atribūti. Nepiedodami sliktās attiecības ar Krieviju. Nesapratne par savu pieticīgo, bet apzināto vietu trijstūrī "Eiropas Savienība – Krievija – ASV". Ne vien neīstenotās, bet pat neformulētās intereses...

Krievija, kas joprojām met dīvainas cilpas, Krievija, kas joprojām nav prognozējama, joprojām nevar izdarīt izvēli starp rietumnieciskumu un eiraziātismu...

Eiropas Savienība, kuras profils pēc paplašināšanās kļuvis aplam neskaidrs, Eiropa, kas grib konkurēt ar ASV un stāv uz sliekšņa konkurencei ar Austrumiem, ieskaitot vareno Ķīnas faktoru...

Pabeidzis grāmatu, es sāku vēl skaidrāk saprast, cik daudz neskaidrību ir šajā pasaulē. Mierinājums ir viens, bet būtisks. Neviens neliedz mums rūpīgi pārdomāt savu spēles plānu un spēlēt saskaņā ar savu prātu un iespējām. Ja kāds arī mums traucē, tad tie esam mēs paši. Kā teica Šarls de Golls: "Neatkarība ir kas cits, nevis prasme rīkoties ar savu atkarību."

– Īpaši aktuāli tas skan šodien. Grāmata ir padarījusi acīmredzamu, kā mūsu postpadomju transformācija kļūst par daudz globālāka procesa – visas Eiropas transformācijas – sastāvdaļu. Un tas savukārt ir saistīts ar tevis minēto pagaidām neskaidro kontinenta konkurētspēju pasaulē.

Laikam gan tāpēc likumsakarīgs ir arī kāds cits grāmatas apliecinātais fakts: jautājumu šodien ir vairāk nekā atbilžu. Taču ir arī jautājumi, atbildes uz kuriem, šķiet, ir vairāk vai mazāk skaidras. Kādēļ tas nekādi neizpaužas mūsu praksē, lēmumu līmenī un konsekvencē – par to esam atbildīgi mēs paši, nevis ārējie apstākļi. Tomēr jebkurā gadījumā lasītājam kopā ar tevi un taviem sarunu biedriem ir ko pārdomāt. Visādā gadījumā viņam ir radusies iespēja, ko tu norādīji šīs grāmatas ievadsarunā, – iespēja "pabūt" Baltijas forumā.